memorii | jurnale

Rar am citit un text mai savuros, mai exact şi mai adevărat în privinţa realităţilor româneşti, mai rocambolesc şi mai plin de surprize!
—MIRCEA CĂRTĂRESCU—

JAN WILLEM BOS

DE LA RIN LA DUNĂRE ȘI ÎNAPOI

AUTOBIOGRAFIA MEA ROMÂNEASCĂ

ebook HUMANITAS

Jan Willem Bos s-a născut în 1954 în Olanda. Este traducător, translator, scriitor, lexicograf și ziarist. A studiat limba și literatura română la Universitatea din Amsterdam și Literatura Comparată la Universitatea din Illinois (SUA). Între 1982 și 1984 a fost lector de neerlandeză la Universitatea din București. A tradus peste 35 de volume (proză, poezie, teatru) din română, printre care *O moarte care nu dovedește nimic* de Anton Holban, *Craii de Curtea-Veche* de Mateiu I. Caragiale și trilogia *Orbitor* a lui Mircea Cărtărescu, primele două volume fiind nominalizate pentru Premiul European pentru Literatură. A publicat în jur de 150 de articole și zece cărți despre România. În 2009, a publicat *„Verdacht“: Mijn Securitatedossier*, care a apărut în 2013 în română la Editura Trei ca „*Suspect*“: *Dosarul meu de la Securitate* (traducere din neerlandeză de Alexa Stoicescu). În 2011, i-a apărut *Mijn Roemenië* („România mea“), publicată într-o serie de „declarații literare de dragoste“. A publicat un *Dicționar juridic și economic neerlandez–român și român–neerlandez* (ediția a II-a, 2012), este coautorul *Marelui dicționar neerlandez–român* (ediția a II-a, 2014) și autorul *Marelui dicționar român–neerlandez* (2010). În 2018, a fost decorat de președintele României cu ordinul „Meritul Cultural“ în grad de mare ofițer. În 2019 a primit premiul Martinus Nijhoff pentru traduceri, cel mai important premiu pentru traducere literară din Olanda.

JAN WILLEM BOS

DE LA RIN LA DUNĂRE ȘI ÎNAPOI

AUTOBIOGRAFIA MEA ROMÂNEASCĂ

Acest e-book este protejat de legea drepturilor de autor. Reproducerea sa integrală sau parţială, multiplicarea sa prin orice mijloace şi sub orice formă, punerea sa la dispoziţie publică pe internet sau în reţele de calculatoare, stocarea sa temporară sau permanentă pe diverse dispozitive sau în sisteme care permit recuperarea informaţiei, gratuit sau în scop comercial, precum şi alte fapte similare, fără permisiunea scrisă a editurii reprezintă o încălcare a legislaţiei privind protecţia dreptului de autor şi se pedepsesc conform legilor în vigoare.

© HUMANITAS, 2022 (ediţia digitală)
Drepturile de publicare pentru prezenta ediție au fost obținute prin intermediul Agenției Literare Livia Stoia.

ISBN: 978-973-50-7633-7 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Pentru Cornelia și Laura

Cuprins

Mulţumiri
I. Introducere
II. Recunoașterea (1974)
III. Anii cei buni (1974–1978)
IV. La specializare (1978–1979)
V. Îndepărtarea (1979–1980)
VI. America (1980–1982)
VII. Întoarcerea (1982–1984)
VIII. Anii cumpliți (1984–1989)
IX. Țara scufundată (1989)
X. Un nou început
XI. Azil după ’89
XII. Relaţii noi
XIII. Locul unde se agață harta
XIV. Noi provocări
XV. Go-Bos
XVI. Fotbal și Mircea Dinescu
XVII. Fiul jelit
XVIII. Scriitorul suspect
XIX. Interpret fără azilanți
XX. Traducător literar
XXI. Rădăcinile fiicei mele
XXII. Celălalt stat românesc
XXIII. Acolade și rămas-bun
XXIV. În loc de concluzie
Bibliografie selectivă

Mulţumiri

Vreau să le mulţumesc Alexei Stoicescu, Lilianei Alexandrescu şi Andei Dragomir, pentru interesul arătat textelor mele. Alexa a avut şi bunăvoinţa să corecteze manuscrisul acestei cărţi.

Cornelia a citit mai multe versiuni ale autobiografiei, şi privirea ei critică m-a ajutat mult să îmbunătăţesc textul.

Le mulţumesc şi lui Charlotte van Rooden şi lui Steinar Lone, care au avut amabilitatea să citească manuscrisul şi au oferit o serie de sugestii pentru îmbunătăţirea lui.

De asemenea, aş vrea să aduc mulţumiri Asociaţiei Identitate Culturală Contemporană şi repezentantului acesteia, domnul Florin C. Pîrlea, pentru tot sprijinul acordat.

I
Introducere

Mă tot întreb ce imagine aș putea alege care să rezume mai bine experiența mea românească.

Poate că este acea zi de august când, după 40 de ore de mers cu trenul, am ajuns într-un București topit, redus la o toropeală care încetase să mai fie relaxantă. Era prin anii ’70, în toiul verii, o zi caniculară. Puținele autobuze care se găseau în fața Gării de Nord parcă aveau roțile scufundate în asfaltul moale. Taxatoarele nădușite dormeau cu capul pe brațe și se lăsau cu greu convinse să rupă câte un bilet. Autobuzul în care m-am urcat se târa fără tragere de inimă prin oraș, până în Berceni, unde speram că mă mai așteaptă Doru ca să mergem la mare. Nu l-am găsit acasă. Pierduse speranța că voi mai apărea și plecase cu un vecin, ca să scape de infernul văratic bucureștean. Tatăl lui Doru m-a primit bucuros și mi-a făcut o omletă impresionantă. Stând în bucătărie și povestind despre călătorie, am aruncat o privire pe calendar. Era 11 august. Ziua mea de naștere.

Sau poate că este a doua noapte pe care am petrecut-o pe teritoriul României, după o ședere banală la un hotel din Arad. Am ajuns pe jos în satul Șelimbăr, lângă Sibiu, unde am trăit pentru prima dată experiența ospitalității românești, care m-a copleșit. Sau poate că e totuși momentul-cheie al Revoluției, când am anunțat în fața Ambasadei României din Haga – destul de isteric, recunosc – că a căzut regimul comunist.

Ori poate că imaginea cea mai grăitoare, care nu m-a părăsit niciodată, este cea a unui rămas-bun care s-a petrecut în primăvara anului 1979, când, după o ședere de nouă luni în București, m-am despărțit de Leonid Dimov. Poetul îmi pregătise două cadouri: o scoarță oltenească și un exemplar al revistei *Era socialistă*. Am recepționat clar mesajul. Fiecare din aceste cadouri simboliza o altă Românie, pe de o parte cea eternă și valoroasă, pe de alta cea efemeră, ostilă. Ele coexistau, uneori se și amestecau sau se suprapuneau, dar nu trebuiau confundate niciodată. Sper că munca și

realizările mele au respectat mesajul pe care mi l-a transmis scriitorul.

Așternând toate aceste clipe pe hârtie, îmi dau seama că, de fapt, imaginile relevante sunt prea multe. Recente, vechi, personale, generale, împărtășite, trăite de unul singur, în calitate de student, lector, cititor, traducător, călător, translator sau ghid turistic… Relația mea cu România are o vechime de peste 45 de ani – 15 ani cu România comunistă, 30 de ani cu România postrevoluționară, în tranziție, aflată în căutarea unui alt destin. Anii trăiți sub dictatura comunistă coincid cu perioada mea de formare, de explorare; cu tinerețea mea. Se spune că patria noastră spirituală este țara în care creștem, iar eu am crescut, cel puțin parțial, în România.

Fără exagerare pot afirma că România – țara și oamenii – mi-a modelat întreaga existență, atât pe plan profesional, cât și pe plan personal. Activitățile mele profesionale sunt, în marea lor majoritate, legate de România, de limba română, de cultura, istoria, literatura, chiar și de politica țării. Și de români cu diferite profesii și din diverse categorii sociale. În calitatea mea de interpret am tradus pentru intelectuali și oameni fără carte, pentru președinți și infractori, pentru oameni de cultură și oameni de afaceri. Am vizitat România de zeci de ori și am cutreierat toată țara, singur, cu Doru, cu Cornelia și cu Laura, cu poliția și cu Ministerul Public. Și, inevitabil, viața mea personală s-a românizat, prin căsătorie, prin prietenii, prin cunoștințe. Multe dintre experiențele și aventurile mele românești, cu toate bucuriile și frustrările pe care le-au creat, le-am împărtășit deja în scris în diferite ziare și reviste olandeze, dar nu prea frecvent în limba română. Am scris despre politică, istorie, cultură, literatură, societate, obiceiuri, dar și pur și simplu despre oameni și locuri. O carte și câteva articole mi-au fost traduse, însă am scris puține articole direct în această limbă. De-a lungul anilor am dat și zeci de interviuri în română, verbal sau în scris, mai lungi sau mai scurte, mai profunde sau mai superficiale. În general, temele acestor interviuri erau munca mea de traducător și aspectele interesante legate de această activitate. Dar multe alte elemente care constituie biografia mea românească nu și-au găsit un loc corespunzător în cadrul acestor texte.

Am ajuns acum la o vârstă la care simt dorința să sistematizez tot ce am scris sau povestit despre România. În anul 2017, ca participant la ediția a

cincea a Festivalului Internaţional de Literatură şi Traducere FILIT, am fost invitat să ţin o conferinţă la Facultatea de Informatică din cadrul Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“ din Iaşi. Ideea era să vorbesc în faţa unui public compus din reprezentanţii mai multor facultăţi, studenţi şi alte persoane interesate. Pregătisem o prelegere despre traducerile literare din limba neerlandeză[1] în română şi din română în neerlandeză, combinând două conferinţe pe care le ţinusem în Olanda. Cu puţin timp înainte de ziua respectivă, am aflat că, de fapt, la eveniment vor participa doar studenţii de la informatică, pe care nu am vrut să-i chinui cu un asemenea subiect. M-am hotărât să le povestesc pur şi simplu din experienţele mele româneşti întinse pe atâţia ani, străbătând timpul până la tinereţea bunicilor lor. Mi-am dat seama că istorisirile mele izbutiseră să stârnească interesul acestor tineri. Astfel a prins contur ideea că strângerea la un loc a acestor întîmplări ar putea constitui o autobiografie, care nu are cum să nu fie românească, în care sper să pot să ofer un răspuns şi acelor întrebări care nu mi-au fost puse niciodată, în nici un interviu. Cartea a fost scrisă direct în limba română, însă câteva capitole şi fragmente au fost preluate sau adaptate după traduceri ale articolelor mele făcute de alţii. Am folosit multe dintre textele mele mai vechi în acest volum. Alte păţanii însă le-am descris aici pentru prima dată. Luate împreună, aceste scrieri constituie o viaţă de om, care, printr-un şir de coincidenţe, este legată de o ţară care, în toţi aceşti ani, a fost pentru mine o preocupare zilnică. Am scris această autobiografie cu un profund sentiment de nostalgie care mi-a umplut, nu o dată, ochii de lacrimi. „45 de ani!“, îmi spun, şi nu îmi vine să cred că a trecut atât de mult timp de când a început relaţia mea cu România. Mă consider fericit că pot să privesc în urmă cu dor, cu bucurie şi cu dragoste.

---

1. În România s-a folosit şi se mai foloseşte sintagma „limba olandeză“. În anii ’80, Olanda şi Flandra au făcut în mod oficial o unire lingvistică şi de atunci nu mai vorbim despre limba flamandă şi limba olandeză, ci despre limba neerlandeză. Francezii s-au obişnuit între timp cu „néerlandais“, italienii folosesc şi ei, măcar oficial, „lingua neerlandese“. Catedra din cadrul Universităţii din Bucureşti unde se studiază limba se numeşte acum „Secţia de Neerlandeză“. Pentru a evita orice confuzie, am folosit peste tot „limba neerlandeză“.

II
Recunoaşterea
(*1974*)

Povestea începe în toamna anului 1973, cu o notă slabă pe care am luat-o la primul examen – la matematică –, pe care l-am susținut în calitate de proaspăt student la Universitatea din Amsterdam. După o lungă chibzuinţă, mă înscrisesem la Geografie Fizică. Obținusem diploma de bacalaureat, dar nu eram un elev strălucit și recunosc că mi-am irosit tinerețea jucând baschet. Nici în acest domeniu nu am excelat, pentru că talentul meu nu s-a ridicat la nivelul pasiunii, și nici faptul că nu am decât 1,70 înălțime nu m-a ajutat să mă remarc în acest sport, pe care, de altfel, l-am practicat până după vârsta de 50 de ani.

Rezultatul lipsei de atenţie acordată școlii a fost că am rămas repetent în clasa a IV-a (a X-a conform învățământului românesc). Situaţia a fost îndulcită puțin de faptul că am găsit scuza perfectă: din cei 24 de adolescenţi neserioşi din clasă, o treime am urmat această cale a repetenţiei, ceea ce i-a provocat directorului școlii o criză de nervi acută. După aceea m-am cuminţit. Știam că era totuşi cazul să absolv liceul, așa că am terminat cursurile cu o mică întârziere, dar cu o medie destul de bună, din care reieșea o predilecție pentru latura umanistă, chiar dacă studiasem „beta“, sistem care se apropie mai degrabă de profilul real în România.

Nu aveam o viziune clară despre viitorul meu, dar nutream totuşi ambiţia să-mi continui educația. Ca să mă orientez mai bine, am participat la Zilele Porţilor Deschise, un eveniment organizat de Universitatea din Amsterdam. M-am gândit serios să studiez limba și literatura rusă sau una dintre celelalte limbi slave. Mesajul membrilor departamentului de slavistică a fost însă extrem de descurajant: noi educăm pentru șomaj, pentru că prea puțini dintre absolvenții noștri își găsesc locuri de muncă în acest domeniu, și atunci sunt obligați să se orienteze către altă meserie după terminarea facultăţii. Mult mai atrăgătoare era cealaltă facultate care mă tenta:

Geografia Fizică, care era total diferită de Geografia Socială şi părea un compromis interesant și promițător pentru un absolvent care se descurca cât de cât în domeniul științelor exacte fără să aibă stofă de matematician și fizician. Așa că m-am înscris acolo, împreună cu colegul meu de bancă, Steven, căruia i s-a părut bună ideea mea.[2]

Primele luni de studii au constat într-o introducere în subiecte interesante precum geologia, unde studiam diferite roci și pietre cu lupa, cartografia, climatologia și altele, dar aveam parte de multă – prea multă – matematică, fizică și chimie, materii de care sperasem să scap. Așa încât mi-am dat seama destul de repede, o convingere întărită de prima notă catastrofală la algebră, că geografia fizică nu era de mine. Mi-a părut rău să părăsesc acea facultate, unde mă integrasem bine în grupa de 30 de studenți – mai toți băieți – și unde erau predate și multe subiecte care m-ar fi putut pasiona.

Confruntat cu acest eşec, a trebuit să pun în aplicare planul B, care încă nu exista. Varianta cu limba rusă – sau sârbo-croată, italiană, spaniolă, polonă – nu mai era posibilă, deoarece toate programele de studiu dedicate limbilor care nu erau predate la liceu ofereau doar în primele luni cursuri intensive de învățare a limbii respective, pe care nu mai aveam cum să le recuperez. Cele trei limbi care erau materii de studiu la liceu – engleză, franceză, germană – nu mă tentau pentru că nu mă vedeam profesor în ciclul liceal și nu credeam că am șanse la o altă carieră cu o astfel de pregătire. În același timp, nu mă atrăgeau limbile care mi se păreau, pe vremea aceea, prea exotice, precum coreeana, araba sau swahili. Fiindcă eram într-o situație dificilă, m-am prezentat totuși la catedra de engleză, unde mi s-a spus că nu mai sunt locuri la Universitatea din Amsterdam, dar dacă totuşi insistam să mă înscriu în mijlocul anului academic – o idee considerată neinspirată –, aș putea să mă mut la Universitatea din Maastricht, la 200 km de casă…

Am luat în mână ghidul Facultății de Litere de la Universitatea din Amsterdam și am început să-l răsfoiesc, căutând inspirație. Atunci am descoperit că în cadrul catedrei de franceză se ofereau și cursuri de alte limbi romanice, adică de limba occitană și... limba română. Recunosc că nu conștientizasem adevărul de netăgăduit că limba română este o limbă neolatină, dar se deschidea o perspectivă. Poate acolo mai era loc pentru un

geograf ratat.

Îmi puteam permite să încerc o variantă originală, pentru că bursa mea era valabilă până la sfârşitul anului academic, cu condiţia să rămân înscris la universitate, aşadar aveam timp să mă orientez. Conta şi faptul că nu aveam cheltuieli mari, deoarece încă locuiam cu mama.

Am crescut în Amsterdam-Zuid, nu departe de sala de concerte Concertgebouw şi de muzeele Rijksmuseum şi Van Gogh. Astăzi este unul din cartierele cele mai căutate şi scumpe din oraş, dar locuinţa noastră, în care stăteam cu chirie, nu era luxoasă. Când am împlinit trei ani, ne-am mutat în casa în care s-au stabilit bunicii mei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Doar bunica mai locuia acolo atunci.

Mama lucrase mulţi ani ca asistentă medicală. Ulterior, până la pensionare, a ocupat o funcţie administrativă în cadrul unuia din cele mai vechi spitale din Amsterdam, Binnengasthuis. O chema Johanna Willemina, zisă Jopie sau Jo, şi m-a numit după ea, îndeplinind astfel dorinţa tatălui meu.

Tata, Gerrit Bos, zis Ger, mai fusese căsătorit înainte de a o cunoaşte pe mama, o primă căsătorie din care s-au născut patru copii. Avusese o carieră spectaculoasă, deşi se trăgea dintr-o familie modestă de florari din estul Olandei. Abia la vârsta de 18 ani a început liceul, pe care l-a terminat într-un timp foarte scurt, datorită faptului că nu făcea decât materiile umaniste de care avea nevoie pentru învăţământul superior pe care intenţiona să-l urmeze, şi anume Facultatea de Teologie (protestantă) din Utrecht. După numirea ca pastor, a slujit în diferite biserici, inclusiv în biserica din Haga care era frecventată de familia regală. În timpul războiului, a lucrat, tot ca pastor, în cadrul Penitenciarului din Scheveningen, un oraş lipit de Haga, unde erau închişi mulţi membri ai rezistenţei olandeze. Tatălui meu îi revenea sarcina să le comunice deţinuţilor politici sentinţa la moarte la care fuseseră condamnaţi de autorităţile naziste şi apoi îi însoţea pe ultimul lor drum de la penitenciar până în dune, unde îi aştepta plutonul de execuţie. Fratele meu vitreg Wim îşi amintea că, pe când avea el în jur de 15 ani, tatăl nostru a izbucnit în lacrimi într-o seară la masă, copleşit de emoţii, gândindu-se la unul dintre mulţii condamnaţi pe care încerca să-i consoleze şi care, în ultima sa noapte pe pământ, a plâns pe umărul pastorului

spunând: „Nu am să mai pot să-mi duc fetița la culcare niciodată...“

Experiențele din timpul războiului i-au provocat tatălui meu o profundă criză de credință. În acest context, confruntat în același timp cu destrămarea primei căsătorii, și-a abandonat vocația și s-a reprofilat în domeniul psihologiei. A cunoscut-o pe mama, care era cu 12 ani mai tânără decât el, în timpul unei prelegeri. Din căsătoria lor ne-am născut eu și fratele meu Gerrit Jan, care a venit pe lume cu 14 luni înaintea mea. La scurt timp după, tatăl meu s-a îmbolnăvit. A murit cu o jumătate de an înainte să văd eu lumina zilei. Mama, mireasă la 37 de ani și văduvă la 40, nu s-a recăsătorit niciodată.

Jan Willem (stânga) și Gerrit Jan

Apartamentul nostru din Amsterdam era proprietatea unei doamne care locuia la doar câteva case distanță. Nu avea nici un motiv sau interes să investească bani în clădire, pentru care nu primea o chirie foarte mare. Doar obligația legală a determinat-o să ne construiască un duș la un moment dat. Deși aveam în jur de 9 ani deja, până atunci ne spălaserăm la chiuvetă. Nici încălzire centrală n-am avut niciodată. Până prin anii ’70, casa a fost încălzită cu două sobe pe cărbune, ceea ce îi dădea mamei multă bătaie de cap. Mult mai târziu au fost înlocuite cu cele pe gaze. Numai încăperile în

care se aflau aceste sobe erau confortabile, restul casei era rece. În camera mică unde dormeam cu fratele meu, nu era un lucru neobișnuit să găsim dimineața, în timpul iernilor friguroase din anii ’60, o pojghiță de gheață pe paharul cu apă de lângă pat. Dar eram sănătoși, ocrotiți și iubiți de mama și de bunica mea, pe care nu pot să mi-o amintesc decât foarte bătrână. *Oma* era firavă, sensibilă și cu o sănătate șubredă care trebuia menajată, dar, în ciuda acestor lucruri, a trăit până la respectabila vârstă de 97 de ani. Vorba olandezului: căruțele care scârțâie rezistă cel mai mult.

Am mers la grădinița și la școala primară din cartier, care funcţionau într-o clădire construită prin 1930 în stilul Bauhaus. La școală mergeam inițial pe jos, apoi cu bicicleta, într-o vreme când străzile Amsterdamului nu erau încă așa de aglomerate. Apoi, de la vârsta de 12 ani, am urmat liceul – Vossius Gymnasium – tot în Amsterdam, o școală micuță cu vreo 300 de elevi, dar bine cotată, care era unul dintre cele două gimnazii independente din Amsterdam. *Gymnasium* în Olanda reprezintă o formă de învățământ secundar de 6 clase în cadrul căruia, pe atunci, limbile clasice, latina și greaca veche, reprezentau materii obligatorii, împreună cu neerlandeza, engleza, germana, franceza, matematica, fizica, chimia, biologia, geografia, istoria, educația fizică și desen. Printre autorii latini pe care i-am studiat s-a numărat și Ovidiu, dar nu am citit decât fragmente din *Metamorfozele* poetului, și nu din epistolele triste expediate de pe țărmul unei țări care pentru mine era încă necunoscută.

Cunoașterea limbii latine era o condiție pentru a putea studia o limbă romanică, condiție pe care eu o îndeplineam, așa că am putut să mă înscriu la Facultatea de Limba și Literatura Română. Catedra era mică și avea doi profesori, pe Sorin Alexandrescu, care venise ca lector și urma să devină profesor universitar și șef de catedră, și pe Wim van Eeden, lingvist, care se apropiase de română prin filiera franceză. Nici România, nici limba și cultura ei nu ieșiseră în evidență până în acel moment cu absolut nimic pentru mine. Auzisem de tenismenul Ilie Năstase și de clubul de fotbal Steaua București, știam că un anume Nicolae Ceaușescu este președintele țării, dar cunoștințele mele nu mergeau mai departe de atât. Alegerea întâmplătoare a acestei limbi ca materie de studiu la vârsta de 19 ani mi-a marcat într-un mod decisiv cursul vieții, și a fost o decizie pe care nu am

regretat-o niciodată.

Secţia de Franceză-Română din cadrul Facultăţii de Litere avea sediul într-o clădire veche din centrul Amsterdamului. Biblioteca de limba română şi singura sală de clasă erau situate în subsolul clădirii, unde se putea ajunge doar printr-un sistem de ganguri înguste şi joase. Acolo am fost primit cu deosebită amabilitate de Sorin Alexandrescu, care s-a mirat când a aflat că vreau să mă înscriu în anul universitar atât de târziu şi a fost şi mai uimit când a auzit că îmi doresc să studiez româna ca materie principală. Docenţii au fost obligaţi să opereze nişte modificări în programul de cursuri din cauza apariţiei mele inopinate, dar au făcut-o fără să crâcnească.

Cu sprijinul celor doi profesori am reuşit să recuperez timpul pierdut. În acea perioadă am studiat mai serios decât oricând în viaţa mea de până atunci. Nu doar pentru că îmi plăcea să învăţ o limbă străină de la capăt şi să aflu în fiecare zi ceva nou despre o ţară şi o cultură care nu îmi erau familiare, dar era şi o chestie de obraz. La mai multe cursuri eram singurul student, deci nu puteam să apar la ore nepregătit şi cu temele nefăcute; ar fi fost o jignire pentru profesorii mei, care îşi dădeau toată silinţa să mă ajute şi să mă îndrume.

În acei ani, România încă se bucura de o reputaţie internaţională destul de bună. Capitalul de simpatie dobândit de România şi de Nicolae Ceauşescu personal după momentul 1968, în contextul înăbuşirii Primăverii de la Praga, încă nu se consumase. A dăinuit în conştiinţa colectivă atitudinea României din vara anului 1968, când nu a cedat presiunilor din partea Uniunii Sovietice şi a refuzat să se alăture ţărilor membre ale Pactului de Varşovia, care au invadat Cehoslovacia pentru a înăbuşi mişcarea antitotalitară condusă de Alexander Dubc ˇ ek, prim-secretarul partidului comunist cehoslovac. Dar Ceauşescu nu a fost niciodată un Dubcˇek român. În anul 2001, am fost invitat să prezint o prelegere pentru simpozionul Academiei Civice, care se ţinea anual între 1994 şi 2002 la Sighetul Marmaţiei. Am cercetat presa olandeză din vara lui 1968 pentru a analiza care erau opiniile despre Ceauşescu şi România în contextul evenimentelor de atunci. A rezultat clar că nimeni nu a fost indus în eroare de poziţia lui Ceauşescu. Liderul român insista că fiecare popor are dreptul să-şi aleagă singur calea spre socialism, dar nu vorbea despre pluralism, despre

sindicate libere sau despre alegeri libere, şi nu şi-a exprimat niciodată îndoiala cu privire la orânduirea socialistă. Totuşi, lumea nutrea speranţa, care ulterior s-a dovedit a fi deşartă, că ţara va merge într-o direcţie bună. Oricum, România de la începutul anilor ’70 nu prevestea catastrofa politică şi economică din anii ’80.

Deoarece eram proaspăt student la română, simţeam nevoia imperioasă să vizitez ţara ale cărei limbă, cultură şi istorie le studiam. Prima ocazie s-a ivit în vacanţa de Paşti, în primăvara anului 1974. Pe atunci funcţionau aşa-numitele Centrale de Autostop, care intermediau legătura dintre şoferii care căutau pasageri sau alţi şoferi de rezervă pentru călătorii mai lungi şi călătorii fără maşină, cu un buget redus pentru aventurile pe care voiau să le întreprindă. Aşa am găsit-o pe Corrie, care lucrase ca ghid turistic în România, unde a cunoscut un român cu care îşi făcea acum planuri de căsătorie. Îşi dăduse demisia de la agenţia de voiaj ca să-şi încarce o broscuţă Volkswagen cu lucrurile necesare unui drum lung şi să plece în România pentru a petrece mai mult timp cu viitorul ei soţ, aşteptând acordul autorităţilor române pentru a încheia căsătoria. Pentru că urma să stea mai mult timp în România, şi-a propus să meargă cu maşina. Acum căuta un pasager şi, preferabil, un al doilea şofer. Eu nu aveam încă permis de conducere, dar, deoarece nu existau alţi candidaţi care s-o însoţească, ne-am înţeles că vom călători împreună, cu condiţia ca eu să suport jumătate din costul benzinei.

După aproape trei zile de condus, cu opriri în Germania şi Ungaria, am ajuns la punctul de frontieră Nădlac, care era absolut pustiu. Maşina, obosită după ce străbătuse atâta drum cu o viteză de 90 la oră, ceea ce îi cam depăşea puterile, s-a oprit în faţa unei bariere de modă veche, cu dungi albe şi roşii, care ne împiedica intrarea în România. „Uite“, a zis Corrie, arătând cu un gest larg spre câmpia care se întindea în faţa noastră, „Ţara Făgăduinţei“. Nu am fost deloc receptiv la cinismul ei, pentru că picasem în vraja unui puternic sentiment de anticipare. Din cuşeta santinelei a ieşit un miliţian borţos şi binedispus, care ne-a pus să răvăşim toată maşina supraîncărcată.

Expresia „Ţara Făgăduinţei“ a dăinuit. Am folosit-o în prima scrisoare pe care am expediat-o din România, în data de 2 aprilie 1974, şi care s-a

păstrat prin grija mamei. Scrisoarea a fost mâzgălită, vizibil în grabă, pe o foaie de hârtie ruptă dintr-un caiet. Din conţinutul ei rezultă că după escale la Regensburg şi Győr am ajuns în Timişoara, unde mi-am petrecut prima noapte pe teritoriul României. Pentru că scrisoarea a fost scrisă a două zi după intrarea mea în ţară (ceea ce înseamnă că prima intrare a avut loc în data de 1 aprilie, fără nici o păcăleală), nu aveam mare lucru de spus despre ţară decât, într-un post-scriptum, că rostisem primele mele trei cuvinte în româneşte.

După ce mi-am luat rămas-bun de la Corrie şi logodnicul ei, am fost de capul meu. Mă hotărâsem să merg la Sibiu cu autostopul. Mi-a luat toată ziua. Ori petreceam câteva ore bune la marginea şoselei mâncând praf, ori mă luau pe distanţe mici nişte camioane ancestrale care urcau dealurile Ardealului, trăgând cu greu aerul în angrenaj ca şi cum ar fi suferit de ftizie. Autoturismele mă ignorau cu desăvârşire. Nu eram familiarizat cu obiceiul românesc de a-i da un bacşiş şoferului maşinii de ocazie care te duce o bucată de drum, dar în general eram scutit de această obligaţie datorită faptului că eram un străin ignorant. Mă străduiam să comunic cu şoferii cu ajutorul mâinilor şi al picioarelor. Tânărul olandez care le vizita patria şi care, pe deasupra, o mai şi rupea pe româneşte le stârnea curiozitatea. Toţi s-au interesat cam cât ar fi salariul unui şofer în Olanda, o întrebare la care, spre dezamăgirea lor, nu aveam răspuns.

Am ajuns la Sibiu după-amiază şi a trebuit să-mi găsesc un loc de cazare. Ştiam că în acei ani mai exista posibilitatea să înnoptezi contra cost, chiar şi ca străin, la particulari şi că ONT-ul, Organizaţia Naţională pentru Turism, trebuia să dispună de adrese. Sau dacă nu, să mă îndrume spre un hotel mai ieftin. Domnişoarele ultraplictisite de la ONT aderau însă la bunele principii comuniste potrivit cărora orice occidental este putred de bogat şi oricare client este din oficiu un pisălog agasant. Cu un gest dezinvolt am fost expediat la hotelul Împăratul Romanilor, care după aprecierea mea, şi după denumirea sa, părea mai degrabă palat decât hotel şi depăşea sigur bugetul meu. Clădirea impozantă era păzită de un portar care avea pieptul plin de medalii şi care, doar prin prestanţa sa, mă ţinea la distanţă.

Nici până în ziua de astăzi nu îmi pot explica de ce, dar m-am hotărât pur şi simplu să plec, să părăsesc oraşul şi să mă duc unde vedeam cu ochii. Am

lăsat Sibiul în urmă şi am luat drumul Braşovului – pe jos. Se lăsa noaptea şi răcoarea cobora peste câmp din amurg. Îmi amintesc perfect ce s-a întâmplat după aceea, probabil şi pentru că am povestit aventura de nenumărate ori. Bineînţeles păţania mea a fost şi subiectul principal al următoarei scrisori expediate acasă. În ea am afirmat că nici o clipă nu am intrat în panică, ceea ce acum mi se pare greu de crezut. Aveam 19 ani şi pentru prima dată în viaţa mea eram complet singur într-o ţară încă necunoscută, ajuns într-o ananghie din care nu ştiam cum să ies.

La ora aceea, nu prea mai circulau maşini, şi şoferii autoturismelor care treceau pe lângă mine nu arătau decât un profund dispreţ faţă de turistul împovărat de rucsac, care îşi târşâia picioarele în amurg. În stânga şi în dreapta se întindea câmpia, cu ale sale culturi abia răsărite. Mă temeam că va trebui să petrec noaptea în şanţul uscat, paralel cu şoseaua, când în depărtare am zărit luminile unui sat. Era aproape întuneric când am ajuns acolo, dar încă mai puteam să citesc indicatorul de la intrarea în localitate. Se numea Şelimbăr. În afară de sporadica iluminare publică, ferestrele caselor erau, în mare parte, întunecate. Am intrat în vorbă cu un om care îşi făcea de lucru într-o curte. Ştia nemţeşte, dar nu mă putea ajuta cu un loc de dormit. M-a sfătuit să-mi încerc norocul la numărul 6. Nu prea aveam de ales. Am aşteptat mult la casa indicată după ce sunasem la poartă, dar până la urmă a apărut un bărbat în vârstă. *Sprechen Sie Deutsch?*, l-am întrebat. O clipă s-a mirat, apoi i-a apărut un zâmbet pe buze. *Nein*, mi-a răspuns pe un ton amabil. În română mea primitivă şi lipsită de formulele de politeţe l-am întrebat dacă m-ar putea ajuta cu cazarea. „De unde eşti de loc?“ a vrut să ştie. „Din Olanda“. Pesemne răspunsul acesta nu l-a speriat, pentru că fără altă ezitare mi-a oferit ospitalitatea casei sale. Se numea Vladimir Fotescu şi era un învăţător ieşit la pensie. I-am mai scris ulterior câteva ilustrate, dar nu ştiu dacă le-a primit. Mulţi ani mai târziu, am revenit în faţa porţii casei sale din Şelimbăr în speranţa că am să îl revăd, dar vecinii mi-au explicat că plecase cu soţia la mare. Acum, chipul lui nu mai capătă un contur clar în faţa ochilor mei încărcaţi de atâtea amintiri.

În acea casă ţărănească, la 2000 de kilometri depărtare de casă, am fost omenit precum un veritabil fiu rătăcitor. Mi-au preparat o omletă voluminoasă, mi-au pus în faţă o cană de ceai îndulcit cu cel puţin două

linguri de zahăr în plus și mi-au pregătit patul într-o cameră supraîncălzită. A doua zi am fost trimis la drum cu buzunarele pline de mere mici și zbârcite care aveau gustul generozității. De la motelul lipsit de caracter și restaurantul indiferent din Timișoara, trecând prin toanele funcționarelor morocănoase de la ONT, ajunsesem într-o lume care acasă, în Olanda, nu mai era de găsit. A fost primul meu contact cu complexitatea societății românești de atunci, din perioada comunismului. Din acel moment, nu am mai putut să mă despart de România.

Această aventură are și un post-scriptum. În toamna anului 2001 am însoțit-o pe prințesa Beatrix, fosta regină a Țărilor de Jos, în timpul vizitei de stat a domniei sale în România. La cina de gală organizată la Palatul Cotroceni, am avut drept comesean un olandez de origine română, care lucra temporar în calitate de consilier de preaderare la Ministerul Agriculturii. Mi-a povestit că plecase din România în anul 1975 și că în Olanda ocupase diferite funcții ca medic veterinar. Soția lui lucra la departamentul pentru relațiile cu publicul din cadrul unei universități din sudul Olandei. La scurt timp după ce se logodiseră, viitoarea lui soție venise cu mașina până în România pentru a petrece mai mult timp împreună cu el. Ca să nu călătorească singură prin Europa, a fost însoțită de un tânăr olandez care, chipurile, era student la română în anul întâi… „Și ați așteptat-o la Timișoara, am ghicit bine?“ Nu s-a mai mirat atunci când m-am deconspirat. Căsnicia lor, am aflat cu bucurie, a fost de succes. Cei doi fii ai lor erau amândoi studenți acum. Și pentru Corrie călătoria noastră comună din 1974 a fost făcută sub o stea norocoasă.

De la Șelimbăr mi-am continuat drumul spre Brașov, tot cu autostopul, pentru că nu prea aveam alternativă. În orașul de sub Tâmpa chiar am reușit să-mi găsesc un hotel mai ieftin, dar în centru – modestul hotel Sport, perfect pentru bugetul meu de student. Atunci m-am lovit pentru prima dată de un aspect permanent al relației mele cu România comunistă: statutul meu special de deținător al unui pașaport occidental având, implicit, și acces la valută și la bunătățile care puteau fi achiziționate cu ea. După o noapte petrecută la hotel, mi-am dovedit naivitatea întrebând la recepție unde aș putea să schimb niște valută. Recepționerul a sărit în sus și mi-a șoptit pe un ton mieros: „*Dann machen wir ein Geschäft, nicht?*“. Omul îmi propunea

un gheşeft. M-a trimis la hotelul Carpaţi, de pe bulevard, care pesemne era dotat cu un aşa-numit *shop* cu vânzare în valută forte, de unde am procurat câteva cartuşe de ţigări Kent. Recepţionerul mi-a dat contravaloarea mărfii în bani româneşti, la un curs de schimb foarte avantajos, şi nici camera de hotel nu am mai plătit-o. Pentru mine a fost o experienţă bizară, cu care însă trebuia să mă obişnuiesc.

Am ajuns până la urmă în Bucureşti, unde am fost cazat la căminul Grozăveşti, căminul studenţesc care mai târziu avea să joace un rol atât de important în viaţa mea. Posibilitatea de a sta acolo mi-a fost oferită de profesorul meu Sorin Alexandrescu, care îşi petrecea vacanţa de Paşti în România şi a pus o vorbă bună pentru mine la decanat. Faptul că s-a putut aranja acest lucru arată că în perioada aceea România era o ţară destul de relaxată şi nu era vorba încă de atitudinea paranoică faţă de străini care s-a împământenit câţiva ani mai târziu.

În timpul şederii mele la Bucureşti l-am cunoscut şi pe Doru, de care mă leagă o prietenie sinceră de peste patru decenii. Plimbându-mă prin capitală, am ajuns în cunoscutul local bucureştean cu numele binecuvântat Caru’ cu Bere. Pentru că era aglomerat în cârciumă, doi tineri mi-au cerut voie să ia loc la masa unde tocmai mă aşezasem. După ce mi s-a adus o halbă de bere, mi-am rulat o ţigară. În ciuda faptului că fumatul nu dăunează doar sănătăţii, ci şi lambriului vechi din Caru’ cu Bere, în local se fuma în draci. Tutunul vărsat era preferatul tineretului olandez şi al studenţimii în mod deosebit. Era evident mai ieftin decât ţigările gata făcute, şi plăcerea fumatului era anticipată, şi astfel sporită, de actul confecţionării ţigării. Datorită îndeletnicirii mele, am fost remarcat de comeseni, cărora le-am făcut cinste cu câte un exemplar rulat de mine. Am început o conversaţie într-o amestecătură de engleză cu română. Doru era atunci în ultimul an de liceu, la fel ca prietenul său, vecinul de bloc Cornel. Ne-am împrietenit pe loc şi, după ce m-am întors în Olanda, am ţinut legătura prin scrisori. Acestea erau corectate de Doru, care contribuia astfel la efortul meu de a învăţa limba română.

După Bucureşti am mai vizitat mănăstirea Hurezi, apoi m-am întors la Timişoara, pentru a lua trenul spre casă. Am ajuns în Olanda mort de oboseală, dar aveam foarte multe de povestit. În timpul scurt petrecut în

România în acea primă călătorie de recunoaştere, am descoperit o ţară fascinantă, total diferită de patria mea: peisajul, oamenii, codurile de conduită, orânduirea politică şi socială, sistemul economic, toate acestea mi-au provocat revelaţii, reflecţii şi momente de cumpănă. În plus, cultura şi istoria bogate şi atrăgătoare ale acestei ţări mă fascinaseră definitiv. Deşi câţiva colegi de liceu m-au declarat apt de balamuc când le-am povestit că eram hotărât să urmez studiile de limba şi cultura română, am considerat, după acest prim contact, că nu am nici un motiv să abandonez domeniul. Experimentul merita, în mod clar, susţinut. Astfel m-am înscris, printr-un ciudat concurs de împrejurări, pe un făgaş care avea să devină calea vieţii mele.

---

2. Steven a absolvit facultatea de Geografie Fizică şi a lucrat ani de zile în domeniu. A murit tragic, la vârsta de 40 de ani, într-un accident aviatic în Camerun.

III
Anii cei buni
(*1974–1978*)

În vara care încheia primul meu an de studenție, am petrecut două luni și jumătate în România. În baza acordului cultural dintre Olanda și România, care includea și prevederi speciale de colaborare între Universitatea din București și Universitatea din Amsterdam, am beneficiat de o bursă pentru cursurile de vară de limbă și cultură română, organizate de Universitatea din București, care însă se țineau în Brașov. Am stat acasă până la finala Campionatului de Fotbal din 1974, acea finală nefastă dintre Olanda și Germania, pe care n-ar fi trebuit s-o pierdem (cu 1–2) și care până în ziua de astăzi îi întristează pe microbiștii olandezi, printre care mă număr și eu.

Deoarece avusesem deja o experiență pozitivă cu Centrala de Autostop cu câteva luni în urmă, am încercat din nou să găsesc pe cineva care avea drum spre România. Însă, de data aceasta, nu am fost la fel de norocos. Până la urmă a trebuit să mă mulțumesc cu oferta unui tânăr care avea destinația Trieste – nu prea aproape de granița română, dar omul nu avea pretenții financiare exagerate, deci oricum ieșeam mai ieftin decât cu trenul. Lângă Trieste am trecut pe jos granița italo-iugoslavă, continuându-mi drumul de acolo cu trenul până la Zagreb, unde m-am cazat la un hostel. În dormitorul mare, spre uluirea mea, l-am întâlnit pe fostul meu coleg de clasă René Oey. Când i-am povestit că sunt în drum spre România, s-a hotărât pe loc să vină cu mine, măcar pentru câteva zile.

În București eu am stat în gazdă la Doru, în timp ce René a locuit la vecinul său Cornel. Pentru tinerii români de astăzi, care sunt deja cetățeni ai lumii, aventura noastră cu siguranță nu pare un lucru ieșit din comun, dar în anii ’70, când o deplasare în străinătate era un vis îndepărtat, faptul că doi studenți olandezi s-au întâlnit undeva în Europa și au hotărât să viziteze împreună, de capul lor, o altă țară, era ceva de pe altă planetă.

Împreună cu familia lui primitoare, Doru locuia într-un apartament de

două camere dintr-un bloc din cartierul Berceni, construit la scurt timp după război. Era un bloc solid, funcțional, cu o estetică banală, ridicat pe repede-înainte în perioada de mare criză de locuințe din primii ani ai regimului comunist. Conviețuirea se desfășura într-un spațiu îngust, deoarece familia era formată din cinci persoane. Doru și fratele său Nicu, cu un an mai mic, dormeau în sufragerie, unde spațiul lor privat se rezuma la câte două rafturi dintr-un dulăpior. Dormitorul era rezervat părinților și surorii lor, încă sugar. Cu toate acestea, găseau întotdeauna loc și pentru mine. Mă surprindea această ospitalitate, care pentru ei toți era de la sine înțeleasă.

Un loc central în casă îl ocupa televizorul Orion Star, fabricat în Cehoslovacia, de care tatăl băieților, nenea Sandu, era foarte mândru. Ani la rând i-am adus pentru acel aparat lămpi PL-500, procurate de la un magazin specializat din Amsterdam, care nu mai există de mult. Acum aparține unei epoci tehnologice depășite.

Vara bucureșteană, petrecută într-un cartier „muncitoresc“, cum era zona Pieței Sudului, era o nouă descoperire pentru mine. Era mereu cald, mâncam într-una pepeni, fructe cu care nu eram obișnuit, și ne petreceam zilele mergând la ștrand și jucând fotbal cu băieții din cartier, oricând receptivi la o miuță. Orașul era dominat de o atmosferă blândă, domoală. Știu că o întreagă generație de români postbelici a crescut cu aceste veri interminabile, petrecute la oraș sau la țară cu bunicii – un stil de viață care a inspirat o literatură întreagă –, dar pentru un tânăr olandez aveau ceva magic și nemaiîntâlnit. Timpul nu mai conta. Altfel decât acasă, unde ora de masă era sfântă, la București toți mâncau când nu îi mai țineau picioarele de foame și frigiderul era întotdeauna ticsit de feluri pe care le gustam pentru prima dată în viața mea: ardei umpluți, salată de vinete, zacuscă, cremă de zahăr ars. Mirajul Blocului Estic…

Pe René l-am dus după câteva zile la Gara de Nord, de unde a plecat spre alte meleaguri. Din Olanda, i-a trimis lui Cornel într-un plic o scrisoare de mulțumire și niște semințe de marijuana. Cornel le-a plantat într-un ghiveci, însă, în ciuda grijii deosebite cu care le-a înconjurat, nu au prins rădăcini.

După șederea mea în București, am luat trenul spre Brașov, unde începeau cursurile de vară, organizate, clasic, pe trei niveluri: începător, mediu și avansat. Am fost repartizat în grupul de avansați, ceea ce spunea

mai multe despre competența celorlalți cursanți decât despre nivelul atins de mine în învățarea limbii române.

Aproximativ o jumătate dintre participanții la cursuri erau tinere franțuzoaice, în număr de aproape 40, beneficiare ale unor burse generoase, care acopereau atât casa, masa și excursiile oferite de statul român, cât și drumul și banii de buzunar, oferite de statul francez. Era clar că aceste cursante, care mi se păreau a fi niște fandosite, fuseseră ispitite mai degrabă de oportunitatea unui concediu gratuit – oriunde! – decât de studiu, și nu erau împinse către Brașov de dorința de a se înfrupta din limba și cultura românească, ci de alte interese.

Mai serios și mult mai simpatic era scoțianul Andrew Lindsay, profesor de engleză la un liceu din Saint-Andrews, care își scrisese disertația pe tema prezenței în literatură a vampirilor, a strigoilor și a altor ființe nemoarte. Acum se documenta în țara de baștină a lui Dracula pentru o eventuală teză de doctorat despre același subiect. Cu Andrew m-am înțeles de minune: mergeam la concerte, la plimbări, la berăria de pe Strada Lungă (unde nu se găsea întotdeauna bere) și discutam despre viață și literatură. Ulterior, l-am vizitat pe Andrew de mai multe ori în Scoția. La rândul lui, a venit o dată în vizită la mine în Amsterdam, ca să-și petreacă luna de miere în mica mea garsonieră. Mulți ani mai târziu, după ce s-a pensionat, a găsit răgazul să scrie romanul la care visa de mult timp, intitulat *Illustrious Exile*. Este vorba despre peripețiile fictive ale lui Robert Burns, poetul național al scoțienilor, în Caraibe. Istoria literară ne învață că Burns avea de gând sa plece în lumea largă ca să scape de creditorii care amenințau să-l bage la închisoarea pentru rău-platnici. În ultimul moment, poetul a reușit să-și rezolve problema datoriilor și n-a mai plecat. Romanul descrie ce s-ar fi întâmplat dacă totuși ar fi plecat. În carte, Burns vizitează o plantație din Guyana Olandeză (numită ulterior Surinam), unde întâlnește cu un plantator bonom, un anume Mr. Bos – afabil, scund, un pic supraponderal etc. Da, eu și domnul Bos cam semănam. Mi-a scris autorul, cu care nu mai corespondasem de mult, ca să mă avertizeze că am ajuns personaj de roman. Am comandat imediat cartea, pe care am citit-o cu plăcere; și chiar m-am bucurat că am fost imortalizat astfel.

După încheierea cursurilor de vară, am revenit în București, l-am luat pe

Doru, şi împreună am făcut o lungă călătorie prin țară. Am hoinărit cu cortul până în Maramureș și prin Carpați, după care ne-am odihnit în Năvodari, pe litoralul Mării Negre.

Când făceam autostopul prin Maramureș, am fost luați de un camion care transporta minerii din orașul Baia Sprie spre satele lor de pe Valea Izei, unde urmau să petreacă sfârșitul de săptămână cu familiile lor. Ceilalți pasageri şi-au dat seama în scurt timp că eram străin şi, bineînțeles, m-au întrebat din ce țară vin. Le-am spus că sunt din Olanda. Unul dintre oameni m-a întrebat gânditor: „Nu este o țară democrată, nu-i așa?“ Am protestat naiv la această afirmație și am început să-i explic, cu mâinile și cu picioarele, ajutat de Doru, sistemul electoral olandez. Bineînțeles, ar fi trebuit să-mi dau seama că, atunci când spunea „democratic“, se referea la sensul termenului așa cum era folosit în cazul Republicii Democrate Germane, care numai democrată nu era.

Tot lenevind pe la Năvodari, a trecut timpul și viza mea de ședere urma să expire. Pentru prelungirea ei trebuia să mă deplasez la o secție de miliție din Constanța. I-am explicat milițianului de serviciu motivul pentru care m-am prezentat, după care acesta a aruncat o privirea plictisită pe pașaportul meu si m-a întrebat, cu acel sictir caracteristic slujitorilor statului comunist: „Ce, n-ați stat destul?“

„Aș vrea să mai stau“, am bâiguit cu sentimentul de vinovăție pe care ți-l inspira orice contact cu miliția. Omul n-a găsit nici un motiv să-mi respingă cererea, așa că mi-a dat un formular de completat în mai multe exemplare, comunicându-mi data la care mi-aș putea ridica pașaportul cu ștampila de prelungire. Când m-am întors în Amsterdam bronzat ca un muncitor agricol și buimăcit de toate impresiile acumulate, mă descurcam binișor în românește.

După ce am intrat în al doilea an de studenție, m-am mutat de acasă. Printr-un coleg de la restaurantul unde lucram ca spălător de vase ca să-mi suplimentez bursa, mi-am găsit o garsonieră aproape de centrul Amsterdamului și la doar câteva minute de mers cu bicicleta de facultate. Garsoniera era mică, dar potrivită nevoilor mele, deoarece dispunea de o chicinetă, baie proprie cu duș și vedere spre canal. Patul era încorporat în perete, așa cum se obișnuia în casele vechi olandeze, și avea o lungime de

numai 1,70, adică exact înălțimea mea. „Atunci nu poți să-ți iei niciodată o iubită înaltă“, a comentat, oarecum cu compasiune, omul de la care mi-am cumpărat salteaua făcută la comandă.

Experiența studenției în Amsterdam era foarte dinamică și trebuia să fiu atent ca viața socială să nu se pună de-a curmezișul progreselor mele academice, pentru că la facultate aveam treabă destulă. Pentru un germanic, româna nu este limba cea mai ușoară și deși săptămânile petrecute în România m-au ajutat enorm, aveam multe lucruri de învățat.

Singura mea colegă statornică era o profesoară care preda la o școală profesională și avea o iubită în România. A vrut să învețe româna mai ales de dragul ei. Până la urmă i-a fost prea greu să împace serviciul cu studiul și a fost nevoită să renunțe la facultate. A reușit însă să aranjeze o căsătorie de conveniență între prietena ei și un amic olandez, una surprinzător de repede aprobată de Consiliul de Stat. În acest mod mai puțin obișnuit, colega mea a putut s-o aducă pe iubita ei în Olanda, unde aceasta a divorțat cu prima ocazie de soțul pe care nu-l văzuse decât de două ori înainte de a apărea lângă el în fața ofițerului de stare civilă. O aveam colegă și pe Elena, măritată cu un olandez și gravidă, care făcuse româna la fără frecvență în București și dispunea astfel de cunoștințe care le depășeau net pe ale mele, așa încât nu prea urmam același program. Cu toate acestea, ne-am împrietenit și ne ajutam reciproc la învățarea limbii celuilalt. Eu o corectam pe ea la neerlandeză, ea pe mine la română. În afara orelor, nu prea aveam ocazia să aud și să vorbesc limba română. Uneori prindeam, seara târziu, Radio România Internațional, dar se auzea prost și știrile nu prezentau un interes deosebit.

Primul congres internațional de studii românești, organizat în primăvara anului 1974 de profesorul Sorin Alexandrescu, a reprezentat o mare provocare și s-a bucurat de o participare internațională la cel mai înalt nivel. În cadrul congresului s-a înființat Asociația Internațională de Studii Românești și s-au pus bazele unei reviste internaționale de românistică, intitulată *International Journal of Romanian Studies*. Am profitat de acest congres ca să audiez, aproape zilnic, limba română vorbită, deși nu aveam cunoștințele necesare ca să urmăresc conferințele și discuțiile.

Apoi am început să citesc cărți în română. Printre primele texte de care

m-am apucat a fost nuvela „Bordeienii“ de Mihail Sadoveanu, un text frumos, dar cu un vocabular deosebit de bogat, cu multe regionalisme, așa încât eram nevoit să caut mai toate cuvintele în singurul dicționar român-neerlandez care exista pe atunci. Era o ediție de buzunar care nu conținea decât vocabularul de bază. Trebuia să recurg la DEX ale cărui explicații nu le înțelegeam întotdeauna, și la dicționarul român-englez, din care deseori nu cunoșteam cuvintele englezești. Astfel, lectura devenea o muncă asiduă, care îmi consuma mult timp și era uneori descurajantă.

Pentru orele de istorie, citeam din *Dacia*, monografia clasică a istoricului Vasile Pârvan, un autor cu un stil bogat, caracterizat prin propoziții care mi se păreau interminabile. Aveam sentimentul că îl citeam iarăși pe Titus Livius, la fel ca în timpul liceului când căutam verbul printre frazele lungi sau, în cazul limbii române, ascunsele substantive verbale.

Pe lângă literatură și istorie aveam și ore de limbă, de lingvistică și de română veche, toate predate de profesorul Wim van Eeden. Spre sfârșitul studiilor mele, am făcut și ore de literatură cu Tudor Olteanu, venit ca lector după ce Sorin Alexandrescu fusese angajat direct de Universitatea din Amsterdam și nu mai ocupa această funcție în baza acordului cultural.

Unde am greșit ca student? Că nu am făcut niciodată efortul să învăț în mod sistematic vocabularul. Ulterior am mai predat limba română unor olandezi, cărora le-am spus că vor avansa enorm dacă se străduiesc să-și mărească repertoriul de cuvinte. Tare mă îndoiesc că vreunul dintre ei mi-a urmat sfatul. Mi-am construit vocabularul – și încă mai lucrez la el – pe parcursul anilor, printr-un proces mult mai anevoios decât dacă mi-aș fi dat toată silința în timpul studenției.

În ciuda provocărilor lingvistice, era o plăcere să mă angajez în acest efort de explorare literară și să încep să citesc literatură română, lucru care mergea din ce în ce mai bine. Am descoperit mai ales literatura interbelică și devoram romanele lui Camil Petrescu, Liviu Rebreanu și Anton Holban. Nu eram un cititor foarte critic, ci pur și simplu mă lăsam sedus de plăcerea lecturii. Apoi discutam romanele cu Sorin, căpătând prin intermediul conversațiilor noastre o înțelegere mai profundă a fenomenului ficțiunii. Plăcerea lecturii nu se limita la literatura română. Am început să mă apropii, prin obișnuința de a petrece ore bune citind, de literatura olandeză și de cea

universală, un interes şi o dragoste care nu m-au părăsit niciodată, lectura fiind o meteahnă de care nu mai scapi odată ce ai căzut pradă farmecului ei. Învăţam istorie universală prin istoria României, lingvistică generală prin lingvistica română; ce să mai, îmi formam o educaţie mult mai cuprinzătoare decât lăsa să se creadă obiectul aparent limitat al secţiei de românistică.

Între timp, vizitam România în fiecare vară. Deoarece la un moment dat varianta cu Centrala de Autostop s-a dovedit a fi mai complicată, numărul de olandezi care mergeau cu maşina în România fiind mic, am ales o altă modalitate de a călători. În acei ani, avionul era încă un mijloc de transport de lux, care depăşea cu mult bugetul meu de student bursier. Exista însă sistemul Interrail, un fel de abonament ieftin la Căile Ferate, destinat persoanelor cu vârsta mai mică de 26 de ani, la care participau mai toate ţările occidentale, dar şi Ungaria, Iugoslavia şi România. Interrailul era pe atunci o fereastră spre lume, sau cel puţin spre restul continentului, pentru tineri.

Drumurile mele spre România întâmpinau şi alte dificultăţi. Călătorii cu trenul erau obligaţi să obţină o viză (de tranzit) pentru Ungaria dinainte. La graniţă se eliberau vize doar pentru cei care călătoreau cu maşina. Obţinerea vizei, chiar dacă aceasta se elibera aproape automat la cerere, era o procedură birocratică. Trebuia să mă deplasez de două ori de la Amsterdam la Haga, o dată în momentul depunerii cererii şi apoi la ridicarea paşaportului, cu toate cheltuielile aferente, sau să apelez la serviciile unei agenţii de turism – ceea ce implica multă răbdare şi alte cheltuieli. Din acest motiv, ruta mea feroviară până în România trecea în mod normal prin Belgrad.

Toată călătoria dura vreo 40 de ore. Plecam de la Amsterdam cu un tren direct până la Viena. Apoi îmi continuam drumul cu expresul care lega Viena de Belgrad, de unde trebuia să iau autobuzul până la gara „Dunav“ (Dunărea) pentru a mă urca în trenul cu destinaţia Timişoara.

În tren mă întâlneam cu diferiţi alţi călători, mulţi români curioşi ce caută tânărul olandez la ei în ţară. Odată am cunoscut cu o tânără care era studentă la engleză la Iaşi şi purta numele răsunător de Argentina. Am discutat ore întregi pe coridorul rapidului de Bucureşti, punând lumea la

cale, cu muzica, literatura și artele ei, și cred că pot să spun că ne-am plăcut, motiv pentru care am făcut schimb de adrese. Ne-am scris de câteva ori în lunile următoare. Din Amsterdam i-am trimis și niște cărți, printre care o ediție cu opera completă a surorilor Brontë, cu care am uns-o pe suflet.

Am și vizitat-o o dată, împreună cu Doru, la casa ei părintească din Tecuci, unde am apărut pe nepusă masă. Deși casa bătrânească în care stătea Argentina cu părinții în perioadele de vacanță avea closetul în curte, totul era de o curățenie perfectă. Am fost foarte bine primiți de mama ei, care ne-a servit o prăjitură făcută în casă și care apoi mi-a depănat o teorie întreagă despre nefericirea fetelor care își părăsesc vatra și patria după câte un străin care le-a sucit capul cu mirajul occidentului și ulterior se dovedește a nu fi soțul ideal.

Cuvintele ei de ocară implicită nu m-au descurajat, fiindcă oricum nu mă deplasasem la Tecuci pentru a o cere în căsătorie pe Argentina. Temerile mamei fetei nu erau întemeiate. Argentina m-a mai căutat o dată la București, când eram student acolo. Se măritase între timp și am petrecut câteva ore plăcute împreună, dar după aceea contactul s-a încheiat.

Tot în trenul care lega Timișoara de capitală m-am întâlnit cu un olandez care făcuse cunoștință cu o româncă într-una dintre călătoriile lui. Pentru că omul nu mai era la prima tinerețe și dorea să-și întemeieze o familie, a venit destul de repede vorba de căsătorie, chiar dacă nu exista o mare dragoste între cei doi. Ideea în sine o tenta pe aleasa lui, care totuși ezita să se arunce fără să cumpănească într-o aventură olandeză. Logodnicul venea în România oricând putea ca cei doi să se cunoască mai bine. Pentru a întări ambițiile sale matrimoniale, aducea tot felul de cadouri ca să atragă toată familia de partea lui. Omul se confrunta însă cu provocări neașteptate, cea mai penibilă fiind faptul că nu suporta usturoiul. Nu avea mare lucru de spus despre România, dar bucătăria ei prezenta o mare problemă. Deși limba română nu se lipise de el, învățase să spună „fără usturoi“ și „nu vreau usturoi“, însă nimeni nu părea să înțeleagă care era baiul.

Ulterior am aflat că relația lui intrase pe o linie moartă când s-a dovedit că logodnica nu era hotărâtă să-și ia lumea în cap și să se stabilească în Olanda. Pețitorul îi mai dăduse un scurt timp de gândire, altfel, mi-a destăinuit, avea de gând să se orienteze în altă direcție.

Mi-am amintit de acest episod când Doru mi-a arătat o carte românească de bucate despre bucătăria popoarelor. Volumul conținea o rețetă, chipurile tipic olandeză: usturoi la cuptor. Trebuie să spun că usturoiul nu ocupă tocmai un loc de cinste în bucătăria Țărilor de Jos.

În ciuda elanului „revoluționar“ declarat, România comunistă era o societate profund conservatoare, dacă nu de-a dreptul reacționară din perspectiva occidentală. Piatra de temelie a societății comuniste era familia tradițională, așa cum și-ar fi dorit-o preotul, dacă familia respectivă s-ar fi dus și la biserică. Anii ’60, cu hipioți, cu flower power, cu muzică nouă, cu protestele studenților de la Paris din 1968, cu revolta împotriva rigidității societății capitaliste, acești ani care au exercitat o influență decisivă asupra mentalității colective din occident nu însemnau mare lucru în România. Era o societate ierarhizată, refractară la orice schimbare și alarmată de orice pretenție de libertate. Și tocmai această libertate era marea promisiune a marxismului; omul nou avea să fie eliberat de nevoi și de lăcomie. Nevoile erau însă destule, și lăcomia, mai ales după produsele occidentale la modă – în primul rând blugii –, părea nelimitată.

În anul 1975 am stat împreună cu Doru câteva săptămâni la mare, în Neptun, stațiunea unde protipendada comunistă își petrecea concediul și care, din acest motiv, era în atenția autorităților. În acele vremuri mai existau shopuri pe plajă, chioșcuri cu plată în valută forte, de unde turiștii străini și românii norocoși puteau procura produse occidentale și bunuri locale care nu prea ajungeau în magazine. Pentru noi important era că dispuneau și de câte un frigider plin cu bere rece ca gheața, în general mândria daneză Tuborg, cu care ne potoleam setea. De aceea aveam câteva bancnote de câte un dolar în portofel. În acea atmosferă de plajă am uitat că Securitatea veghează tot timpul pentru apărarea orânduirii socialiste. Un ofițer sârguincios, stând în spatele lui Doru când acesta s-a dus singur să cumpere două beri – în bani românești, culmea! – a văzut valuta imperialistă din portofelul meu și imediat și-a scos legitimația de la Ministerul de Interne din slip. Deținerea de valută de către un cetățean român fără o justificare clară constituia o infracțiune, și incidentul ar fi putut avea consecințe destul de neplăcute. Pe mine m-a scos nevinovat destul de repede, dar i-a făcut morală lui Doru vreo jumătate de oră până

când chiar şi securistul şi-a dat seama de ridicolul situaţiei. Erau totuşi doi tineri în costum de baie care se certau pentru că asupra unuia dintre ei au fost descoperite câteva bancnote care evident aparţineau altcuiva, pentru că portofelul conţinea şi legitimaţia mea. Când, într-un final, securistul i-a dat drumul, i-a spus lui Doru că a fost prima oară din cariera lui când a iertat pe cineva.

Am mai avut o altă experienţă, la fel de neplăcută, cu autorităţile. Ne-am împrietenit cu nişte bănăţeni care ne erau vecini de cort. Într-o seară, băieţii au stat mai mult la discuţii, deranjând un domn care n-a ezitat să sesizeze, a doua zi, miliţia. Pentru că miliţienii n-au găsit motive să-i sancţioneze pe tineri pentru perturbarea liniştii publice, i-au amendat pentru că aveau părul prea lung. Deoarece o asemenea infracţiune sau contravenţie nu figura în Codul penal, amenda a fost aplicată pentru că înfăţişarea lor nu se potrivea cu pozele din buletin… Miliţia poporului venise deci în apărerea valorilor tradiţionale. Dacă poliţia olandeză ar fi încercat să amendeze pe cineva pentru că avea părul prea lung, cred că ar fi izbucnit o revoluţie, nimic mai prejos.

Cu aceiaşi băieţi din Timişoara ne-am dus într-o seară la o discotecă din staţiune. Lângă intrare se învârtea un om între două vârste. Unul dintre bănăţeni mi-a spus că îl cunoaşte şi ştie că lucrează la Securitate. Nu mi-a explicat ce şi cum, dar m-a rugat insistent să mă duc să-l întreb dacă este de acord să intrăm în local. Răspunsul a fost scurt şi la obiect: „Dacă sunteţi băieţi cuminţi“. Mi s-a părut de neconceput că un membru al serviciului secret supraveghează o discotecă unde nu se comercializau droguri şi nici nu se puneau la cale comploturi sau conspiraţii. Singura explicaţie era că veneau acolo mulţi străini, şi orice străin – şi mai ales orice român care se asocia cu străinii – merita atenţia serviciilor.

Pe parcursul anilor ’70 atmosfera din România a început să se strice. Desigur, ştim că, de fapt, regimul şi Nicolae Ceauşescu personal au iniţiat o schimbare de mentalitate după vizita din 1971 a dictatorului, împreună cu tovarăşa sa de viaţă Elena, în China şi Coreea de Nord. În primii ani această modificare de viziune nu s-a simţit prea mult în viaţa cotidiană. În acelaşi context s-a alterat şi atitudinea faţă de străini, care în ochii regimului deveneau din ce în ce mai suspecţi şi chiar periculoşi. Şi viaţa mea s-a

complicat din cauza legii din 1976, în baza căreia cetățenii străini nu mai aveau voie să rămână peste noapte la români acasă decât dacă erau rude de gradul întâi. Așadar eram nevoit să stau la hotel, ceea ce era mult mai scump și mai puțin plăcut decât la Doru. Motivul declarat pentru care s-a introdus această lege era dorința de a spori veniturile statului din turism, dar profitul anticipat era atât de mic, încât nu încăpea nici o îndoială cu privire la țelul real: descurajarea relațiilor dintre români și străini. Era o lege perfidă și din altă perspectivă: cel pasibil de pedeapsă era cetățeanul român care primea un străin în casă, nu străinul care rămânea peste noapte la un prieten român.

Într-o zi, nenea Sandu, enervat că nu mă mai poate găzdui în casă, a sunat la miliție și a prezentat o ipoteză.

— Dar, tovarășe milițian, să zicem că băiatul a băut un pahar în plus și nu mai are cum să ajungă acasă, atunci ce ne facem?

— Auziți, tovarășe, a venit reacția milițianului de serviciu. Aveți un părculeț în fața blocului?

— Avem, a confirmat Sandu.

— Atunci scoateți-l afară în parc! a răspuns milițianul. După care a închis telefonul…

Aveam 19 ani când am venit prima dată în România și mă întorceam anual. Deși nu desfășurasem vreo activitate politică și nu aveam contacte directe cu regimul sau cu reprezentanții lui, eram în permanență conștient de faptul că România era condusă conform unui alt sistem politic decât cel cu care eram obișnuit acasă și că, într-un sens militar din fericire niciodată concretizat, Olanda și România erau în tabere opuse. Pentru români, regimul nu era doar ostil și sinistru, lipsit de bun-simț, omniprezent și băgăreț, ci chiar cădea de multe ori în ridicol. Când se vorbea despre politică la Doru acasă – se vorbea despre asta în toate casele din România –, mama lui acoperea telefonul cu o pernă. Bineînțeles, „organele abilitate“ nu aveau cum să asculte toate discuțiile purtate la cetățeni acasă, dar mai știi…? Gestul era ceva de neconceput pentru mine, dar m-a șocat că am preluat la rândul meu unele dintre aceste reflexe. Întrucât știam că anumite lucruri nu se discută la telefon în România, evitarea subiectelor sensibile devenise o a doua natură. Chiar și după întoarcerea mea în Olanda, ezitam,

măcar în primele zile, să povestesc într-un mod deschis la telefon tot ce văzusem şi trăisem în România.

Dar şi stilul de viaţă occidental putea fi la fel de năucitor pentru un tânăr român. În vara anului 1976, am stat câteva săptămâni cu Doru pe litoral, la Mamaia de data aceasta. Din pură întâmplare, fratele vecinei mele din Amsterdam, Jeroen, lucra în fiecare an la Club Méditerranée, ca să facă nişte bani de buzunar. Anul acela, firma internaţională l-a detaşat la Mamaia. Club Med, cum îi spunea toată lumea, oferea concedii în toate colţurile lumii după o formulă care semăna oarecum cu un *all-inclusive* din zilele noastre. Turiştii îşi petreceau concediul pe un fel de insulă, o Franţă transpusă într-o altă ţară, izolată de lumea de afară. Până şi ceasurile erau toate potrivite după ora Franţei. Programele culturale şi muzicale erau franţuzeşti, iar oamenii achitau cu nişte mărgele ca să nu se încurce cu valuta locală. Atmosfera era absolut franceză, occidentală, liberă, dezinvoltă, relaxată – şi atât de diferită de atmosfera românească din afara pereţilor clubului, încât Doru a rămas profund şocat de mirajul occidentului pe pământ românesc, când am fost invitaţi de Jeroen să vizităm clubul. „Eram sub cer românesc, dar nu simţeam că sunt în România“, a explicat Doru mai târziu. În noaptea care a urmat, nu a închis un ochi.

În acelaşi timp, majoritatea românilor nu aveau idei clare despre sistemul politic sau sistemele politice din Vest. Diferenţele, esenţiale în politica olandeză, dintre un partid social-democrat şi unul creştin-democrat reprezentau în România subtilităţi irelevante. Pentru românii cu care intram eu în vorbă, existau numai două curente politice: lipsa de libertate, care era miezul sistemului comunist, şi libertatea oferită de politica occidentală, fără vreo distincţie relevantă între curentele politice. Diferenţa fundamentală era între „alegerile“ comuniste, unde nu aveai ce alege, şi alegerile libere într-o democraţie adevărată. Până în 1990, schimbările politice din România nu erau niciodată rezultatul alegerilor şi ţineau doar de ambiţiile, din ce în ce mai aberante, ale conducătorului.

Este de netăgăduit că exista un hău între pretenţiile regimului comunist şi realizările acestuia. Circula pe vremuri un banc: un cetăţean merge la policlinică şi spune că vrea să vorbească cu un medic de ochi şi de urechi. I se explică că nu există aşa ceva; putea să meargă fie la un medic de ochi, un

oftalmolog, fie la un medic de urechi, un orelist. Omul insistă că singurul medic care l-ar putea ajuta este unul de ochi și de urechi. Când este întrebat de ce, răspunde așa: „Pentru că văd ce nu aud și aud ce nu văd.“ Nu sunt cel mai mare adept al consumerismului, dar o discrepanță atât de mare între cererea din partea populației și oferta pieței era de multe ori de neînțeles. Țin minte că, la cursurile de vară la care am participat în 1974, am făcut o plimbare prin împrejurimile Brașovului cu un cursant belgian care venise în România cu mașina. Ne-am oprit undeva și imediat s-a apropiat de noi un domn care ținea un copil de mână, ca să ne întrebe dacă nu avem cumva gumă de mestecat. Nici unul din noi nu avea. Omul a insistat că va plăti, dar nu aveam cu ce să-l servim. Știu că guma de mestecat este un produs total irelevant, dar tocmai de aceea este ciudat că era la mare căutare în România anilor ’70. Nu era vorba de sisteme electronice sofisticate sau de alimente exotice, ci de ciungă.

Pentru că sistemele politico-sociale și economice erau atât de deficitare, cetățeanul de rând era mereu preocupat să-și facă o rețea personală de relații pentru a-și putea procura bunurile dorite, pentru a avea un medic de încredere, pentru a avea acces în anumite locuri și așa mai departe. Pe măsură ce se înrăutățea situația economică, mai ales după 1980, rețeaua personală devenea din ce în mai importantă. Acest lucru era valabil și pentru noi, chiar dacă eram într-o altă situație datorită pașapoartelor noastre occidentale și a accesului la valuta forte.

În Amsterdam, ambițiile mele scriitoricești incipiente și resentimentele față de clica literară pe care nu o prea cunoșteam, dar pe care o invidiam, m-au determinat să înființez în 1977 alături de doi prieteni, foști colegi de liceu, o revistă care s-a vrut literară și pe care am botezat-o *Koprol*, adică „Tumba“. Intenția noastră era să oferim o platformă scriitorilor tineri și începători care nu aveau mari șanse să fie publicați pe canalele literare obișnuite. Ideea unei reviste a cititorului era generoasă, dar naivă, deoarece calitatea contribuțiilor era mereu dezolantă. Primeam multe texte experimentale din care nu se înțelegea nimic și majoritatea textelor care soseau pe adresa noastră erau poezii în care autorii își împărtășeau *Weltschmerzul*. Nici noi nu eram cei mai de ispravă scriitori, dar ce mai: era revista noastră! Noi o concepeam, noi o redactam, noi o tipăream pe banii

noștri, și tot noi o și citeam. Nu am reușit să publicăm decât patru numere.

Când povesteam în România, în anii ’70, că aveam o revistă a mea, pe care o scoteam cu niște prieteni, așa de capul nostru, fără autorizație, fără să cerem voie nimănui, fără ca vreo autoritate să se sinchisească câtuși de puțin să ne controleze, reacțiile erau în primul rând de neîncredere. Ideea că poți să publici orice vrei, fără supravegherea nimănui, nu era în România acelor ani nimic mai mult decât un vis îndepărtat.

Unul dintre colegii de la revistă era același René cu care mă întâlnisem întâmplător la Zagreb și pe care îl luasem cu mine în România. René, fiul unui artist plastic destul de cunoscut în Amsterdam pe vremuri, este de mulți ani directorul unei școli de tango, care s-a bucurat de un succes sporit după ce prințul-moștenitor al Olandei (și din anul 2013 rege încoronat) s-a însurat cu o argentiniană frumoasă, Máxima Zorreguieta Cerruti, care a devenit regină și s-a transformat în membrul cel mai iubit al casei regale.

S-a implicat în revista noastră literară și un alt fost coleg de școală, Alfred van Cleeff, ulterior ziarist cu mai multe cărți publicate despre războiul din Bosnia, despre Meridianul Zero și despre Insula Amsterdam din Oceanul Indian, teritoriu francez. Alfred a avut, în anul 1996, și fericita inspirație să mă ia cu el ca translator când a fost trimis de cotidianul *NRC* să scrie un reportaj despre oamenii Deltei Dunării.

Koprol a avut o singură recenzie. Un ziarist local ne-a evaluat deosebit de blând, criticând în același timp, și pe bună dreptate, nivelul prestațiilor literare. Un singur text i-a plăcut mai mult, și anume „Ea vrea să urc scările“, semnat de un scriitor oarecare din România. A crezut însă că era o glumă și că povestirea fusese de fapt scrisă de un membru al redacției. Nu era adevărat. Pur și simplu asistase la debutul meu ca traducător literar și citise un scurt text din volumul *Noaptea inocenților* de Sorin Titel, pe care-l citisem și care îmi plăcuse foarte mult.

Lucrând la această nuvelă, am trăit pentru prima dată plăcerea actului de a traduce. Prin procesul de transformare a unui text dintr-unul în limba română, într-o creație scrisă în neerlandeză, izbuteam să le arăt și altora lucrurile care mă preocupau pe mine în cadrul studiilor de română. Dar și munca în sine era interesantă, creativă; mă scufundam în limba română ca să ies la suprafață cu ajutorul limbii mele native. Mi-a plăcut mult să mă joc

astfel, şi fără să fi luat o decizie explicită, acel debut a reprezentat începutul unei cariere de traducător literar, care durează de mai bine de 45 de ani.

Am avut şi plăcerea să-l cunosc personal pe Sorin Titel, de care m-a legat o prietenie sinceră până la moartea lui prematură în anul 1985. După volumul de proză scurtă, citisem mai toată opera lui, nu numai nuvelele, dar şi romanele *Lunga călătorie a prizonierului* (1971), *Ţara îndepărtată* (1974), şi *Pasărea şi umbra* (1977), care apăruseră înainte să ne cunoaştem. În toate romanele lui, Titel schiţează o lume de o profundă umanitate, oarecum atemporală, descrisă într-un stil domol şi pitoresc. Deşi a rămas destul de necunoscut publicului larg, este recunoscut de lumea literară ca un clasic modern, original, de o mare forţă narativă. Deoarece ştia cât de mult mi-a plăcut opera lui Titel, Sorin Alexandrescu, care îi fusese coleg de facultate, m-a îndemnat să-i scriu.

Ne-am întâlnit în 1977 la Bucureşti, unde am petrecut o seară memorabilă împreună. Titel era un om deosebit de blajin şi generos, iar bonomia bănăţeană era comportamentul lui firesc. Îmi povestea cu mult umor cum lucrase ca profesor de liceu în Banatul natal între anii 1958 şi 1964. Deşi a fost numit în acea funcţie pentru a preda limba şi literatura română, autorităţile comuniste îl obligau să dea şi lecţii de rusă, iar faptul că profesorul nu stăpânea deloc această limbă nu reprezenta nici un impediment. Limba rusă era limba „marelui popor sovietic eliberator“, care merita, nu-i aşa?, să fie învăţată de orice elev. Sorin Titel era un om serios şi se străduia să se pregătească totuşi, cât îi era cu putinţă, pentru orele de rusă impuse. Însă elevii nu voiau nici în ruptul capului s-o înveţe. „Nemernicilor“, îi ocăra Titel pe elevi, „am stat toată seara să vă pregătesc ora de rusă, şi voi nici zece minute nu v-aţi uitat la temele voastre!“

Una dintre sarcinile obligatorii pentru obţinerea diplomei de masterat era compunerea unui eseu pe o temă literară, la liberă alegere. Am optat pentru un eseu-studiu despre cărţile lui Sorin Titel. Lucrarea s-a numit „Opera lui Sorin Titel şi obsesia morţii“, şi era scrisă, evident, în româneşte, ceea ce i-a permis lui Titel să citească analiza pe care o făcusem operei lui. Nu cred că textul este o capodoperă de critică literară, dar a primit aprobarea autorului şi a fost ulterior publicat în volumul *Clipa i-a fost prea repede. Viaţa lui Sorin Titel*, publicat în 1991 de Iosif Titel, tatăl scriitorului.

Între timp, debutasem în volum cu traducerea romanului *Lunga călătorie a prizonierului* a lui Sorin Titel, care a apărut la editura Meulenhoff în Amsterdam, în anul 1981, cu o postfață scrisă de Sorin Alexandrescu, care pusese și o vorbă bună pentru mine.

Înainte de publicarea cărții, Sorin Titel a izbutit să călătorească în Olanda în 1980, pentru a semna contractul cu editura și pentru a-și ridica drepturile de autor și suma de 1800 de guldeni olandezi, modestă, dar importantă pentru un scriitor din estul Europei, bani suficienți pentru o vizită la Paris și o pereche de blugi ultimul răcnet. Pentru Titel, ca pentru orice scriitor din lagărul socialist, publicarea unei cărți într-o altă limbă nu îți oferea doar plăcerea de a te ști apreciat peste hotare, dar și posibilitatea unei excursii în străinătate, care altfel nu prea îți era permisă.

În anul 1983, Sorin Titel a avut chiar șansa să viziteze America, la invitația unui prieten stabilit acolo. Singura limbă străină pe care o știa scriitorul era franceza, pe care o citea cursiv, dar nu o vorbea cu mare ușurință. „N-am deloc talent la limbile străine“, insista el mereu, într-un mod candid. A plecat în America fără să știe o boabă de engleză și în timpul șederii acolo nu cred că a învățat mai mult decât acel „Good morning!“, cu care ne-a salutat voios după ce s-a întors. Cu toate acestea, s-a descurcat de minune în America datorită aerului lui pozitiv și optimist. Situația lui era comparabilă cu cea a unei romînce bătrâne despre care ne-a povestit, stabilită de mulți ani la Paris, fără să încerce măcar să învețe franceza. Pentru a evita complicațiile de comunicare, își făcea mereu cumpărăturile la același băcan, pe care îl învățase un pic de română. *„A oui, du branza!*“ Dar băcanului îi mai scăpa câte un cuvânt: *„Qu’es-ce que c’est ca, les fasolé?*“ , la care doamna s-a întors către Titel, care ne povestea mereu anecdota cu mult haz, și i-a spus: „Vezi ce proști sunt?“

Cu Sorin Titel acasă la Leonid Dimov, Bucureşti 1979

La plecarea noastră din România în vara anului 1984, Sorin Titel era bolnav şi se arăta îngrijorat de starea sănătăţii lui. În mod tragic, a avut de ce să se teamă, pentru că boala de care suferea i-a curmat viaţa câteva luni mai târziu, în ianuarie 1985. Din păcate, Sorin Titel nu se bucură de renumele meritat în ziua de azi. Scriitorul a fost în mare parte uitat, poate mai puţin prin Banat, unde încă i se mai păstrează moştenirea literară şi amintirea. M-am bucurat mult că opera lui a fost reeditată în 2005, în două volume, în colecţia prestigioasă coordonată de Eugen Simion, sub egida parteneriatului dintre Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă şi Editura Univers Enciclopedic. Cu această ocazie am recitit câteva romane de-ale lui, o lectură care mi-a întărit convingerea că este un scriitor care merită pe deplin un loc de cinste în peisajul literaturii române din anii ’70 şi ’80.

În revista noastră *Koprol* au mai apărut şi alte texte traduse de mine, printre care unul din scriitorul proto-dadaist Urmuz, lucru care a aşezat temelia lansării, în 1985, a unui volum cu opera completă a acestuia (toate cele cinzeci de pagini), publicat în Olanda cu titlul *Na het onweer* („După furtună“).

În anii studenţiei mele, statul olandez era mai generos decât în epoca actuală cu tinerii studenţi care nu aveau ambiţia să termine cât mai repede facultatea, cum eram eu. Beneficiam de o bursă (un împrumut nerambursabil) şi un împrumut studenţesc cu dobândă zero, de rambursat începând cu al zecelea an de la terminarea studiilor. Nu aveam nici un motiv să nu cer finanţarea maximă, care mi-a şi fost acordată. Totuşi, pentru a-mi permite să vizitez în fiecare an România şi să mă bucur de viaţa studenţească din Amsterdam, aveam nevoie de un venit suplimentar, oricât de modest.

O perioadă de timp am lucrat într-un restaurant înfiinţat de nişte prieteni de-ai fratelui meu, unde, deoarece nu aveam talent culinar, am rămas la funcţia de asistent de bucătar, a se citi: băiatul care tăia morcovii şi spăla vasele.

Şansa unei ocupaţii mai interesante mi s-a prezentat când am fost rugat să ofer lecţii particulare de română. Motivul Annemariei pentru a învăţa limba îl constituia dragostea ei pentru numitul Cristi, pe care îl cunoscuse în calitate de turistă în România. Erau de câţiva ani în aşteptarea acordului pentru căsătorie din partea Consiliului de Stat, care tot tergiversa procedura. România socialistă respecta regula internaţională care permitea unui cetăţean român căsătorit cu un cetăţean străin să se mute în patria soţului/soţiei, dar îngreuna procedura amânând la nesfârşit consimţământul pentru încheierea căsătoriei. În cazul acesta, situaţia era complicată de profesia lui Cristi. Acesta era medic.

În ochii mei, Annemarie şi Cristi nu formau totuşi o pereche firească. Annemarie era o hipiotă întârziată, stângistă, dezinvoltă în comportament şi în stilul vestimentar. Logodnicul român era în mai toate privinţele opusul ei. Era un om extrem de formal şi rigid, tipul de bărbat care purta costum şi cravată până şi pe plajă. Nici obiceiurile lor alimentare nu se prea potriveau, pentru că Annemarie era vegetariană, în timp ce tânărul medic arăta un profund dispreţ oricărei legume care strica aspectul fripturii din farfurie. De la el am învăţat revolta carnivorului: „Ce, eu sunt iepure să mănânc mazăre?!“

Annemarie avea mari speranţe cu privire la căsnicia propusă, în ciuda scepticismului explicit al părinţilor ei. Împreună cu alte olandeze care

doreau să încheie o căsătorie cu bărbaţi din România (bărbaţii olandezi îşi alegeau mai rar partenere române) a înfiinţat un comitet de acţiune care făcea presiuni asupra autorităţilor să-şi dea consimţământul pentru căsătorie, urmată, cât se poate de repede, de emigrarea cetăţeanului român în Olanda.

Cu toate acestea, mariajul Annemariei cu Cristi nu a fost unul de succes. Din momentul în care a aterizat la Amsterdam, Cristi a ţinut să afle când vor pleca în America, deşi în perioada în care se curtau nu fusese nici o singură dată vorba de aşa ceva. Pentru Annemarie, emigrarea în Lumea Nouă nu a constituit o opţiune, deoarece avea şi un copil dintr-o altă relaţie, iar băiatului i-ar fi fost foarte greu să plece într-o ţară a cărei limbă nu o cunoştea. Cristi a considerat că atitudinea ei era ridicolă, ceea ce a subminat de la bun început relaţia, care în cele din urmă a eşuat.

În anul 1977 mi s-a ivit o altă ocazie să câştig bani datorită cunoştinţelor mele de limba română, dar circumstanţele erau triste: marele cutremur care a lovit România, dar mai ales Bucureştiul, în data de 4 martie. Imediat după tragedie, o echipă de la televiziunea olandeză s-a deplasat la Bucureşti, filmând şi luând interviuri la faţa locului fără prezenţa unui translator, pentru că reporterii nu avuseseră timp să caute un interpret. După ce au venit acasă, m-au chemat să-i ajut cu montarea materialului. A fost prima dată când am lucrat cu televiziunea olandeză. Apoi am revenit de multe ori pentru subtitrare, ca să ajut la montaj sau pentru a fi intervievat, mai ales în preajma Revoluţiei din 1989.

Ştiam că Doru nu era în Bucureşti în momentul în care s-a produs cutremurul pentru că îşi îndeplinea stagiul militar la Timişoara, dar am trimis o telegramă familiei lui, care mi-a confirmat a doua zi, tot prin telegramă, că erau toţi sănătoşi.

Între timp am început să prestez servicii, culmea!, şi pentru statul român, mai exact pentru Ministerul Turismului, prin editura instituţiei, Publiturism, pentru care traduceam în neerlandeză pliante şi broşuri turistice. Am fost abordat de sucursala din Amsterdam a Oficiului Naţional de Turism. Nu puteam să primesc plata în valută forte pentru că Publiturism nu dispunea de fonduri în valută liber convertibilă, dar nu era o problemă pentru mine, deoarece puteam să-mi ridic leafa oricând mergeam în România. Într-unul

dintre anii studenției am primit chiar o sarcină în plus: să traduc și să înregistrez cu vocea mea comentariile care însoțeau filmulețele de promovare a turismului în România. Am tradus textele în camera de hotel, le-am dactilografiat la biroul Publiturism și le-am înregistrat la studiourile cinematografice Buftea. A fost, în mare, o experiență foarte plăcută prin care am putut să intru în contact cu o altă latură a României, care mi-era încă necunoscută: un mediu profesional și, măcar la suprafață, apolitic, unde se făcea treabă și se colabora într-o atmosferă destinsă, relaxată și colegială.

Nu știu în ce măsură am contribuit la popularizarea României ca destinație turistică în rândul compatrioților mei, dar în anii aceia au vizitat țara câteva zeci de mii de turiști olandezi, printre care și un prim-ministru laburist, Joop den Uyl, care și-a petrecut de mai multe ori concediul într-un camping pe litoralul Mării Negre. Turistul străin ideal pentru regimul comunist era cel care venea direct cu avionul la București (pentru vacanța la munte) sau la Constanța (pentru vacanța la mare), își cheltuia valuta, se bronza și pleca acasă. Turismul individual era tolerat, dar nicidecum încurajat de statul român.

Pentru a-i descuraja pe cei care călătoreau doar cu un rucsac în spate – dar și pentru a obține mai multă valută occidentală –, statul român îi obliga pe străinii care nu sosiseră în țară în cadrul unei excursii organizate să schimbe zece dolari pe zi la cursul de schimb oficial, care era unul fictiv și dezavantajos.

Deoarece eram, în perioada aceea, printre puținii vorbitori nativi de neerlandeză care cunoșteau româna, am fost rugat să mă ocup și de traduceri de poezie pentru festivalul din Rotterdam „Poetry International“. Botezul meu de foc s-a oficiat prin poezia lui Leonid Dimov. Nu cred că eram pregătit pentru o operă atât de dificilă și probabil nu l-am pus în valoare pe Dimov. Poezia onirică a autorului, cu o versificație surprinzătoare, este o provocare pentru orice traducător, oricât de talentat și de experimentat. În poemul „În voia valurilor“, de exemplu, fiecare vers se termină în „-aș“, imposibil de redat într-o traducere. Am ales ca titlul poeziei în neerlandeză să fie „Overgeleverd aan de golven“. Dimov mi-a dăruit ulterior volumul *Dialectica vârstelor* (1977), în care de altfel nu

figurează poezia amintită, cu următoarea dedicație: „Lui Jan Willem Bos, din partea unui ins aflat overgeleverd aan de golven. Ca un olandez între bos și boot. Cu afecțiune. Leonid Dimov“. „Bos“, o clară referire la numele meu, înseamnă „pădure“, iar „boot“ înseamnă vas, ambarcațiune, o trimitere la luntrea din poezie care este în voia valurilor.

Poetul era o prezență impunătoare cu barba lui lungă și căruntă prin care își trecea mereu degetele, urmărind tot ce se întâmplă cu acei ochi sclipitori, în care licărea o ironie binevoitoare. Unii dintre românii care au asistat la prelegerea lui de la festival l-au botezat „Sfântul Leonid“.

— Mai bine să fii dominat de americani decât de ruși, mi-a șoptit zâmbind când stăteam la masă într-un restaurant unde un poet american foarte expansiv domina conversația.

Dimov avea toate motivele să nu-i înghită pe ruși, și nici cu regimul comunist nu era în relații bune. Când a fost invitat însă la festivalul de poezie de la Rotterdam, baronii culturali au insistat să participe. Fără el, România n-ar fi fost reprezentată deloc. Inițial Dimov, care trăia destul de izolat de lume, a ezitat, însă până la urmă a acceptat, cu condiția ca soției sale, Marina Dimov, să i se permită să-l însoțească. Din principiu, autoritățile nu le prea dădeau voie cuplurilor căsătorite să călătorească împreună în străinătate deoarece partenerii tindeau să profite de ocazie pentru a nu se mai întoarce. Cu toate acestea, deoarece Dimov a refuzat categoric să se deplaseze în străinătate fără soție, oficialitățile nu au avut încotro și au fost nevoite să-i accepte solicitarea.

Dimov l-a simpatizat pe tânărul său traducător olandez și m-a invitat să-l vizitez în București. Urma să ajung în capitală curând și știam deja că voi petrece mai multe luni acolo – o ședere care a reprezentat o cotitură absolută în viața mea.

IV
La specializare
(*1978–1979*)[3]

În 1978 s-a ivit ocazia să petrec anul universitar 1978–1979 în București. Obținusem o bursă în cadrul acordului cultural dintre Olanda și România, pentru a studia un an la Universitatea din București – „la specializare“, după cum suna descrierea oficială. Ideea era să-mi folosesc timpul pentru redactarea lucrării de licență despre „Bucureștiul în literatură“. În ciuda faptului că, în general, mă simțeam bine în România, ezitam totuși să mă trambalez până acolo pentru luni întregi, deoarece viața de student în Amsterdam îmi convenea de minune. Însă o ședere de mai lungă durată în București îmi oferea posibilitatea de a-mi aprofunda cunoștințele de limbă și de a-mi dezvolta relațiile cu diferite personalități culturale. Cazarea oferită era în căminul Grozăvești, un complex de blocuri de înălțime medie pe cheiul Dâmboviței, dintre care unul, blocul C, era rezervat exclusiv străinilor. Comunitatea studenților străini forma un întreg variat. Erau destul de mulți greci, mai ales printre studenții la medicină și la arhitectură. Erau de asemenea câțiva americani care învățau medicină. Studiile în acest domeniu erau de înaltă calitate, deși deseori aparatura medicală modernă era inexistentă. Studenții vestici erau bine-veniți în România datorită valutei străine pe care o aduceau în țară. Unul dintre ei era Bill, un american mare cât ușa și simpatic foc, veteran al războiului din Vietnam. În ciuda cunoștințelor minime de limba română (primea vizitatorii cu câte un călduros: „Bine a veniți!“), studia medicina. Bill aducea la fiecare discuție vorba despre cântărețul de soul James Brown, numit de el, „J.B.“. Existau și studenți din țări în curs de dezvoltare, unii serioși și studioși, precum vietnamezii și nord-coreenii (pe care îi recunoșteai după nelipsita insignă cu Kim Ir-sen de pe rever), alții mai petrecăreți, ca africanii și arabii, care își plăteau școlarizarea în dolari. Se aflau acolo și destul de mulți refugiați politici – socialiști și activiști sindicali – din America Latină, mai ales din

Chile şi Argentina, care primiseră azil politic în România deoarece libertatea şi viaţa lor erau ameninţate de regimul militar dictatorial din patria mamă. Dacă trebuiau să aleagă între diferitele ţări ale Blocului de Est, mulţi preferau România datorită înrudirii limbii lor materne – spaniola – cu româna.

Pe lângă aceştia, mai erau şi străini de origine română, iar printre ei se găsea Cornelia din America, Josephine din Canada şi Veronica din California. Pe Veronica – „Ronnie“ – o trimiseseră părinţii în România ca să o ţină departe de droguri. Nu cred că ştia la ce facultate este înscrisă, dar se distra de minune în Bucureşti. Ronnie avea tendinţa să împartă specia masculină în candidaţi favorabili şi candidaţi nefavorabili căsătoriei şi se farda excesiv pentru a-şi exprima ambiţiile matrimoniale, lucru care, din nefericire, se dovedea a fi, deocamdată, contraproductiv. În mijlocul acelei adunări pestriţe de străini, se năşteau uneori combinaţii amoroase interesante, tânăra mexicană cu soţul ei din Burkina Faso, care se înţelegeau bineînţeles în română, singura limbă pe care o aveau în comun.

Împărţeam o cameră de trei pe cinci cu Steinar Lone, un student norvegian specializat în lingvistică romanică. Neerlandeza era şi ea printre multele limbi pe care le vorbea. Steinar nu s-a arătat foarte mulţumit că fusesem repartizat la el în cameră, deoarece prefera să rămână singur, însă de la bun început ne-am înţeles excelent şi am legat o prietenie statornică, întărită de experienţa românească împărtăşită şi de traducerile noastre din literatura română, mai ales din opera lui Mircea Cărtărescu. Cred că „anul Grozăveşti“, 1978–1979, ocupă un loc la fel de important în biografia lui Steinar ca în a mea.

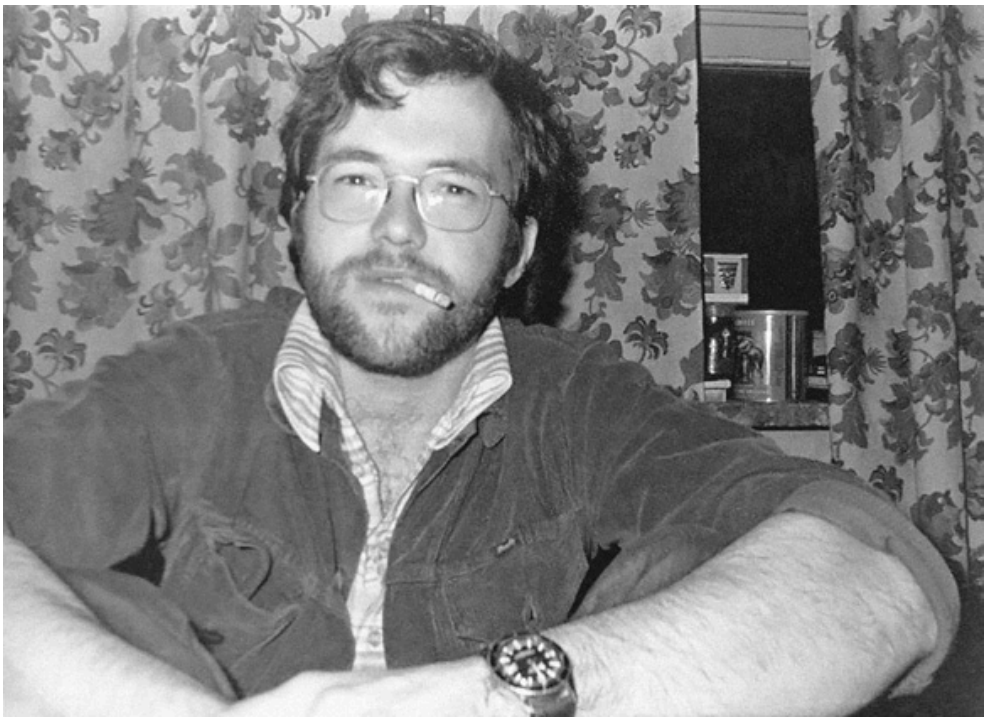

Grozăveşti, 1979

La Grozăveşti mai locuia o compatrioată de-a lui Steinar, Anniken, studentă la medicină, care avea un prieten din Costa Rica. Anniken era una dintre puţinii studenţi aflaţi în posesia unui autoturism, ceea ce îi conferea un statut deosebit. Mai era şi poloneza Krysztyna, studentă la română, care îşi scria doctoratul despre poetul Tudor Arghezi şi care nutrea o dragoste puternică, dar mai deloc împărtăşită, pentru românul Andrei, la rândul lui poet. Era grecul Iorgos, care vorbea suspect de bine româneşte, ceea ce se explica prin faptul că era aromân de origine. Iorgos era statistician şi socialist convins. Ucidea orice discuţie bombardându-şi interlocutorul cu tot felul de statistici şi cifre neverificabile. Din acest motiv îl botezaserăm „Iorgos-virgulă-şapte“, poreclă pe care o folosim până în ziua de astăzi când aducem vorba despre el. Iorgos nu era prost şi ştia bine că realitatea românească nu era deloc un model pentru ce îşi dorea stânga elenă să înfăptuiască în Grecia, dar nu îndrăznea să împărtăşească experienţa lui românească cu prietenii săi din cadrul partidului socialist PASOK; era convins că aceştia nu ar fi acceptat informaţiile sale negative şi l-ar fi ostracizat din cercul său de colegi.

Blocul C era un mediu fascinant şi oarecum suprarealist. Singura calitate

care-i unea pe locuitorii atât de diferiţi era faptul că nu erau cetăţeni români, dar se înţelegeau între ei în limba română. Într-un fel era o oază ne-românească, unde nici măcar autorităţilor nu le plăcea să se arate. Aproape în fiecare seară se dădeau petreceri nebuneşti, avea loc o „bişniţă“ (comerţ ilicit) animată de bere, ţigări şi prezervative, şi se mai făceau câteodată avorturi ilegale româncelor care nu puteau să apară acasă cu un copil făcut cu iubiţii lor.

Mulţi studenţi din ţările capitaliste, indiferent de continent, având acces la dolari, îşi puteau suplimenta venitul mulţumită magazinelor cu vânzare în valuta forte, care ofereau produse occidentale care nu se (mai) găseau pe piaţa românească: ţigări americane, săpunuri Rexona şi Lux, whisky scoţian, cafea etc. Cumpărai în dolari, vindeai în lei, leii îi schimbai înapoi în dolari cu cei care aveau nevoie de bani româneşti şi această piaţă neagră îţi oferea o marjă de profit de 10-20%, chiar mai mare în preajma sărbătorilor, când lumea era dispusă să facă un sacrificiu pentru un produs de lux.

Petrecând o perioadă mai îndelungată în România, simţeam mereu că eram într-o altă lume, nu numai din cauza diferenţelor economice vădite, dar mai ales deoarece orânduirea politică şi socială se deosebea fundamental de aceea cu care eram obişnuit. De la birocraţia infernală şi ierarhia solidificată, la omniprezenţa miliţiei şi la atmosfera generală de suspiciune şi neîncredere, România era o altă lume, demodată, alienată, ostilă, schizofrenică prin faptul că era atât de diferită, dar cu multe elemente familiare. O civilizaţie europeană care era constrânsă de sus, de regimul comunist, să-şi reinterpreteze tradiţiile ca să-şi inventeze o altă menire.

Pentru camera pe care o împărţeam cu Steinar nu aveam decât o singură cheie, iar chei neprelucrate de acel tip erau foarte greu de găsit. A durat luni întregi până ce nenea Sandu, tatăl lui Doru, a reuşit să ne facă rost de articolul căutat, şi în cele din urmă ne-am putut fabrica încă o cheie, o copie după original făcută la strung cu o pilă. În primele luni a trebuit deci să ne dăm întotdeauna întâlnire în oraş ca să transferăm cheia de la unul la altul. De multe ori ne întâlneam la Self, restaurantul cu autoservire din subsolul hotelului Intercontinental, unde se mânca onorabil şi nu prea scump şi care era un local îndrăgit de studenţii străini. Într-o zi, Steinar a apărut cu o fată

pe care a prezentat-o așa: „Aceasta este romînca cu care o să mă însor!“ „Romînca“ era Cornelia, care îi era colegă la un curs de filologie romanică și care, fiind de fapt din America, fusese cazată tot în blocul C. Corneliei i-a căzut fața când a auzit această pețire neașteptată. Steinar a glumit, și în acel moment nimeni n-a bănuit că, de fapt, eu eram cel care avea să se însoare cu ea…

Cornelia plecase din America în 1977, zburând din California către cea mai ieftină destinație europeană, care fusese – din pură întâmplare – Amsterdam. De aici a plecat prin Paris la Barcelona, unde avea ceva cunoștințe. După un an petrecut în Barcelona, unde își câștigase existența ca profesoară de engleză, a aflat de posibilitatea de a obține o bursă de studii în România. Studiile o interesau mai puțin în acel moment, dar s-a bucurat că acea bursă i-a oferit ocazia să-și cunoască țara de baștină și orașul, București, în care se născuse și unde își petrecuse primele luni de viață. Tatăl ei, aromân din Grecia, se stabilise în București la începutul anilor ’30. După venirea la putere a comuniștilor, familia Golna a părăsit România pentru Grecia, țara de origine a viitorului meu socru. După câțiva ani, familia a emigrat în Statele Unite, unde Cornelia a crescut și a studiat, obținând un masterat în limbile clasice.

Pentru ea, venirea în România era o întoarcere într-o lume pe care o știa doar din auzite, de la părinții ei. Dintr-odată s-a pomenit înconjurată de oameni care se exprimau într-o limbă care pentru ea fusese aproape o limbă secretă vorbită numai de părinții ei, o limbă pe care o înțelegea perfect, chiar dacă nu o mai vorbise din copilărie. S-a bucurat enorm de mirosul de tei primăvara, despre care știa de la mama ei și o dată au podidit-o lacrimile când a auzit la radio melodia *Îți mai aduci aminte, doamnă?*, pe care o mai cânta tatăl ei când îl apuca nostalgia.

Viața de cămin avea provocările ei. Condițiile de igienă erau aproximative, ca să spun așa, mai ales la toaletă și la duș. Steinar, care își punea cizmele de cauciuc ca să meargă la baie, a făcut niște fotografii spectaculoase, cu toaleta în întregime acoperită de excremente, care au stârnit senzație la Ministerul Afacerilor Externe din Norvegia, unde le-a prezentat sub formă de documente atașate la raportul despre șederea sa în București.

Părculeţul din jurul căminului era populat de câini vagabonzi şi de femei de etnie romă, care îşi vociferau ambiţia de a cumpăra haine vechi cu toptanul. Câinii vagabonzi erau împuşcaţi în mod regulat de miliţia care patrula în jurul blocurilor şi care, în rest, nu avea alte sarcini prea solicitante.

Controlul asupra acestui ONU în miniatură era exercitat de nişte funcţionari români, cu care era indicat să menţii relaţii bune, deoarece puterea lor era nemărginită. Pentru început, era „administratoarea“, o femeie-bărbat cu păr violet, care decidea cine stătea în cameră cu cine şi care, după plecarea lui Steinar, a făcut presiuni asupra mea să renunţ la cameră şi să mă mut la Cornelia, cu explicaţia: „Pentru că oricum sunteţi căsătoriţi, sau aşa ceva“. Apoi era Nelu Mecanicu’, care făcea propagandă ceauşistă şi prezicea cât de spectaculos se va dezvolta România sub conducerea mult iubitului secretar-general al Partidului. Nelu însuşi îşi arăta entuziasmul nelimitat pentru întrecerea socialistă tăind toată ziua frunze la câini şi reparând lucruri pentru studenţii străini exclusiv contra cost (cu o preferinţă clară pentru valuta forte). Iar, în cele din urmă, erau portarii, un pluton de indivizi ursuzi cu haine ponosite, cu înfăţişarea unor veterani de război, care îşi datorau autoritatea brasardei roşii cu inscripţia „Portar“ şi care îşi îndeplineau îndatoririle cu un elan revoluţionar şi cu o severitate principială demnă de o cauză mai nobilă. Sarcina lor era să controleze actele tuturor celor care intrau în blocul C. Întrucât acest lucru era practic imposibil, portarii se limitau la a opri româncele care voiau să intre, sau femeile care, după vorbă, după port, ar fi putut să fie romance. Din păcate nu aveau o memorie vizuală prea dezvoltată, astfel încât Cornelia era obligată să le treacă la nesfârşit pe sub nas morocănoşilor cerberi paşaportul ei american. Când ne-am întors acasă în Grozăveşti după revelionul 1978–1979 petrecut la nişte prieteni, am găsit holul plin de sticlă şi sânge. Se pare că un student cubanez insistase ca prietena lui româncă să petreacă noaptea dintre ani la el în cămin, iar portarul a încercat să prevină această desfăşurare a lucrurilor recurgând la forţă. Încăierarea produsă a sfârşit printr-un mare scandal, pentru care până şi ambasadorul Cubei – nota bene: un stat socialist prieten – a trebuit să-şi întrerupă petrecerea de revelion şi să intervină.

Jan Willem Bos şi Cornelia, Grozăveşti, 1979

Bineînţeles că era o iluzie absurdă că în acest mod vor fi împiedicate legăturile dintre români şi străini, pentru că noi nu trebuia decât să ieşim pe uşă şi deja ne făceam relaţii. Pe deasupra, studenţii din ţările capitaliste – incluzând ţările în curs de dezvoltare – erau parteneri de dragoste atrăgători pentru tinerii şi tinerele din România, nu numai deoarece puteau să facă rost de produse de lux inaccesibile populaţiei locale, dar şi pentru că reprezentau o şansă de a emigra prin căsătorie, de a evada astfel din România. Autorităţile puteau să încerce să ţină românii departe de blocul C, dar era de prisos să încerce să ţină locuitorii blocului C departe de România. Spre nemulţumirea lor, între români şi turiştii străini s-au născut multe aventuri amoroase, chiar dacă relaţiile neoficiale cu vizitatorii de peste hotare erau descurajate.

Prima excursie cu Cornelia. Poiana Braşov, 1978

Când prima ninsoare s-a aşternut peste Bucureşti, Steinar si cu mine ne-am hotărât să mergem la Braşov să vedem Carpaţii înzăpeziţi – Steinar dintr-un sentiment de nostalgie, sau dor de casă, eu din fascinaţia mea pentru munţi. Cornelia a aflat despre excursia pe care o puneam la cale şi s-a înscris şi ea. Am plecat cu trenul din Gara de Nord la prima oră şi am ajuns cu bine la Braşov, de unde am luat autobuzul până la Poiana Braşov şi telegondola până pe Postăvaru. Acolo am făcut nişte poze pe care le avem şi astăzi şi din care câteva i le-am trimis mamei. Ulterior mama mi-a zis că a înţeles din acele fotografii că se cocea ceva între mine şi Cornelia, deşi în acel moment relaţia noastră era încă una strict de prietenie.

Pentru călătoria înapoi ne-am luat o sticlă de ţuică de Turţ şi un pachet de ţigări Carpaţi „cu doape“. Steinar şi-a îmbogăţit colecţia de dicţionare cu unul român-bulgar, cu care s-a delectat în drum spre Bucureşti, în timp ce Cornelia şi cu mine am stat pe coridor, bând din sticla de ţuică, fumând Carpaţi şi vorbind despre cărţi şi ambiţia noastră comună de a ne face scriitori, dar şi despre un viitor pe care, deşi nu ştiam încă, aveam să-l împărţim.

Câteva săptămâni mai târziu, în preajma sărbătorilor de iarnă, Doru m-a

luat cu el în satul Umbrărești, comuna Barcea, județul Vaslui, la unchiul său Melu, pe care nu-l mai vizitase nici el de câțiva ani buni. Ne-am încărcat cu ciocolată, portocale și alte bunătăți de la oraș pentru cei șase copii ai lui nenea Melu, neștiind că între timp îl făcuse și pe al șaptelea. Numărul impresionant de plozi nu-l împiedica să-și ducă toată familia în fiecare an la mare, o excursie pe care o făcea cu un Mercedes antediluvian despre a cărui origine nimeni nu știa – sau nu voia să spună – nimic.

Casa lui primitoare era ca Gara de Nord: cât era ziua de lungă, intrau vecini, rude, cumetri, consăteni, rudele vecinilor și vecinii rudelor, ca să ciocnească un pahar de vin cu oaspeții de afară și să afle ce mai e nou prin capitală, pentru umbrărești un loc îndepărtat, unde ajungeau cel mult de câteva ori într-o viață de om.

Satul românesc în plină iarnă era pentru mine o Românie necunoscută. În Olanda, diferența dintre sat și oraș a cam dispărut, și odată cu ea în mare măsură și cultura rurală. Umbrărești nu era o localitate foarte dezvoltată, și sunt sigur că nu figurează în nici o broșură turistică, dar avea un farmec aparte prin căldura oamenilor. Satul părea fără culori sub un cer plumburiu. În ciuda glodului care lăsa pete pe toată îmbrăcămintea, casa era lună, un lucru pe care l-am admirat și cu alte ocazii în satele românești. Curtea lui nenea Melu era plină de orătănii și răsadnițe care așteptau sezonul cald. Ca să ajungi la „buda“ din fundul curții, trebuia să treci de cotețul unde porcul își aștepta sorocul din ajunul Crăciunului. Am asistat la tăierea lui – de la distanță, recunosc. După ce i s-a tăiat beregata și i s-a scurs sângele, strâns într-o oală pentru caltaboș, părul lui țepos a fost ars cu paie și șoriciul a fost spălat cu grijă. După ce a fost curățat bietul râmător, copiii s-au suit pe el pentru pozele pe care am fost eu însărcinat să le fac, deoarece eram singurul care deținea un aparat de fotografiat. Apoi i-au crestat o cruce în frunte (un gest interesant de analizat, de altfel) și l-au decapitat.

Ignatul era ocazia perfectă să te înfrupți din porcul sacrificat, să mănânci cârnați proaspeți, să bei cât poftești, să pui lumea la cale și să te bucuri de viață, care în restul anului le oferea sătenilor destule greutăți. Aici mi s-a arătat din plin acea ospitalitate tipic românească în care gazda este cea care îi spune musafirului: „Mulțumesc pentru vizită“; acea ospitalitate datorită căreia ești tratat cu tot ceea ce are gazda mai bun și ești încurajat mereu să

mai guști. Acolo, în acel sat din sudul Moldovei, ospitalitatea consta în faptul că prezența mea era de la sine înțeleasă. Nimeni nu-mi acorda vreo atenție specială, pentru că pur și simplu eram unul de-al lor. A fost o descindere într-o lume inedită, fascinantă, care mi-a oferit niște imagini pe care le pot evoca cu ușurință și acum, după patru decenii, în mintea mea.

Într-o zi, la începutul anului 1979, Doru m-a vizitat în căminul Grozăvești. M-a întrebat dacă aveam microfoane în cameră. I-am răspuns cu toată sinceritatea că nu am nici cea mai vagă idee. Nu-mi trecuse niciodată prin minte să scotocesc după aparatură de interceptare a convorbirilor. Mi se părea chiar complet improbabil că aș putea găsi așa ceva. La urma urmei, ce-ar fi putut să fie demn de ascultat? Bineînțeles că vorbeam nestingherit cu colegul meu de cameră și cu oaspeții noștri despre multe dintre aspectele surprinzătoare, și pentru noi absurde, ale vieții din România lui Nicolae Ceaușescu, dar nu organizam vreun mare complot. Nu-mi puteam închipui că miliția română sau serviciul de informații ar putea fi interesate de mine.

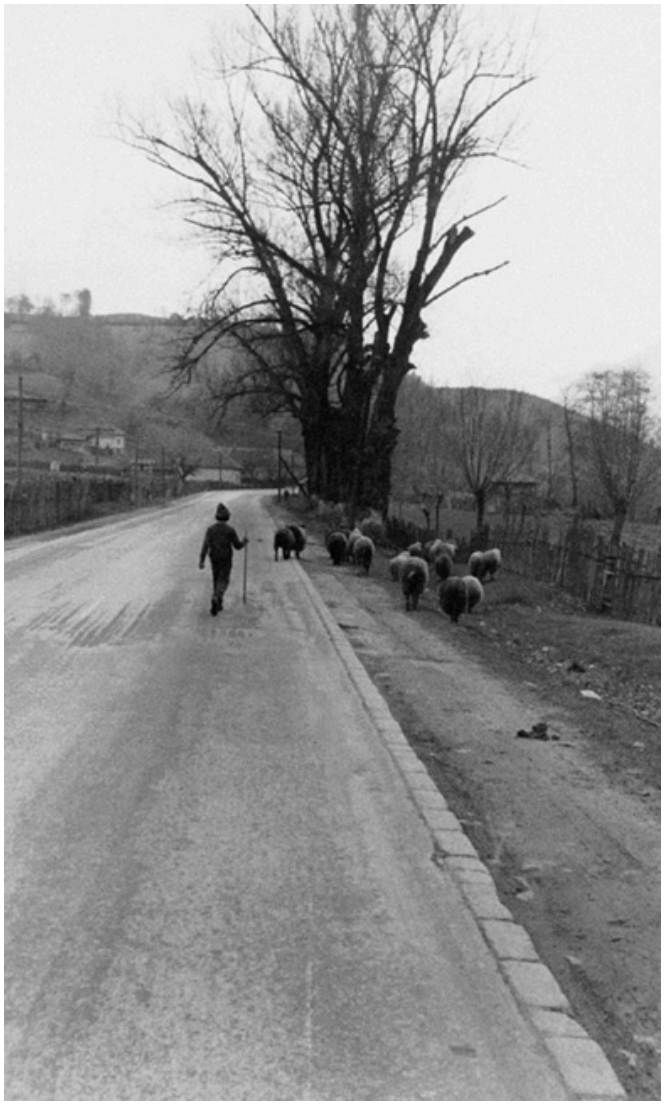

Spațiul mioritic, 1979

Fiindcă nu-i puteam garanta lui Doru răspunsul, iar el, în mod evident, avea să-mi povestească ceva ce îmi era destinat doar mie, am ieșit la o plimbare de-a lungul Dâmboviței. Atunci mi-a mărturisit că fusese abordat de un ofițer de la Securitate, care i-a arătat o poză cu mine și l-a întrebat dacă mă cunoaște. În mod înțelept, nu negase acest lucru. Pe parcursul discuției i se explicase că de acum înainte are misiunea de a raporta la intervale regulate despre activitățile mele. Doru nu a acceptat pe loc sarcina, dar nici nu a refuzat-o. Era în cumpănă și voia să-mi afle părerea.

Cu Doru în Piața Universității, 1979

Eram amândoi conștienți că Securitatea nu va accepta cu una cu două un refuz și că lipsa lui de obedienţă ar fi interpretată ca o faptă dușmănoasă, cu toate urmările tipice acelor vremuri: sancțiuni pe linia de serviciu, imposibilitatea de a face o carieră, de a urma nişte cursuri, piedici în calea primirii unei locuințe... De aceea, cu consimțământul amândurora, am stabilit că el va deveni „informator“ al Securității și va raporta despre lucrurile de care mă ocupam în România. Putea relata oarecum nestingherit, deoarece nu eram implicat în activități ilegale și nu săvârșeam fapte care erau sau ar fi putut fi interpretate ca fiind îndreptate împotriva regimului. Uneori îi ofeream lui Doru „informaţii“, adică banalități cotidiene, cu care să-și umple rapoartele, în timp ce alteori îl rugam să nu menționeze, pe cât posibil, anumite evenimente sau persoane, ca să nu îi implicăm fără rost și pe alții.

Astfel, eu am devenit „obiectivul“ Securității, iar Doru „sursa“. În mod paradoxal – într-o vreme în care relațiile cu străini erau considerate indezirabile –, Securitatea nu doar că a tolerat prietenia noastră, ci chiar a încurajat-o. Atâta timp cât Doru continua să dea raportul, nu exista nici o

obiecţie împotriva păstrării unei relaţii apropiate. Am fost în colimatorul serviciului de securitate al României, cu anumite întreruperi, până în ultimele zile ale regimului comunist. Iar în toată această perioadă, Doru le-a fost un informator consecvent, deşi fără mult zel şi nu mereu demn de încredere.

Noi doi am continuat să ne vedem des. În fiecare duminică mă duceam la el acasă, ca să aştept telefonul săptămânal, la ora cinci fix, din partea mamei. Mama lui Doru, tanti Adriana, mă ajuta să-mi spăl rufele. Eram întotdeauna invitat la masă, mai vedeam câte un meci, povesteam şi puneam ţara la cale.

Memorabil a fost şi revelionul petrecut la Doru acasă, cu fratele lui, Nicu, soţia acestuia şi încă vreo câţiva prieteni. Unul dintre aceştia şi-a adus magnetofonul. A fost momentul propice în care prietenia mea cu Cornelia s-a transformat, în prag de an, dansând pe muzica din *Saturday Night Fever*, într-o altfel de relaţie, care dăinuie de peste patruzeci de ani. Pentru că ceilalţi invitaţi prezenţi au fost martori la această metamorfoză, am căpătat porecla – din fericire efemeră – de Gigi l’amoroso, după melodia cântăreţei italiene Dalida, populară în acea perioadă.

Muzica uşoară contemporană – pop, rock, reggae, soul –, pe care o mâncam pe pâine la Amsterdam, era în România un produs de lux, aproape la fel de rar ca articolele îmbietoare din shop, şi se distribuia într-un circuit restrâns. Omul fericit care dispunea de un magnetofon şi de benzi cu muzică occidentală era invitat – insistent – la toate petrecerile. Posturile de radio mai puneau câte o melodie la modă, în anul 1979 mai ales Boney M. şi Abba. Nişte prieteni din Amsterdam mi-au trimis câteva casete cu muzică înregistrată de ei. Unele melodii au puterea madlenei. Dacă aud, de exemplu, muzica lui Gerry Rafferty, imediat mă întorc în căminul Grozăveşti de la sfârşitul anilor ’70. Ştiu că acelaşi lucru este valabil şi pentru Steinar, care ulterior a cumpărat toate albumele cu melodiile care figurau pe casetele mele, pe care le mai ascultă când îl cuprinde nostalgia. Iar când au dispărut discurile de vinil şi pick-upurile, şi le-a cumpărat încă o dată pe CD.

Exista şi un circuit mai mult sau mai puţin clandestin pentru filme. Mulţi dintre cei care dispuneau de un videoplayer organizau serate

cinematografice, care începeau cu o comedie romantică şi se încheiau adesea cu filme sexy sau chiar porno. Filmele erau foarte căutate, deoarece televizorul nu oferea mai nimic, în afară de, în principal, programul de lucru al Tovarăşului, realizările şi creşterile spectaculoase, dar invizibile ale industriei şi agriculturii şi, în zilele bune, filme americane din anii ’30.

Căutate erau şi cărţile de calitate, şi eram impresionaţi de inteligheņţia autohtonă care, în ciuda tuturor restricţiilor, citise mult mai mult decât noi. Librăriile erau întotdeauna pline de oameni şi lumea citea, în lipsa multor alte forme de distracţie. România acelor ani mi-a oferit prima ocazie din viaţă să stau la coadă pentru o carte. Eram în librăria Eminescu din centrul Bucureştiului când, dintr-odată, s-a format un rând. Am făcut atunci exact ce făcea orice alt cetăţean care vedea prin oraş o coadă nu prea lungă: mai întâi te aşezi la ea, apoi întrebi „ce se dă? “. Se dădea *Incognito*, volumul III, de Eugen Barbu. Dacă tot stăteam la coadă, am luat-o şi eu, chiar dacă nu citisem primele două volume, dar m-am bucurat că am reuşit să achiziţionez un obiect rar. Mergând cu el sub braţ spre Piaţa Unirii, am fost acostat de un tânăr care m-a întrebat de unde am obţinut cartea, după care s-a grăbit imediat în direcţia indicată de mine. Era o carte mult aşteptată şi râvnită, şi în ciuda atitudinii favorabile a regimului faţă de Barbu, cartea nu a avut un tiraj pe măsura cerinţelor. Uneori, asemenea cărţi foarte căutate se dădeau obligatoriu împreună cu „o fiică de magazin“, cum se zice în neerlandeză, adică un produs nevandabil care încarcă de multă vreme rafturile. Atunci te alegeai, pe lângă romanul dorit, şi cu o colecţie a cuvântărilor lui Ceauşescu.

Autobuzul 31 rapid, 1979

La anticariat se găseau uneori cărți deosebite, dar vânzătorii, conștienți de valoarea acestora, le țineau pentru clienții care aveau de oferit ceva în schimb. Într-o zi prin 1979, Cornelia a intrat într-un anticariat de pe strada Edgar Quinet, lângă Universitate, fără să caute ceva anume. Gestionara a mirosit-o că nu este o clientă obișnuită și a întrebat-o de unde este. „Din America! Vai, ce lucruri frumoase o să ne aduceți de acolo!“ Și bineînțeles s-a oferit să-i facă rost de orice carte de care avea nevoie. Relația a părut promițătoare, dar nu a fost fructificată niciodată.

În mod paradoxal, în acele vremuri de restriște, exista un mare respect pentru cultură. Antologiile de poezie erau tipărite în zeci de mii de exemplare. Editura Meridiane scotea o serie excelentă de cărți despre cultură și artă pe care le mai procurăm și în ziua de astăzi de la diferite anticariate. Univers publica multe romane contemporane din literatura universală, care circulau în rândurile cititorilor. Se dădeau concerte de muzică clasică de un nivel ridicat. Acel respect pentru cultură exista chiar și din partea autorităților comuniste, însă, bineînțeles, doar dacă manifestările culturale nu erau ostile gândirii comuniste.

A existat o viață intelectuală vie, palpitantă, dar care avea voie să funcționeze numai respectând niște reguli impuse de regim. În decursul anilor, restricțiile la care era supusă clasa intelectuală au devenit treptat mai severe, în contextul înăspririi generale a regimului dictatorial. Se traduceau din ce în ce mai puține cărți, deplasările în străinătate ale artiștilor și scriitorilor au devenit excepții și se făceau presiuni mari asupra producătorilor de cultură să se conformeze ideologiei ceaușiste. În consecință, viața intelectuală autentică s-a retras din ce în ce mai mult la marginile societății.

Spre sfârșitul anilor ’70, situația economică începuse să se înrăutățească, dar încă nu se ajunsese la lipsurile cronice din anii ’80. Vorbind de cărți, când am citit pentru prima dată romanul *1984* de George Orwell, m-au impresionat mai ales aspectele politice: omniprezența amenințătoare a Fratelui cel Mare și ridicarea minciunii la rangul de adevăr absolut. Când am recitit romanul, m-au izbit două aspecte familiare: veșnica stare de nefuncționare a liftului din bloc și imposibilitatea de a găsi șireturi pentru pantofi…

București, 1979

Deoarece nu ne permiteam să luăm mereu masa la restaurant, mâncam ca studenții: cumpăram ceva în oraș și făceam sendvișuri. Se găseau fără probleme caşcaval, salam de Sibiu, parizer, stavrizi în sos tomat și, dacă era zi cu har, conservele de pește Sokra, de producţie sovietică. Iaurt și pâine găseam la dugheana de peste podul Dâmboviței. Aveam și un reșou pentru ceai și cafea. Cafeaua boabe se vindea proaspăt măcinată răspândind un miros îmbietor de odinioară. Nu dispuneam de un frigider, deci nu țineam bere. Mai cumpăram noi acel coniac albanez marca Skenderbeu, care era tăria cea mai cinstită din comerţ. Albanezii produceau și un rachiu de ienupăr, pe care l-am încercat o dată pentru că, cel puțin la ingrediente, semăna cu băutura națională olandeză. Cu toate acestea, varianta albaneză era bună doar pentru curățarea geamurilor.

În decursul acelui an academic, îl vizitam regulat pe poetul Leonid Dimov acasă la el și la doamna Marina în Colentina. Poetul era curios să afle ce se mai auzea prin târg, el însuși evitând să se îndepărteze prea mult de cartierul lui dacă nu avea treburi urgente în altă parte. Dimov (numit Dimov, *tout court*, chiar și de nevastă) prefera să stea acasă și să citească și recitească cele o sută de cărţi clasice care pentru el însumau literatura universală. I se potolise acea sete de lectură pentru a descoperi lumea, pe

care mă încuraja totuşi pe mine să o fac. Era clar că îl amuzau vizitele tânărului olandez şi mă îndemna tot timpul să povestesc, în timp ce doamna Marina îi aducea vechea râşniţă turcească cu ajutorul căreia poetul obţinea o pudră extrem de fină cu o aromă care umplea tot apartamentul.

Când am apărut prima oară la ei în prag, la sfârşitul anului 1978, doamna Marina s-a îngrozit văzându-mă cu capul descoperit. S-a revoltat şi mai tare când a aflat că nu aveam nici o căciulă.

— Aici nu este ca în Olanda, m-a avertizat, aici este iarnă adevărată, o să te îmbolnăveşti.

Pentru a evita acest scenariu, blânda doamnă Marina mi-a împletit o căciulă, pe care, într-adevăr, am purtat-o toată iarna dintre 1978 şi 1979. Şi nu m-am îmbolnăvit.

Dimov povestea cu mult haz despre micile aventuri din Colentina, unde bătrânul cu barbă lungă era cunoscut de toată lumea, deşi mai nimeni nu ştia cine este. Ţin minte că îmi descria cu mult umor conflictul care se iscase între o familie de romi şi un grup de africani stabiliţi în cartier. De ce se certaseră, nu mai ştia nimeni, dar când trecea una din cele două tabere pe stradă, cealaltă se grăbea la fereastră să îi împroaşte pe duşmani cu cele mai jignitoare înjurături pe care le puteau gândi: „Negrilor!“, „Ţiganilor!“, „Negrilor!“, „Ţiganilor!“

— Şi cu o ură! râdea Dimov, care era prieten cu ambele grupări şi se amuza copios.

Dimov avea reputaţia că mai întrecea măsura cu alcoolul, însă în prezenţa mea consuma moderat. O singură dată, îmi amintesc, l-am sunat şi nu prea m-am putut înţelege cu el, pentru că era clar că trăsese la măsea. Am scurtat convorbirea şi am revenit peste câteva zile cu un telefon.

— Marina a fost internată în spital, mi-a explicat atunci. Am fost foarte necăjit şi am băut tot ce era în casă. Şi era destul de mult…

Într-o zi, Sorin Titel, aflând că îl vizitam în mod regulat pe Dimov, a propus să vină şi el. Am avut inspiraţia să fac nişte poze în timpul vizitei, iar una dintre acestea şi-a găsit loc în cartea Luminiţei Codreanu din 2015, *Leonid Dimov. Un oniric în Turnul Babel*.

Cu ajutorul lui Dimov mi-am făcut şi debutul ca traducător din neerlandeză în română. Nu mai ţin minte din ce parte a venit propunerea,

dar am tradus împreună câteva poezii olandeze. Eu am făcut prima mână, după care Dimov mi-a şlefuit româna până ce a ieşit ceva de care eram amândoi mulţumiţi. Poeziile respective au fost publicate chiar în *România literară*, exclusiv sub semnătura mea, cotraducătorul meu refuzând să-şi pună numele, motivând că nu mai avea nici un interes în această direcţie.

Împreună cu Cornelia le-am făcut o vizită în iunie 1979, ca să ne luăm rămas-bun de la familia Dimov. Ne pregăteam să plecăm în Olanda. Atunci ne-au dat cele două cadouri la care m-am referit în introducere: scoarţa şi *Era Socialistă*. Culmea este că acel exemplar al revistei (singurul exemplar pe care l-am ţinut vreodată în mâini) s-a dovedit a fi foarte util. Cornelia l-a folosit pentru un articol pe care l-a scris în cadrul procedurii de admitere la Facultatea de Jurnalism din SUA. Materialul vorbea despre situaţia politică din România şi prezenta discrepanţele dintre teorie şi realitate. La rândul meu, pentru masterat, am făcut o analiză de text a editorialului ca să scot la iveală felul în care era manipulat cititorul. Mecanismul era interesant de altfel, pentru că manipularea se făcea cu pronumele personal „noi“. După cum se ştie, există un „noi“ inclusiv (care îl include pe interlocutorul vorbitorului/autorului, deci „eu şi cu tine“) şi un „noi“ exclusiv (care îl exclude pe interlocutorul vorbitorului/autorului, deci eu şi ai mei“). În acel text redacţional acest „noi“ exclusiv (noi, comuniştii) se contopea treptat cu „noi-ul“ inclusiv (din care făcea parte cititorul), pentru a-l trage pe nesimţite pe cititor de partea cealaltă a baricadei. Noi toţi sprijinim politica partidului. Noi toţi vrem să scriem o literatură bună. Evident acei „noi“ nu erau identici, în ciuda iluziei create.

Pregătirile pentru plecarea din România ne-au luat câteva săptămâni bune. Cornelia făcuse imprudenţa să lase originalul diplomelor ei americane la Relaţiile Externe de la Universitatea din Bucureşti. Când eram aproape gata de plecare, nimeni n-a avut curajul să-şi asume răspunderea să i le dea înapoi. A completat formulare, a făcut cereri, dar de fiecare dată când s-a interesat de situaţie, mai lipsea o semnătură, o adeverinţă sau mai trebuia o aprobare. Ziua plecării se apropia cu paşi repezi şi Cornelia era atât de disperată, încât unei secretare i s-a făcut milă de ea, s-a ridicat de pe scaun, a deschis un sertar, a scos diplomele şi i le-a dat. Nu s-a mai semnat nici o hârtie de primire. Se putea – după săptămâni de insistenţe – şi aşa.

La Mamaia, 1979

Aveam și eu o sarcină: să-mi trimit cărțile pe care mi le procurasem în România acasă. Nu era chiar așa de simplu cum părea. Singura modalitate acceptată de a le expedia era într-o ladă de lemn. Din fericire, Doru este un tip foarte descurcăreț și a reușit să-mi facă rost de una. Următoarea mișcare era să întocmesc o listă – în trei exemplare – precizând cu care cărți urma să umplu lada: titlul, autorul, editura, anul publicației. Nu puteam trimite decât cărți publicate în România după 1965, anul în care numitul Ceaușescu a venit la putere. Orice altă carte era considerată de patrimoniu.

Înainte de a pleca, ne-am făcut luna de miere la Mamaia, unde ne-am cazat în hotelul Ovidiu. Ce-i drept, nu eram căsătoriți, dar eram „așa ceva“, ca s-o citez pe tovarășa administratoare. Ne-am simțit extraordinar de bine în prima vacanța petrecută împreună, în cadrul căreia am reușit să cheltuim toți banii care îmi mai rămăseseră de la traducerile făcute pentru Publiturism. Cornelia și-a cumpărat o fustă din material de blugi *Made in Romania*, care, în căldura lunii iunie, i-a vopsit picioarele într-un albastru deschis de toată frumusețea.

Mamaia, 1979

În decursul lunilor precedente ne dăduserăm seama că relaţia noastră nu avea cum să fie doar una de ocazie şi astfel ne-am hotărât să ne unim destinele. Despre viitor nu aveam nici unul o idee clară, dar demersul cel mai logic era să ne începem viaţa comună în Olanda, unde aveam o facultate de terminat, dar şi un loc unde să stăm: garsoniera mea, care îi fusese închiriată temporar unui prieten.

Când am plecat în Olanda, am conştientizat mai limpede una dintre numeroasele diferenţe dintre statele socialiste şi lumea liberă. Deşi oamenii încă se mai descurcau în România şi găseau produsele de care are nevoie orice gospodărie, belşugul occidental capitalist ne-a copleşit. După nouă luni petrecute în socialism, am ajuns la Viena, unde trebuia să aşteptăm câteva ore ca să schimbăm trenul. Am căscat gura la toate vitrinele. În trenul german, a doua zi, ne-a şocat felul în care era servit micul dejun, cu toate produsele, dar şi tacâmurile, împachetate în plastic. Noi veneam din România, unde pungile de plastic, mai ales cele din import cu reclame (de preferinţă pentru ţigările Kent!), erau la mare căutare. Oamenii le spălau de câte ori era nevoie, după care le puneau pe sfoară printre rufe la uscat, în vederea refolosirii.

Pentru un timp, am avut nişte reflexe ciudate. Aveam tendinţa să cumpăr cantităţi uriaşe de alimente, pentru că „se găseau“. Trebuia să ne amintim că le vom găsi şi mâine, şi poimâine, şi oricând. Un anumit comportament precaut îmi intrase în sistem. Vorbeam cu un prieten la telefon despre România şi ezitam să fac anumite afirmaţii explicite. „Las’ că îţi povestesc când ne vedem“, i-am spus, pentru că nu-mi venea să vorbesc în mod deschis, deşi şansa ca telefonul mamei să fie ascultat era de exact 0%.

Dar, cu toate cusururile ei apreciabile – politice, economice, sociale –, ne-a lipsit România în acei trei ani în care nu am mai putut s-o vizităm, ceea ce nu înseamnă că România nu era mereu prezentă în viaţa noastră.

---

3. Despre acest an şi despre anii 1982–1984 am scris şi în cartea mea *Verdacht*, apărută în anul 2013 la editura Trei, în traducerea Alexei Stoicescu, cu titlul „*Suspect*“. Am preluat câteva fragmente din carte, însă cu multe modificări.

V
Îndepărtarea
(*1979–1980*)

Prioritatea noastră după ce am ajuns la Amsterdam a fost să ne căsătorim. Dragoste mare, mare, dar exista și un motiv practic. Cornelia, acum că se încheiase aventura ei românească, dorea să meargă acasă la părinți, pe care nu-i mai văzuse de trei ani.

După ce Cornelia și-a tradus certificatul de naștere (eliberat în Republica Populară Română), am putut să ne prezentăm la Starea Civilă din Amsterdam. Ofițerul s-a mirat când am propus să ne programeze cât mai curând pentru nuntă/oficierea căsătoriei. N-a comentat însă nimic negativ, doar ne-a înștiințat că Cornelia trebuie să mai aducă o dovadă de la Ambasada Statelor Unite că este necăsătorită. A dat la consulatul SUA din Amsterdam o declarație pe proprie răspundere că este nemăritată și astfel s-au îndeplinit toate formalitățile.

Ne-am căsătorit în ziua despre care am aflat ulterior că este a Sfântului Ilie. Și pentru că nimic nu este o coincidență pe lumea aceasta, data respectivă, 20 iulie, urma să joace un rol important în romanul pe care Cornelia l-a publicat aproape patruzeci de ani mai târziu. Și-a păstrat și numele de fată, deoarece Golna era un nume rar, în timp ce Bos, care înseamnă „pădure“, este un nume obișnuit în Olanda, eventual în variantele „Bosch“ sau „van der Bos/Bosch“.

Următorul pas era înscrierea ei la Poliția pentru Străini, care pe atunci își avea sediul aproape de locul unde ne mutaserăm. Accesul la *Vreemdelingenpolitie* prezenta însă o mare provocare. De la prima oră a dimineții se strângea la poarta instituției o lume foarte pestriță. Coada care se forma în intervalul de câteva ore de așteptare se transforma, din momentul suprem în care se deschideau ușile, într-un puhoi de oameni nerăbdători care se străduiau, care mai de care, să intre buluc în clădire, doar-doar vor izbuti să înșface un număr de ordine pentru ziua respectivă.

Cine nu apuca numărul pleca acasă cu buza umflată şi nu avea altă soluţie decât să se întoarcă a doua zi. În prima zi n-am reuşit nici eu să obţin bonul mult râvnit, dar, înarmat cu experienţa căpătată şi ascuţindu-mi bine coatele înainte de a pleca de acasă, m-am aşezat la coadă de la 5 dimineaţa. Cornelia mi s-a alăturat puţin mai târziu. Deoarece am fost printre primii la rând, de data aceasta am putut să intrăm în clădire şi am căpătat preţiosul număr de ordine. Procedura în sine nu ne-a pus piedici: două paşapoarte, un certificat de căsătorie, o ştampilă care îi dădea Corneliei dreptul de şedere şi o nouă programare pentru ridicarea permisului de reşedinţă. În cinci minute eram afară, animaţi de un mare sentiment de izbândă.

Nunta. Mama, mirii, Gerrit Jan (fratele lui Jan Willem Bos)

Următoarea mea sarcină, nici aia chiar minoră, era să termin facultatea. Mai aveam de dat câteva restanţe pentru licenţă, care în Olanda se cheamă „candidatură“ şi este un echivalent aproximativ al „Bachelor Degree-ului“ actual. Apoi, trebuia să-mi definitivez lucrarea de diplomă, scrisă în mare parte la Grozăveşti, să dau vreo câteva examene pentru doctoral (echivalentul contemporan al masteratului) şi, nu în ultimul rând, pentru două materii secundare. Îmi alesesem, încă înainte de plecarea mea în

România, teoria literaturii şi limba greacă modernă. Optasem pentru greacă din interes pentru spaţiul balcanic, neştiind cât de utilă urma să-mi devină această alegere peste câţiva ani. Aşadar, nu puteam să-mi permit să stau prea mult cu mâinile în sân. După un an de huzur în Bucureşti, trebuia să-mi asum responsabilităţile de bărbat însurat.

În Olanda m-am întors în matca pe care o părăsisem cu zece luni înainte. Însă acolo, în garsoniera mea studenţească din oraşul meu iubit, Cornelia nu s-a simţit în apele ei. Era pentru ea a treia ţară străină, după Spania şi România, în tot atâţia ani. Olanda era un spaţiu nou cu care trebuia să se acomodeze, iar neerlandeza reprezenta încă o limbă pe care era nevoită să o înveţe, de data această într-un mediu în care proaspătul ei soţ era ca peştele în apă, ceea ce îmi dădea un avans nu chiar echitabil. Cu capul între cărţi, lucrând de zor, i-am propus: ce-ar fi să mergem în America?

Nu vizitasem niciodată Statele Unite. De când mă apucasem de română, privirea mea a fost îndreptată spre partea estică a bătrânului continent, şi nu spre Lumea Nouă. Însă acum era o altă situaţie: doream să cunosc şi partea americană a soţiei mele. O vizită fulger, în calitate de turist, nu mi-ar fi dat o idee echilibrată. Ideal ar fi fost să mergem acolo pentru mai mult timp, să locuim şi să lucrăm în SUA. Ne-am sfătuit şi am ajuns la concluzia că varianta cea mai fezabilă era să mergem acolo la facultate, Cornelia pentru a studia jurnalismul, eu pentru un al doilea masterat sau un doctorat în literatură comparată.

Corneliei i-a surâs ideea şi am început să ne interesăm de posibilităţi. Dar mai întâi ne-am mutat la mama, care, după moartea bunicii mele, avea un etaj întreg liber. Acolo aveam mai mult loc să ne învârtim decât în cămăruţa mea cu vedere spre canal. Apoi ne-am apucat de planurile transatlantice. Înainte de epoca internetului, funcţiona în Amsterdam un birou american care îi ajuta pe tinerii olandezi dornici să-şi continue educaţia în SUA. Informaţiile obţinute ne-au îndrumat spre trei universităţi unde să ne încercăm norocul: Washington State University în Seattle, Indiana University în Bloomington şi University of Illinois în Urbana-Champaign. Prima universitate avea un departament de studii balcanice, la Bloomington era regretatul profesor Matei Călinescu, şi Universitatea din Illinois era *alma mater* a Corneliei, unde terminase un masterat în limbile clasice.

Studiile universitare în America erau extrem de scumpe, mult peste posibilităţile noastre financiare. Universitatea din Washington ne-a cerut o adeverinţă în care să specificăm de câţi bani dispunem pentru a acoperi costurile studiilor. Am minţit spunând că avem $500, dar această minciună albă nu ne-a ajutat cu nimic. Cu resurse financiare atât de precare, nici nu ne-au permis să aplicăm pentru admitere. Singura şansă era să căpătăm o finanţare de undeva. Practic existau două posibilităţi: un TA, Teaching Assistentship, adică un post de asistent cu sarcini didactice, sau un RA, Research Assistentship, care practic era un post de asistent pe lângă un profesor pe care îl puteai ajuta cu cercetarea, căutarea de cărţi/reviste/articole sau căratul sifoanelor. Aceste asistenţe asigurau un venit modest şi veneau la pachet cu o scutire de taxe de şcolarizare şi alte costuri, ceea ce pentru noi era *conditio sine qua non*.

Deoarece la Bloomington se afla profesorul Călinescu, Sorin Alexandrescu a pus acolo o vorbă bună pentru mine. Profesorul Călinescu a răspuns foarte amabil, explicând că într-adevăr existau la Indiana posibilităţi de finanţare, dar numai după primul an de studii. Dacă rezultatele noastre academice erau satisfăcătoare, aveam şanse mari să obţinem un sprijin din partea universităţii. Bunăvoinţa lui era evidentă, dar ne era imposibil să ne autofinanţăm în primul an.

A treia posibilitate era Universitatea din Illinois, care era cunoscută pentru faptul că dispunea de fonduri generoase pentru doctoranzi. Cu ocazia unei vizite la părinţi, Cornelia a zburat şi la Urbana-Champaign pentru a sonda terenul. Şeful secţiei de limbi romanice s-a arătat receptiv la ideea să mă tocmească ca student-asistent pentru a ţine nişte cursuri de română. Erau mulţi lingvişti doctoranzi care, considera dânsul, ar putea profita de cunoaşterea limbii române. Dar un singur *assistentship* nu era de ajuns, ne mai trebuia unul ca să ajungem la un venit suficient pentru nevoile noastre. Am fi trăit noi şi cu mai puţin, dar departamentul de imigrări ne obliga să avem mijloace financiare suficiente pentru ca eu să pot căpăta viza de student.

Norocul nostru a fost că secretara şefului Departamentului de literatura comparată era de origine flamandă, şi deci vorbitoare nativă de neerlandeză. Organizase chiar şi un mic cerc de vorbitori de neerlandeză care se

întâlneau o dată la câteva luni pentru un prânz neerlandofon. Yvonne era o *war bride*, văduva unui fost soldat american cu care se cunoscuse în Belgia după război și care o luase cu el în America. După atâția ani, Yvonne nu mai întreținea multe contacte cu țara ei de baștină, dar simțea un dor pentru limba maternă și nutrea o simpatie inerentă pentru orice vorbitor de neerlandeză. Șeful departamentului, profesorul Bernard Benstock, era un specialist recunoscut în două domenii, destul de diferite: scriitorul irlandez James Joyce și romanele polițiste britanice. Când Yvonne i-a propus să mă ia pe mine ca asistent, nu s-a împotrivit.

Următoarele bariere erau cele două examene de admitere: TOEFL și GRE. TOEFL, adică Test of English as a Foreign Language (test de engleză ca limbă străină), era obligatoriu pentru orice cetățean străin – mai puțin pentru cetățenii din țări anglofone – care voia să se înscrie la o universitate din State; GRE, Graduate Record Examination (care urmărea examinarea cunoștințelor de licențiat), nu era impus de toate universitățile, dar dădea bine dacă îl promovai cu un rezultat convingător. GRE-ul este un test de limbă, logică și matematică, sau, în jargonul relevant: scriere analitică, argumentare verbală și raționare cantitativă. Am promovat cele două teste fără probleme și am considerat că am înlăturat ultima piedică.

Pentru a putea pleca în Statele Unite, aveam însă nevoie de o viză de student. Am sunat la consulatul american din Rotterdam, unde o funcționară cu o amabilitate pe care o recunoșteam din contactele mele cu birocrația multilateral dezvoltată din România comunistă, mi-a explicat că, fiind însurat cu un cetățean american, nu puteam obține o viză studențească. Nu încăpea îndoială, nu-i așa?, că voi rămâne definitiv în America odată ajuns pe acel tărâm fermecat. De aceea, eram obligat să trec prin procedura de emigrare, indiferent dacă nu aveam nici cea mai mică intenție să mă stabilesc acolo. Procedura, cu toate verificările de rigoare, dura cel puțin trei luni, ceea ce însemna că exista un risc evident că se vor năruri toate planurile noastre. Când i-am explicat funcționarei că ne încurcă socotelile această obligație de a emigra, mi-a răspuns: „Să știți că nu avem obligația să primim pe oricine la noi în țară.“ Lipsa de logică a reacției ei m-a lăsat fără cuvinte.

Soluția am găsit-o la consulatul american din Amsterdam, unde am

solicitat cuminte o viză studenţească. Am fost atât de copleşit de emoţii încât pe moment mi-a scăpat amănuntul că eram căsătorit cu un cetăţean american. Mi s-a eliberat viza fără alte pretenţii.

În anul petrecut pendulând între România şi America, am avut un venit instabil şi a trebuit să ne descurcăm cu puţin, beneficiind în acelaşi timp de cazarea gratuită la mama. Dar mai pica câte ceva de muncă. În acea perioadă, regizorul olandez Rudolf van den Berg a realizat pentru postul de televiziune VPRO două reportaje despre Europa de Est – blocul estic, cum era numit atunci –, sub genericul *Fiii unui secol bolnav*. Primul episod era despre România şi purta titlul „Omul nou“, iar subtitlul era „Contradicţia dintre ideologie şi practică în timpul lui Ceauşescu“. Al doilea episod era despre Ungaria şi se numea „Supuşi“, cu subtitlul „Viaţa de zi cu zi în socialismul real şi existent“. Echipa olandeză s-a întors din România cu un material foarte bogat, ce trebuia selectat şi editat, de aceea avea nevoie de un vorbitor de română. Ceea ce mi-a rămas în minte în mod deosebit era interviul cu ministrul tineretului, care era de un artificial penibil. Bineînţeles, întrebările îi fuseseră trimise dinainte, aşa încât domnul ministru să nu aibă surprize neplăcute. Ca să sublinieze această abordare, regizorul nu mai formula întrebările, ci preciza pur şi simplu: „…a doua întrebare, a treia întrebare, sărim peste întrebarea a patra, deci vă rog să răspundeţi la întrebarea a cincea.“

Extraordinar de interesant a fost şi interviul cu Adrian Păunescu (1943–2010). Poetul era şi a rămas un tip controversat, care se bucură totuşi în ziua de azi de o imagine destul de bună în presă. A fost, fără îndoială, un scriitor talentat, care însă şi-a vândut sufletul unui regim odios. Scuza era că numai menţinând o relaţie bună cu autorităţile, putea organiza Cenaclul Flacăra din 1979, până în momentul în care spiritul liber – sau libertin, cum afirmau gurile rele – caracteristic acelor spectacole poetice şi muzicale a devenit prea mult pentru pudibonzii de la conducerea ţării. După o busculadă ivită în timpul unui spectacol din Ploieşti, soldată cu morţi şi răniţi, cenaclul a fost interzis în anul 1985. În timpul revoluţiei, Păunescu a încercat să fugă la ambasada Statelor Unite, un act de o ipocrizie crasă pentru un om care, cum a recunoscut el însuşi, a colaborat cu Nicolae Ceauşescu şi cu regimul comunist.

Păunescu prezenta la Cenaclul Flacăra şi muzică populară, cu o predilecţie pentru aşa-numitul „folclor nou“, un gen muzical îndrăgit de autorităţi, făcut şi nu născut, care, de aceea, doar folclor nu era. Nu pot să mă gândesc la Păunescu fără să-mi amintesc de un banc tare care circula în aceeaşi perioadă:

A fost răpită fata împăratului. Împăratul trimite crainici prin toată împărăţia să anunţe că cine i-o duce înapoi va primi mâna fetei şi jumătate din discoteca lui personală. Află şi Făt-Frumos şi se duce peste ţări şi mări să o caute pe fata împăratului. Până la urmă dă de urmele ei în bârlogul zmeului, care nici în ruptul capului nu vrea să i-o dea fără luptă. „Zi, Făt-Frumos, în săbii să ne tăiem, în ciorapi să ne mirosim sau în 31 Rapid să ne înghesuim?“ „Hai să ne tăiem“, acceptă Făt-Frumos. Scoate zmeul o sabie de un cot şi jumătate, dar Făt-Frumos dă cu buzduganul după el. Nimereşte exact între sprâncenele stufoase ale zmeului, care moare. Însă, înainte de a muri, spune: „Te-am păcălit, Făt-Frumos. Fata împăratului nu este la mine, ci la fratele meu mai mare!“

Se duce Făt-Frumos şi până acolo, dar nici al doilea zmeu nu vrea să i-o dea aşa pe de-a moaca. „În săbii să ne tăiem, în ciorapi să ne mirosim sau în 31 Rapid să ne înghesuim?“ „Hai să ne mirosim“, acceptă Făt-Frumos. Şi scoate zmeul un ciorap de te c... pe tine, dar Făt-Frumos şi-l plimbă frumos pe sub nas şi nu păţeşte nimic. El însă îşi stropise ciorapii cu parfumul Farmec, şi când zmeul îl trage bine pe nas, cade jos şi moare. Însă, înainte de a muri, spune: „Te-am păcălit, Făt-Frumos. Fata împăratului nu este la mine, ci la fratele meu mai mare!“

Ce să facă amărâtul de Făt-Frumos, se duce şi până acolo. Dar să nu credeţi că zmeul cel mare vrea să i-o dea pe fata împăratului fără nici o provocare. „În săbii să ne tăiem, în ciorapi să ne mirosim sau în 31 Rapid să ne înghesuim?“ „Hai să ne înghesuim“, acceptă Făt-Frumos. Urcă zmeul în autobuz, tocmai la ora de vârf, rămâne fără aer, cade jos şi moare. Însă Făt-Frumos merge frumos pe scara autobuzului de la Piaţa Romană până în Piaţa Unirii, şi nu păţeşte nimic.

Astfel a câştigat-o Făt-Frumos pe fata împăratului. Nuntă mare, lăutari, mâncare multă, băutură la discreţie, cheltuială peste buget – ştiţi cum este. Dar ce să vezi? După trei luni, Făt-Frumos bagă divorţ. În jumătatea

promisă din discoteca împăratului era muzică populară și prezenta Adrian Păunescu.

În momentul în care a fost intervievat de televiziunea olandeză în 1979, Adrian Păunescu atinsese culmile faimei. Bardul a binevoit să vorbească în engleză până la prima întrebare, care l-a enervat atât de tare, încât a refuzat să mai facă efortul să se exprime într-o limbă străină. Întrebarea a fost: „Sunteți primul poet pe care l-am cunoscut care posedă un Mercedes. Cum se explică acest lucru?“

În acel interviu, Păunescu, supărat din cauza întrebării despre Merțan, a subliniat că Occidentul nu are dreptul să dea lecții României, și țara nu trebuie să se rușineze pentru „micile ei momente de prosperitate“. S-a folosit de ocazie să atace într-un mod vehement Radio Europa Liberă. Postul de radio din München, afirma el, prezenta poporul român ca trăind în peșteri și închidea ochii la toate progresele pe care le făcea România, „care are o șansă istorică, avându-l pe Nicolae Ceaușescu la locul său de decizie[4]…“

În încheiere a recitat poezia „Manifest pentru sănătatea Pământului“, în care, printre rânduri, întărește mesajul „pacifist“ care domina politica Partidului Comunist Român în acea perioadă:

De ce luptați cu armele de foc
Și-ați dus moartea la perfecțiune?
De ce nu puneți banii la un loc
Pentru aflarea leacurilor bune?[5]

În decursul acelui an, printre toate activitățile menționate și vizitele prietenilor vechi și noi, am reușit să termin facultatea. Aveam multe de scris – analize de text, articole, traduceri –, și trebuia să dau o puzderie de examene, nu numai la română, dar și la teoria literaturii și greacă modernă.

La greacă mă întâlneam săptămânal cu un colectiv eterogen de colegi. Aproximativ o treime din cursanți studiau greaca din motive sentimentale, adică se îndrăgostiseră de un grec sau de o grecoaică în timpul unei vizite pe insulele elene însorite. O altă treime era compusă din profesori de limbi clasice ieșiți la pensie, care, după o viață de predat greaca clasică, se străduiau acum să învețe varianta modernă a limbii. Ultima treime, printre

care mă număram şi eu, avea diferite interese pentru a învăţa greaca modernă. Orele erau pentru mine o plăcere şi m-am simţit bine în mijlocul grupului de colegi, pentru că nu prea mai avusesem această oportunitate de a participa la seminar împreună cu alţii din al doilea an de studii de română.

La începutul verii anului 1980 am terminat cursurile, am dat ultimele examene şi ne-am pregătit de plecare, prima escală fiind la Londra, de unde trebuia să luăm avionul până la New York.

---

4. *Zonen van de zieke eeuw*, documentar, partea I, la postul de televiziune VPRO, emisiunea din 9.12.1979

5. Adrian Păunescu, *Manifest pentru sănătatea Pământului*, Albatros, Bucureşti, 1980

VI
America
(*1980–1982*)

În anii aceia, Laker Airways făcea concurenţă companiilor mari aeriene, efectuând mai ales zboruri transatlantice la preţuri mult mai mici decât cele practicate în mod obişnuit. Miza companiei era să poţi să iei avionul la fel de uşor cum ai lua trenul, după ce ţi-ai procurat un bilet cu loc. Tocmai aici ne-am lovit de o problemă, pentru că din Olanda nu aveam posibilitatea să facem o rezervare. Am mers până la Londra la noroc, sperând că ne vom putea urca în primul avion spre New York. Soarta nu a ţinut cu noi şi a trebuit să aşteptăm şase zile.

Din fericire aveam adresa unui prieten de-al mamei, care lucra la Londra pentru o firmă internaţională şi locuia cu soţia şi cei doi copii mici într-o suburbie dichisită. Omul ne oferise posibilitatea să stăm la el în cazul în care nu vom putea zbura imediat. Deoarece eram blocaţi în Londra, ne-am încumetat să-l deranjăm. L-am sunat şi i-am amintit de oferta lui. Nu cred că a fost deosebit de încântat să ne aibă pe cap timp de şase zile, perturbându-i viaţa de familie, dar a fost parolist şi ne-a cazat într-un mod foarte ospitalier. Astfel am putut vizita şi Londra, mai multe zile la rând. Tot răul spre bine!

În avionul cu care, până la urmă, am zburat spre New York, Cornelia a intrat în vorbă cu o doamnă care a aflat că, deoarece aterizam la o oră târzie, ne va fi greu să mai ajungem la prietena Corneliei, unde eram aşteptaţi. Ne-a invitat să stăm o noapte la ea în Brooklyn. Am fost surprinşi de această ospitalitate aproape românească, pentru care însă am plătit ulterior, pentru că doamna avea nişte câini ai căror purici se simţeau tare înfometaţi după câteva săptămâni petrecute singuri într-un apartament fără mamifere, partea canină aflându-se temporar în grija altor iubitori de animale de companie. Ospăţul mult aşteptat am fost noi.

Plini de bube am ajuns totuşi la Charlotteville, la părinţii Corneliei, pe

care abia atunci i-am cunoscut, deşi vorbisem de multe ori cu ei la telefon. Socrii mei au fost încântaţi că fiica lor şi-a găsit un vorbitor de română cu care să-şi împartă viaţa.

În timpul celor câteva săptămâni petrecute acolo, mi-am terminat lucrarea de diplomă. Aceasta poartă titlul *Bucureştiul în literatură* şi are cinci capitole: „Bucureştiul până la Primul Război Mondial“, „Mahalaua bucureşteană“, Capitala care ucide – Bucureştiul intelectual“, „Burghezia bucureşteană“ şi „Bucureştiul snob şi monden“. Nu este o capodoperă de cercetare ştiinţifică, ci mai degrabă o dare de seamă a felului cum era prezentată Capitala în literatura română, mai ales în romanele din perioada interbelică, pe care le citisem şi recitisem în timpul studenţiei şi care mi-au trezit gustul beletristic.

Împreună cu celelalte rezultate obţinute în timpul studenţiei, această lucrarea a fost considerată de profesorii mei satisfăcătoare şi mi-a adus diploma de românist. Aceasta era în latină, cum se obişnuia pe atunci, şi în ea scrie aşa: „Ornatissimus Jan Willem Bos, candidatus linguae litterarumque dacoromanarum examen subiit doctorale atque conceditur, ut summos in Facultate Literarum honores petat, addita formula honorifica CUM LAUDE.“[6]

În timpul călătoriei cu autocarul de la Albany, capitala administrativă a statului New York, până la Urbana-Champaign, statul Illinois, am simţit vastitatea copleşitoare a Americii. Am trecut prin Ohio şi Indiana, un drum de aproape 24 de ore, până ce am ajuns la destinaţie, nici măcar la jumătatea drumului dintre New York, pe Coasta de Est, şi California, pe Coastă de Vest.

Universitatea din Illinois avea pe vremea aceea două campusuri, unul la Chicago – Chicago Circle, unde era profesor atunci Mircea Eliade –, şi unul la Urbana-Champaign, unde urma să petrecem noi următorii doi ani.

În locul în care se întâlneau oraşele gemene Urbana şi Champaign, se afla campusul imens al universităţii, extinzându-se în jurul străzii principale – Green Street –, întotdeauna ticsită de studenţi şi de localnici şi plină de cafenele, restaurante ieftine, cinematografe şi magazine de tot felul. Astfel se formase un oraş cu trei capete: cele două oraşe, cu zonele rezidenţiale şi administrative, şi campusul, de departe zona cea mai vioaie. Acest

conglomerat era situat în mijlocul preriei, în vasta câmpie americană, cu iernile ei siberiene, în care vântul polar, nestăvilit de munți sau dealuri, lua cu asalt localitatea din noiembrie până în martie, dacă nu chiar aprilie; și cu niște veri toride, ca în Câmpia Română.

Universitatea, care avea aproximativ 40.000 de studenți, se lăuda cu o bibliotecă impresionantă – a cincea din Statele Unite după numărul de volume –, care deținea inclusiv o colecție bogată de cărți în limbile română și neerlandeză. O secție importantă era Departamentul de agricultură, care dispunea de niște lanuri experimentale, mai ales pentru culturile de soia și de porumb, care constituiau bogăția agrotehnică a statului Illinois. Universitatea avea și o sală de spectacole (Assemby Hall), unde l-am fi putut vedea live pe Bruce Springsteen, dacă ne-ar fi interesat, și un centru pentru artele scenice (Krannert Center for the Performing Arts), unde se dădeau și concertele de muzică clasică. Avea, ca orice școală americană care se respectă, o echipă de baschet și o echipă de fotbal american, care își disputau meciurile acasă, pe propriul lor stadion. Echipele erau poreclite *Fighting Illini* și foloseau simboluri ale populației indiene indigene – cum ar fi tomahawkul și acoperământul de cap cu pene de vultur –, care nu mai sunt deloc corecte politic în ziua de astăzi. Pentru acest motiv, Chief Illiniwek, mascota universității din anul 1926, a fost scos la pensie în 2007.

Procedurile de înscriere erau destul de complicate și în Illinois, însă, în contrast clar cu experiența noastră românească, ți se precizau, de la bun început, toți pașii pe care trebuia să-i faci ca să îndeplinești cerințele birocratice. Tăiai de pe listă tot ce era rezolvat, lucru care îți lua ceva timp, dar nu existau surprize.

Secretara Departamentului de literatură comparată, flamanda Yvonne, ne-a găsit și cazare, mai exact în mansarda casei șefului departamentului, care era, măcar pentru un an, și șeful meu. Apartamentul era întunecos, cu mobilă învechită și dărăpănată, și era situat destul de departe de campus. Puteam să ajungem cu autobuzul, dar transportul în comun era inexistent în serile de weekend, ceea ce ne limita posibilitățile de a ieși sau de a ne întâlni cu prietenii, pentru că nu ne permiteam să luăm un taxi prea des. Ne-am petrecut prima iarnă americană în apartamentul acela, după care am reușit să ne mutăm într-o garsonieră cu puțini metri pătrați, dar cu marele

avantaj că era fix în campus.

Departamentul de literatură comparată – *Comparative Literature* sau *CompLit* – era amplasat în Foreign Languages Building (Clădirea Limbilor Străine), unde-mi aveam și eu biroul, pe care îl împărțeam cu colega mea Maya, o olandeză care studiase limba și literatura franceză în Belgia și acum își făcea doctoratul în literatură comparată.

Maya mi-a făcut un serviciu enorm ajutându-mă să-mi obțin permisul de conducere. Picasem de două ori la examenul foarte dur din Olanda, și școala de șoferi era cumplit de scumpă. Examenul se lua atât de greu, încât la un moment dat se ofereau excursii speciale în Egipt, unde examenul, se pare, era floare la ureche. Pentru doar câteva sute de guldeni rezolvai problema cu permisul și mai vedeai și piramidele. Mie America, nu degeaba considerată țara tuturor posibilităților, îmi oferea șansa să obțin permisul mult râvnit. În SUA nu era nevoie să iei ore la vreo școală omologată, cu un instructor formal și într-o mașină cu dublă comandă. Maya m-a trimis să dau examenul teoretic după ce studiasem *Rules of the Road* (Regulile de Circulație) din statul Illinois, și l-am promovat fără probleme. După aceea m-a lăsat să-i conduc mașina, asistându-mă de pe scaunul mortului. După ce ne-am plimbat o oră prin Urbana și Champaign, colega mea a ajuns la concluzia că știu să conduc destul de bine și pot să merg să dau examenul. Nu era nevoie de nici o programare. Spre enervarea clar exprimată a doamnei de la ghișeu, nu aveam nici cea mai vagă idee ce greutate am în *pounds* și *ounces* și nu-mi cunoșteam nici înălțimea în *feet* și *inches*. Am dat și un test de ochi, din care a rezultat că nu am voie să conduc fără ochelari – ferească sfântul! –, apoi am fost invitat de un examinator să dau testul practic, pe care l-am promovat în mai puțin de o jumătate de oră. Am plătit taxa de 9 dolari și am ieșit de acolo cu un *Illinois Driver's Licence*, pe care l-am preschimbat ulterior într-un permis olandez în schimbul sumei de 50 de guldeni.

În noul context american, România părea foarte departe. Interesant a fost faptul că maică-mea s-a dus în toamna acelui an, 1980, în Gdansk, Polonia, ca să viziteze o artistă poloneză pe care o găzduise în Amsterdam. Era exact perioada tulburărilor sociale din Polonia, la scurt timp după înființarea sindicatului „Solidaritatea". I-am trimis mamei o scrisoare în data de 5

septembrie în care m-am referit la acea vizită: „Dacă în ultima perioadă ne-am gândit cu o oarecare nostalgie la România, scrisorile tale au readus la suprafață și destule amintiri neplăcute. Bătălia pentru a găsi ghișeul potrivit, cu un funcționar care își ridică vocea la tine în spatele oricărui oblon –, aceste lucruri sunau cunoscut într-un mod urât. Mă bucur însă că ți-a fost dat să privești lung și profund acest sistem socialist, pentru că astfel toată perspectiva asupra politicii mondiale capătă o altă dimensiune.“

Marea majoritate a studenților de la literatură comparată erau străini – europeni, asiatici, africani. O cerință pentru obținerea masteratului era cunoașterea a două limbi străine, ceea ce îi cam depășea pe majoritatea studenților americani, care nu sunt tocmai renumiți pentru multilingvismul lor. Pentru a obține diploma de master (AM, Artis Magister, la Illinois), trebuia să strângi un anumit număr de puncte sau credite de studiu, urmând cursuri la nivelul mediu și avansat. Pentru obținerea doctoratului trebuia să scrii și o teză comparatistă care să implice cele trei limbi (engleza, plus două limbi străine) pe care le cunoșteai.

În principiu, aveam de ales între obținerea unui al doilea masterat, ceea ce dura doi ani, sau să mă înscriu la doctorat (PhD), un program de, în total, patru ani. Însă nu era nici o grabă: puteam să folosesc creditele obținute și pentru AM, și pentru PhD, având deci posibilitatea să mă hotărăsc pe parcurs. Cursurile pe care le-am luat în timpul celor doi ani petrecuți la *U of I* au fost variate, dar fără excepție implicau multă, foarte multă, lectură. Am făcut socoteala că citeam în jur de o mie de pagini pe săptămână, pe lângă toate celelalte activități. Dar nu pot să mă plâng, pasiunea lecturii m-a împins spre studiul literaturii. Din toate cursurile, Teoria literaturii și Teoria literaturii comparate (care puneau problema: ce comparăm, de fapt?) erau, bineînțeles, subiectele de bază. Am avut, bunăoară, și un curs despre represiunea și dictatura ca subiecte literare (George Orwell, *1984*; Arthur Koestler, *Darkness at Noon*; Jack London, *The Iron Heel*; Sinclair Lewis, *It Can’t Happen Here*, o carte despre fragilitatea democrației, relevantă și în ziua de azi). Un alt curs trata subiectul sinuciderii în literatură (*Madame Bovary*, *Ana Karenina*), în cadrul căruia am prezentat romanul *O moarte care nu dovedește nimic* de Anton Holban, tradus de mine mulți ani mai târziu, și apărut în iunie 2019 la editura Pegasus din Amsterdam cu titlul

Een dood die niets bewijst.

Un alt curs a fost cel de naratologie, cu multiple excursii în lumea basmelor, pentru care am scris o lucrare în care făceam o comparație între *Cenușăreasa* românească și *Σταχτοπούτα* (*Stahtoputa*), varianta grecească a basmului („stahti“ însemnând „cenușă“ în limba greacă). La naratologie veneau mulți studenți de la alte facultăți, care aveau obligația să urmeze cel puțin un curs de nivel mediu într-una dintre științele umaniste și care aleseseră cursul despre basm, crezând, probabil, că mai știu și ei câte ceva despre teme, măcar de la filmele lui Disney. Aveam acolo o colegă care vizitase România și care la începutul fiecărei ore de naratologie trecea pe la banca mea ca să-i amintesc cum se numără de la unu la zece în română. O altă studentă, fără perspectivele unei cariere academice, ne-a urmărit derutată, apoi a întrebat buimăcită: „Cum așa, asta-i o limbă vie?“

Am urmat și un curs de literatură rusă (proză), un domeniu în care aveam mari lacune de lectură. În primul an am citit clasicii literaturii ruse din secolul al XIX-lea; în al doilea an, am parcurs literatura din epoca sovietică.

Dacă ești în America, faci ca americanii; așadar am urmat și un curs de filozofie marxistă. Am citit Marx, Engels, Lenin, Stalin, Plehanov, Sartre, Ortega y Gasset și am elaborat un *paper* despre interpretarea marxistă a literaturii ca element suprastructural. Teoria marxistă afirmă că forțele de producție și resursele care generează produsele de care societatea are nevoie constituie baza ce determină suprastructura, anume gândirea, cultura (deci și literatura) și chiar și identitatea societății respective. Baza și suprastructura se influențează reciproc, între ele existând o relație dialectică. Nu m-am convertit la marxismul revoluționar după acest curs, dar a fost deosebit de interesant și m-a ajutat să înțeleg mai bine luptele ideologice din lumea în care trăim.

Un aspect important al studiilor americane, benefic pentru mine și pe termen lung, a fost obligația de a produce un *paper*, o lucrare-eseu, la încheierea fiecărui curs. Exercițiul repetat a fost util și cred că mi-a înlesnit scrierile ulterioare.

În al doilea an am profitat de prezența la Universitatea din Illinois a profesorului Keith Hitchins, un istoric cu vaste cunoștințe în tot felul de domenii, dar specialist mai ales în istoria Europei de Est și probabil cel mai

mare expert în istoria României din Statele Unite. În România este cunoscut mai ales pentru volumele *Românii. 1774–1866* și *România 1866–1947* (Humanitas, 2013). Departamentul meu oferea și posibilitatea să faci un curs de lectură cu unul dintre docenți. Împreună cu profesorul Hitchins am întocmit o listă cu titluri românești care țineau de ideologiile literare, pe care figurau în primul rând studiile excelente semnate de Z. (Zigu) Ornea: *Sămănătorismul*, *Poporanismul*, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea* și altele.

Această opțiune era un fel de pregătire pentru eventuala teză de doctorat, pe care nu am scris-o niciodată. Ideea mea era să fac o comparație între dezvoltarea romanului în perioada interbelică în România și în Grecia, implicând și dezvoltările din alte literaturi la care aveam acces datorită cunoștințelor mele lingvistice. Ipoteza care stătea la baza acestei abordări era că modul în care se dezvoltă o societate este oglindit în literatură, inclusiv în formele de expresie literară. În România existau două orientări principale în literatură: curentul tradiționalist, reprezentat de sămănătoriști și poporaniști, și curentul modernist, promovat mai ales de Eugen Lovinescu în cadrul cercului său literar. O dihotomie similară se poate identifica și în evoluția literaturii grecești din perioada interbelică, în opera unor scriitori ca Stratis Myrivilis și Elias Venezis, reprezentanți de vază ai Generației anilor ’30.

Tot în același context, mi-am continuat studiile de greacă în clasa cipriotului George. Acesta, în calitatea sa de profesor de limbi clasice, a avut țeluri înalte și o programă detailată și încărcată, care i-ar fi dus pe studenți pe culmile Olimpului dacă ar fi putut ține pasul cu ea. Însă din păcate studenții, reprezentanți, în general, ai celei de-a doua sau a treia generație de americani de origine elenă, nu învățaseră mai nimic în primul lor an de greacă modernă. George trebuia să-și fi dat seama că schema lui era mult prea ambițioasă în momentul în care, la prima oră de greacă, unul dintre studenți l-a întrebat ce înseamnă „Ia-su!“, adică „salut“. Dacă după un an de învățare a unei limbi străine nu știi ce înseamnă „salut“, tare mă întreb ce ai făcut de fapt la toate acele ore. Deși colegii mei de clasă puteau recita rugăciunea „Tatăl nostru“ în greacă (bizantină), la gramatică și la vocabularul limbii grecești îi băteam pe toți. Până la urmă, și șeful

departamentului, sesizat de studenţii disperaţi, l-a tras de mânecă pe George şi l-a sfătuit să nu-i mai chinuie în halul ăla pe sărmanii tineri, şi s-o lase mai moale.

Pe lângă toate aceste cursuri, aveam şi cele două *assistentships*: student-asistent pentru profesorul Bernard Benstock şi cursul de limba română pentru începători, fiecare cu o normă de 13,5 ore pe săptămână. Profesorul Benstock pregătea o lucrare despre scriitorul irlandez James Joyce, pentru care avea nevoie de nişte citate din corespondenţa scriitorului cu soţia şi copiii. Pentru că nu avea timp – şi probabil nici chef – să recitească toate scrisorile autorului, mie mi-a revenit sarcina să parcurg epistolele lui Joyce, uneori extrem de picante şi explicite, ceea ce nu era o muncă prea solicitantă. A doua direcţie de cercetare unde îi puteam fi de folos profesorului Benstock era identificarea unei motivaţii secundare a intelectualilor francezi care îi făcea să simpatizeze cu mişcarea comunistă sau măcar stângistă. De ce aveau unii autori, precum André Gide şi André Breton, înclinaţii comuniste, pe lângă motivaţia pur politică? Trebuia să caut în scrierile lor afirmaţii din care să rezulte că la baza simpatiilor lor existau motive de ordin personal, social, sexual (în cazul lui Gide), de loialitate, de sictir, de jemanfişism etc. Bibliografia acestui subiect destul de provocator, care mi-a ocupat timpul alocat pentru tot anul, era mai toată în franceză, ceea ce nu este tocmai specialitatea mea. Până la încheierea anului, am tradus, din franceză în engleză, citatele pe care le-am găsit. Profesorul Benstock îmi dădea şi sarcini mai mărunte. Ţin minte că într-o zi a scos o bancnotă de un dolar, care are pe verso o piramidă trunchiată sub un ochi înconjurat de raze, şi m-a rugat să cercetez semnificaţia acestei simbolistici. M-am dus la secţia de numismatică a bibliotecii şi am cercetat îndelung până când am găsit ce înseamnă simbolul şi cum a ajuns pe bancnota de un dolar. Astăzi, prin Google şi Wikipedia aflam fără mari eforturi că acel simbol reprezintă Ochiul Providenţei, adică ochiul atotvăzător al lui Dumnezeu în religia creştină, dar este adesea asociat francmasoneriei.

Între cei doi ani am rămas toată vara în campus. Era plăcut şi liniştit cu majoritatea studenţilor plecaţi acasă, deşi canicula era uneori insuportabilă. Pe perioada de vară se ţineau câteva cursuri, şi atunci m-am înscris la unul

predat de profesorul Benstock, despre romanul *Ulise* de James Joyce. De Joyce nu citisem decât volumul de povestiri *Oameni din Dublin* și corespondența autorului, astfel că am profitat de ocazie să-l descopăr și dincolo de scrisorile pline de frustrări și îndoieli.

Cursul meu de română pentru începători era afișat ca „Romanian 101“. Fiind la nivelul 100, era astfel accesibil atât pentru *undergraduates* – studenți care se pregăteau pentru licență –, cât și pentru *graduates* – studenți la masterat și doctoranzi. Mai toți participanții la curs, nu foarte numeroși, erau doctoranzi în domeniul lingvisticii romanice, cărora li s-a alăturat șeful departamentului franceză–italiană, specialist în limba franceză, și ulterior poliglotul Kurt Blaylock de la departamentul de spaniolă, care cunoștea deja bine limba română. O singură cursantă nu era de specialitate, dar era de origine română. Născută în America, nu cunoștea deloc limba. Într-o zi a participat și mama ei la ora de română și se simțea un clar accent american. Probabil era imigrantă și învățase limba română, pe care o vorbea totuși fluent, de la părinți.

Mai târziu s-a mai prezentat o studentă, care avea nevoie de limba română în viața privată. Anne Epperson, pianistă și profesoară de pian, era măritată cu Sergiu Luca, un violonist cunoscut de origine israeliană, dar cu rădăcini românești. Anne nu avea legături foarte profunde cu România, dar totuși a venit să ceară voie să asiste la ore (luând apoi și niște meditații) pentru că bunicii soțului ei din Israel nu cunoșteau decât ebraica și româna. Ca să comunice cu ei, trebuia să învețe una dintre aceste două limbi, și i s-a părut că româna ar fi opțiunea cea mai la îndemână.

Am meditat un profesor, Joe Love, sociolog de specialitate, care urma să plece în România la studii și care căpătase un interes pentru opera lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, mai ales cartea *Neoiobăgia*.

Pentru al doilea an de studii ne confruntam cu o problemă. Aveam iarăși nevoie de două *assistentships* pentru a satisface cerințele financiare pentru continuarea studiilor. Prima jumătate a problemei s-a rezolvat de la sine. Am obținut postul de student-asistent pe lângă tânăra profesoară Janet Smarr, care, cum mi-a destăinuit ea însăși, chiar nu avea nevoie de asistent, dar aplica întotdeauna pentru un asistent ca să poată susține un student. Am ajutat-o cu tot felul de treburi, până și cu dactilografierea articolelor ei, dar

a fost foarte greu să-mi ocup cele 13,3 ore pe săptămână cu ceva cu adevărat util simpaticei profesoare. Însă nu au mai fost suficienți studenți dornici să învețe limba română, așa încât nu s-a mai putut organiza „Romanian 101“. Aveam nevoie deci de un alt *assistentship*.

A apărut o altă oportunitate. Existau pe atunci burse speciale numite burse FLAS (*Foreign Language Area Studies*). Zonele pentru care se putea solicita bursa respectivă erau America Latină și Europa de Est, ceea ce mi se potrivea de minune. Bursele se ridicau la suma de 7000 de dolari pe an academic, bani serioși pe atunci, și cerințele nu erau cine știe ce: trebuia să demonstrezi că te ocupi în plan academic de zona respectivă și aveai obligația, după obținerea bursei, să te înscrii la un curs de limbă din aria de studiu. Dar mai era o redută de cucerit: candidații pentru bursă trebuiau să fie cetățeni americani sau măcar rezidenți oficiali. Pasul logic a fost să-mi fac acte de rezident, adică să emigrez în Statele Unite *post factum*. A avut dreptate totuși funcționara de la consulatul american din Rotterdam, care era să ne pună o piedică fatală: toți ăștia care sunt căsătoriți cu un cetățean american și se duc în Statele Unite nu se mai întorc acasă, orice ar spune ei.

Biroul de imigrări de resort era la Chicago. Am primit de acolo documentele de completat și m-am dus la poliția din Urbana ca să-mi las amprentele digitale și să iau o adeverință care menționa că mi-am îndeplinit această îndatorire. Apoi ne-am deplasat până la Chicago, unde aveam o programare. Buba era că, în mod normal, deoarece eram căsătorit cu un cetățean american, n-aș fi avut voie să intru în State cu o viză de student, ci numai în baza unui *Green Card*, adică un permis de ședere, exact cum îmi explicase doamna de la Rotterdam. Dacă aș fi intenționat să rămân în America și ceream totuși o viză de student pentru o ședere temporară, comiteam o fraudă. Cu mâna pe inimă am putut să declar că nu am avut inițial dorința de a rămâne în America. Această perspectivă s-a deschis numai după ce am ajuns în țară, și nu i-am mai răpit din timp explicându-i că era și o bursă la mijloc. În ceea ce privește „greșeala“ consulatului de la Amsterdam cu eliberarea vizei de student, m-am făcut că plouă. Restul procedurii a decurs simplu. Cornelia și-a prezentat adeverința de cetățenie, obținută la împlinirea vârstei de 16 ani. Până în acel moment, statutul ei fusese legat de cel al părinților. Eu am prezentat pașaportul olandez și

adeverința că amprentele mele pot fi consultate la biroul șerifului din Urbana. Am adăugat și certificatul nostru de căsătorie, apoi am așteptat Cartea Verde, pe care am putut s-o ridic destul de repede. Am obținut și bursa FLAS.

Împreună cu bursa a venit obligația să fac un curs de limbă. Dintre limbile est-europene, cea mai la îndemână era limba rusă. Cursul a fost special conceput pentru deprinderea de cunoștințe pasive de limbă. Țelul lui nu avea în vedere limba vorbită și nici pronunția, ci doar dobândirea abilității de a desluși semnificația unui text în rusă. La examenul final puteai să vii cu orice carte, orice material secundar, orice volum de gramatică, dicționar sau curs pentru învățarea limbii. Provocarea era doar să traduci din rusă în engleză un text de 20 de rânduri în domeniul tău.

Mai toți colegii mei erau matematicieni și fizicieni care doreau să învețe rusa pentru a putea citi articolele colegilor din revistele de specialitate din Uniunea Sovietică. Textele acestea erau, se pare, la un nivel științific destul de ridicat. Cu limba însă aveau mari probleme. Nu puteau înțelege de ce rușii se exprimă într-un mod atât de complicat, de încâlcit, de... ciudat, în timp ce în limba engleză totul este simplu și limpede. Lupta lor nu era „cum se spune asta în limba rusă?“, ci „de ce se spune așa în limba rusă?“.

— Păi, e limba lor, au dreptul și ei să o vorbească cum vor ei, nu? explica profesorul, un om în pragul pensionării și cu o răbdare de sfânt.

Dar argumentele și explicațiile lui nu au prea nimerit ținta. Nu știu ce fel de text au avut în față colegii mei la examenul final, dar știu că un singur student l-a promovat. Mie mi s-a dat un paragraf despre teatrul lui Cehov, care nu mi-a pus mari probleme. Examenul l-am luat, dar din păcate nu pot să spun să știu limba rusă.

Mulțumită contactelor noastre cu cei care se ocupau de Europa de Est, am participat și noi la un simpozion științific despre felul în care cetățeanul din lagărul socialist se folosea de umor în rezistența lui pasivă împotriva regimului. În ciuda seriozității cu care a fost abordat subiectul, simpozionul a degenerat repede într-un fel de concurs de spus bancuri. Vorbitorul arăta, de exemplu, felul în care era subminată imaginea liderului prin glume.

— Stați! se ridica altul. Pe ăla îl știu, dar nu cu Brejnev, ci cu Jivkov.

— Păi, nu era așa bancul, protesta altul. Vi-l spun eu!

Nivelul ştiinţific al întrunirii a fost grav afectat, dar am râs cu lacrimi, şi s-a confirmat încă o dată că umorul de dincolo de Cortina de Fier circula, precum o făceau odinioară basmele şi snoavele, prin toate ţările din blocul comunist.

În cinematografele din oraş rulau cele mai noi lungmetraje ieşite de la Hollywood. În campus, asociaţiile studenţeşti proiectau şi ele filme în săli mici, ca să strângă bani pentru activităţile lor. De multe ori era vorba despre filme care nu rulau în circuitul obişnuit, de obicei producţii sud-americane sau est-europene. Astfel am putut să vizionez două filme semnate de Andrzej Wajda (*Omul de marmură* şi *Omul de fier*) şi pelicula *Moscova nu crede în lacrimi* de Vladimir Menşov. La aceste proiecţii se adunau destui spectatori curioşi, deşi casele vecine, unde se difuzau filme pornografice, se bucurau de un număr mai mare de cinefili.

Deşi a învăţat multe despre actul şi arta scrierii – şi am învăţat şi eu odată cu ea –, Cornelia nu s-a prea înţeles cu jurnalismul şi şi-a dat seama destul de repede că nu va face o carieră în această branşă. În al doilea an, s-a angajat la un proiect de arheologie, unde edita şi corecta textele scrise de arheologi, care ştiau multe despre aşezările timpurii ale indienilor americani, dar nu stăteau la fel de bine cu gramatica şi stilistica limbii engleze. Cu banii câştigaţi de ea am fost, pentru prima dată de când am sosit în Lumea Nouă, în situaţia în care am putut pune deoparte nişte economii.

Ne-am împrietenit însă cu mulţi dintre colegii Corneliei, care nu erau nici ei prea încântaţi să scrie despre măcelul curcanilor cu ocazia Zilei Recunoştinţei. Ieşeam adesea împreună la o cârciumă de lângă blocul nostru, numită Treno’s. Acolo se punea lumea la cale, se purtau discuţii interminabile, bine adăpate cu bere la *pitcher*, un vas de vreo doi litri, şi se iscau certuri politice, în mare parte uitate a doua zi. Localul dispunea de un tonomat, şi nu cred că a fost o seară în care să nu ascultăm – pe fisa noastră sau pe fisa altora – melodia *City of New Orleans* interpretată de Arlo Guthrie. Când o mai auzim acum, gândurile ne zboară înapoi la acele vremuri din urmă cu patruzeci de ani.

Bineînţeles, am avut şi prieteni români. Alexandra era colega mea la literatura comparată, emigrantă în America la o vârstă fragedă, măritată cu

Andrei, doctorand la fizică. Ne vedeam destul de des cu ei, ca să mâncăm împreună și să bem un vin românesc, Monsieur Henri Selection, care nu cădea întotdeauna bine la stomac. Dar serile noastre au fost de pomină. Ulterior Alexandra și Andrei s-au mutat în Franța. Spre bucuria noastră, am reînnoit după mulți ani contactul cu ei și i-am cunoscut și pe cei patru copii ai lor.

Între timp s-a pus problema ce voi face cu creditele de studii acumulate: le voi folosi pentru un al doilea masterat, sau mă voi axa pe un doctorat? Când i-am prezentat Corneliei dilema mea, reacția ei a fost cât se poate de clară: „Nu așa ne-a fost vorba! Vreau să mergem înapoi în Europa!“ S-a ivit o alternativă interesantă, adică s-a ivit ocazia să ne întoarcem în România.

În baza aceluiași acord cultural prin care am avut posibilitatea să petrec un an de studii în România „la specializare“, exista și un lectorat de neerlandeză la Universitatea din București, organizat prin Ministerul Învățământului din Olanda – cum exista și un lectorat de română la Universitatea din Amsterdam, prin care au putut veni în țară profesorii mei Sorin Alexandrescu, Tudor Olteanu și, după ce mi-am terminat eu studiile, Alexandru Tudorică. Nu mai țin minte cum am aflat că postul de lector este liber începând din toamna anului 1981, dar imediat mi-a stârnit interesul. Am corespondat cu Ministerul Învățământului, precizând însă că doresc să-l ocup abia din toamna lui 1982, pentru că voiam să-mi termin mai întâi masteratul. Mi s-a răspuns că sunt considerat cel mai potrivit candidat dintre cei care s-au înscris la concurs, dar că nu vor să facă o pauză de un an care nu le-ar prii studenților de la neerlandeză, așa încât vor alege candidatul care a ieșit pe locul doi. Până la urmă, nu s-a mai dus nici un lector de neerlandeză în România la începutul anului academic 1981–1982, deoarece candidatul respectiv s-a retras, ceea ce i-a determinat pe cei de la minister să mai aștepte totuși câteva luni, până ce puteam să vin eu.

Astfel am devenit lector de neerlandeză (olandeză pe atunci), începând din luna septembrie 1982. Am terminat masteratul din America, ne-am strâns lucrurile din Urbana-Champaign și am plecat. Înainte de a ne întoarce pe bătrânul continent, am mai petrecut câteva săptămâni la socri acasă, la țară, în statul New York, și atunci am aflat, și recunosc că vestea ne-a picat cam greu, că Cornelia este însărcinată. Felcerul dintr-un orășel vecin pe

care l-am consultat și-a exprimat îndoielile cu privire la starea soției mele și a pus diagnosticul provizoriu de sarcină extrauterină, situație care punea în pericol sănătatea Corneliei. Nu am considerat că este cazul să ne amânăm totuși plecarea și astfel am zburat la Amsterdam în vara lui 1982.

---

6. Cel mai distins, Jan Willem Bos, candidat în filologie (daco-)română a trecut examenul doctoral și i se acordă dreptul să revendice onorurile supreme în Facultatea de Litere cu formula onorifică „CUM LAUDE“

VII
Întoarcerea
(*1982–1984*)

Ne-am petrecut vara acelui an la mama acasă, în Amsterdam. Îngrijorarea noastră cu privire la sarcina Corneliei a fost repede spulberată de medicul de familie, care a putut confirma că totul este în regulă și că e o sarcină absolut normală. Ne-am relaxat după această veste îmbucurătoare și ne-am făcut planuri pentru viitorul apropiat.

M-am pregătit temeinic pentru noul meu post (de fapt, primul meu post cu normă întreagă, oficial) pentru că nu predasem niciodată limba mea maternă – aveam mai multă experiență ca profesor de română decât ca prof de neerlandeză. Cu toate acestea, nu mi-am prea făcut probleme deoarece, inițial, nu urma să primesc decât grupe de studenți din anii I și II.

Am făcut și vizita de rigoare la Ambasada României, unde am fost primit amabil de ambasador, care și-a exprimat bucuria că mă voi duce în România. A subliniat că voi beneficia de toate condițiile și că „bineînțeles“ eventualele costuri medicale din România vor fi acoperite atât pentru mine, cât și pentru familia mea. Această confirmare era importantă, deoarece ne prelungiserăm asigurarea americană până în toamnă, dar după aceea nu mai aveam nici un beneficiu – un lucru nu lipsit de importanță când soția ta e însărcinată și știi că, chiar în cazul unei sarcini și nașteri fără probleme deosebite, vor fi costuri de spitalizare și alte nevoi.

Ca să nu cheltuim într-o singură vară toți banii puși deoparte în America și neavând pe moment nici un venit, am lucrat ca spălător de vase în restaurantul fratelui meu din centrul Amsterdamului. Gerrit Jan și-a ales o altă cale în viață. În domeniul în care eu nu am progresat de la funcția de spălător de vase și tăietor de morcovi, fratele meu mai mare și-a făcut o carieră de bucătar-șef și proprietar de restaurant (în general cu specific francez/mediteraneean). În acea perioadă avea un restaurant, Valentijn, într-o clădire veche din centrul Amsterdamului, la marginea cartierului de

vitrine cu felinare roşii. Lucrând acolo am realizat un venit suficient cât să ne acoperim cheltuielile de zi cu zi şi ne-am gospodărit economiile. Ne-au rămas chiar şi ceva bani pentru o scurtă vacanţă în Normandia şi pe Valea Loarei. Împrumutasem maşina mamei, prima mea ocazie să-mi folosesc permisul olandez de conducere, obţinut după preschimbarea celui american.

După aceea ne-am făcut bagajele ca să plecăm la Bucureşti, revenind astfel în capitală după o absenţă de trei ani. Poate că am fost naivi să ne întoarcem în România în ciuda veştilor din ce în ce mai îngrijorătoare care veneau de acolo, dar după cei doi ani petrecuţi în America, tânjeam după Europa şi, în ciuda dificultăţilor, aveam amintiri bune de la ultima noastră şedere bucureşteană. Fusese enervant şi plin de obstacole, dar mereu fermecător şi surprinzător. Consideram că aveam suficient timp ca, în viitor, să ne stabilim undeva şi să clădim o viaţă. Ca să fiu sincer, nu ne simţeam încă pregătiţi să ne integrăm într-o viaţă „normală“. Voiam să citim, să scriem şi să traducem, dar şi să călătorim în România şi în zonă. Nu eram chiar aşa de rupţi de lume încât să nu ştim că totul se va schimba odată cu venirea pe lume a unui copil, dar, după lungi ezitări, am zis că merită să ne încercăm norocul, mai ales pentru că ştiam că aveam oricând posibilitatea să ne facem bagajele şi să plecăm înapoi la Amsterdam, în caz că aventura se va dovedi a fi un eşec. În plus, să fiu profesor la o universitate mi se părea atunci un pas bun pentru cariera mea, despre care oricum nu-mi făcusem vreo idee deosebită. Nu voiam neapărat un destin academic, dar consideram că un post la un nivel universitar nu va arăta prost în CV-ul meu. Şi ne gândeam la vechiul dicton: mai bine să-ţi pară rău de lucrurile pe care le-ai făcut decât de lucrurile pe care nu le-ai făcut.

Ca lector de neerlandeză primeam de la Universitatea din Bucureşti un salariu lunar de 3050 de lei. Pe deasupra, mi s-a oferit un apartament mobilat de trei camere, cu întreţinerea inclusă. Lectorul străin primea şi din partea Ministerului Învăţământului olandez 12.000 de guldeni[7] pe an şi o călătorie anuală în ţara de baştină. Partea olandeză oferea în plus suma de 250 de guldeni anual pentru bibliotecă. Chiar şi aşa, biblioteca catedrei de neerlandeză nu prea exista. În primul an, am folosit banii ca să cumpăr de la un anticariat din Amsterdam un teanc de cărţi, ca să existe totuşi ceva literatură olandeză în casa lectorului. În al doilea an am cumpărat mai ales

dicţionare pentru studenţi, care nu aveau cum să şi le procure altfel. Ceream un preţ modic pentru ele şi nu am apucat să cheltui banii, care au rămas în vistieria lectoratului pentru succesorul meu.

Apartamentul nostru se afla pe strada Trestiana, o alee care dă în Bulevardul Pionierilor (azi al Tineretului), la primul etaj al unui bloc unde erau cazaţi mulţi funcţionari mărunţi şi personal consular şi tehnic, din ţări prietene precum Polonia şi Cehoslovacia – bucătari, şoferi etc. –, ceea ce se vedea şi după maşinile, gen Trabant şi Polski Fiat, cu numere TC (transport consular) parcate pe fâşia cu iarbă călcată din faţa scării. Pe cealaltă parte a Bulevardului Pionierilor, se afla Parcul Tineretului, care era întreţinut destul de bine, deşi uneori câinii vagabonzi morţi rămâneau acolo zile întregi. Dacă reţeaua de metrou a Bucureştiului ar fi fost deja finalizată, am fi locuit la două staţii de Piaţa Universităţii.

Câteva din blocurile de pe Bulevardul Pionierilor erau construite de deţinuţi, şi de aceea erau foarte căutate. Nu pentru că muncitorii în zeghe erau cei mai buni constructori, dar pentru că nu furau. Nu zic că unii dintre ei nu erau hoţi şi poate executau o pedeapsă pentru furt. Însă de pe şantierul bine păzit nu aveau cum să sustragă materiale de construcţie. Muncitorii obişnuiţi care trânteau bloc după bloc într-un ritm stahanovist, furau în duşmănie: gresie, faianţă, lemnărie, tocuri, nisip, ciment, aşa încât pe noii locuitori îi aştepta o bătălie prelungită cu ICRAL-ul, care contracta blocurile, pentru îndreptarea deficienţelor constatate după luarea în primire a locuinţei proaspăt construite. Ţin minte că în cazul lui Doru, în noul său apartament din Berceni lipsea faianţa de la bucătărie, deşi era trecută în contract. A recuperat destul de simplu banii plătiţi în avans pentru bunuri, dar după aceea a trebuit, la un preţ dublu, să angajeze un muncitor pentru a monta faianţa lipsă –, folosind poate chiar materialul pe care meseriaşul îl şterpelise în timpul construcţiei.

După trei ani de absenţă, ni s-a părut că Bucureştiul se schimbase considerabil – în sens negativ. Situaţia alimentară se înrăutăţise dramatic şi nu degeaba zicea populaţia: „Dacă am fi avut de mâncare, ar fi fost exact ca în timpul războiului.“ În 1978–1979 obişnuiam să ne facem cumpărăturile în oraş înainte să ne întoarcem la căminul Grozăveşti. Se mai găseau de toate – brânză, mezeluri, iaurt, cafea, portocale, vin. În 1982, zahărul şi

uleiul erau raţionalizate, iar carnea şi produsele lactate dispăruseră complet din magazine. „O să mâncaţi cartofi prăjiţi!“ ne-a zâmbit vânzătoarea de la alimentară care ne-a luat în evidenţă ca noi locuitori ai cartierului când ne-am ridicat raţia de ulei şi zahăr, după ce trecuserăm de obstacolele birocratice necesare dobândirii unor cartele.

De asemenea, furnizarea de energie electrică se înrăutăţise dramatic. Existau limitări majore pentru consumul particular de energie. Cu toate că blocul nostru se bucura oarecum de un regim preferenţial, aveam rar apă caldă şi termoficarea furniza atât de puţină energie, încât, deseori, în zilele friguroase nu aveam mai mult de douăsprezece grade în casă. Se făceau economii la iluminatul străzilor, iar transportul în comun devenise din ce în ce mai sporadic. În orele dimineţii, când oamenii trebuiau să ajungă la serviciu, mai circulau autobuzele, tramvaiele şi troleibuzele cât de cât, dar să te întorci acasă după-amiaza era o pacoste.

Pentru aprovizionarea cu alimente găsisem în primele luni o rezolvare provizorie prin magazinul alimentar Mercur, unde puteai să comanzi telefonic produsele alimentare pentru care în oraş se formau cozi lungi. Acestea îţi erau apoi livrate la domiciliu. Era o variantă acceptabilă, chiar dacă Mercurul îţi livra întotdeauna şi alte alimente, de care nu aveai nevoie, dar pe care le aveau ei la momentul respectiv în cantităţi mai mari. Era un fapt notoriu că se lua foarte greu legătura cu Mercur, dar nu degeaba lucra Doru la o centrală telefonică. De la serviciu suna în acelaşi timp pe zeci de linii şi reuşea mereu să-i prindă într-un sfert de oră.

Pot să spun că provocarea pusă de procurarea alimentelor a fost una din care am ieşit onorabil, dar aveam o problemă mai presantă: sarcina Corneliei. În ciuda faptului că ambasadorul României de la Haga mi-a garantat personal că îngrijirea medicală oferită de statul român va fi gratuită pentru toţi membrii familiei, am descoperit în Bucureşti că omul a fost fie prost informat, fie a mințit pur şi simplu. Asigurarea medicală promisă s-a dovedit a nu fi valabilă pentru Cornelia şi nici pentru copilul care era pe drum. În plus, deşi eu lucram în România ca angajat al Universităţii din Bucureşti şi eram plătit în bani româneşti, anumite costuri medicale urmau să fie plătite în dolari, la un tarif care era cam de zece ori mai mare decât cel aplicat românilor. Argumentul că nu aveam dolari pentru că eram plătit

totuşi în bani româneşti nu a impresionat pe nimeni.

Oricum, până reuşeam să rezolvăm această problema, era cazul ca soţia mea să meargă totuşi la un control medical. Am căutat un spital mai bun, cum era pe atunci spitalul Elias, dar în ciuda intervenţiilor, pilelor şi cadourilor (cafea şi Kent) ne-a fost imposibil să obţinem aprobarea necesară. Până la urmă am reuşit să facem o programare pentru un control la spitalul Bucur, care se afla în cartierul nostru. Programarea ca programarea, dar tot am aşteptat vreo patru ore printre o mulţime de pacienţi, mai toţi dotaţi cu atenţii pentru medici şi asistente, în timp ce noi veniserăm cu mâna goală, căci uitaserăm de acest obicei împământenit în România. Când ne-a venit în sfârşit rândul, Corneliei i-a fost măsurată burta şi am fost trimişi acasă. Ni s-a spus că trebuie să aşteptăm până mai creşte copilul. Atât. Nici măcar nu i s-a luat tensiunea. Această experienţă m-a convins că trebuie să o trimit pe Cornelia, a cărei sarcină era deja avansată, să nască în Olanda, cu sau fără asigurare medicală. În plus, ea nu se simţea bine deloc din cauza unei răceli persistente, pe care nu o putea trata cu medicamente deoarece acestea puteau să aibă efecte negative asupra fătului.

O veste bună a venit de la o rudă mai îndepărtată a Corneliei, tanti Victoriţa, care i-a citit în cafea şi ne-a spus, fără urmă de îndoială, că vom avea o fată („am văzut boneta olandeză“) şi că, în rest, viitorul arăta bine: „O să fiţi fericiţi, o să aveţi realizări şi o să fiţi sănătoşi. Bani? Mai greu şi mai târziu…“

I-am cumpărat Corneliei bilet de avion, dar nu eram siguri că Taromul o va accepta la bordul avionului, deoarece companiile aeriene erau reticente să permită gravidelor să zboare în ultimele luni ale sarcinii. S-a oferit ataşata de la ambasada Ţărilor de Jos s-o însoţească până la Otopeni, ca să-i pună o pilă diplomatică dacă va fi cazul. Nu a fost nevoie şi Cornelia a sosit cu bine la Amsterdam, singură şi destul de bolnavă.

Cu prima ocazie s-a prezentat la medicul de familie, care, constatând că avea tensiunea foarte mare, a trimis-o urgent la ginecolog. Acesta a pus imediat diagnosticele de toxicoză şi preeclampsie. Asta însemna că trupul mamei respingea fătul, ca şi cum acesta ar fi fost un corp străin. Ginecologul a vrut s-o interneze pe loc, dar a înţeles că nu avea nici un fel de asigurare medicală, astfel că a lăsat-o să stea acasă cu mama mea, cu

condiția să urmeze un regim alimentar sărac în sodiu, pentru a vedea cum evoluează lucrurile. Situația nu s-a ameliorat și după câteva zile ginecologul nu și-a mai asumat răspunderea pentru amânarea internării.

Pe data de 24 decembrie 1982 a fost rândul meu să plec la Amsterdam, ca să îmi petrec sărbătorile alături de soția mea și de mama. Nu știam când va naște Cornelia, pentru că nu eram siguri dacă era în a opta sau a noua lună de sarcină. Dar România comunistă îmi pregătise o nouă surpriză. La aeroportul Otopeni ofițerul de miliție care mi-a verificat pașaportul și legitimația provizorie, mi-a cerut să-i demonstrez că nu sunt student, cum apăream în acte, ci profesor, adăugând pe un ton care nu admitea replică: „Altfel nu plecați nicăieri“. Inițial n-am înțeles de ce îl interesa atât de tare în ce parte a catedrei îmi desfășor activitatea și ce legătură avea acest aspect cu plecarea mea din România. Mi s-a explicat atunci că, în baza unui regulament bizar, de care eu nu auzisem niciodată, studenții străini nu pot călători în afara vacanțelor decât cu aprobarea specială, în scris, a decanului. Bineînțeles că nu aveam așa ceva. La începutul anului academic mi s-a înmânat o legitimație provizorie, pe care scria eronat că sunt student. O lăsasem așa, pentru că nu-mi păsa câtuși de puțin dacă sunt trecut în registru ca student sau ca profesor. Hârtiile care ar fi putut dovedi că sunt profesor le aveam acasă în Trestiana. Sunt sigur că s-ar fi produs un scandal diplomatic dacă într-adevăr aș fi fost împiedicat să ies din România, neavând nici o obligație legală să stau acolo. Dar am avut noroc. După ce-am cotrobăit în bagaj și în buzunare, am găsit o legitimație de la Biblioteca Academiei, care era înzestrată cu calificarea eliberatoare de „profesor“. Tipul sinistru de la poliția de frontieră mi-a pus apoi ștampila fără nici o problemă. „Știți cum e“, mi-a precizat pe post de explicație. „Altfel te trezești cu un du-te vino continuu, că vor toți să se plimbe dintr-o parte-n alta. Și așa ceva nu se poate, înțelegeți dumneavoastră?“ Cum să nu... Înțelegeam perfect. De pe aeroportul pustiit plecau în acea zi zboruri spre Tirana și Istanbul, nu-i așa? Mai multe nu prea încăpeau. Spre ușurarea mea, am reușit să mă îmbarc pentru zborul Tarom spre Amsterdam cu escală în Praga și am ajuns la ora stabilită pe aeroportul Schiphol, unde mă aștepta mama să-mi spună că în dimineața acelei zile devenisem tată.

Starea Corneliei nu se ameliorase și doctorii erau îngrijorați de sănătatea

ei și de cea a copilului, așa încât nu au mai așteptat. În noaptea de 24 din luna a douăsprezecea, la ora douăsprezece și douăsprezece minute s-a născut, prin cezariană, Laura, care cântărea doar 1800 de grame. Scriind aceste rânduri, mă cutremur ca de fiecare dată când mă gândesc la ce s-ar fi putut întâmpla dacă n-am fi luat decizia de a aduce copilul pe lume în Olanda.

Din fericire pentru situația noastră materială, mica Laura a fost asigurată medical de la naștere, mulțumită unui văr de-al meu care lucra la o firmă de asigurări. Pentru Cornelia nu am putut face asigurarea, pentru că, vorba aceea: nu poți să faci o asigurare de incendiu pentru o casă în flăcări. Cornelia născuse într-un spital mic, de cartier, care s-a închis câțiva ani mai târziu. Era un loc simpatic, cu un personal deosebit de amabil, și Cornelia a primit acolo o îngrijire bună. Însă acest spital, mai ales în perioada sărbătorilor, nu putea oferi condițiile necesare unui copil fragil cum era fata noastră, care a stat în incubator aproape trei săptămâni. De aceea, Laura a fost transferată la spitalul academic al Universității Libere din Amsterdam, cu consecința tristă pentru Cornelia că nu și-a ținut copilul în brațe decât după vreo zece zile de la naștere. Dar am acceptat și acest lucru deoarece amândouă erau sănătoase și Laura devenea mai puternică pe zi ce trecea.

Chiar și dezastrul financiar a fost aplanat mulțumită serviciilor sociale din Amsterdam, care s-au arătat deosebit de înțelegătoare și mi-au acceptat aplicația pentru un ajutor extraordinar, destinat acoperirii cheltuielilor de spitalizare ale Corneliei, restituindu-ne cea mai mare parte a costurilor.

După ce ne-am întors în București, ne-am făcut o relație cu un medic pediatru, pentru orice eventualitate. Era o tânără doamnă drăguță care ne-a cerut doar un flacon de șampon Head & Shoulders pentru serviciile ei. Avea și un coleg, asistent medical, care s-a arătat interesat de îmbrăcămintea care nu-i mai venea Laurei. Fiul lui, care era doar cu câteva luni mai mic decât Laura, era un băiețel zdravăn care nu mai încăpea în hăinuțele fetiței, dar l-au îmbrăcat totuși cu ele pentru simplul fapt că erau, vizibil, occidentale. Probabil că după aceea le-au dat la rândul lor mai departe. Nu am legat o prietenie cu acea familie, dar ne-am făcut o relație medicală stabilă, lucru care reprezenta o preocupare obișnuită a românilor și a străinilor care trăiau în România. Am fost luați în evidență și la policlinica de cartier, unde ne-am

prezentat de câteva ori când Laura avea diaree persistentă. Diareea se trata cu zeamă de orez și morcov pasat. Folosirea acestor leacuri destul de bătrânești ne-a surprins, dar ne-am bucurat că au avut efectul scontat. Țin minte și acum expresia triumfătoare a asistentei când i-am arătat un pampers bine umplut cu un „scaun legat de morcovi“. Era fix ce voia să vadă.

Nu am putut să-i facem Laurei în Olanda toate vaccinurile pe care trebuia să le primească împotriva bolilor copilăriei, însă o asistentă înțelegătoare de le serviciul pentru sugari din Amsterdam ne-a dat fiolele necesare pentru următoarele injecții, plus seringi de unică folosință. Asistenta din București pe care am rugat-o să administreze serul s-a uitat la acele seringi ca la o ciudată invenție futuristă și nu a vrut să le folosească. A preferat, în schimb, seringile ei personale, foarte bine sterilizate pe aragazul din bucătărie. Am fost cu Laura și la o altă policlinică, unde am fost invitați să ne prezentăm pentru un vaccin antituberculoză. Aceste inoculări nu se mai făceau în Olanda, deoarece boala era aproape eradicată acolo, dar ne-am sfătuit cu medicii olandezi, care au fost de părere că dacă în România se face un vaccin împotriva tuberculozei, probabil există motive întemeiate, și nu ar fi rău să îl administrăm și noi.

Toată perioada cât am trăit în București cu un copil mic, am fost certați și criticați pentru felul deosebit de ciudat în care ne purtam cu Laura. Când ieșeam cu ea la plimbare sau ne duceam undeva în vizită, o țineam într-un marsupiu spre nedumirirea indignată a babelor. „De ce o țineți așa?“ ne cicăleau. Erau și mai revoltate pentru că nu o îmbrăcam în roz, ba mai mult, fata avea chiar obrăznicia să poarte haine de culoare albastru-deschis. Grav a fost și că noi nu credeam că omul, nici măcar omul mic, se poate îmbolnăvi de la curent, și de aceea nu supraîncălzeam camera în care dormea bebelușul, și nici nu-i puneam fetiței căciulă în casă, în ciuda avertismentelor că vom avea probleme mari și săraca de Laura va boli continuu. Desigur, nu s-a îmbolnăvit, dar nimeni nu și-a schimbat părerea pe baza dovezilor noastre concludente.

Exista în continuare problema aprovizionării, care ne afecta și pe noi. Pe lângă magazinul Mercur, pe care l-am folosit în prima perioadă a șederii noastre, s-a prezentat o altă posibilitate, însă costisitoare, și anume să

folosim serviciile companiilor daneze Ostermann şi Peter Justesen, care livrau alimente prin poştă în întreaga lume diplomaţilor şi altor expaţi înstăriţi. Cataloagele lor groase cât pumnul şi luxuriante simbolizau vitrina Vestului capitalist, pe care prietenii noştri români le răsfoiau ore întregi identificând, spre stupoarea noastră, toate mărcile de parfum de care noi nici măcar nu auziserăm. Prin aceste servicii, aveam oportunitatea să comandăm mâncare şi scutece de unică folosinţă prin intermediul ambasadei Ţărilor de Jos sau al studenţilor americani cu bursă Fullbright, cu care ne împrieteniserăm. Dar comenzile noastre s-au limitat la strictul necesar. Marfa era scumpă, remuneraţia mea, ca lector, era mică, după buget şi, deşi am fi putut comanda şi bunuri care erau foarte căutate pe piaţa neagră, consideram că nu era indicat să pornim o bişniţă folosindu-ne de bunăvoinţa reprezentanţei diplomatice a Olandei sau a Statelor Unite.

Am avut baftă când în vara lui 1983 s-a schimbat ataşatul numărul unu de la ambasada Ţărilor de Jos. Celui nou i s-a pus la dispoziţie de către Ministerul de Externe un camion întreg ca să-şi mute toate cele de trebuinţă pentru şederea lui în Bucureşti, inclusiv mobila. Însă nu prea avea nevoie, căci apartamentul în care urma să locuiască cu familia era complet mobilat, „la cheie“ cum s-ar zice în ziua de azi, aşa încât nu trebuia să ia decât vreo câteva lucruri personale, garderoba, biblioteca, jucăriile copiilor şi cam atât. Când am făcut cunoştinţă cu el la Haga, ne-a oferit să trimitem prin el, în acel camion sub sigiliu diplomatic, orice dorim. Am umplut un număr impresionant de cutii cu alimente (şuncă presată la cutie, lapte praf, mâncare pentru sugari, müsli, cafea boabe şi ness) şi pamperşi, aşa încât nu am mai avut nevoie de cataloagele daneze.

Cea mai importantă sursă de alimente ne-a fost magazinul diplomatic, pentru care am căpătat o legitimaţie după o luptă de câteva luni, datorită intervenţiei personale a ambasadorului olandez. Acest magazin nu era nici pe departe un supermarket occidental de pe vremuri sau unul românesc actual, ci un magazin ascuns, unde găseai (în lei) toate produsele care ar fi trebuit să fie în mod normal pe piaţa românească, dar pentru care în anii ’80 oamenii stăteau ore întregi la coadă: zahăr, brânzeturi, carne, mezeluri, hârtie igienică, făină, pateu de ficat şi produse de import precum şerveţele chinezeşti, suc de piersici bulgăresc, gem de smochine albanez (uneori

garnisit cu albine), votcă poloneză, vin roşu unguresc, rom cubanez şi macrou rusesc în sos tomat. Uneori se mai găseau şi conserve de carne din Olanda, cunoscute pe plan internaţional ca „spam“, un cuvânt care, după un *sketch* al lui Monty Python, a devenit denumirea obişnuită pentru mesaje electronice nedorite. Deşi nu era cel mai rafinat fel de mâncare, era totuşi îndrăgit în lipsa a ceva mai bun.

Existau două astfel de magazine în Bucureşti, pe strada Diana, lângă Piaţa Rosetti, şi pe Şoseaua Kiseleff. În ciuda faptului că de afară nu păreau a fi magazine de alimente, pe trotuarul de pe partea opusă îşi făceau de lucru întotdeauna persoane dubioase. Era neplăcut că nu aveam maşină şi trebuia să ne întoarcem de la cumpărături cu troleibuzul, astfel încât erau întotdeauna oameni care ne abordau, vrând să ştie unde am găsit portocale sau alte alimente, chiar dacă încercam să le ascundem în sacoşă, pentru că ne era jenă de situaţia noastră privilegiată. Dacă reuşeam, luam un taxi, deoarece toţi şoferii erau încântaţi să fie plătiţi în natură, şi anume cu o pungă ce conţinea un kilogram de carne de porc cu os pentru ciorbă, la preţul fix de 37 de lei.

Însă nici pe aceste magazine nu te puteai bizui. Când a venit mama în vizită la noi, nu găseam la raionul de carne de la supermarketul diplomatic decât muşchi de vită (75 de lei kilogramul, de foarte bună calitate). Cât a stat la noi, vreo două săptămâni, maică-mea a mâncat în fiecare zi muşchiuleţ în diferite variante, şi recunosc spre ruşinea mea, ştiind câţi români şi-ar fi dorit să guste aşa ceva, că ne cam săturaserăm de el.

Dar să nu uit că motivul pentru prezenţa noastră la Bucureşti era totuşi slujba mea. Secţia de olandeză făcea parte din Catedra de limbi germanice de la Facultatea de Limbi Străine. Pe atunci, studenţii erau obligaţi să aleagă pe lângă specializarea principală A, şi specializarea secundară B, dar şi o materie suplimentară C. Practic, pentru limba C, studenţii de la germană puteau opta între germana veche, limba scandinavă care se oferea în anul respectiv, şi neerlandeza. Domeniul istoriei limbii nu atrăgea mulţi interesaţi, iar profesorul de limbi scandinave avea reputaţia că în timpul orelor îşi expunea mai degrabă cunoştinţele deosebit de erudite, şi nu prea preda practica limbii în sine. Din aceste motive, la începutul anului academic 1982–1983, am fost întâmpinat în clasă de nu mai puţin de

douăzeci de studenţi, care aleseseră neerlandeza. Am fugit repede la administrator ca să cer o sală mai mare.

O plimbare prin cartier. Bucureşti, 1984

Predam efectiv numai limba practică, pentru trei grupe de studenţi: anul întâi şi anul doi pentru limba C, şi un grup facultativ. Era deosebit de greu să am o relaţie mai apropiată cu studenţii, deoarece relaţiile personale dintre studenţii români şi profesorii străini erau descurajate. Colegul meu, lectorul de germană, mi-a povestit cum îşi invitase studenţii la el acasă. Pregătise mâncare şi băutură, dar în ultima clipă toţi studenţii, fără nici o excepţie, l-au sunat ca să anuleze. Unul avea examen, altul nu se simţea bine sau avea o mătuşă bolnavă, toate scuze neconvingătoare. Nici cu colegii mei nu prea m-am văzut în afara facultăţii, contactele sociale limitându-se la legăturile cu prietenii pe care îi aveam deja şi cu colegii occidentali.

Ambasada Ţărilor de Jos primea în mod regulat filme olandeze, subtitrate în engleză. De la ambasadă mi s-a propus să le prezint şi la facultate pentru studenţi şi alţi interesaţi. Am vorbit cu şeful de catedră, care s-a arătat încântat. Trebuia doar să compun un rezumat al filmului respectiv şi să-l las apoi la dispoziţia unei comisii, care într-o lună, cel mult două, va viziona

pelicula și, fără îndoială, își va da acordul pentru o prezentare publică a acesteia. Însă filmele respective circulau de la ambasadă la ambasadă și erau schimbate din două în două săptămâni. Nu am putut să proiectez niciodată filmele olandeze pentru că orice venea din occident era, din start, suspect.

Totuși, nu mă ocupam cu activități subversive, deși până și predarea neerlandezei putea fi încadrată în această categorie. Mai țin minte și acum stupoarea cu care au reacționat studenții mei când, într-unul dintre dialogurile din *Levend Nederlands*, personajul Peter Bergsma trebuie să ridice un colet de la poștă, unde se legitimează cu pașaportul. N-avea buletin? Nu, noi nu folosim așa ceva în Olanda.[8] Păi și cum a făcut rost de pașaport? Pur și simplu îl avea acasă. Această afirmație a fost întâmpinată de priviri uluite. Le-am explicat că eu, ca majoritatea olandezilor, eram, de la vârsta de cincisprezece ani, posesorul unui pașaport valabil cinci ani, care se afla mereu la mine acasă și că, într-adevăr, fără nici o aprobare sau viză de ieșire, puteam lua trenul spre Paris într-o dimineață oarecare, dacă așa aveam eu chef. Lămuririle mele au fost primite cu o neîncredere care nu a putut fi înlăturată complet, nici măcar cu ajutorul unuia dintre colegii lor de grupă, al cărui tată era șțab în nu știu ce minister și care mi-a confirmat explicația utopică.

Despre experiența mea cu studenții de la neerlandeză am scris un articol numit „Corupție – o mărturisire“.[9] Reproduc mai jos textul, cu mici modificări.

Aveam gripă – o gripă plăcută, nu una care te țintuiește la pat, ci o gripă moleșită, o gripă de ceai cu miere, de lâncezit pe canapeaua apartamentului care ne fusese pus la dispoziție, mie și familiei mele, de către Universitatea din București, unde predam în calitate de lector. Apartamentul era alcătuit din trei camere și era amenajat cu piese de mobilier care nu se potriveau între ele în nici un fel. În sufragerie era o canapea verde, pe care mă instalasem ca să mă bucur de gripa mea, când a sunat telefonul. La celălalt capăt al firului era o femeie care părea a fi de la țară. Nu a vrut să-și spună numele, dar mi-a precizat că este o veche cunoștință și vrea să treacă pe la mine. Gripa mea n-a reușit s-o sperie absolut deloc, ba chiar a promis că-mi aduce un leac, având în vedere că, așa cum a afirmat ea, se pricepea la așa

ceva. Alte amănunte a refuzat să-mi furnizeze la telefon şi cu asta vizita ei a devenit inevitabilă.

Şi-a făcut apariţia peste vreo oră. Înfăţişarea îi confirma accentul: o femeie între două vârste, care se simţea fără îndoială mai în largul ei la ţară decât în capitală. A adus cu ea un întreg batalion de punguţe, pe care a început să le despacheteze minuţios. Mai întâi au ieşit la iveală câteva căpăţâni de usturoi, pentru că, ceea ce trebuia să înţeleg eu era că gripa nu se găsea în cap, ci în burtă – deşi nasul meu care curgea părea să susţină contrariul –, iar stomacul putea fi curăţat cel mai bine cu usturoi. Aceluiaşi scop îi serveau şi săculeţele cu buruieni, pe care a început apoi să le etaleze şi din care trebuia preparat un ceai vindecător. Din fericire, din vorbele care-i curgeau ca dintr-o moară stricată am putut deduce nu numai procesul de vindecare recomandat pentru gripa mea, ci şi scopul vizitei sale. Fiul ei, Doruţu, era unul dintre studenţii mei la neerlandeză şi căpătase la ultimul examen o firavă notă şase. Specializarea lui principală era engleza şi băiatul îşi tocea coatele la învăţătură în speranţa de a aduna note atât de bune încât să poată avea acces la una dintre rarele burse de studiu în Anglia. Nu cred că mama lui avea pilele politice necesare pentru a-l propulsa pe fiul ei în direcţia potrivită, însă avea, în orice caz, originile proletare autentice în avantajul său. Doar că, acum, toate eforturile sale riscau să fie periclitate de o notă proastă la neerlandeză, care nu era, până la urmă, mai mult decât o materie opţională. Puteam să-l ajut cumva? Ca să se asigure că această întrebare e bine înţeleasă, a scos din ultima pungă trei sticle cu tărie făcută în casă: un coniac şi două ţuici, care, de altfel, a adăugat ea, îmi puteau folosi în combaterea febrei.

Sistemul de învăţământ românesc dădea profesorilor posibilitatea de a mări ulterior nota unui student sau a unui elev. Nu trebuia decât să trec pe la administraţie, să-i măresc lui Doruţu şasele şi puteam conta pe recunoştinţa veşnică a mamei lui şi, bineînţeles, eram invitaţi cu această ocazie să mergem în vizită la familia lor de la ţară. Acum, chiar aşa de uşor de îmbrobodit nu eram nici eu. I-am spus că eram gata să-i mai dau fiului ei o şansă de a obţine o notă mai bună, dar că aşteptam de la el să-şi câştige mărirea pe merit. Mama băiatului a fost absolut de acord cu asta. De altfel şi lui Doruţu îi părea rău că neerlandeza îi punea atâtea dificultăţi, mai ales

că-l plăcea atât de mult pe simpaticul său profesor şi dorea, bineînţeles, să-şi dea silinţa pentru a-şi îmbunătăţi cunoştinţele de limbă neerlandeză. Şi apoi rămânea în totalitate la latitudinea mea dacă aveam să consider că el ar merita o notă mai mare... Am stabilit că am să-i fac eu rost de materialele de care avea nevoie ca să înveţe şi am să-l pun la treabă pe Doruţu.

Doruţu n-a devenit niciodată strălucit la neerlandeză, dar îşi făcea exerciţiile cu devotament – chiar mai bine decât m-aş fi aşteptat –, şi nu lipsea niciodată la vreun seminar. Îl vedeai mereu în primele bănci, cu un zâmbet puţin tâmp şi conspirativ pe faţă. După ce şi-a dus la îndeplinire sarcina şi a venit momentul ca eu să-i măresc nota, mama lui a mai venit încă o dată în vizită, de această dată total neanunţată. Având în vedere că acum mă găseam într-o stare excelentă de sănătate, usturoiul şi buruienile nu-şi mai aveau rostul, dar umblase din nou la rezerva de trăscău.

Mai avea însă un as în mânecă: dintr-una din sacoşe a scos un cartuş de Kent pe care voia să mi-l înmâneze. Mi l-a întins zâmbind încurcată şi a fost cât se poate de uimită când i-am refuzat darul. „Am crezut că ăsta era cel mai important“, mi-a spus ea. I-am explicat că eu şi cu Doruţu am făcut amândoi tot ce ne-a stat în putere ca neerlandeza lui să ajungă la un nivel mai avansat, că-i eram recunoscător pentru darurile din producţia proprie şi că aveam de gând să-i dau un nouă. Eşecul iminent al misiunii ei de a pune mâna pe un zece pentru fiul ei a fost un nou motiv de a declanşa ofensiva maternă finală: băiatul s-a străduit atât de mult şi, de fapt, ar fi vrut să facă mai mult la neerlandeză, dar cele două specializări principale i-au ocupat tot timpul. Altceva ar fi fost dacă ar fi avut neerlandeza ca specializare principală şi aşa mai departe. Şi un ultim suspin: „Domnul profesor, daţi-i un zece!“ Am promis că mă mai gândesc.

După câteva zile m-am dus la administraţia Facultăţii de Limbi Străine să-i şterg lui Doruţu şasele cel infam din catalog. Să-i dau un zece, sau mai bine să fie un nouă curat? „Ce mă bucur pentru băiatul ăsta!“ a exclamat secretara când i-am adus la cunoştinţă intenţia cu care venisem. „A avut atâtea de îndurat de când a făcut hepatită. Şi cu toate astea, a reuşit să ia note aşa de frumoase!“ Conştiinţa mi-era împăcată, şi hotărârea era luată. Am deschis catalogul şi am modificat şasele într-un zece binemeritat. Mi-am pecetluit fapta aplicându-mi parafa.

Mulți ani n-am mai știut nimic despre Doruțu, până când, după Revoluție, m-am întâlnit întâmplător cu Sorin Ciutacu, unul dintre colegii lui de an, care știuse mereu să obțină nota zece la neerlandeză fără insistențele unor mame agasante și fără tratații alcoolice. Ne înțeleseserăm bine întotdeauna și am rămas prieteni. „Ce s-a întâmplat până la urmă cu Doruțu?“ l-am întrebat eu într-o zi pe Sorin, după ce depănaserăm niște amintiri. A ajuns oare în Anglia? Se pare că n-a mai fost cazul, pentru că, de la începutul anilor ’80 nu i se mai permitea aproape nimănui să călătorească în străinătate, cu sau fără note bune sau relații excelente. În tot cazul, cine avea șansa de a părăsi România pe vremea aceea nu se mai întorcea înapoi. După terminarea facultății, Doruțu primise un post de profesor de engleză la gimnaziu, undeva în provincie.

În anii perestroikăi și glasnostului, căpătase o mare simpatie față de liderul sovietic reformator Mihail Gorbaciov, simpatie pe care nu și-o ascundea defel. Din această cauză intrase în conflict cu directorul școlii la care preda, care nu se abătea de la doctrina ceaușistă și nu voia să audă de tendințe inovatoare care miroseau a democratizare. Directorul școlii avea motive întemeiate să bănuiască că Doruțu avea în posesie literatură gorbaciovistă, deci subversivă, lucru pe care l-a raportat la Securitate. Ofițerii acesteia au hotărât deci să-i facă o vizită tânărului profesor de engleză.

Puțin înainte de asta, Doruțu aflase din auzite că într-un magazin din orașul unde locuia și lucra se vindea pe sub mână și la suprapreț un disc îndrăgit pe care multă lume și-l dorea. Când s-a dus să întrebe de el la magazin, a primit un refuz categoric. Vânzătoarea nu s-a înmuiat nici la oferta lui de a-i plăti dublu pentru discul pe care-l căuta și susținea în continuare că toate discurile se vânduseră până la ultimul. „Și mai voiam încă ceva“, a zis Doruțu într-un acces de disperare, „aș mai vrea un poster din astea“. Pe tejghea era un teanc de postere cu portretul conducătorului partidului, Nicolae Ceaușescu. Nu prea îi venea să creadă ca cineva să-și fi arătat vreodată interesul pentru o astfel de marfă nevandabilă și, astfel, solicitarea lui Doruțu a adus-o pe vânzătoare într-o stare deosebită de nervozitate. A rulat posterul cu grijă și dintr-odată s-a declarat dispusă să se mai uite o dată să vadă dacă n-a mai rămas totuși vreun disc pe undeva...

Și astfel Doruțu s-a dus acasă cu discul râvnit și cu portretul lui Ceaușescu, cumpărat într-un moment de inspirație, pe care – ca să mai aibă ocazia să istorisească întâmplarea prietenilor săi – l-a agățat la loc de cinste în holul apartamentului său. Și acolo atârna și când l-au vizitat domnii de la Securitate, pentru a sonda cum stau lucrurile cu convingerile sale politice pro Gorbaciov. Se pare că, după ce au văzut posterul, au intrat în sufragerie, unde s-au uitat o dată împrejur, apoi l-au complimentat pe Doruțu pentru apartamentul drăguț în care locuiește. După aceea și-au luat numaidecât tălpășița.

După ce Sorin mi-a spus povestea asta, a mai adăugat o mărturisire: el îi făcuse exercițiile lui Doruțu, contra cost, bănuind că era vorba doar de niște teme, și nu de exerciții suplimentare pentru mărirea unei note. Doruțu nu avusese nici timp, nici chef să aprofundeze studiul neerlandezei și, în ciuda tuturor eforturilor mamei lui, profesorul de neerlandeză nu a vrut să priceapă că el chiar avea nevoie de o notă mai mare. Din fericire, Sorin fusese dispus să-l scoată din impas și tembelul ăla de olandez, cu pretențiile lui ridicole, dăduse și el până la urmă dovadă de înțelegere. Deci totul se terminase cu bine.

În decursul primului an, am fost invitat să particip – și să traduc – la o întrunire de la facultate cu ocazia vizitei unei delegații din partea unui partid parlamentar olandez. Am fost surprins să-l găsesc, în sala de întrunire, pe Bram van der Lek, liderul partidului PSP în Camera Deputaților și o personalitate politică cunoscută în Olanda. PSP înseamnă Pacifistisch-Socialistische Partij, Partidul Pacifist-Socialist. Această formație politică de stânga era bine văzută în România, care susținea, cu mult tărăboi, o politică pacifistă, împotriva cursei înarmării. Suna bine, însă scopul principal al acestei politici nu era decât promovarea „celui mai iubit fiu al poporului“, președintele Nicolae Ceaușescu, ca o personalitate de frunte pe scena internațională. El lupta, „cu sprijinul întregului popor“, cum repeta televiziunea la nesfârșit, pentru pace și înțelegere între popoare. În realitate, cursa înarmării se desfășura în primul rând între Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică, care nu prea îl băgau în seamă pe dictatorul de la București. Cât despre poporul român, acesta era atât de preocupat de lipsurile zilnice și de absurdițăile regimului, încât îl durea fix în freză de

politica „împotriva amplasării noilor rachete cu rază medie de acţiune în Europa occidentală“, o frază care îmi răsună în minte până în ziua de astăzi. În acest context, vizita unei delegaţii compuse din membri de frunte ai unui partidul parlamentar occidental era bine-venită.

Nu se poate imagina un contrast mai mare între felul în care se prezentau parlamentarii olandezii şi primirea pe care le-o făceau politrucii români. Oaspeţii olandezi arătau ca o gaşcă de hipioţi trecuţi de prima tinereţe, îmbrăcaţi în blugi şi geci ferfelite, cu laţe şi bărbi nu tocmai îngrijite. Partea română consta din nişte birocraţi rigizi, crispaţi, supraponderali, cu cămăşi la care nu se închidea ultimul nasture, şi care se străduiau din răsputeri să mai şi zâmbească din când în când.

Întâlnirea a fost tovărăşească, în sensul că nu s-a discutat nimic cu miez şi s-au reiterat poziţiile pacifiste de ambele părţi ale mesei. Mai târziu m-am alăturat pesepiştilor într-o plimbare prin Bucureşti. Era clar că nu se simţeau în apele lor. Acest sentiment a devenit şi mai puternic când tocmai Van der Lek, care mergea lângă mine, a fost acostat foarte insistent de un cerşetor tânăr, care, văzând că era străin, nu l-a mai lăsat defel în pace. Van der Lek s-a prefăcut că nu-l vede, dar bineînţeles că nu a ţinut. Până la urmă, enervat, m-a rugat să-i dau băiatului totuşi ceva. Cerşetori într-o ţară unde de patruzeci de ani se instaurase puterea populară?! Bucureştiul de la mijlocul anilor ’80 nu semăna deloc cu lumea la care râvneau ei; nu era societatea pe care ar fi dorit să o înfăptuiască în Olanda. Sper că şi-au dat seama că, dacă ar fi vizitat România într-o altă calitate, ar fi fost văzuţi chiar prost de autorităţi. Nu merita să le mai spun că pe Doru îl certa mereu la serviciu secretarul de partid căruia nu-i convenea că poartă barbă. Societatea ultraconservatoare a României acelor ani nu avea nimic de oferit progresiştilor olandezi. Mă întreb dacă acasă le-au spus colegilor de partid doar că au avut un schimb de opinii deschis, sincer şi constructiv.

Trebuie să recunosc că am îndoctrinat-o şi pe Laura cu atitudinea noastră anticeauşistă. Am învăţat-o să spună un „pff“ disprețuitor din buze oricând auzea numele lui Ceauşescu. Astfel o întrebam pe ea, care nu avea nici măcar un an şi jumătate: „Laura, ce părere ai tu despre Nicolae Ceauşescu?“, şi fata răspundea cu un „pffff“ lung, ca zgomotul scos de o repriză de flatulenţă, rostit cu pasiune şi cu o privire triumfătoare aruncată

părinților ei, care se prăpădeau de râs. Noi ne amuzam copios, dar nu toți prietenii noștri români erau la fel de amuzați; până la urmă, nu se știe niciodată cine va asista la această glumă și o va găsi dizgrațioasă. Și, într-adevăr, cam așa era… Acasă în Trestiana nu dispuneam de un televizor, dar aveam radio, și nu doar o dată s-a întâmplat ca la deschiderea buletinului de știri („Astăzi, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul-general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România…“) Laura să exprime din buze părerea părinților ei despre cel menționat.

În primăvara anului 1983, directorul festivalului de poezie Poetry International de la Rotterdam, Maarten Mooij, m-a trimis acasă la Nichita Stănescu pentru a-i transmite poetului invitația de a participa în anul respectiv la evenimentul care se ține întotdeauna în luna iunie. Stănescu – sau Nichita cum se obișnuiește să i se spună – era considerat de mulți ca fiind cel mai mare poet din generația șaizeciștilor și a fost tradus în toată lumea.[10] Mi s-au dat adresa și numărul lui de telefon, așa încât l-am sunat și am vorbit cu el, fără să intru în amănunte despre scopul vizitei mele. Mi-a răspuns cordial și m-a invitat să vin la el chiar în ziua aceea.

— Să nu vă speriați de anunțul de pe ușă, mi-a spus. Sunați sau bateți și vă vom deschide.

Pe ușă era o hârtie cu un anunț scris de mână, care începea așa: „Suntem și noi totuși o familie…“ Nu mai țin minte formularea exactă, dar mesajul era că membrii acesteia doreau să fie lăsați în pace. Deoarece dețineam o invitație verbală, m-am încumetat totuși să bat la ușă, dar nu mi-a răspuns nimeni. Am coborât și am sunat, un pic contrariat, de la un telefon public din Piața Amzei. Poetul și-a cerut scuze și m-a rugat să mai încerc, chiar acum. Am găsit ușa apartamentului întredeschisă, am ciocănit și am intrat. În casă erau Nichita și o doamnă care nu mi-a fost prezentată, dar care era evident soția lui, și un bărbat care ședea turcește pe podea cu un carnet pe genunchi.

I-am transmis lui Nichita mesajul celor de la Poetry International, însă mi-a explicat că nu are cum să dea curs invitației pentru că suferise „un accident înfiorător“. Consecințele acestuia erau clar vizibile pentru că poetul avea piciorul în ghips. Oricum, vizita mea i s-a părut o ocazie excelentă pentru a bea un vin, lucru care a enervat-o destul de clar pe

doamnă, care a împiedicat din priviri acest demers. Puţin mai târziu ni s-a alăturat un tânăr, un fel de acolit al poetului. Nici venirea acestuia nu a fost considerată de stăpâna casei ca fiind o scuză pentru desfacerea unei sticle de vin, spre dezamăgirea tuturor. Nichita i-a prezentat tânărului o idee nouă de-a lui, încă necoaptă, dar pentru care vedea perspective mari. Se gândea la un festival dedicat sufletului românesc! Nici nu vreau să mă gândesc ce luptă ar fi trebuit să ducă cu autorităţile ca să realizeze un asemenea eveniment, pentru organizarea căruia poetul nu a mai avut zile.

— Hai, maestre, să mai tragem un rând, a spus atunci omul cu caietul, şi am înţeles că vizita mea s-a încheiat.

Nichita Stănescu nu a participat niciodată la festivalul Poetry International şi nu l-am revăzut.

În 1983 am început să public despre România. Am scris un articol, în neerlandeză, cu titlul „Preşedintele şi scriitorii“ în revista *Oost-Europa Verkenningen* („Explorări în Europa de Est“). Pentru a nu-mi complica viaţa în România, am folosit un pseudonim, pentru că articolul era foarte critic cu privire la politica statului român faţă de artă în general şi literatură în mod deosebit, scoţând în evidenţă presiunile pe care le făceau autorităţile asupra scriitorilor. Am punctat mai ales faimoasele teze din iulie 1971 lansate de Nicolae Ceauşescu, secretarul-general al Partidului Comunist Român, devenit preşedinte al României abia din 1974 încolo, în care a anunţat o intensificare a propagandei politice în toate domeniile culturii, pentru a promova caracterul „militant şi revoluţionar“ în expresiile artistice. Astfel a fost îngrădită libertatea, oricum relativă, a scriitorilor. Eu propusesem să semnez articolul cu numele fictiv Willem-Jan Woud, dar redactorului-şef de la acea vreme, Dirk Vlasblom, i s-a părut mult prea evident[11] pseudonimul meu şi l-a schimbat în Wout Willems. Ulterior, Dirk mi-a povestit că ambasada României s-a interesat de autorul materialului şi a încercat să stabilească o întâlnire cu domnul Willems, motivând că i se părea necesar să-i explice acestuia câteva lucruri, întrucât din articol reieşea că avea o înţelegere precară a societăţii româneşti şi a vieţii sale culturale prospere. Dirk a răspuns că autorul îşi rezervă dreptul de a folosi un pseudonim şi că nu era de datoria lui să-i dezvăluie numele adevărat al unei terţe persoane.

La sfârşitul anului academic 1982–1983, am părăsit România pentru

câteva luni, după o perioadă încărcată de aventurile istorisite. Am petrecut câteva săptămâni la Amsterdam, dar am trecut și Atlanticul pentru a-i vizita pe părinții Corneliei și a le arătă nepoțica. Știam că *green card*-ul meu (cartea verde) era valabil numai un an după părăsirea Statelor Unite. Ca să nu avem probleme la frontieră călătorind cu un copil mic, m-am dus la consulatul american și i-am explicat situația unei funcționare olandeze, care mi-a spus că va trebui să discut cu consulul. Am avut o scurtă discuție cu acesta, în timpul căreia m-a întrebat de ce am plecat din SUA. I-am explicat că mi s-a oferit un post academic și că sunt profesor de limba neerlandeză la Universitatea din București. Apoi a vrut să știe în ce scop vreau să mă duc acum în America. Răspunsul meu a fost că vrem să le arătăm socrilor odrasla noastră. „Ah, soția dumneavoastră este cetățean american?“ m-a întrebat. „Da, și fiica mea la fel“, i-am răspuns. Viza turistică mi s-a eliberat fără probleme, dar cartea verde au anulat-o.

După ce ne-am întors în Olanda, am făcut și o vizită, mai mult de curtoazie, la Ministerul Învățământului din Haga, prin care obținusem postul de lector. Secția pentru relațiile externe din cadrul ministerului era condusă de doamna Talsma, care era – cum arată și numele ei de familie terminat în „-ma“ – originară din provincia olandeză Frisia (Friesland). În minister, purta porecla de „frizona zgârcită“, pentru că își apăra bugetul ca o luptătoare pentru independența Frisiei. Avea o vorbă: „Nu am decât două mâini și nu pot să îndoi fierul cu ele“, o metaforă care avea darul să îngreuneze din start orice discuție.

Bineînțeles că i-am explicat care era situația lectoratului de neerlandeză din București și care era poziția, nu tocmai ideală, a lectorului. Mai ales pățania cu nașterea Laurei i-am prezentat-o cu lux de amănunte.

— Nu știu dacă ministerul meu poate suporta aceste costuri, a reacționat doamna Talsma când i-am spus cum a trebuit să plece Cornelia acasă în mod inopinat.

I-am explicat că nu ceream acest lucru, povestindu-i apoi cum a născut Cornelia în absența mea și fără asigurare.

— Nu știu dacă ministerul meu poate suporta aceste costuri, a repetat doamna Talsma cu o privire sumbră.

Am asigurat-o încă o dată că nu aveam nici o pretenție în acest sens,

narând după aceea cum a fost transferată Laura la alt spital, unde a stat în incubator.

— Nu știu dacă ministerul meu poate suporta aceste costuri, a subliniat iar doamna Talsma, din ce în ce mai îngrijorată.

Bănuiesc că a răsuflat ușurată când am părăsit clădirea ministerului fără să-i pun în față o factură babană pentru cheltuielile pe care, știam prea bine, trebuia să le suportăm noi.

După această vacanță binemeritată ne-am întors, toți trei, la București. Am luat bilete de la Bruxelles, pentru că erau mai ieftine. Interesant a fost că în momentul în care pasagerii își căutau locurile în avion, se afla acolo și un angajat al firmei petroliere BP, care, îmbrăcat într-o salopetă în culorile companiei, cu un mic geamantan pe genunchi, număra bani înainte de decolare. Pesemne, solvabilitatea României atinsese un nivel atât de scăzut, încât BP-ul nu livra kerosen decât cu plata în cash, bani gheață. Poate Taromul nu se bucura de o reputație prea bună în ceea ce privește soliditatea financiară a companiei, dar pe timp de iarnă avea o faimă de invidiat pentru faptul că ajungea întotdeauna acasă. Ca să evite o cheltuială semnificativă – în mod special în valută forte! – pentru acoperirea costurilor de cazare și a diurnei echipajului, avioanele Tarom plecau întotdeauna de dimineață din București pentru zborurile de pe rutele europene și se întorceau seara în țară. Se zvonea că a veni acasă cu orice preț era o obligație trasată la un nivel foarte înalt, dacă nu chiar la cel mai înalt nivel. Ceață, polei, ninsoare, furtună, zăpadă, uragan – poate că celelalte companii amânau sau anulau cursa, dar Taromul decola fără să crâcnească!

În al doilea an de lectorat, Cornelia și-a găsit de lucru la școala japoneză din București, ca profesoară de engleză pentru copiii unor diplomați și oameni de afaceri niponi. Era un efort mare pentru ea să ajungă la școală cu mijloacele de transport în comun, deoarece aceasta era situată lângă biserica Popa Chițu. Adesea, Cornelia se suia pe scara troleibuzului supraaglomerat ca să nu întârzie la serviciu. Dar leafa, plătită în dolari și la negru, era binevenită. La școală avea trei grupe: în grupa mare erau vreo zece elevi care mai știau un pic de engleză și cu care putea face o lecție. În grupa mică erau însă vreo 20 de copii de vreo 5-6 ani care nu erau cei mai disciplinați și cuminți. Și pentru că nu știau decât japoneza, comunicarea cu ei a fost cam

anevoioasă. Cornelia consideră că singurul lucru pe care l-au învățat de la ea a fost să joace „spânzurătoarea“.

În timpul ședерii noastre în România în acei ani, când Laura era încă foarte mică, Cornelia a tradus în engleză volumul *Arhipelag*, o antologie de proză scurtă românească contemporană, adunată și prefațată de criticul Mircea Iorgulescu pentru editura Eminescu, unde era director domnul Valeriu Râpeanu. Înainte de a se apuca de traducere, Cornelia a făcut un contract cu editura, dar nu i s-a permis să primească o copie a acestuia, așa că documentul nu avea nici o valoare legală. Antologia a tradus-o, dar nu s-a publicat. Motivele nu ne-au fost comunicate niciodată. Am vrut să iau o copie cu mine când am plecat în Olanda în primăvara anului 1984, călătorie făcută cu scopul de a mă ocupa de situația noastră locativă după întoarcerea programată în Amsterdam, la sfârșitul perioadei petrecute pe meleagurile românești. În acea perioadă, Cornelia și Laura au rămas în București, iar eu m-am decis să iau manuscrisul cu mine, ca să profit de ocazie și să încerc să caut o editură într-o țară anglofonă care ar putea fi interesată.

Deținerea acestui manuscris a creat panică în rândurile oficialităților de la Otopeni, când a fost descoperit în geamantan printre îmbrăcămintea mea. Nu aveam nimic de ascuns, era o traducere în limba engleză a unei cărți publicate destul de recent în Republica Socialistă România. Aveam la mine un exemplar al textului sursă pentru a dovedi acest lucru. S-au adunat în jurul manuscrisului mai multe uniforme în diferite culori și cu un număr variat de steluțe pe epoleți. Mi s-a comunicat, pe un ton de „înțelegeți și dumneavoastră că nu merge așa“, că fiecare pagină trebuia să poarte ștampila și semnătura Consiliului pentru Cultura Socialistă înainte de a putea trece de vamă. Manuscrisul va rămâne deci la ei până la întoarcerea mea în România, când voi putea recupera materialul suspect. Le-am explicat, nu fără o oarecare răutate, că aș fi putut trimite traducerea și prin ambasada Țărilor de Jos, și că oricum va ajunge peste hotare. Nu a reacționat nimeni.

Când m-am întors în România după două săptămâni, am primit manuscrisul înapoi fără alte formalități. Nu încape îndoială că între timp fusese răsfoit de niște ochi foarte critici. Sper că măcar ei au apreciat traducerea, pentru că prea puțini au citit-o.

În acel an mi-am ținut orele, ne-am întâlnit cu prietenii, am crescut-o pe fata noastră și ne-am luptat cu viața de zi cu zi în România, care, în ciuda poziției noastre preferențiale, nu era ușoară nici pentru noi. Din planurile optimiste de a scrie și de a călători, nu s-a ales nimic. Din acest motiv, ne-am hotărât să nu ne mai prelungim șederea, deși mi s-a confirmat de la relațiile externe de la Universitatea din București că nu ar fi fost o problemă. Cu toate că nu știam ce ne va aștepta la Amsterdam, pur și simplu nu avea rost să mai rămânem în România.

În ultimele șase săptămâni înainte de plecare, am avut șansa să stăm în casa consulului din cadrul Ambasadei Statelor Unite, John Vessey III, fiul șefului forțelor armate americane, care era căsătorit cu o olandeză, originară din orașul Groningen. Aveau împreună doi copii mici. Mai devreme în acel an, mi-au împrumutat una dintre mașinile lor, un Fiat bătrân care a pierit după puțin timp de moarte bună în zona restaurantului Budapesta. Când au fost plecați în concediu în Olanda ne-au lăsat mașina cealaltă, care era mult mai bună și cu care mergeam la cumpărături, adică la magazinul diplomatic de pe Șoseaua Kiseleff. Acolo cheltuiam aproape zilnic câte un salariu întreg, așa încât prietenii noștri români să aibă frigiderul, congelatorul și cămara pline pentru câtva timp, și după plecarea noastră.

Ultima perioadă a șederii am petrecut-o deci în casa lor din intrarea Bitolia, de unde mergeam zilnic să ne plimbăm cu Laura de mână în parcul Herăstrău. După vreo două săptămâni, fata a căpătat curaj și a făcut primii pași singură – alergând! – în casa spațioasă. Nu prea aveam alte ocupații în afara lecturii și a plimbărilor. În același interval de timp, am fost chemat – mai degrabă somat decât invitat – la Ministerul Învățământului de pe Strada Nuferilor, actuala stradă Berthelot, unde mi s-a propus de către un funcționar țeapăn să efectuez o traducere din română în neerlandeză a unei cărți despre istoria Transilvaniei. Plata urma se fie în lei. I-am explicat funcționarului și asistentului său ce păție Cornelia cu cartea tradusă de ea și am refuzat pur și simplu, în ciuda mutrelor enervate care n-au primit cu indiferență refuzul meu.

Când mi-am luat rămas-bun de la Doru, i-am spus că nu am de gând să mai vin în România dacă nu se va produce o schimbare radicală. Și, într-adevăr, cinci ani nu am mai pus piciorul pe pământul românesc, deși

7. 1 euro = 2,20371 guldeni.

8. Între timp s-a introdus şi în Olanda cartea europeană de identitate, dar în anii ’80 nu exista aşa ceva.

9. Articolul a apărut în *Roemenië Bulletin*, nr. 3 (45), iunie 2002, şi a fost publicat ulterior şi în română, în *Bucureștiul cultural*, august 2008, în traducerea Andei Dragomir.

10. Poeziile lui Nichita Stănescu au fost traduse şi în neerlandeză. Poetul figurează într-o antologie alcătuită de Sorin Alexandrescu şi tradusă de Liesbeth Ziedses Des Plantes, *Dichters uit Roemenië* („Poeţi din România“), Editura Arbeiderspers, Amsterdam, 1976. În anul 2005 Editura Zegwerk a publicat volumul *De onwoorden* („Necuvintele“), tradus de Jan H. Mysjkin, care a publicat din opera lui Stănescu şi în antologia *Voor de prijs van mijn mond* („Cu preţul gurii“), Editura Poëziecentrum, Gand, 2013, şi în revista *Deus ex Machina*, nr. 144, aprilie 2013, numărul special dedicat literaturii române.

11. Asemănarea se datorează cuvintelor „bos“ şi „woud“, primul însemnând „pădure“, iar cel din urmă „codru“.

VIII
Anii cumpliţi
(*1984–1989*)

Înainte să ne întoarcem în Olanda, la începutul verii anului 1984, maică-mea avusese inspiraţia să ne înscrie la o asociaţie pentru construcţia de locuinţe, o organizaţie cu o vechime considerabilă, care se angajase la un proiect de anvergură, şi anume construirea unui cartier întreg la marginea sud-estică a Amsterdamului. Pentru noi a venit la ţanc deoarece erau destule locuinţe disponibile şi puteam să ne alegem una. Astfel, am putut închiria aproape imediat după întoarcerea noastră un apartament cu patru camere, recent terminat. Cartierul Reigersbos, ridicat lângă staţia de metrou supraterană cu acelaşi nume, consta din locuinţe urbane cu două etaje pentru o familie şi blocuri cu patru etaje, cu şapte apartamente pe fiecare scară. În faţa blocului nostru era un canal, centrul comercial era la doi paşi, şcoli erau destule şi transportul în comun era bine pus la punct... Era, cum a comentat o dată un vecin în presă, un cartier utopic comunist: perfect pentru toţi şi pentru oricine, dar nu avea nici un dram de atmosferă. Şi parcă nu era Amsterdam, nu semăna deloc cu oraşul în care am crescut. Simţeam că această zonă urbană putea fi oriunde între Finlanda şi Portugalia. Dar am fost mulţumiţi că ne-am găsit repede unde să stăm şi ne-am gândit că ne vom muta cât mai curând într-un alt loc în funcţie de evoluţia situaţiei noastre profesionale şi financiare. Până la urmă am locuit acolo opt ani.

Înainte de toate a trebuit să ne amenajăm casa, locuinţa fiind rudimentară. Pereţii erau tapetaţi, dar pe jos era doar beton. O bună parte din economiile noastre s-au dus repede pentru a face apartamentul locuibil. Ne-am pus o mochetă din cele mai ieftine prin tot apartamentul şi am retuşat nişte draperii vechi pe care le păstrase mama. Am primit un frigider de la cumnata mea şi aveam o plită de aragaz (de pus pe frigider), moştenire de la bunica mea. I-am luat Laurei un pătuţ şi am cumpărat două saltele pentru noi, căci pentru un pat matrimonial nu aveam deocamdată bani. Am luat de

la Ikea două corpuri de bibliotecă și ne-am cumpărat o mașină de spălat. Nu voiam să repetăm experiența românească cu spălatul rufelor de mână. După aceea ni s-au cam terminat banii și astfel a apărut obligația să realizăm un venit și să ne găsim de lucru.

Între timp primeam o alocație de șomaj, care era destul de generoasă. Baza de calcul nu a fost salariul meu românesc, ci salariul pe care l-aș fi primit pentru o slujbă asemănătoare în Olanda, adică postul de asistent la facultate. Astfel primeam lunar în jur de 1700 de guldeni, alocația pentru copil și o subvenție pentru chirie. Erau ani mai generoși aceia de dinainte de victoria mondială a neoliberalismului. Șomajul era valabil pentru maximum un an și jumătate. Din orice venit suplimentar realizat aveam dreptul să păstrez 25%, restul se deducea din suma alocației.

Eram convins că îmi voi găsi destul de ușor de lucru având două masterate la catastif, unul de la o universitate americană, plus doi ani de experiență în câmpul muncii la nivel universitar. Rapid mi-am dat seama că fusesem prea optimist. Nici diplomele mele, nici experiența mea nu însemnau mare lucru pe piața olandeză a muncii, care era în plină criză și se confrunta cu o mare lipsă de slujbe. Primeam răspunsuri descurajante la scrisorile prin care mă prezentam la concurs pentru câte un post. Deși am expediat zeci de scrisori, am fost invitat la interviu doar de două ori O dată pentru un post academic pentru care – recunosc – nu eram pregătit și o dată la NUFFIC: *Netherlands University Foundation For International Cooperation* (Fundația Olandeză Universitară pentru Colaborare Internațională). Acolo exista un post vacant, cu normă redusă, pentru un referent cu experiență în domeniul academic olandez și american. Consideram că sunt bine calificat. Cele două runde de discuții cu reprezentanții fundației au decurs destul de bine, dar mai aveau și un alt candidat, la fel de agreat, și nu s-au putut decide între noi doi. Până la urmă, concurentul meu a avut câștig de cauză datorită unui singur atu minor față de mine, care în acea competiție la mustață a înclinat balanța în favoarea lui: era vorbitor nativ de engleză. Adesea m-am întrebat cum ar fi evoluat viața mea dacă m-aș fi angajat acolo și aș fi umblat ani de zile prin biroul NUFFIC-ului cu dosare sub braț, în drum spre următoarea ședință de lucru.

Pentru persoane cu o diplomă universitară care nu reușeau să-și găsească

un loc de muncă în acea perioadă dificilă, Biroul pentru Ocuparea Forţei de Muncă oferea şi cursuri de reprofilare în domeniul informaticii. Ne-am gândit în mod serios să ne înscriem la aceste cursuri gratuite şi m-am şi dus să vorbesc cu un funcţionar deosebit de amabil şi înţelegător din cadrul biroului, dar până la urmă nu am fost suficient de disperaţi încât să facem acest pas.

Am reluat contactele cu editura Meulenhoff, unde publicasem primele mele traduceri din română. Am fost acceptat ca redactor extern după un test în care m-am impus descoperind că în şpalturile unui roman contemporan olandez scria că Sarajevo se află în Serbia, o greşeală care le scăpase redactorilor şi corectorilor. Apoi primeam manuscrise, mai toate traduceri din diferite limbi, pe care trebuia să le editez, adică să corectez ortografia, punctuaţia, folosirea majusculelor, întrebuinţarea ghilimelelor etc., ca textul să fie în conformitate cu regulile editurii, şi în acelaşi timp să fac propuneri pentru modificarea şi – sper – îmbunătăţirea traducerii.

Era o muncă destul de interesantă şi îmi plăceau contactele mele cu colegii traducători literari, unii cu o experienţă bogată, de la care aveam ce învăţa. Şi am citit, cu mare atenţie, o mulţime de romane pe care altfel le-aş fi lăsat poate pe raft, scrise de autori de vază: August Strindberg, Mario Vargas Llosa, Octavia Paz, John Banville, Kenzaburō Ōe, Claude Simion...

Între timp, Cornelia şi-a găsit de lucru ca profesoară de engleză, continuând astfel activitatea desfăşurată la şcoala japoneză din Bucureşti. De data aceasta însă, studenţii ei nu erau elevi, ci angajaţii unor firme care trebuiau să-şi îmbunătăţească cunoştinţele de limba engleză (mai ales scrisă) şi participau la lecţiile oferite de patron după program. Deşi Cornelia nu şi-a dorit niciodată să lucreze în învăţământ – nici pentru elevi, nici pentru adulţi – crezând că nu are stofă de profesoară, era în momentul acela singura variantă la îndemână. Angajarea ei a însemnat o mare schimbare a situaţiei noastre financiare, pentru că alocaţia mea de şomaj era individuală, aşa încât nu eram obligaţi să cedăm 75% din venitul ei, ci doar din ceea ce realizam eu. Astfel ne-am putut completa, încetul cu încetul, locuinţa cu cele trebuincioase.

După ce ne-am întors în Amsterdam, am scris un raport pentru doamna Talsma de la Ministerul Învăţământului. Acest raport de douăzeci de pagini

are ca subiect principal lectoratul de neerlandeză, dar și condițiile noastre de trai, care nu puteau fi analizate separat de criza profundă în care se afla România. În toamna anului 1984 m-a vizitat la Amsterdam ziaristul Michiel Matser, care lucra pentru postul de radio olandez NOS, la secția de documentare despre străinătate. Însoțit de un prieten fotograf urma să efectueze o călătorie prin Ungaria și România pentru a face reportaje radio. I-am povestit câteva ore bune despre experiențele noastre din România și i-am dat atunci și o copie a raportului meu pentru Ministerul Învățământului. Am aflat mai târziu că în momentul în care cei doi ziariști au încercat să intre în România venind din Ungaria prin vama Nagylak/Nădlac, având ca destinație câteva localități din Transilvania și Bucureștiul, au fost controlați sever la graniță, iar asupra lui Matser s-a găsit o agendă cu datele de contact și numerele de telefon ale tuturor persoanelor pe care aveau de gând să le viziteze în România, unele furnizate de mine, plus materialul lor de documentație – printre care și raportul meu. Fiind deconspirați ca jurnaliști, au fost urmăriți în mod sistematic și vizibil de mașini, care se schimbau una pe alta. Era clar că Securitatea era pregătită să mobilizeze toți oamenii și toate mijloacele posibile pentru a le supraveghea și încurca planurile, considerate un potențial pericol. Ulterior Matser mi-a mărturisit că această aventură l-a afectat foarte tare, pentru că și-a dat seama că a fost naiv și iresponsabil, mai mult, că a complicat situația unor persoane, dintre care unele erau deja supravegheate de Securitate.

În perioada 1984–1989, știrile din presă despre România prezentau imaginea unei țări din ce în ce mai sumbre. Deficitul de alimente devenise acut, casele, birourile și întreprinderile nu mai erau încălzite aproape deloc, transportul se transformase într-un chin zilnic, populația era deprimată și epuizată. În același timp propaganda din ce în ce mai ruptă de realitate a regimului insista că România se bucură de o epocă de aur. Această perioadă urma să fie cunoscută drept cei trei „f“: *foame, frig, frică*. Mulți români au părăsit clandestin țara, deși la graniță se trăgea cu muniție de război. Chiar și în Olanda, numărul solicitanților de azil politic din România a crescut considerabil în anii ’80. În acest context, după întoarcerea mea din România, pe lângă activitatea de redactor extern, mi-am început și activitatea ca translator pentru Ministerul Justiției, care soluționa cererile

pentru dreptul de azil.

Oricine dorea să ceară azil în Olanda trebuia să se prezinte la o secţie de poliţie pentru înregistrarea ca azilant. Se completau două formulare: solicitarea recunoașterii calității de refugiat și cererea pentru un permis de ședere. Solicitările erau soluționate de statul olandez în baza convenției Națiunilor Unite privind statutul refugiaților, încheiată la Geneva la 28 iulie 1951. Conform acestei convenții, pentru a fi considerat refugiat, azilantul respectiv trebuia să arate că era persecutat sau avea temeri întemeiate de a fi persecutat din cauza rasei, religiei, naționalității, apartenenței la un anumit grup social sau a opiniilor sale politice. Exista și un statut special pentru persoane care proveneau dintr-o zonă conflictuală, care beneficiau de „protecția categorială“, adică primeau un permis de ședere temporar, care putea fi preschimbat într-unul permanent dacă după trei ani situația din țara de origine nu se ameliora. Și mai existau permise de ședere speciale pentru persoane care aduceau beneficii statului olandez, cum ar fi oamenii de știință, sportivii și artiștii de vârf.

După depunerea solicitării, proaspătul azilant era repartizat la un *Asielzoekerscentrum* (centru pentru azilanți) sau AZC, urmând ca după un timp să fie audiat de un așa-numit funcționar de legătură din cadrul Direcției pentru Afaceri cu Străini, care ulterior, și până în ziua de azi, a luat denumirea de IND – Serviciul pentru Imigrări și Naturalizări. Ulterior s-au creat *Aanmeldcentra* (centre de predare) sau AC, unde azilanții trebuiau să se prezinte și unde aveau primul contact cu reprezentanții IND-ului. Cei care la prima audiere aveau șanse să primească azil sau un statut de ședere erau apoi repartizați la un *Onderzoekscentrum* (centru de investigație) sau OC.

În anii ’80 marea majoritate a cetățenilor români care au cerut azil în Olanda, părăsiseră România în mod ilegal, de multe ori riscându-și viața. Cei care reușeau să ajungă în Olanda, erau uneori la capătul unui drum eroic și relatările lor semănau cu o carte de aventuri. Primul obstacol pentru potențialii transfugi era zona de frontieră – o arie interzisă pentru persoane care nu puteau găsi un motiv plauzibil pentru prezența lor acolo. Pasagerii trenurilor și șoferii particulari care intrau în zonă erau legitimați de armată și de Securitate. Cine nu putea oferi o scuză credibilă, risca să fie arestat

pentru tentativă ilegală de trecere a frontierei.

Ruta cea mai scurtă era prin Ungaria, dar era și granița cea mai bine păzită. Patrulau acolo grăniceri înarmați care aveau câini-polițiști dresați, erau turnuri de veghe, reflectoare și exista „fâșia“, o arie de pământ arat de câteva sute de metri unde rămâneau vizibile urmele de pași lăsați de transfugi. Scopul principal al fâșiei – se zicea – era motivarea grănicerilor, în majoritate militari în termen, să fie mai atenți, pentru că îi păștea o sancțiune disciplinară dură în cazul în care se găseau urme care dovedeau că cineva reușise să treacă frontiera în zona pe care o păzeau ei. De mai multe ori am auzit povestea despre linia ferată care lega Oradea de Satu-Mare și care, cum arată clar hărțile, trece pe lângă frontiera româno-maghiară la o distanță de doar câteva sute de metri în apropierea localității Șilindru. Tocmai acolo linia face o curbă acută, încât trenul este obligat să încetinească la o viteză atât de mică încât poți să sari din el. Pentru persoane mai antrenate, era posibil să sară atunci din trenul în mers și să sprinteze la frontieră. Numai cei norocoși ajungeau. Grănicerii aveau ordinul să tragă în oricine care nu se oprea în loc când era somat.

A doua opțiune era prin Iugoslavia, fie pe uscat, fie peste Dunăre. Dunărea oferea avantajul că orice potențial refugiat, dotat cu undiță și nadă, se putea apropia de fluviu cu scuza că este pasionat de pescuitul sportiv și se află acolo doar să-și practice hobby-ul. Dacă se găseau, la un eventual control, valută și alte acte decât buletinul asupra presupusului pescar, acesta era arestat pe loc. Oricum trecerea Dunării era riscantă. Acolo unde formează granița dintre România și Iugoslavia (sau, în situația actuală, Serbia), Dunărea are peste un kilometru lățime și are curenți periculoși. Numai un înotător bine antrenat ar înfrunta primejdia fără echipament special. O asemenea pregătire este tema filmului *Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii* de Cătălin Mitulescu din anul 2006, în care protagonistul se scufundă în mod repetat într-o cadă cu apă și gheață ca să se călească pentru trecerea planificată. Echipamentul preferat era o cameră de cauciuc, dar dacă o autoritate de control te prindea cu așa ceva, puteai ajunge la închisoare. Am auzit și am citit de multe ori că echipajul șalupelor românești de pază care circulau pe Dunăre străpungea pur și simplu camerele sau bășicile de porc pe care le foloseau înotătorii ca să ajungă

dincolo. Se pare că în cimitirul localităţii Negotin, pe malul sârbesc, sunt multe morminte fără nume, unde sunt îngropate trupurile celor care au murit încercând să fugă din „Ceauschwitz“, cum mai era poreclită România anilor ’80.

Alţi azilanţi povesteau despre metode alternative. Puteai să călătoreşti în podul trenului, adică între tavan şi acoperiş, deschizând cu un patent capacul deasupra toaletei. Autorităţile române controlau însă acel spaţiu, şi această modalitate de a călători nevăzut era mai ales folosită pentru a ajunge, de exemplu, de la Viena la Paris sau la Amsterdam. Sau puteai să te ascunzi într-un TIR între marfă (cu sau fără ştiinţa şoferului), puteai să te laşi dus de curent pe râul Mureş până în Ungaria. Erau multe metode, pentru că deznădejdea stimulează creativitatea. În ultimii ani înainte de căderea regimului, circulau zvonuri persistente că Ceauşescu luase decizia să închidă frontiera româno-maghiară cu un gard – ceva în genul zidului lui Trump în zilele noastre, sau chiar un fel de zid berlinez, cu turnuri de veghe şi mitraliere automate. Dacă au existat vreodată planuri concrete pentru aşa ceva nu s-a confirmat ulterior, în orice caz nu s-a făcut nici un demers vizibil în acest sens.

Nici cei care reuşeau să ajungă dincolo de frontieră nu erau în siguranţă. În baza unor înţelegeri făcute cu România, Ungaria şi Iugoslavia trimiteau de regulă refugiaţi români înapoi în ţară, deşi aceste acte nemiloase deveneau din ce în ce mai rare pe măsură ce se deteriora situaţia din România şi reputaţia internaţională a ţării se compromitea pe zi ce trece. La asta se adaugă faptul că relaţiile cu Ungaria s-au înăcrit în decursul anilor ’80 din cauza politicii naţionaliste şi, în consecinţă, implicit şi uneori chiar explicit antimaghiare a lui Ceauşescu, motiv pentru care Ungaria s-a arătat mai puţin dispusă să trimită refugiaţii români înapoi. Cei care erau prinşi chiar la frontieră, în general erau trimişi înapoi (mai puţin cei care vorbeau ungureşte); cei care erau prinşi undeva în centrul Ungariei la un control, în general erau lăsaţi în pace. Politica iugoslavă faţă de refugiaţii români era şi mai imprevizibilă. În apropierea Belgradului era un lagăr numit Padinska Skela pentru refugiaţi, care mai toţi erau din România. Când nu mai erau locuri disponibile în lagăr, cei de acolo erau trimişi mai departe spre Europa de Vest sau înapoi în România prin vama Stamora-Moraviţa, în schimbul –

spuneau zvonurile – unor vagoane de sare românească.

Fugarii prinşi la frontieră erau în mod obişnuit transferaţi la pichetul de grăniceri, unde de obicei mâncau o bătaie zdravănă. Mai multe femei care au cerut azil în Olanda după o tentativă anterioară eşuată, au declarat că după arestare au fost violate de grăniceri.

Până la mijlocul anilor ’80, „frontieriştii“ prinşi la o tentativă de trecere frauduloasă a frontierei sau repatriaţi, primeau condamnări între şase luni şi un an şi jumătate de închisoare. În ciuda primejdiilor şi riscului mare de a fi prins, situaţia din România ceauşistă devenise atât de insuportabilă, încât din ce în ce mai mulţi îşi încercau norocul.

Consecinţa era că penitenciarele din România erau pline de frontierişti, care de multe ori ieşeau înainte de termen în baza unui decret de amnistiere cu ocazia unei sărbători naţionale sau a zilei de naştere a preşedintelui. Pentru a evita o supraaglomerare a închisorilor, de la mijlocul anilor ’80, transfugii arestaţi la prima tentativă primeau mai degrabă o altă formă de pedeapsă: condamnarea la locul de muncă. Un jurist fugit în Olanda mi-a explicat că motivarea acestei sancţiuni alternative era bunul principiu marxist că munca era modalitatea cea mai sănătoasă de a-i vindeca pe oameni de visurile lor ciudate cu privire la o existenţă în afara graniţelor României. Cine nu ocupa o funcţie sensibilă politic, de fapt continua să-şi desfăşoare activităţile de dinainte, doar că pentru o leafă mai mică, şi având obligaţia să se prezinte în mod regulat la Securitate ca să lase acolo o dare de seamă a activităţilor, contactelor, preocupărilor şi gândurilor deviante din ultima perioadă.

Foarte puţini români – din ce în ce mai puţini în decursul anilor ’80 – aveau posibilitatea să călătorească legal în Occident, în baza unei vize, şi să profite de acea deplasare ca să ceară azil. Trebuia să prezinţi garanţii pentru a putea obţine actele necesare, de pildă să ai copii mici în România. Dacă totuşi „uitai să te întorci“, aşa suna fraza folosită pe atunci pentru a descrie fenomenul, puteai să creezi mari probleme familiei şi îţi asumai riscul să nu-ţi mai vezi copiii şi soţul sau soţia pentru nişte ani buni.

Ţin minte cazul unui medic care venise la un congres împreună cu unul dintre cei doi fii. Celălalt a trebuit să rămână în România cu mama. Totuşi, omul nu avea de gând să se mai întoarcă în ţara în care nu voia să-şi crească

copiii. În deplină cunoştinţă de cauză s-a hotărât să rămână în Olanda, cerând, cât se poate de repede, reîntregirea familiei. Pentru a putea practica medicina şi în Olanda, şi-a sudat toate actele în bara de protecţie a autoturismului personal cu care venise, o Dacie 1300. Am aflat ulterior că până la Revoluţie nu reuşise să-şi reîntregească familia, însă, imediat după căderea regimului, a renunţat la dreptul său de şedere în Olanda şi s-a întors în România.

În 1988, am trimis o invitaţie – o „chemare“ cum se spunea – unei rude prin alianţă a Corneliei, să ne facă o vizită. După o lungă aşteptare a putut să vină, lăsându-şi acasă familia, soţul şi cei doi copii. Wilma era de origine germană. Tatăl ei, pentru crima de a fi etnic german în România, fusese deportat în Siberia la sfârşitului celui de-al Doilea Război Mondial şi trimis la muncă silnică. Nu şi-a mai văzut familia niciodată. Wilma avea, în acel moment, vreo doi ani. În Rusia omul şi-a ruinat sănătatea. Ca să se întremeze oarecum înainte de a fi repatriat, a fost dus în Republica Democrată Germană (RDG), încă înainte de a se construi zidul, aşa că frontiera era cvasideschisă. A trecut în Republica Federală Germania (RFG), unde a cerut dreptul de reşedinţă în baza naţionalităţii germane. Acolo, departe de familie, şi-a trăit viaţa. Când i s-a apropiat sfârşitul, Wilma a încercat să-l viziteze o ultimă dată, dar autorităţile române i-au refuzat eliberarea unui paşaport pentru că nu prezenta garanţii. Acum, cu toată familia rămasă în Bucureşti, a putut în sfârşit să călătorească.

După sosirea ei în Amsterdam, ne-a destăinuit ceea ce bănuiam deja, anume că şi-a propus să nu se mai întoarcă în România, nemaiputând suporta umilirea zilnică la care era supus orice cetăţean român. Ar fi putut să ceară azil în Olanda, dar o variantă mai bună era să se predea în Germania. Acolo, în baza documentelor care dovedeau originea ei germană şi pe care reuşise să le aducă bine ascunse printre bagaje, putea să primească aproape automat un permis de şedere. Problema era însă că nu avea viză de Germania. Nu a vrut să ceară o viză germană din România ca să nu stârnească suspiciunile autorităţilor. Desigur, nu prea se efectuau controale la frontiera olandezo-refegistă, dar Wilma a insistat să aibă toate actele în regulă. În Germania locuia un fost coleg de-al soţului ei, care o putea îndruma la autorităţi şi o putea ajuta cu formalităţile iniţiale, Wilma,

fiind crescută în România de mama româncă, neştiind nici o boabă de germană. Am făcut o cerere pentru viza germană la consulatul german din Amsterdam, unde stafful consular s-a arătat înţelegător, dar a trebuit să aşteptăm totuşi să se desfăşoare procedura. În momentul în care a primit viza, am văzut că avea o valabilitate de trei zile de la data eliberării. I-am cumpărat Wilmei cele de trebuinţă pentru igiena personală şi ne-am suit în maşină să o ducem în Germania. La graniţă, poliţistul de frontieră a aruncat o privire plictisită asupra maşinii noastre şi ne-a făcut semn să trecem. „Asta a fost frontiera?“ s-a mirat Wilma, care se aşteptase la un control la sânge, şi au podidit-o lacrimile.

Până la urmă, văzând condiţiile lagărului unde urma să fie cazată pentru prima perioadă, supraaglomerat cu est-europeni de – presupusă – origine germană care depuseseră cererea pentru un permis de şedere, Wilma a renunţat şi s-a întors în România, unde mai avea de îndurat un an şi jumătate de ceauşism, dar măcar împreună cu familia ei.

I-am făcut şi prietenului meu Doru o chemare să ne viziteze în Amsterdam, dar până la Revoluţie nu a reuşit să obţină acordul autorităţilor. Aplicaţia lui pentru un paşaport se împotmolise pe undeva prin COM – COM-ul fiind Comitetul Oamenilor Muncii –, la nivelul întreprinderii, unde şeful lui, cu care de altfel se înţelegea bine, trebuia să semneze că va garanta întoarcerea subalternului său după un concediu petrecut în Olanda. Omul nu era dispus să se încurce cu un asemenea angajament, chiar dacă Doru nu avea sincer intenţia să rămână în Olanda.

Românii care reuşeau să ajungă în Olanda aveau diferite motive să ceară azil politic tocmai acolo. Unii aveau rude sau cunoştinţe, pentru alţii Olanda era pur şi simplu capătul unui drum fără destinaţie clară, unii optaseră pentru ţara în care îşi are sediul Curtea Internaţională de Justiţie, chiar dacă acest for judiciar nu soluţionează cauze în care sunt implicate persoane individuale, ci doar litigii între state suverane. Am tradus pentru români care optaseră pentru Olanda din motive politice, personale, monarhiste, microbiste („îmi place Portocala Mecanică“, porecla naţionalei olandeze de fotbal), şi o dată pentru o doamnă, care mai vizitase Olanda cu mulţi ani în urmă şi pe care o impresionase faptul că olandezii au obiceiul să nu tragă draperiile seara, aşa încât oricine se putea uita în sufrageria lor. „Înseamnă

că nu au nimic de ascuns, oamenii au încredere. Într-o astfel de țară aș vrea să trăiesc și eu“.

Din numărul considerabil de români care completau cererea pentru a primi statutul de refugiat în Olanda, foarte puțini au primit azil politic. Adevărul este că din perspectiva Ministerului de Justiție nu satisfăceau criteriile specificate în convenția privind statutul refugiaților. Pentru a primi statutul de refugiat, un azilant trebuia să arate, de preferință cu acte doveditoare, dar oricum cu date și fapte verificabile, că a fost persecutat sau persecutată de autorități sau avea motive întemeiate să se teamă de persecuție, din cauza unor activități politice. Faptul că nu mai vedeai nici un viitor în România, că nu puteai să faci carieră din cauza originii nesănătoase, că odraslele tale erau împiedicate să urmeze o facultate pentru că nu aveau pile, că situația din România era disperată și nu se mai putea trăi acolo – toate aceste argumente erau valabile, dar nu constituiau, din punct de vedere juridic, un motiv suficient pentru acordarea statutului „A“ în sensul convenției. Un funcționar de la IND mi-a spus odată că el considera statutul de refugiat politic ca o insignă de onoare, pe care o porți cu mândrie pentru că înseamnă că te-ai luptat pentru un ideal până în momentul în care riscul personal a devenit prea mare.

Respingerea cererii de azil nu însemna, în timpul dictaturii comuniste, că azilanții români erau trimiși înapoi în România, unde exista un risc clar că vor fi urmăriți penal pentru îndrăzneala lor de a-și fi părăsit patria. Mulți dintre cei care nu satisfăceau criteriile pentru azil primeau un permis de ședere fără restricții (adică cu drept de muncă) pentru motive umanitare sau pentru că prezența lor în Olanda putea fi considerată ca fiind în avantajul statului olandez. Celor care nu primeau nici azil, nici permis de ședere li se oferea totuși posibilitatea să depună o contestație. Această contestație era „cu efect suspensiv“, ceea ce însemna că azilantului respectiv i se acorda un drept temporar de ședere până la soluționarea contestației. Apoi dosarul dispărea într-un sertar adânc și nu se mai uita nimeni la el, deoarece oricum cetățenii români nu erau repatriați. După trei ani de expectativă, cu condiția să nu existe abateri sau certuri cu legea, dreptul temporar era înlocuit cu un permis de ședere, alături de care se elibera și un permis de muncă.

Printre azilanți erau desigur și cazuri mai ciudate. Țin minte că am tradus

pentru un om de aproximativ 50 de ani, de la țară, care a recunoscut cu deplină sinceritate că motivul pentru care a cerut azil era: „Am comis o crimă…“ Pentru că această mărturisire nu era fără echivoc, a binevoit să precizeze că s-a certat cu vecinul său, pe care l-a lovit cu o secure, cauzând moartea acestuia. I s-a explicat că uciderea unui om nu era un motiv tocmai bun pentru a cere azil…

Sau un alt tip, cu înfățișare de boschetar și un singur dinte în gură, care se prezenta drept sociolog și a povestit, cu lux de amănunte, cum era prost văzut de autorități pentru studiul pe care îl făcuse, nefiind în stare însă, nici după repetate insistențe, să explice în ce anume consta conținutul ostil al operei sale sociologice și cu ce supărase autoritățile. La întrebarea standard de la sfârșitul interviului cu privire la unde ar vrea să se ducă dacă nu primește azil în Olanda, omul a răspuns, surprinzător, „Finlanda!“. „De ce Finlanda?“ a vrut să știe funcționarul de la justiție. „Pentru că este singura țară europeană unde încă nu am cerut azil!“

Mai era și cazul femeii care nu avea absolut nimic cu politica, dar a cerut totuși azil după ce a rămas gravidă în urma unei relații cu un tirist olandez. Șoferul și-a asumat răspunderea pentru situația delicată în care a ajuns femeia și a luat-o cu el până în Olanda, ascunzând-o bine în tir într-un loc sigur, știut numai de el. La interviul în cadrul căruia și-a explicat motivele deloc politice pe care le avea pentru a solicita azilul, a asistat și o olandeză. Funcționarul de la justiție a bănuit că este vorba de o voluntară care lucra pentru vreo organizație pentru ajutorarea refugiaților. Acestor voluntari le era întotdeauna permis să asiste la interviuri și să ia notițe, fără să aibă însă dreptul să intervină. Abia pe la sfârșit a reieșit că olandeza respectivă era de fapt soția șoferului și venise cu azilanta la interviu, în timp ce vinovatul era plecat într-o cursă. A explicat că îi era milă de tânăra româncă și a înțeles că soțul ei nu este ușă de biserică, dar așa este viața, nu-i așa? Ce aranjament au făcut acasă, unde locuiau soțul adulter cu soția, dar și ibovnica soțului, nu am aflat niciodată.

Unii dintre cei care au primit statutul de refugiați, în Olanda și în alte țări, au fost implicați în Revolta de la Brașov din data de 15 noiembrie 1987, protestele și greva spontane ale muncitorilor de la uzinele Tractorul și Steagul Roșu, cărora le fuseseră tăiate salariile. Sute de protestatari au fost

identificaţi ulterior de Securitate şi arestaţi, torturaţi şi condamnaţi la pedepse cu închisoarea. Dar cum putea dovedi un azilant din România, ajuns în Olanda, că a participat la acele proteste şi că acum chiar are motive întemeiate să se teamă de represalii din partea regimului, pentru că a fost implicat într-un protest care, fără doar şi poate, era o activitate politică? Nu mulţi au putut să îi convingă pe cei cu putere de decizie din cadrul Ministerului de Justiţie.

În anii ’80 numărul de solicitanţi de azil în Olanda a crescut considerabil. Dacă în anul 1980 au fost 1330 de solicitări, dintre care 30 depuse de cetățeni români, acest număr a crescut repede la 5640 în anul 1985, o creştere pentru care sistemul de procesare a solicitărilor nu era pregătit. Consecința a fost că timpul de așteptare până ce azilantul primea un prim răspuns din partea statului olandez a crescut de la câteva săptămâni la câteva luni ba chiar, dacă socotim şi timpul în care se procesau contestațiile, câțiva ani. Mulţi dintre românii aterizaţi în Olanda foloseau acest interval de timp pentru a deschide o procedură de emigrare în Lumea Nouă. Mai ales ţări ca Australia, Noua Zeelandă şi Canada erau dispuse să îi primească pe tinerii români cu diplome de la o universitate sau politehnică din România. Pentru a completa dosarul de emigrare, aveau nevoie de multe acte – diplome, certificate de naştere şi căsătorie, cărţi de muncă, livrete militare etc. – traduse în engleză, cu semnătură şi ştampilă, de către un traducător autorizat. Legea olandeză îmi permitea încă să execut traduceri autorizate din română în engleză, ceea ce nu se mai permite din anul 2009, de când s-a introdus legea traducătorilor şi translatorilor autorizaţi. Profitam de faptul că aveam un vorbitor nativ de engleză în casă, care ştia şi română, aşa încât Cornelia s-a ocupat de traducerea acelor acte. Şi în acelaşi timp, soţia mea cocea în minte ideea unui roman…

Din anul 1984 încolo, această muncă de interpret pentru IND a fost, timp de peste un deceniu, activitatea mea principală şi prima noastră sursă de venit. Pentru că orice translator/interpret este, *qualitate qua*, pe poziție neutră, nu puteam fi angajat de Ministerul de Justiție, deci mi-am desfășurat activitatea ca *freelancer* (liber profesionist), într-un limbaj contemporan *zzp’er* (persoană independentă fără salariați, echivalentul PFA-ului românesc).

În 1986 s-a ivit posibilitatea să aplic pentru un post de AIO, prescurtare a *Asistent-in-Opleiding*, adică asistent în formare. Ideea acestei forme de angajare era ca un profesor universitar să propună un proiect de cercetare în domeniul său de specialitate. Apoi, tinerii doctoranzi pe care îi interesa tematica se prezentau la concurs pentru a obține un post de asistent de cercetare, care trebuia pecetluit cu o teză de doctorat. În practică, bineînțeles că nu funcționa așa. Profesorii căutau mai degrabă un proiect pe potriva asistentului pe care și-l doreau pentru viitor, după care postul era scos la un concurs care nu era tocmai deschis.

În cazul meu, profesorul Sorin Alexandrescu a înaintat un proiect de cercetare în domeniul sociologiei literaturii, pentru care executantul trebuia să cunoască, nu tocmai întâmplător, limba română și limba greacă. Evident că nu s-a făcut o coadă prea mare de candidați pentru postul de AIO. Astfel, am reluat și aprofundat ideea din America, mai precis comparația dintre literatura română și cea greacă în perioada interbelică, cu ipoteza provizorie că două țări în stadii asemănătoare de dezvoltare socio-economică vor genera o literatură comparabilă, nu numai la nivel de tematică și ideologie literară, dar chiar și în ceea ce privește tehnica literară. În Grecia existau, la fel ca în România, două tendințe principale în literatură – una tradiționalistă (curentele sămănătoriste și poporaniste din România), și una modernă, sincronizantă (în concepția lui Eugen Lovinescu), inspirându-se din modelele occidentale.

Ideea părea interesantă și fertilă, deși un alt cadru universitar s-a revoltat când a aflat de intenția mea. Acest profesor, de origine română, care nu era în stare să scoată o propoziție fără să bage câteva expresii sau cuvinte franțuzești (nu-i așa, mon cher?), m-a rugat să-i explic de ce trebuia să-mi dea el bani ca să bag România înapoi în Balcani.

Nu erau totuși banii lui, și oricum nu erau sume uriașe, pentru că un AIO primea mai degrabă o bursă decât un salariu. Doar cu bursa AIO și leafa Corneliei nu prea ne descurcam și, având posibilitatea să realizez un venit onorabil ca translator pentru azilanți, mi-era greu să mă concentrez asupra cercetării. Oricum aveam îndoieli serioase cu privire la o carieră academică, care în acel moment, la secția de română, era pur teoretică pentru că perspectivele unui post permanent erau mici. Petrecusem deja mulți ani

între pereții facultăților și mă înnebunea birocrația de neocolit de la Universitatea din Amsterdam. Am fost AIO aproximativ un an și jumătate, după care mi-am dat seama că ori mă las de orice altă activitate și mă concentrez asupra doctoratului, ori renunț la poziția de AIO, pentru că progresele făcute în proiectul de cercetare fuseseră insuficiente. Și am renunțat.

România s-a scufundat în acei ani din ce în ce mai mult într-o mlaștină a asupririi și a ineficienței, în care cultul personalității lui Nicolae și Elena Ceaușescu luase forme grotești. Pentru a zgâlțâi puțin opinia publică din Olanda cu privire la dezastrul românesc, s-a înființat în Amsterdam, la inițiativa profesorului Sorin Alexandrescu, Comitetul România (Roemenië Comité). Data aleasă pentru înființarea oficială a comitetului a fost 15 noiembrie 1988, exact la un an de la revolta muncitorească de la Brașov. Cei care au luat inițiativa pentru înființarea comitetului au fost profesorul Sorin Alexandrescu, Ton de Kok, membru al parlamentului Olandei din partea partidului creștin-democrat, și ziaristul Henk Hofland. În decursul anului care a urmat după înființarea comitetului, membrii lui au scris articole, au dat interviuri, au încercat să să-i facă pe politicienii olandezi să conștientizeze gravitatea situației din România. Visau la o schimbare la care, pe de o parte, nimeni nu îndrăznea să spere, dar care, pe de altă parte, părea din ce în ce mai inevitabilă în decursul anului următor, în contextul internațional al prăbușirii regimurilor comuniste.

IX
Ţara scufundată
(*1989*)

Nu mai vizitasem România după plecarea noastră în vara anului 1984, şi nici nu aveam de gând să mă întorc. Motivul principal era că vizitatorii din afara României erau din ce în ce mai nedoriţi. Autorităţile române încercau în continuare, fără şanse de reuşită, să ascundă realitatea dezastrului economic, politic şi social de ochii lumii. Era o chestiune vitală să împiedice ieşirea ştirilor despre România din ţară, pentru a putea păstra ultima fărâmă a reputaţiei internaţionale de care se bucurase cândva. Însă, în ciuda tuturor eforturilor depuse de Securitate de a deghiza pe cât posibil dezastrul umanitar din ţară, reuşeau să se strecoare în presa internaţională din ce în ce mai multe informaţii despre criză. Ulterior a devenit cunoscut faptul că pe 17 ianuarie 1989, serviciul a formulat un plan de măsuri pentru anul în curs, din care făcea parte şi următorul fragment: „Se va întări controlul de securitate în rândul turiştilor străini şi al vizitatorilor la rude, pentru a asigura prevenirea folosirii acestei căi în culegerea şi transmiterea de informaţii, inducerea sau scoaterea din R.S. România de materiale cu conţinut necorespunzător ori a altor activităţi care aduc atingere intereselor statului nostru“[12].

În februarie ’89 s-a produs totuşi o întâmplare din cauza căreia m-am simţit nevoit să mă duc la Bucureşti, împreună cu Sorin Alexandrescu, care trebuia să meargă în România din cauza unor probleme de familie, în ciuda faptului că nu era deloc bine-venit. Alexandrescu publicase de-a lungul anilor ’80, şi mai ales după înfiinţarea Comitetului România, o serie de articole în presa olandeză, în care denunţa regimul lui Ceauşescu şi încălcarea drepturilor omului, articole care nu au rămas neobservate în România. În dosarul meu de la Securitate[13], despre care voi povesti mai pe larg în capitolul XVIII, se află o notă în care se scrie despre Alexandrescu că „s-a pus în slujba postului de radio Europa Liberă şi a organizat acţiuni

propagandistice intense împotriva R.S. România. De asemenea, participă alături de elemente și grupări reacționare din Olanda și alte țări occidentale la manifestări de denigrare a realităților românești, făcând aprecieri cu caracter calomnios la adresa R.S. România“. Din acest motiv, autoritățile nu erau dispuse să-i acorde o viză lui Alexandrescu, care nu mai avea cetățenie română. Totuși, datorită implicării ambasadei Țărilor de Jos, a primit-o până la urmă.

Am sosit în România pe 5 martie 1989. La aeroportul Otopeni, Alexandrescu era așteptat de un ofițer care l-a invitat să-l urmeze într-un birou. Nu a fost o problemă să îl însoțim eu și ambasadorul olandez din România, Coen Stork, care venise la Otopeni să ne întâmpine. Lui Alexandrescu i s-a dat de înțeles, în termeni politicoși și lipsiți de echivoc, că i s-a acordat o viză din motive umanitare, valabilă doar trei zile. Dacă se va ocupa însă și cu alte chestiuni în afară de problemele strict familiale, șederea lui ar putea deveni și mai scurtă.

În timp ce Sorin a fost cazat la reședința ambasadorului Stork, eu am stat la Thomas Mattheij, în acel moment lector de neerlandeză, care în anul 1991 a publicat cartea *Brieven uit Boekarest 1985–1990* (*Scrisori din București 1985–1990*), despre anii petrecuți în capitală.

Vizita noastră la București a coincis cu o perioadă tensionată în România. În data de 3 martie 1989, a fost făcută publică, prin canalele neoficiale din România, scrisoarea deschisă a poetului Dan Deșliu către Ceaușescu, în care îl acuza în mod direct pe secretarul-general al Partidului Comunist Român că este personal responsabil de dezastrul care s-a abătut asupra României. Deșliu era un poet care își luase gradele în mișcarea comunistă și l-a criticat pe Ceaușescu dinăuntrul partidului, reproșându-i că a instaurat o dictatură personală care nu are absolut nimic de-a face cu idealurile comuniste. Trebuie să fi fost o luare de atitudine destul de neplăcută pentru secretarul-general al Partidului, care oricum era din ce în ce mai rupt de realitate.

Pe 10 martie 1989, postul de radio britanic BBC a dat publicității o scrisoare deschisă adresată lui Ceaușescu, care a reprezentat o lovitură nemaivăzută pentru dictator. Scrisoarea era semnată de zece foști fruntași ai PCR, printre care și Silviu Brucan, fostul ambasador român în Statele Unite

şi al Naţiunilor Unite, Constantin Pârvulescu, cofondator al PCR în 1921, şi Corneliu Mănescu, ministru de Externe între 1961 şi 1972 şi preşedinte al Adunării Generale ONU în 1967–1968. Scrisoarea nu conţinea un apel la democraţie, ci fusese scrisă, după cum îi reproşau lui Ceauşescu semnatarii, „fiindcă ideea socialismului, pentru care noi am militat, este discreditată de către politica dumneavoastră“. Împotriva tuturor celor şase semnatari au fost luate măsuri de îndată, de obicei sub forma arestului la domiciliu şi mutării forţate. Din aceste acţiuni se subînţelegea că regimul ezita să ia decizii prea dure împotriva foştilor membri marcanţi ai partidului.

În ziua de 10 martie, aşa cum îmi aminteşte dosarul meu de la Securitate, am luat prânzul cu Mircea Dinescu şi Dan Deşliu, pe care, după aprecierea ofiţerului de la Securitate care ne-a filat, i-am încurajat „în manifestările lor necorespunzătoare“. Nu cred că aveau nevoie de încurajarea mea, dar m-aş bucura să fie adevărat.

Restaurantul Uniunii Scriitorilor, aflat la parterul sediului acesteia pe Calea Victoriei, era un loc de întâlnire şi de luat masa pentru scriitori. Nu mai ţin minte cum se realizase legătura cu Mircea Dinescu, însă faptul că am ales Uniunea ca loc de rendez-vous era logic. Dinescu era însoţit de Dan Deşliu şi de criticul literar Alexandru Călinescu din Iaşi, care se afla întâmplător în capitală şi avusese o întâlnire la sediul Uniunii Scriitorilor. Dinescu şi Deşliu împărtăşeau acelaşi dispreţ faţă de regimul lui Ceauşescu, însă altceva nu păreau să mai aibă în comun. Dinescu era prototipul unui „*angry young poet*“ de 39 de ani, care scrisese mereu poezii la limita cenzurii. Deşliu avea în jur de şaizeci de ani şi era un fost poet propagandist al regimului comunist, care însă nu şi-a putut păstra tăcerea după ce a văzut cum Ceauşescu transformase idealurile în care scriitorul crezuse într-o farsă, cum a explicat în acea scrisoare deschisă la care m-am referit mai sus.

În ziua respectivă, nu erau ocupate prea multe mese, iar atmosfera din localul neîncălzit era sobră şi apăsătoare. Opţiunile meniului erau destul de limitate. Vinul se terminase, berea nu se găsea şi pentru tărie era cam devreme. Deci ne-am hotărât să comandăm o sticlă de şampanie neaoşă – dacă i se putea da titlul de şampanie – şi o porţie de papanaşi pentru fiecare. Dinescu şi-a dat seama de ironia situaţiei şi a exclamat: „O să zică: «Disidenţii mănâncă papanaşi şi beau şampanie, şi mai şi înjură regimul!»“

Regimul era un subiect care nu contenea să apară în conversaţia noastră, exclusiv în sens negativ, deşi Călinescu îşi ţinea precaut părerile pentru sine. Dinescu şi Deşliu încercau să găsească planul cel mai potrivit de a-l sprijini pe disidentul cehoslovac şi coleg de breaslă Václav Havel. Erau conştienţi că nu se puteau aştepta la o adeziune masivă în vederea unei eventuale exprimări publice a susţinerii lor, întrucât România decăzuse într-o stare de frică şi apatie.

Este interesant că numele lui Alexandru Călinescu nu apare în comunicarea Securităţii despre această întâlnire, deşi pot garanta că a stat şi el cu noi la masă. Mi-am imortalizat atunci cei trei comeseni într-o fotografie, dar când am publicat mai târziu un articol despre experienţele mele din Bucureşti în revista *Oost-Europa Verkenningen*, i-am rugat pe cei din redacţie să-l taie pe Călinescu din poză, pentru a nu-i face probleme. Poate că acest articol a fost sursa de informaţie a Securităţii şi de aceea numele lui nu apare în notă. Dar, în cazul acesta, întrebarea care rămâne este de unde a ştiut Securitatea că i-aş fi încurajat pe Dinescu şi pe Deşliu în acele aşa-zise „manifestări necorespunzătoare“. Aceasta a rămas, până în ziua de astăzi, fără răspuns. În plus, nu există nici un dubiu în privinţa apartenenţei lui Călinescu la tabăra corectă. Câteva zile mai târziu, atunci când Dinescu a fost supus arestului la domiciliu, Călinescu a semnat scrisoarea de protest adresată preşedintelui Uniunii Scriitorilor împotriva măsurilor politice luate împotriva poetului.

A doua zi după prânzul memorabil cu Dinescu şi Deşliu, pe 11 martie 1989, luam cina împreună cu gazda mea, Thomas Mattheij, la restaurantul Corso al hotelului Intercontinental. Firește că vorbeam neerlandeză cu Thomas, iar cu chelnerii, română. În momentul în care părăseam hotelul, am fost opriţi de un agent de miliţie, care s-a recomandat politicos şi ne-a spus că a fost raportat un furt în hotel şi, din acest motiv, ne cerea actele. Nu era nimic mai mult decât o măsură de siguranţă de rutină, ne-a asigurat el. A copiat datele din legitimaţia provizorie a lui Thomas, respectiv din paşaportul meu. Am presupus că unui membru al personalului restaurantului i s-a părut curios că o persoană care vorbea română lua cina cu un străin şi a raportat ce-a văzut. În dosarul meu de la Securitate apare o notă întocmită de un anume căpitan Constantin Dragomir, datată 11 martie

1989, în care solicită remunerarea „costurilor operaţionale în valoare de 124 lei cheltuite în favoarea lui Bos“. Fiţuica anexată indică şi în ce constau aceste „costuri operaţionale“: căpitanul Dragomir consumase suma de 124 lei şi 10 bani într-un local. Numele restaurantului nu apare pe fiţuica scrisă neglijent, dar pot să presupun că ne-a ţinut companie lui Thomas şi mie. Un proces-verbal al constatărilor sale nu se află în dosar.

Sorin a reuşit să-şi prelungească şederea, graţie bunăvoinţei sincere a unui funcţionar de la Serviciul paşapoarte, dar mai mult de o săptămână nu a putut lipsi din Olanda. După plecarea lui, eu am mai stat câteva zile în Bucureşti ca să mă văd cu nişte prieteni şi cunoştinţe, să iau toate librăriile la rând şi să încerc să mă las cuprins de atmosfera oraşului, care nu mi se părea tensionată, ci mai degrabă încărcată de o resemnare neînsufleţită, aproape lugubră.

Pe 13 martie mi-am dat întâlnire cu Mircea Dinescu pentru a ne lua rămas-bun. Nu i se păruse o idee bună să mă invite la el acasă, aşa că urma să ne vedem în Piaţa Dorobanţi, aproape de casa lui şi la distanţă scurtă de mers de ambasada Ţărilor de Jos. Dar mai întâi aveam o sarcină de îndeplinit. Coen Stork primise scrisoarea pe care Dan Deşliu o adresase cu câteva zile în urmă lui Ceauşescu şi mă rugase să o traduc în neerlandeză. M-am dus la ambasadă la sfârşitul amiezii, m-am aşezat la maşina de scris şi m-am apucat de treabă. Ambasadorul s-a scuzat, fiindcă avea o obligaţie diplomatică. La ora cinci, când restul personalului a plecat, nu terminasem încă traducerea. Secretara mi-a adus două cutii de bere Heineken şi mi-a spus să las traducerea pur şi simplu pe masă când termin. M-a rugat totuşi să trag bine uşa după mine când plec.

În ambasada pustie m-am simţit pentru o clipă complet detaşat de locul sinistru în care se transformase Bucureştiul în ultimii ani ai conducerii comuniste. Eram înconjurat de cărţi, fotografii şi rechizite olandeze. Dar mai mult decât prezenţa fizică a Olandei m-a impresionat încrederea firească cu care am fost tratat şi care forma un contrast izbitor şi chiar chinuitor cu suspiciunea ce domnea în societatea în mijlocul căreia ambasada se asemăna unei oaze. Nici măcar faptul cunoscut că vizavi de ambasadă – şi deci după colţ de ambasada Republicii Federale Germane – se află o clădire folosită de Securitate nu mi-a putut perturba iluzia.

După încheierea traducerii, am aşezat colile de hârtie lângă maşina de scris şi am părăsit edificiul. Am trântit uşa, ca să fiu sigur că se închisese bine. Aveam de mers mai puţin de cinci minute până în Piaţa Dorobanţi. Nu mai era multă lume pe stradă. Oamenii mergeau aplecaţi de spate, de parcă ar fi cărat o povară. Aproape toţi aveau câte o sacoşă la ei, pentru eventualitatea în care în vreun magazin se găsea de vânzare un articol rar. Dinescu, care mă aştepta în piaţă, era vizibil tensionat, dar nu intimidat. Mi-a spus că deocamdată, aceasta urma să fie ultima noastră întâlnire, fiindcă în acea zi îşi trimisese scrisoarea de protest la Uniunea Scriitorilor şi ştia că în câteva zile va apărea în cotidianul francez *Libération* un interviu cu el deosebit de critic la adresa regimului şi a lui Ceauşescu personal. În timp ce vorbeam, eram înconjuraţi la propriu de bărbaţi care şopteau în nişte pungi de plastic şi încercau să se apropie de noi. „Du-te mai încolo, bre“, se răsti Dinescu la unul dintre ei. „Simte-te puţin!“ Alţii s-au oprit la distanţă şi ne supravegheau de acolo.

Dinescu m-a încoronat pe loc ca purtătorul lui de cuvânt în Olanda, după care ne-am luat rămas-bun. „Vezi că s-ar putea să te oprească şi să-ţi pună întrebări despre mine“, mai apucă el să spună. „Sper că nu ţi-e frică.“ Abia mai târziu am conştientizat ce-mi spusese şi i-am admirat curajul. Un poet român care ştia foarte bine că în câteva zile va avea probleme grave din cauza interviului acordat unui ziar străin se arăta îngrijorat de un olandez care în câteva zile va fi din nou în siguranţă în Amsterdam. După discuţia noastră, am mers pe stradă timorat, dar nu m-a oprit nimeni.

A doua zi, în 14 martie 1989, Mircea Dinescu a fost concediat din funcţia de redactor al săptămânalului *România literară*. Demiterea i-a fost comunicată în mod oficial de preşedintele şi vicepreşedintele Uniunii Scriitorilor, literaţii Dumitru Radu Popescu şi Constantin Ţoiu, care i-au explicat lui Dinescu că fusese concediat din pricina participării la recepţiile organizate de ambasade occidentale şi din cauza întreţinerii de legături interzise cu străinii. Dinescu a reacţionat printr-o scrisoare adresată lui D.R. Popescu, unde relatează şi incidentul petrecut cu câteva zile înainte cu Deşliu şi farfuria. În aceeaşi zi sau în jurul zilei în care am luat masa cu cei trei scriitori, au dat buzna în restaurantul Uniunii Scriitorilor câţiva indivizi panicaţi care s-au năpustit asupra maşinii de spălat vase, să salveze o

farfurie ce nu-şi avea locul acolo. Când Deşliu a aflat despre această întâmplare, s-a decis să ia cu următoarea ocazie o farfurie de pe masă şi să se furişeze cu ea afară, pentru a o putea supune acasă unei cercetări amănunţite: ar putea conţine un microfon? Cât de bine îi ţinea Securitatea pe scriitori sub lupă dovedeşte ce i s-a întâmplat lui Deşliu. În momentul în care ieşea din clădire, un agent solid al Securităţii i-a sărit la ceafă, i-a tras nişte pumni şi i-a smuls geanta cu farfuria subtilizată. Odată făcută cunoscută povestea cu farfuria prin intermediul scrisorii către Popescu, relatată în stilul percutant şi batjocoritor al lui Dinescu, incidentul a devenit antologic în cercurile intelectuale din România. Trei zile după aceea, pe 17 martie, a apărut în *Libération* interviul pe care Dinescu îl dăduse deja din decembrie 1988. Reacţia autorităţilor a fost promptă. În aceeaşi zi, Dinescu a fost supus parţial arestului la domiciliu, astfel încât mai putea primi vizite, dar doar din partea românilor, nu şi a străinilor. Şapte intelectuali şi-au exprimat pe 20 martie solidaritatea cu Dinescu într-o scrisoare deschisă, ceea ce nu a îmbunătăţit situaţia scriitorului, ci le-a adus în schimb dificultăţi celor şapte semnatari. Tuturor le-a fost interzis imediat dreptul de publicare. La o zi după aceea s-a decis că nimeni nu va mai putea pătrunde în apartamentul lui Dinescu, iar el nu-şi va putea vizita decât rudele.

După întoarcerea mea în Olanda, am scris un articol despre Dinescu în cotidianul *de Volkskrant* şi am tradus scrisoarea lui către D.R. Popescu pentru *Oost-Europa Verkenningen*. De vreme ce din partea presei olandeze exista un interes destul de ridicat pentru situaţia din România, mi s-a luat şi un interviu la postul de radio VPRO.

Articolul din *de Volkskrant* nu a scăpat atenţiei Securităţii. În dosarul meu se află o notă din care rezultă că Securitatea a văzut articolul, dar pentru că nu aveau nici un cunoscător al limbii neerlandeze în rândurile lor, nu au înţeles probabil mare lucru din ce am scris eu acolo. În orice caz, titlul l-au interpretat greşit. În neerlandeză acesta suna aşa: „Ondanks alles opgewekt en onverschrokken“, adică „În ciuda tuturor problemelor, binedispus şi neînfricat“. În dosarul meu, textul a devenit „În ciuda tuturor discuţiilor şi ameninţărilor“, ceea ce era cam pe lângă...

Poate că autorităţile au sperat că, izolându-l pe Dinescu, lumea va uita de el, dar această decizie s-a dovedit a fi un nou eşec pentru regim. Măsurile

represive luate împotriva lui Dinescu şi împotriva familiei lui au fost contraproductive. Poetul relativ necunoscut dintr-o ţară destul de obscură a căpătat dintr-odată o faimă internaţională pentru opoziţia lui curajoasă împotriva dictaturii.

Revista publicată de Sorin Alexandrescu, *International Journal of Romanian Studies*, a scos un număr special cu volumul de poezii *Moartea citește ziarul*, care era împiedicat de cenzură să apară în România. De ce oare nu le-au plăcut cenzorilor versuri ca: „Vine Haplea dă cu lingura-n sate / Soarbe clopote pe nerăsuflate“.[14] Probabil pentru că erau o referinţă clară la distrugerea satelor şi mutarea populaţiei rurale în „centre agro-industriale“ în cadrul planului dement de „sistematizare“. Astfel, debutul internaţional al lui Dinescu a fost la Amsterdam, în limba română. Sorin Alexandrescu a scris şi o introducere la volum, cu titlul „Poezia refuzului“. Volumul conţine de asemenea două interviuri, cel faimos cu *Libération*, care a pecetluit soarta de disident a lui Dinescu, şi un interviu cu radio Moscova, şi se încheie cu scrisoarea lui Dinescu către D.R. Popescu.

La ediţia din iunie 1989 a festivalului Poetry International, ţinut anual la Rotterdam, Dinescu a primit premiul de onoare, care se acorda în fiecare an unui poet persecutat. Trofeul consta de fapt dintr-o invitaţie deschisă de a participa la festival cu prima ocazie. Din fericire, Dinescu nu a trebuit să aştepte mult. Premiul festivalului a fost acceptat, în numele lui Dinescu, de ziaristul Henk Hofland, preşedintele Comitetului România, care s-a folosit de ocazie să califice regimul lui Ceauşescu drept un circ caraghios.

În decursul anului 1989 a apărut în Olanda o carte importantă despre situaţia din România, scrisă de un ziarist flamand, Julien Weverbergh. Acest Weverbergh, căsătorit cu o româncă, petrecuse mult timp în România, mai ales în anii ’70. Dar şi după această perioadă a ţinut legătură cu rudele şi prietenii de acolo. În cartea lui, *Nacht in Roemenië* („Noapte în România“), descrie în amănunt catastrofa economică, politică şi existenţială din România, la sfârşitul anilor ’80. Autorul subliniază că nu face această dare de seamă doar pentru cititorii de acum, exprimându-şi convingerea că la un moment dat, peste ani sau decenii, toate abuzurile, lipsurile, samavolnicia regimului şi aşa mai departe vor fi uitate. Atunci se va spune că orânduirea comunistă nu a fost chiar aşa de rea cum se spune, că a avut şi realizări, că

sistemul a prezentat şi avantaje… Nu am crezut la momentul respectiv că premoniţia lui se va adeveri, dar la vreo trei decenii după căderea regimului, constatăm că mitul „era mai bine sub Ceauşescu“ persistă şi este chiar des vehiculat. Spre dezamăgirea mea, am auzit mulţi tineri spunând că părinţii sau bunicii lor i-au învăţat că era mai bine în timpul comunismului. Vă asigur: nu era. Însă memoria omului este scurtă şi selectivă, cum a ştiut bine Weverbergh.

În luna noiembrie 1989 am dat un scurt interviu unui ziar olandez, în care am răspuns la nişte întrebări despre situaţia dezastruoasă din România. Am fost întrebat dacă prevăd vreo schimbare, în situaţia în care la Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Român, Nicolae Ceauşescu tocmai fusese reales ca secretar-general. Nu văd de unde ar putea veni schimbarea, am răspuns, dar pe de altă parte nu-mi vine să cred că în România va continua dezastrul ceauşist în timp ce în celelalte state din blocul comunist regimurile au fost înlăturate în urma mişcărilor populare. N-aş fi crezut – şi n-aş fi îndrăznit să sper – că în România schimbarea va veni până la sfârşitul anului. Marea întrebare rămânea: va exploda mămăliga?

O lună mai târziu au izbucnit revoltele din Timişoara, care s-au extins asupra Bucureştiului şi au dus la sfârşitul regimului comunist. Acesta se clătina de ceva vreme, şi nu i-a trebuit decât un brânci mai puternic ca să se prăbuşească. În cele din urmă, căderea regimului nu a fost cauzată de duşmanii din ţară sau din afara ei, pe care Securitatea i-a filat, i-a urmărit, cărora le-a interceptat convorbirile şi cărora li s-au întocmit sute de mii de dosare. Comunismul şi-a găsit sfârşitul datorită poporului, care nu mai era reprezentat de mult timp de regim şi care, condus de curajul disperării, a lansat ultima luptă împotriva acestuia.

Luni dimineaţa, în data de 18 decembrie 1989[15], posturile de radio olandeze au anunţat la buletinul de ştiri că în weekend se întâmplase „ceva“ la Timişoara, dar nu se putea preciza ce anume. Informaţiile care veneau din ţară erau vagi – era vorba de proteste de stradă, de tulburări –, iar amănuntele s-au obţinut abia în zilele care au urmat.

Când s-au extins protestele din Timişoara şi regimul a recurs la metode violente de reprimare, Comitetul România a organizat o manifestaţie în faţa ambasadei române din Haga. Manifestaţia a fost fixată pentru data de 22

decembrie. M-am hotărât să mă deplasez cu maşina de la Amsterdam la Haga. Aveam unde s-o parchez acolo: în garajul Centrului Olandez de Congrese, la numai câteva sute de metri de Ambasada Republicii Socialiste România. Urma să iau cu mine doi studenţi, care mă aşteptau în faţa gării Amstel, la ieşirea din Amsterdam.

În dimineaţa zilei respective, am fost sunat acasă de un reporter de la un post de radio din Rotterdam, care mi-a solicitat un interviu ca să comentez evenimentele din România. Mass-media aflase că manifestaţia pro-Ceauşescu din 21 decembrie de la Bucureşti s-a întors în mod miraculos împotriva dictatorului, şi regimul de la Bucureşti părea gata să facă orice ca să-şi apere puterea. I-am explicat ziaristului respectiv că n-am timp de el, căci merg la manifestaţie, dar a rămas că îl voi suna din Haga îndată ce ajung acolo ca să putem stabili o întâlnire pentru mai târziu.

În momentul în care m-am suit în maşină, am atins uşor oglinda retrovizoare, care n-a opus nici un pic de rezistenţă şi s-a dezlipit de pe parbriz. Neîndrăznind să merg pe autostradă fără oglindă, n-am avut altă opţiune decât să trec pe la un service pentru o reparaţie urgentă, sperând că pasagerii mei mă vor aştepta. În epoca de dinaintea telefoniei mobile, n-am avut cum să-i previn că voi întârzia. Oglinda a fost lipită provizoriu, i-am găsit pe cei doi colegi ai mei – îngrijoraţi şi nedumeriţi – în faţa gării, şi după vreo 45 de minute am ajuns la Haga, unde manifestaţia era deja în toi.

Parolist, de la Centrul de Congrese l-am sunat totuşi pe reporterul de la radio, care mi-a dat ştirea năucitoare că guvernul României căzuse şi Ceauşescu a fugit în China – cum afirmau primele ştiri primite de agenţiile de presă. În fugă, împreună cu cei doi colegi ai mei, am parcurs distanţa dintre Centrul de Congrese şi Ambasada României, în faţa căreia se adunaseră câteva sute de manifestanţi, unii cu pancarte anticeauşiste, alţii cu măşti, ca să nu fie recunoscuţi de personalul ambasadei, şi ziarişti. Imediat ce am ajuns printre participanţii la manifestaţie, mi-am dat seama că ştirea nu ajunsese la ei. Mi-am ales atunci un loc strategic şi am transmis în gura mare – şi cam isteric, recunosc – ceea ce aflasem cu câteva minute înainte, adăugând o bucată de *fake news*, mai precis ştirea eronată că Ceauşescu a fugit în China. În momentul în care am început să vorbesc, am observat că imediat camerele de luat vederi ale ziariştilor prezenţi au fost

îndreptate spre mine, astfel încât la buletinul de ştiri de la ora opt seara, întreaga naţiune a putut viziona anunţul meu cu privire la victoria Revoluţiei Române.

După ce am terminat de vorbit, manifestanţii au izbucnit în urale şi aplauze. O tânără româncă, care nu înţelegea neerlandeza, s-a apropiat de mine cu rugămintea să-i traduc mesajul. Fericită şi cu ochii în lacrimi m-a îmbrăţişat, ceea ce a avut darul să mă emoţioneze.

După aceea spiritele manifestanţilor s-au aţâţat şi mai tare. Spre clădirea ambasadei s-au aruncat invective şi chiar pietre, aşa încât a fost spart şi un geam de la etaj, iar unii au încercat chiar să se caţere pe gard. Speriat de întorsătura evenimentelor, a ieşit ambasadorul Stătescu – de altfel, nu cel mai rău dintre cei răi –, care a ţinut să sublinieze, în contradictoriu cu manifestanţii, că „personalul ambasadei române nu este compus din criminali“. „Dar ce-s ăştia din spatele tău?“ a strigat cineva din mulţime. „Oare nu sunt securişti?“ La care ambasadorul n-a mai avut ce zice, pentru că cele două gorile care-l flancau aveau ochi surprinzător de albaştri, metaforic vorbind, şi nu prea arătau a funcţionari diplomatici…

Apoi profesorul Sorin Alexandrescu a condus o delegaţie care a fost primită în ambasadă, şi în faţa căreia ambasadorul a declarat că în nici un caz nu poate fi de acord cu folosirea violenţei împotriva populaţiei civile. Dar în rest, ce să mai manifestăm? Toate revendicările de moment fuseseră satisfăcute, Ceauşescu căzuse de la putere şi guvernul comunist fusese demis. Ce fel de regim va succeda dictaturii comuniste era o problemă care deocamdată nu prea se punea. Până una alta, mai toţi manifestanţii s-au grăbit acasă pentru a urmări evoluţia evenimentelor la televizor.

Ca urmare a performanţei mele din faţa ambasadei, am fost invitat la un studio al radiodifuziunii locale, unde am putut viziona şi primele imagini din Bucureşti. Spre marea mea bucurie am prins şi momentul în care Mircea Dinescu a anunţat la televizor victoria Revoluţiei. Nu am putut să stabilesc nici un fel de contact cu Dinescu după întâlnirea noastră din martie în Bucureşti. Cu emoţie l-am revăzut pe micul ecran, liber şi buimăcit de evenimente care îl depăşeau şi pe el.

A doua zi am fost solicitat de televiziunea olandeză să merg la Hilversum, capitala audiovizuală a Olandei, pentru a ajuta la prelucrarea

imaginilor care curgeau din România, atât de la Televiziunea Română – botezată acum Televiziunea Română Liberă –, cât şi de la echipele străine care s-au grăbit să ajungă la Bucureşti pentru a raporta despre evenimentele de acolo. Între 23 decembrie 1989 şi 5 ianuarie 1990 mi-am făcut veacul la redacţia de ştiri a televiziunii naţionale olandeze. Apăream pe la prânz şi rămâneam acolo până la ultimul buletin de ştiri, care se transmitea aproape de miezul nopţii. A picat bine că în acea perioadă Cornelia şi Laura erau plecate, ca să petreacă sărbătorile cu socrii mei, care de câţiva ani se stabiliseră în Grecia, deci oricum nu eram aşteptat acasă. Am urmărit cu sufletul la gură desfăşurarea evenimentelor, de la luptele de stradă, la primele colinde transmise de televiziunea română. Am fost „de serviciu“ şi în ziua de Crăciun. Meniul festiv, oferit de televiziunea olandeză, l-am mâncat în faţa ecranului, pentru că nu îndrăzneam să-mi părăsesc locul de pândă. Tocmai îmi terminasem porţia de curcan cu sos alb, când s-a transmis din Bucureşti că soţii Ceauşescu au fost judecaţi şi condamnaţi şi că „sentinţa a rămas definitivă şi a fost executată“. Din momentul în care am tradus ştirea, toată redacţia a fost în picioare. Mai era foarte puţin timp până la cel mai important buletin, cel de la ora opt seara, şi emisiunea deja pregătită a fost dată peste cap: materialul trebuia montat şi subtitrat în mai puţin de o jumătate de oră. Dar am răzbit! La opt s-a deschis buletinul cu ştirea: „Nicolae Ceauşescu este mort…“ Ulterior, după ce s-au dat şi imaginile cu trupurile ciuruite ale cuplului dictatorial, au început să sune telefoanele la redacţie din partea unor telespectatori indignaţi că imagini atât de respingătoare au fost date la televizor, şi asta tocmai de Crăciun.

După ziua de 25 decembrie, lucrurile au început să se aşeze. Însă, odată cu euforia şi speranţa, au apărut dezamăgirea şi deziluzia. Până la sfârşitul anului avuseseră loc deja primele manifestaţii împotriva noului guvern Iliescu-Roman, când s-a scandat lozinca „Fără comunişti!“ în faţa clădirii CC din care fusese alungat Ceauşescu cu o săptămână în urmă.

Evenimentele din decembrie ’89 au constituit o revoluţie, sau o lovitură de stat? Este o întrebare care nici în ziua de azi nu are răspuns univoc. Eu tind să fiu de acord cu scriitorul şi ziaristul Octavian Paler, care a scris că a avut loc o revoltă populară, care se poate numi şi revoluţie, şi concomitent s-a petrecut o lovitură de palat prin care a preluat puterea Ion Iliescu.

Revoluţie sau lovitură de stat, aşteptările au fost atât de mari încât, fatalmente, n-au avut cum să nu fie înşelate. Prea optimist, recunosc, am fost şi eu, crezând că România va reuşi să depăşească mai repede problemele diverse cu care se confrunta. A trebuit să avem mai multă răbdare decât am sperat. Însă, pentru mine rămâne un fapt de netăgăduit că din data de 22 decembrie 1989, România s-a schimbat atât de radical, încât putem spune că a devenit, peste noapte, o altă țară. Şi deşi drumul pe care l-a parcurs România postdecembristă a fost sinuos şi plin de gropi, destinaţia ei democrată şi europeană a fost de la bun început inevitabilă.

---

12. Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente (1949–1989)*, Iaşi, 2002, p. 508.

13. Jan Willem Bos, „*Suspect*“. *Dosarul meu de la Securitate*, Editura Trei, Bucureşti, 2013.

14. Mircea Dinescu, *Moartea citește ziarul*, Cartea Românească, Bucureşti, 1990.

15. Am preluat informația din articolul meu „Revoluția la 2.000 de kilometri distanță“, publicat în: Dan Lungu şi Lucian Dan Teodorovici (red.), *Str. Revoluției nr. 89*, Polirom, 2009.

X
Un nou început

În România de astăzi, membru NATO şi stat membru UE, perioada regimului comunist este în pericol să se cufunde din ce în ce mai mult în nebuloasa istoriei. Deseori s-a descris acea aproape jumătate de secol de totalitarism drept un „accident istoric“. Însă deceniile de opresiune, persecuţii, abuzuri şi sărăcie nu pot fi ignorate pur şi simplu, pentru că istoria este încăpăţânată. Nici România actuală nu poate fi înţeleasă fără cunoaşterea anilor experimentului comunist, care a fost impus asupra a două generaţii.

Însă, în ciuda problemelor cu care s-a confruntat România în perioada de după decembrie 1989, şi cu toate că „tranziţia“ s-a dovedit a fi mult mai anevoioasă decât s-ar fi crezut, consider că cea mai mare minciună care s-a perpetuat după Revoluţie a fost că „nu s-a schimbat nimic“ sau varianta la fel de dubioasă: „era mai bine înainte.“

După părerea mea, România s-a schimbat radical şi ireversibil în data de 22 decembrie 1989, şi greutăţile care au urmat nu se pot compara cu fundătură deprimantă care era dictatura comunistă. Desigur, îmi dau seama că o comparaţie nefavorabilă precum cea a situaţiei de după decembrie ’89 cu perioada regimului comunist era un mod banal de a exprima nemulţumirea, nerăbdarea şi frustrarea poporului, însă realitatea era totuşi alta.

Într-un documentar din 2009 făcut de un post de televiziune olandez la care am colaborat în calitate de traducător, era o scenă, care a fost tăiată din versiunea finală, dar pe care nu am putut s-o uit. În faţa Palatului Parlamentului echipa de filmare intrase în vorbă cu proprietarul unui autoturism marca Opel, care a povestit că era chiar membru al unui club Opel din capitală. Era un tânăr de nici 30 de ani, deci un puşti, în momentul căderii regimului comunist, de care abia îşi mai aducea aminte. Desigur era dispus să răspundă la întrebările unor documentarişti străini. „Circulau şi

multe maşini Opel în România înainte de ’89?“ a fost întrebat pentru a deschide conversaţia. Bineînţeles, a răspuns el fără ezitare, dar nu aşa de multe ca acum. Reacţia lui la această primă întrebare mi s-a părut dubioasă, pentru că eu ţineam minte că puteai număra pe degete maşinile Opel înregistrate în România înainte de Revoluţie. „Vedeţi multe diferenţe între România de dinainte de Revoluţie şi România contemporană?“ a fost următoarea întrebare. Nu, nu prea, a răspuns iubitorul de Opel, „atunci se stătea la coadă la pâine, acum stăm la coadă la casa de marcat“. Pentru cineva ca subsemnatul, care a simţit dictatura comunistă pe propria piele, rămâne o experienţă năucitoare să descopăr cât de puţine informaţii reale despre perioada ceauşistă au fost transmise tineretului de către părinţi, bunici sau profesori. Pesemne cărţile, filmele (documentare), reportajele şi amintirile generaţiei precedente impresionează prea puţin într-o epocă aflată la câteva decenii după căderea regimului comunist, care este absorbită de propriile dificultăţi şi provocări, cum ar fi problema copleşitoare că, într-un supermarket gigant, trebuie să aştepţi câteva minute cu căruciorul umplut până la refuz ca să-ţi poţi achita cumpărăturile cu care, dintr-o lovitură, îţi aduci în casă tot ce îţi trebuie, pentru toată săptămâna. Exact cum părinţii tăi stăteau la coadă pentru o pâine care în general nici nu era proaspătă şi aşteptau ore în şir la rând pentru multe alte produse care erau greu de găsit. Deci nu s-a schimbat nimic.

Din articolele pe care le-am scris după decembrie ’89, ca urmare a numeroaselor mele vizite în România, rezultă cât de grei şi de dezamăgitori au fost primii ani de după Revoluţie şi cât de lente au fost schimbările. Primul articol, din aprilie 1990, arată doar înţelegere. Dar în anii următori se simte şi o frustrare.

În timpul primei mele vizite postrevoluţionare, am avut ocazia sa-l intervievez pe Andrei Pleşu, proaspăt numit ministru al culturii. M-a primit într-o cameră care era plină de dulapuri pentru care nu se găseau chei niciunde. Într-un colţ era un aparat de radio de fabricaţie sovietică, dar ministrul nu reuşise încă să-l pună în funcţiune.

Aşteptările sunt mult prea mari, se plângea ministrul. Este frustrant: dacă acum trei luni le-ai fi oferit românilor o treime din ceea ce au acum, ar fi fost fericiţi. Acum toată lumea este nemulţumită. Democraţia a devenit o

religie, a spus, ceva mistic. Nici nu trecuseră trei luni de la căderea regimului comunist, și lozinca zilei era: „Singura soluție, încă o revoluție“.

Desigur, încă existau cozi pentru alimente și transportul în comun era în continuare catastrofal. Lamentația publicată în data de 8 martie 1990 în *Dreptatea*, oficiosul Frontului Salvării Naționale, care suna așa: „Iar te-am așteptat în stație, degeaba, pentru nu știu a câta oară. De ce merit această soartă?“ nu era adresată unei iubite capricioase, ci autobuzului care nu mai venea.

De la bun început, factorul politic nu s-a bucurat de o prea mare încredere din partea populației. Frontul Salvării Naționale, o organizație politică „emanată“, cum afirma liderul Ion Iliescu, din Revoluția Română, a fost acuzat că nu este decât o adunătură de foști comuniști, criptocomuniști sau neocomuniști. Programul FSN pentru alegerile din mai 1990 suna destul de democratic (liberalizare, democratizare, privatizare), dar existau îndoieli cu privire la „democrația originală“ proclamată de Iliescu, emanatul principal, și la oamenii care țineau în mână frâiele țării. Însă un mare segment de populație s-a arătat mulțumit de primele măsuri introduse de guvernul provizoriu care îmbunătățeau viața de zi cu zi: rezolvarea crizei alimentare, furnizarea energiei, permiterea avorturilor, eliberarea pașapoartelor turistice la cerere.

Pentru mulți, Revoluția Română și liberalizarea regimului pașapoartelor au reprezentat ocazia să părăsească România în căutarea unui viitor mai sigur, mai prosper. Marele exod al românilor a început imediat după căderea regimului comunist și continuă până în ziua de azi. Se formau cozi interminabile în fața secției de pașapoarte din strada Nicolae Iorga, și cozi și mai mari în fața ambasadei RFG-ului, pentru obținerea unei vize. În prima săptămână a lunii martie 1990, Austria a reintrodus obligativitatea vizelor pentru români, după ce un număr ridicat de „refugiați“ au depus cereri de azil. O măsură asemănătoare va fi impusă și de statul olandez după mineriada din iunie 1990, când încrederea oricum șubredă a românilor a fost zdruncinată și mai tare.

În primele luni de libertate, cititorii s-au axat pe presa scrisă – dacă mai aveau timp între emisiunile politice de la televizor, care adesea îi țineau treji până noaptea târziu. Lumea editorială avea de suferit. Multe titluri

programate de dinainte de decembrie ’89 să apară au fost anulate. Până şi autorii cei mai serioşi şi-au retras manuscrisele ca să-şi repare textele stricate de autocenzură.

În luna martie 1990, am petrecut o săptămână în Bucureşti, în plină efervescenţă democratică. Am pus atunci şi baza unei colecţii de reviste. Calitatea publicaţiilor era dubioasă, atât în ceea ce priveşte aspectul grafic, cât şi conţinutul. Bineînţeles, libertatea presei însemna că puteai să găzduieşti şi femei (cam) dezbrăcate pe pagina 3, dar uneori materialele erau atât de prost tipărite, încât ţi-era greu să-ţi dai seama dacă domnişoara respectivă era cu adevărat goală sau aparentele pete de tuş de pe trupul ei erau, de fapt, articole de îmbrăcăminte.

Răsfoind colecţia mea găsesc aşa: Anul 1, Numărul 1: *Secunda* (publicaţie independentă), *Armonia* (publicaţie a gândirii clasice), *Demnitatea* (publicaţia oamenilor de bine), *Impact* (oficiosul Partidului Democrat Constituţional), *Robinson* (revistă de cultură şi atitudine socială), *Ghilotina* (organ al tuturor partidelor care (nu) ne susţin), *Mangafaua* (săptămânal independent de umor), *Tempo* (ziar independent pentru toată lumea), *Condor* (Liga Liberilor Cugetători), *Mesager* (publicaţie a Partidului Unităţii Democratice), *Scorpion* (mentalităţi, arte, divertisment), *Roata lumii* (cultură şi publicistică), *Strada* (publicaţie particulară), *Hercules* (gazetă săptămânală independentă) etc. Nu cred că libertatea presei din România va mai fi vreodată la fel de absolută şi de neînfrânată ca în primele luni după Revoluţie. Oricine putea să scoată o revistă, şi mulţi au profitat de ocazie. Însă un număr mic de reviste din primul val au rezistat după cele dintâi alegeri (relativ) libere, după jumătate de secol de comunism. Apoi televiziunea s-a impus definitiv ca sursă principală de informaţii şi a adus cu ea un baraj de mediocritate, telenovele, roboţi ucigaşi şi produse de lux cu preţuri prohibitive.

Am încheiat primul articol publicat după revoluţie cu acest paragraf: „Chiar dacă nu toate perspectivele de viitor sunt roz, putem să afirmăm că, fără îndoială, comunismul este mort în România. Înmormântarea a fost însă amânată, deoarece autopsia ia mai mult timp decât s-a preconizat“. Cred că această concluzie a fost îndreptăţită.

Următoarea ocazie să vizitez România postdecembristă a venit la sfârşitul

lunii aprilie 1990. Jurnalista Hannie Hoekstra a fost însărcinată de postul de televiziune KRO să se deplaseze la București pentru a face un reportaj pentru programul Brandpunt (Focar) despre situația din România, care părea destul de haotică. Hannie a fost însoțită de cameramanul Lajos Kalános, el însuși refugiat politic din Ungaria în anii ’50 și de fiul acestuia, pe post de inginer de sunet. M-au luat și pe mine ca translator.

Am picat ca musca în lapte. Tocmai începuseră manifestațiile anti(neo)comuniste din Piața Universității, care au durat 53 de zile și s-au terminat prin intervenția violentă a forțelor de ordine și a minerilor aduși din Valea Jiului. Hannie a reușit să aranjeze un interviu cu Cazimir Ionescu, care era atunci vicepreședinte, o funcție ce a fost desființată în noua Constituție. Enervat de întrebările insistente despre convingerile democrate ale guvernului provizoriu, Ionescu a ieșit din cameră, întorcându-se după câteva minute cu vestea că președintele interimar Ion Iliescu era dispus să acorde un scurt interviu și să răspundă la câteva întrebări despre poziția lui cu privire la această chestiune. Pentru tânăra jurnalistă a fost un *scoop*, o lovitură: n-ar fi visat să aibă șansa să vorbească chiar cu președintele, și la întoarcere a fost lăudată în presa olandeză pentru „interviul exclusiv“ pe care a reușit să îl obțină în primul ei mare reportaj de peste hotare.

Interviul a fost scurt, cu întrebările în engleză și răspunsurile în română, și s-a axat pe tema manifestațiilor. Parafrazez: „Oamenii de pe stradă vă fac comunist, ce ziceți despre asta?“ a întrebat Hannie.

„Există o diferență între *oameni* de pe stradă și *oamenii* de pe stradă“, a explicat președintele Iliescu. După care a precizat că multă lume și-a exprimat încrederea în el în timpul revoluției, atât în Timișoara – o afirmație îndoielnică, aș zice eu –, cât și în București. A spus de asemenea că oamenii care nu sunt de acord cu el au tot dreptul democratic să protesteze, dacă așa vor ei.

Ce credea Iliescu cu adevărat despre acești manifestanți a reieșit după zilele de 13–15 iunie, când au intervenit forțele de ordine, sprijinite de mineri aduși din Valea Jiului, ca să oprească protestul-maraton. Unul dintre sloganurile manifestanților era „Țineți minte cinci cuvinte: E la fel ca înainte!“. Insist că nu era așa, dar dezvoltarea democratică a României a primit a gravă lovitură prin actele de violență comise de mineri, care au fost

aduși să restabilească ordinea în centrul capitalei. Faptul că au fost chemați (și ajutați să vină în București) îl știm de la însuși Ion Iliescu, care în data de 15 iunie 1990 le-a mulțumit pentru acțiunile lor: „Dragi mineri, mă adresez dumneavoastră mulțumindu-vă pentru răspunsul de solidaritate muncitorească pe care și de astă dată l-ați dat, la chemarea noastră. Delegația de mineri, în frunte cu domnul Cosma, se va deplasa către Piața Universității, pe care vreau să o reocupați dumneavoastră. De această dată avem de-a face cu elemente de-a dreptul fasciste, elemente incitate, multe din ele drogate“. Secvența respectivă se găsește pe YouTube.[16]

Aceste cuvinte, rostite de președintele unui stat care se vrea democratic, erau extrem de șocante, dar din păcate ne-am obișnuit între timp cu alți lideri așa-ziși democrați care nu se sfiesc să folosească asemenea cuvinte la adresa adversarilor politici și care chiar nu se sinchisesc să rostească o minciună în plus sau în minus.

Nu trebuie subestimat ce au însemnat actele de violențe comise de mineri și aplaudate de autorități pentru imaginea internațională a României. Prejudiciul adus imaginii țării, după ce aceasta devenise atât de pozitivă ca urmare a revoluției, s-a reparat foarte greu după aceea. De asemenea, încrederea românilor în direcția luată de țara lor a fost grav afectată, lucru care a avut consecințe negative, cel puțin pentru viitorul apropiat.

Vizitasem de două ori România în primăvară anului 1990, dar bineînțeles și Cornelia era curioasă să vadă cu ochii ei cum arăta țara ei de baștină după marea cotitură din decembrie ’89. Ne-am petrecut astfel vacanța de vară în București, Sinaia și Mamaia. Pe litoral ni s-a alăturat și Steinar. Atunci m-am făcut și eu vinovat de mituirea unui funcționar de stat. Când m-am prezentat la agenția CFR din stațiune ca să cumpăr bilete de tren pentru ruta Constanța–București, mi s-a spus că nu mai sunt, nici la clasa întâi, nici peste o zi, două, trei... Pe moment nu m-am putut gândi la altă soluție. Eram în 1990, încă nu existau microbuzele care asigurau transportul de persoane între orașe și chiar până în străinătate și nu aveam chef să rămânem pe litoral până la sfârșitul sezonului. Atunci am scos din buzunar un pachet neînceput de Marlboro. Cucoana de la agenție a urmărit mișcarea mea din coada ochilor, țigările au dispărut și fără alte comentarii ni s-au eliberat biletele cerute – fără suprapreț. Îmi amintea de adolescența mea, când mă

duceam să văd meciurile lui Ajax, care încă se disputau pe Stadionul Olimpic din Amsterdam, fără bilet, dar cu câteva monede de câte un gulden în mână. Ajungeam fără probleme în tribuna principală, chiar dacă de multe ori trebuia să stau pe scară.

În octombrie 1991 am scris un articol pentru *Oost-Europa Verkenningen* cu titlul „Șchiopătând spre democrație“, în care am subliniat ce an greu a fost și 1991. Vizitând România, mi-am dat seama atunci, pentru prima dată după Revoluție, că există o nostalgie după regimul Ceaușescu, după zilele în care cu 100 de lei puteai cumpăra ceva, când viața era mai simplă din toate punctele de vedere și nu exista haosul politic, social și administrativ specific acelei perioade. În hotelurile din centrul Bucureștiului erau puse afișe prin care cei care veneau cu ajutoare în România erau îndemnați să-și susțină țara refuzând să schimbe bani la negru, alegând în loc o bancă sau un birou de schimb oficial. Magazinele de pe Calea Victoriei își vindeau marfa în dolari, exact ca vechile shopuri din era comunistă. Această practică a fost însă repede oprită de guvern prin măsuri legale.

Între timp capitalismul, într-o formă destul de anarhică și rudimentară, făcea progrese din ce în ce mai vizibile. Micul capitalism, practicat de buticari și chioșcari, și caracterizat printr-un comerț aproape individual, rezulta într-un flux de bunuri aduse mai ales din Turcia și din țările arabe. Știu din proprie experiență că la începutul anilor ’90 la Istanbul, lângă moscheea albastră, restaurantele acceptau plata în bani românești.

Penuria de produse, chiar de cele de bază din ultimele decenii ale comunismului, a fost înlocuită de inaccesibilitatea mărfii din cauza prețurilor ridicate, mai ales în ceea ce privea produsele de lux. Magazinele care le comercializau erau poreclite „muzee“: spații publice unde ai voie să te uiți la exponate, dar nu să le atingi.

În primăvara anului 1993 sosesc din nou, cu tovarășul meu de drum Dorin, la postul de trecere a frontierei Nădlac/Nagylak, la exact 19 ani după ce ajunsesem pentru prima dată la acea graniță. Între timp, lumea se schimbase. Cortina de Fier fusese ridicată și Uniunea Sovietică se destrămase. Autostrăzile și șoselele Europei mișunau de mașini cu indicativul de țară, BY, HR, SQ și UA. Postul de frontieră dintre România și Ungaria, unde in 1974 puteai să tragi cu tunul fără să faci moarte de om,

este acum blocat de camioane, microbuze şi autoturisme, lângă care umblă taţi plictisiţi, care ar prefera să tragă un pui de somn, copii plângăcioşi şi mame aflate la limita disperării. Pământul nimănui aflat între aceste două ţări este, mai degrabă, al tuturor: pierde-vară, afacerişti, bişniţari, băgători de seamă însoţiţi de asistenţii lor, comisionari, agenţi de voiaj, domnişoare ultrafardate care întreţin relaţii deosebit de amicale cu personalul vamal... Plus cei care aşteaptă, care sunt verificaţi, controlaţi, supravegheaţi. Şi cei care sunt refuzaţi şi obligaţi să se întoarcă din drum. Aflăm cele mai cumplite estimări ale timpului de aşteptare: 20 de ore, 24 de ore, 30 de ore... Ne hotărâm să ne încercăm norocul mai la nord, prin Gyula/Vârşand, unde trecem într-o oră.

Cu ocazia călătoriei în România o voi cunoaşte în sfârşit pe Erika, prietena mea de corespondenţă – cu întreruperi mari – de aproape douăzeci de ani. Când m-am dus la începutul studenţiei la fostul meu liceu pentru a rezolva o problemă administrativă, directorul-adjunct, aflând că sunt student la română, mi-a înmânat o scrisoare primită la şcoală, care avea, în loc de adresă, următoarea menţiune scrisă în limba germană: „Aş vrea un prieten de corespondenţă puţin mai mare ca mine, Amsterdam, Olanda“. Funcţionarii de la poştă, neştiind ce să facă cu scrisoarea, au dus-o la şcoală, astfel încât Erika, după câteva luni de aşteptare, a avut surpriza să primească un răspuns în limba română.

Pe Erika o cunosc doar dintr-o fotografie, făcută cu trei copii şi un divorţ în urmă. Locuieşte în Sânnicolau-Mare, un orăşel cu un centru mic, fără suflet şi o zonă pietonală fără pietoni. Nu departe de centru se ridică un labirint de blocuri râioase, legate între ele de un maidan. Imediat ce se opreşte ploaia, spaţiul dintre betoane este cucerit de copii. Şlehte de mucoşi zdrenţăroşi se amuză pe cinste fără să aibă nevoie de jucării. Cine dispune de o bicicletă este în poziţia de a obţine bomboane şi favoruri de la alţii. Aceasta este generaţia lui Ceauşescu, moştenitorii lui Nicolae cel Sinistru, predestinată să crească în sărăcie, visând la emigrarea în Germania.

Şi Erika speră că litera „k“ din numele ei mic o va ajuta să fie primită ca emigrantă de statul german, în ciuda faptului că sângele ei este numai pe sfert şvab, iar numele ei de familie este foarte românesc. Blocul în care locuieşte este atât de mizerabil, încât nu prea mai este potrivit pentru

habitaţie umană. Pereţii din micul ei apartament sunt acoperiţi de baticuri, pentru că ţesăturile sunt mai ieftine decât vopseaua. Erika pare obosită, deşi privirea ei amabilă şi ştearsă spune şi altceva. Cu câteva luni în urmă şi-a pierdut locul de muncă la o fabrică de plăpumi şi familia trăieşte din pensia mamei şi din banii pe care îi mai primeşte de la fostul soţ pentru întreţinerea copiilor. Erika îşi suplimentează veniturile făcând plăpumi la comandă. În acest scop foloseşte apartamentul vecinilor, care au reuşit să plece deja, ca atelier.

Aşa a lăsat comunismul poporul român, după un eşec care a durat o jumătate de secol: fără apărare, fără perspective, fără speranţe... Pe drum înapoi spre Timişoara sunt copleşit de tristeţe. Nu pot să spun că nu înţeleg dorinţa multora de a-şi părăsi patria, care, după nici patru ani de la înlăturarea dictaturii, se confruntă cu atât de multe probleme, ce vor cere mult timp, mult efort şi multă răbdare pentru a fi rezolvate. Şi tocmai răbdarea lipseşte. De aceea România acelor ani dădea uneori impresia unei ţări preocupate de căpătuială, unde oamenii doreau să dea lovitura, aşa cum arată televiziunea că au reuşit unii – nu tocmai cei care, la prima vedere, şi-ar merita bunăstarea obţinută peste noapte. Nu există răbdare pentru o dezvoltare lentă, o îmbunătăţire treptată. Şi dacă singura modalitate să dai lovitura este prin învârteli, mişmaşuri şi şmecherii – atunci aşa să fie! Tinerii spun: părinţii noştri au fost generaţia de sacrificiu, s-au spetit degeaba şi nu s-au ales cu nimic. Noi nu suntem dispuşi să ne sacrificăm.

La Timişoara, la o distanţă de nici două sute de metri de locuinţa prietenului meu Sorin Ciutacu, se găseşte cimitirul unde se odihnesc victimele Revoluţiei. Vreo o sută de triunghiuri din marmură neagră răsar din pământ, având trecute pe ele doar numele şi anii scurtei existenţe pământeşti a celor care zac dedesubt. Unele nu arborează decât cuvintele „Erou necunoscut“, pentru a sublinia faptul că în Timişoara a avut loc o revoluţie adevărată înaintea loviturii de stat care s-a petrecut câteva zile mai târziu la Bucureşti. Lângă morminte, o coloană alb-neagră păzeşte flacăra eternă reflectată de crucea de aur din mijloc şi afişează textul „Decembrie 1989“. Încerc să prind totul cu obiectivul aparatului de fotografiat, dar unesc fără voia mea două monumente într-o singură imagine. Zece metri mai încolo se află o construcţie din cărămidă stacojie cu o cupolă din

cositor, care străjuiește un rond de flori bine îngrijite, mărginit de arbuști proaspăt tunși. Pietrele de mormânt împrejmuite de bolovani rotunzi sunt acoperite de licheni și mâncate de vreme. Numele sunt rusești. Și aici, datele încadrează în timpul neiertător vieți scurte. În acest loc zace istoria României, întinsă pe o sută de metri pătrați, mărturisind soarta Europei de Est: liberatorii care au devenit asupritori, lângă liberatorii al căror statut este încă nesigur.

Și în București constat că interesul publicului pentru reviste și ziare, pentru care în 1990 se stătea la coadă, a scăzut considerabil. Sentimentul este: nu contează cu cine votezi că tot nu se schimbă nimic, politica este o afacere murdară care întinează orice om care se amestecă în ea. Cât de repede se deziluzionează omul de democrație!

Nu departe de clădirea Facultății de Limbi Străine, unde, într-o altă Românie, am fost student și profesor, era cândva o magherniță minusculă cu geamuri prăfuite și o perdea cu desen floral. În vitrină era un pahar de apă în care era băgată o floare de plastic. Lângă el se afla un picior de damă din lemn, acoperit cu un ciorap de nailon. Prăvălia nu avea un nume, doar o placă deasupra ușii pe care scria: *Remaiem ciorapi*. În spatele ușii stătea o cucoană cu înfățișarea mânioasă a unei belfere, aplecată peste un ciorap la lumina slabă a unei veioze, reparând dresuri de nailon pentru o chenzină stabilită și garantată de stat. Bineînțeles, întreprinderea n-a supraviețuit schimbărilor economice de după 1989. Vitrina este acum lună și perdelușele au fost scoase. În spatele geamului sclipitor se vând acum cutii de băuturi răcoritoare și pachete de țigări din import.

Îmi proiectez propria nostalgie dacă spun că îmi pare rău de schimbare? Dacă regret creveții vietnamezi necomestibili, tirbușoanele bulgărești inutilizabile și vinul albanez imposibil de băut, îmi regret de fapt tinerețea? În România regăseam o Europă pe care noi deja o pierduserăm și care, imediat după salt, a fost aruncată peste mormanul de gunoi al istoriei, din moment ce stagnarea nu o mai ținea în loc.

Traversez străduța care, din fericire, nu este încă asfaltată, și mă opresc în fața magazinului unde, într-un trecut îndepărtat, se remaiau ciorapi. Nu port ciorapi de nailon și nu am avut niciodată nevoie de o remaiere. Acum, când este prea târziu pentru așa ceva, intru ca să-mi iau niște țigări. În sfârșit

cineva care vinde marca mea.

Dacă simţeam nevoia să vorbesc cu un optimist în acea perioadă dificilă, discutam cu omul de litere Ion Bogdan Lefter. El se opunea viziunii negre care predomina în societatea românească. Pesimismul de netăgăduit al populaţiei se bazează pe speranţele umflate de schimbarea guvernelor în 1996, afirma Lefter. Nimeni nu face o comparaţie cu situaţia de dinainte de 1996, ci cu aşteptările. Mulţi oameni au considerat că această schimbare din 1996, când a venit la putere opoziţia, însemna o nouă revoluţie, şi de aceea aşteptările au fost la fel de mari – şi la fel de nerealiste – ca în 1989.

Optimismul lui era o atitudine sănătoasă, recunosc şi eu, dar anii erau grei şi nesiguri, şi mulţi şi-au pierdut speranţa că lucrurile se vor îndrepta curând, căutând o alternativă pentru traiul din România prin expatriere.

---

16. Sursa: https://www.youtube.com/watch?v=YzDs23Ykous.

XI
Azil după ’89

Imediat după Revoluţie eram convins că va trebui să-mi găsesc o altă îndeletnicire, crezând că nu va mai fi de lucru la IND cu azilanţii români pentru că, odată cu căderea regimului comunist, oamenii nu mai vor avea motive să fugă, să plece. Însă valul de emigranţi şi azilanţi nu s-a oprit; dimpotrivă, mai ales după mineriadele din iunie 1990, mai mulţi români decât oricând au preferat să-şi caute un nou viitor în afara graniţelor.

Ani de zile faţada Facultăţii de Arhitectură a fost „zidul democraţiei“. În vara anului 1990, lângă lozinca scrisă cu litere de o şchioapă „Monarhia salvează România“, sub un slogan antisemit, m-a frapat următorul îndemn: „Români de valoare, ascultaţi sfatul meu. Treceţi Atlanticul, abandonaţi Titanicul“. Mulţi ar fi vrut să asculte acest sfat, dar era cam greu de ajuns în Ţara Făgăduinţei, aflată pe ţărmul celălalt al oceanului. O încercare de a emigra în Europa de Vest părea mai la îndemână. Posibilităţile de emigrare legală fiind reduse, se putea opta pentru o cerere de azil.

Până în luna august 1990, ambasada Ţărilor de Jos din Bucureşti elibera vize turistice la cerere. Numărul de cetăţeni români care îşi făceau un paşaport numai cu gândul să-şi ia tălpăşiţa în Occident crescuse atât de mult, încât cancelariile vestice au luat măsuri. Nu se mai dădeau vize decât celor care aveau un scop precis: o vizită la rude, deplasări oficiale, turistice, ştiinţifice, de afaceri.

Aceste măsuri nu au avut efecte prea clare, pentru că graniţele nu erau păzite ca înainte. Restricţiile impuse de toate ţările occidentale au avut însă darul să-i umilească pe cei care se puteau bucura, în sfârşit, de libertatea de a călători prin Europa. Prin anii ’90, la ambasada Olandei lucra un consul, un tip arogant şi xenofob, căruia părea că-i place să-i jignească pe solicitanţii de vize. Ţin minte şi povestea unei românce care, după ce a predat o perioadă de timp ca profesor invitat la Sorbona, a cerut o viză pentru Elveţia, unde a vrut să viziteze nişte cunoştinţe înainte de a se

întoarce în România. Un funcţionar de la ambasada Elveţiei a pus harta Europei pe birou şi i-a explicat profesoarei, cu o politeţe înjositoare, că pentru a călători din Paris la Bucureşti se poate ocoli Elveţia fie luând ruta nordică, fie luând-o pe cea sudică...

În ciuda impedimentelor, mulţi români veneau în Olanda să ceară azil la începutul anilor ’90. În acei ani, România era nelipsită de pe lista ţărilor din care veneau cei mai mulţi azilanţi. În anul 1990, 2200 de români au cerut azil în Olanda, astfel încât în acel an România s-a situat pe locul doi la numărul de azilanţi, după Sri Lanka, unde era război civil.

Rezultatul a fost că nu am rămas fără slujba de interpret la IND, ci, dimpotrivă, am fost mai solicitat ca oricând. Câţiva ani buni am bătut Olanda în lung şi în lat, la toate centrele de predare, ca să traduc pentru românii care solicitaseră azil. În primul rând, erau cei care se predaseră în Olanda înainte de căderea regimului şi încă nu fuseseră audiaţi de funcţionarii de la IND. Mai toţi au reacţionat negativ la evenimentele din decembrie 1989 şi parcă le părea rău că a fost răsturnat comunismul, pentru că îşi vedeau diminuate sau anulate şansele de a rămâne în Olanda.

— A dispărut regimul de care aţi fugit, erau întrebaţi, de ce nu plecaţi acasă?

— Am vorbit cu părinţii şi mi-au zis că încă nu este bine, a fost mereu răspunsul.

Bineînţeles, nu avea cum să fie „bine“ imediat după căderea dictaturii, dar nici de azil nu mai putea fi vorba.

La această categorie s-au adăugat cei care au plecat după Revoluţie, neavând încredere în direcţia în care o luase România. Foarte puţini dintre aceşti solicitanţi de azil au primit statutul de refugiat politic, pentru că nu satisfăceau criteriile. Nu erau persecutaţi, nu erau căutaţi de autorităţi, nu riscau să fie închişi, nu erau împiedicaţi să-şi desfăşoare activităţile, nu erau opriţi să părăsească România. Le era pur şi simplu scârbă de noua democraţie „originală“ şi nu aveau răbdare să aştepte o ameliorare a situaţiei precare din patrie. Poate erau aventurieri, cum s-a spus adesea, dar câţi oameni nu pleacă din ţara lor în căutarea unei vieţi mai bune? O ambiţie logică, dar procedura de azil avea alte reguli. Şi aceste reguli, criteriile pentru a putea beneficia de statutul de refugiat în baza legislaţiei

internaţionale, au rămas nemodificate şi după schimbările din Europa Centrală şi de Est. Consecinţe imediate pentru azilanţii din România avea faptul că o contestaţie împotriva verdictului negativ al autorităţilor olandeze nu mai avea „efect suspansiv“. Cu alte cuvinte: nu se mai acorda un permis de şedere celor cărora li se respingea solicitarea de azil în aşteptarea soluţionării contestaţiei.

După valul iniţial din primele luni de după revoluţie, a scăzut considerabil nivelul solicitărilor de azil. În anul 1990, majoritatea erau persoane care afirmau că participaseră la diferite activităţi politice şi se confruntau cu reacţii adverse din partea comunităţii sau a societăţii. Dar nu aveau întotdeauna motive serioase de azil. Îl ţin minte pe tânărul care susţinea că a fugit în primăvara anului 1990 din România pentru că îi era frică de ţărăniști. Se implicase în politică, pretindea el, de partea FSN-ului şi a avut nişte discuţii mai aprige la un pahar, discuţii care au rezultat într-o încăierare. După care a fost nevoit să se refugieze la capătul celălalt al Europei să nu pățească ceva şi mai rău de mâna suporterilor partidului creştin-democrat PNȚCD, în ciuda faptului că FSN-ul, precursorul PSD-ului, era la putere...

Altul, român neaoş din Ardeal, a cerut azil în Olanda pentru că se temea de unguri. „De ce nu te muţi la Bacău? Acolo nu prea sunt unguri“, l-a întrebat funcţionarul olandez. „Ce să fac la Bacău?!“ s-a revoltat omul. „Nu am pe nimeni acolo…“ Următoarea întrebare care s-a impus, adică pe cine are în Olanda, a rămas fără răspuns.

Era şi o tânăra doamnă care mergea în mod regulat la manifestaţii împotriva guvernului FSN. Şi atunci interveneau jandarmii şi trebuia să o ia la sănătoasa. Acum era gravidă şi nu mai putea alerga când era fugărită de forţele de ordine. Din acest motiv nu a găsit altă scăpare decât să plece în Olanda şi să ceară azil. Varianta să nu mai participe o perioadă de timp la manifestaţii era pentru ea de neconceput, pentru că era atât de pornită împotriva lui Iliescu, încât nu era chip să se abţină să nu mai iasă în stradă. Deci, logic, nu?, pentru binele copilului încă nenăscut s-a hotărât să se refugieze în Olanda.

Şi erau destui care, cu toată sinceritatea şi inocenţa, explicau că nu cereau azil politic ci azil economic, pentru că au rămas fără loc de muncă. Parcă nu

le venea să creadă că aşa ceva nu există. De aceea, mulţi veneau încărcaţi de diplome, certificate, adeverinţe şi scrisori de recomandare, ca să sublinieze disponibilitatea lor pentru piaţa muncii din Olanda, arătând însă, vrând-nevrând, că nu aveau ce căuta într-o procedură de azil. Îmi aduc aminte de un tânăr care la începutul anilor ’90 s-a prezentat la interviu însoţit de proprietarul unei pizzerii care s-a declarat dispus să-l angajeze pe loc. I s-a explicat că ar trebui să se adreseze Ministerului Muncii, unde de altfel nu avea nici o şansă; piaţa muncii urma să rămână închisă pentru români pentru mulţi ani. Cel mai ciudat document pe care l-am văzut ca act doveditor în cadrul procedurii de azil a fost certificatul de virginitate prezentat de o solicitantă, trecută de prima tinereţe, care sperase să-şi mărească şansele cu această probă de moralitate.

Alţii ştiau mai bine cum funcţionează sistemul. A rămas de pomină un şofer de TIR, care făcea mereu cursa România-Olanda-România. În Olanda trebuia să aştepte câteva zile până să încarce marfa pentru drumul de întoarcere. Acele zile avea să le petreacă în cabina maşinii, ceea ce nu era tocmai confortabil. Atunci „se preda“ ca solicitant de azil. Numărul de cereri de azil fiind foarte ridicat în acei ani, era primit fără să i se ceară alte date decât numele, prenumele şi data naşterii. Actele, chipurile, le pierduse pe drum trecând din Polonia în Germania, sau i-au fost furate. Nici amprentele nu i se prelevau. Apoi acest domn Ionescu sau Popescu era cazat într-un centru provizoriu pentru azilanţi, în general un camping sau un sat de vacanţă, unde primea trei mese pe zi, se uita de dimineaţa până seara la televizor, juca şeptică cu băieţii şi mai bea şi câte o bere, plătită din suma de 150 de florini primiţi la poartă, pentru că refugiatul are nevoie de bani să-şi ia câte ceva de trebuinţă urgentă. Zilnic dădea telefon la firmă să se intereseze dacă era pregătită marfa şi după confirmare respectivul dispărea fără urmă.

Evident, nu după mult timp, în cercurile de emigranţi s-a aflat că şansele de reuşită sunt infime în Olanda şi că trebuie să vii cu ceva mai convingător. Destui jucau atunci cartea discriminării. Discriminarea este un fenomen regretabil care există, din păcate, peste tot în lume. Însă este extrem de dificil de dovedit. Poţi considera că n-ai primit un anumit loc de muncă nu pentru că era altul mai potrivit, dar pentru că eşti femeie, rom, maghiar, prea

bătrân, prea tânăr sau pentru că numele tău de familie nu sună românește. Câțiva ani după aderarea României la UE am tradus la un birou de avocatură pentru un român care ceruse azil pentru că toată viața a fost discriminat deoarece numele lui se termina în „-ov“. De aceea nu a putut să facă școala pe care și-ar fi dorit-o, nu s-a putut angaja unde a vrut el și acum, în sfârșit, a luat hotărârea să încerce să-și facă un viitor în Olanda. Omul părea sincer, dar dacă într-adevăr ar fi vrut să scape de discriminare pe acest motiv, mai bine se ducea în Bulgaria, zic eu...

Îmi amintesc și cazul unui tânăr care în primăvara anului 1990 folosise xeroxul de la serviciu pentru a copia materiale pentru manifestanțiile din Piața Universității. S-a aflat de acest lucru și s-a grăbit să plece în Olanda ca să nu aibă cumva probleme. În timpul interviului a afirmat, cu o naivitate dezarmantă, că în următorii doi, trei ani probabil autoritățile nu vor avea timp de el, dar după aceea libertatea lui ar putea fi pusă în pericol. Nu este de mirare că a primit o hotărâre negativă cu precizarea că dacă peste câțiva ani situația se va arăta critică pentru el, are tot dreptul să mai depună o dată o cere de azil.

Dar poate găseai înțelegerea autorităților dacă arătai că erai discriminat ca cetățean român de etnie maghiară. Bineînțeles, majoritatea dădea „interviul“ în limba maghiară, dar nu toți. Și mai era și tipul care a protestat împotriva faptului că actul lui de identitate provizoriu specifica la rubrica „*nationaliteit*“ că este „*Roemeen*“. În limba neerlandeză se folosește „*nationaliteit*“ atât pentru „cetățenie“, cât și pentru „etnie“, am încercat să-i explic. Dar omul s-a arătat profund jignit că l-au făcut olandezii român și s-a prezentat la poliția de străini pentru a cere modificarea actului, ceea ce s-a făcut fără discuție, cu scuzele de rigoare, la cererea clientului. Astfel, pentru audierea lui a fost chemat un translator pentru limba maghiară, o limbă pe care, din păcate, nu o stăpânea deloc cetățeanul român de naționalitate maghiară. Nu știu dacă a reușit să explice de ce el, ca cetățean maghiar ce părea să fie, pentru că așa rezulta din legitimația lui, nu știa nici o boabă de maghiară...

Un alt grup de discriminați erau romii, care se remarcau prin faptul că mai mereu apăreau în grup. Se prezentau la autorități familii întregi care creau mari probleme pentru că refuzau să fie separați și împărțiți în grupuri

mai mici ca să fie cazați. Interviurile cu ei erau de asemenea complicate, fiindcă uneori îți lua o dimineață întreagă să înțelegi care erau exact relațiile de rubedenie. Toții copiii erau comuni și se foloseau porecle și prenume alternative:

— Câți frați și câte surori ai?
— Trei.
— Băieți sau fete?
— Și băieți, și fete.
— Numele lor?
— Sida, Portocala și Nicușor.
— Nicușor? Maică-ta a zis că îl cheamă Alexandru.
— Păi da.
— Deci cum îl cheamă?
— Alexandru.
— Atunci de ce zici că îl cheamă Nicușor?
— E fratele meu.
— ...
— Păi da.
— Maică-ta a zis că Portocala nu este sora ta, ci verișoara ta.
— Ce să fie?
— Verișoara ta.
— Da.
— N-ai zis că e sora ta?
— Păi dacă am venit împreună…!

Membrii acestor grupuri nu erau de multe ori în stare să distingă între problemele sociale și economice – reale – cu care se confruntau mulți români și foarte mulți romi, și eventualele probleme individuale, singurele care contau pentru obținerea unui statut de refugiat. Nu prea interesa pe nimeni ce au pățit alții din familie, comunitate, etnie, conta numai experiența ta personală. Îi mai țin minte pe cei patru frați Cârpaci – Ionuț, Ionică, Ionel și Ion – care nu aveau deloc probleme individuale, ci doar probleme colective, ca frați. În astfel de situații, aveam adesea tendința să folosesc pronumele „tu“ sau „mata“ când vorbeam cu ei, nu din lipsă de politețe, dar pentru că pronumele „dumneavoastră“ putea fi înțeles la plural

şi se preta la confuzii şi neînţelegeri.

Adesea, dialogurile cu azilanţii de etnie romă păreau luate direct din schița „Cum se înțeleg țăranii“ de I.L. Caragiale:

— Este fiul dvs.?

— Cine?

— Copilul pe care îl ţineţi în poală.

— Da, fiul meu.

— Cum îl cheamă?

— Pe cine?

— Pe copilul pe care îl ţineţi în poală, doamnă.

— Baron.

[Da, aproape ca pe fiul lui Trump, Barron. Abia scriind aceste rânduri, îmi dau seama…]

— Și în ce dată s-a născut?

— Cine?

Astfel, interviurile acelea îţi ocupau cam toată ziua.

Mulți azilanți întâmpinau greutăți în a-și expune problemele în fața autorităților. Ori se blocau, ori nu aveau, în general, prea multă încredere în orice reprezentant al statului, ori pur și simplu nu erau în stare să explice un lucru suficient de clar, ori nu aveau deloc motive de azil și le era greu să le inventeze pe loc.

De exemplu, omul care ceruse azil în Olanda pentru că s-a certat la serviciu pe teme politice:

— Mi-a spus șeful: Asta – sau asta.

Imaginați-vă și gestul: două mâini împreunate în dreapta biroului – două mâini împreunate în stânga biroului.

— Și atunci a trebuit să fug.

Nu ajuta nici faptul că unii români au tendința să răspundă la întrebările pe care le consideră retorice tot cu o întrebare, ceea ce nu prea e convingător când trebuie să se întocmească un raport:

— Și ce ați făcut după aceea?

— Păi ce să fac?

— Nu am de unde să știu, de aceea vă întreb.

— Păi spuneți și dumneavoastră, ce puteam să fac?

Și erau tot felul de oameni cu tulburări psihice. Un bărbat tânăr, aparent fără probleme, a cerut azil pe motivul că era persecutat de autorități, care au vrut să-l oblige să-și pună un implant în măsea care să-i sugereze tot felul de instrucțiuni de comportament și de activitate. Omul s-a revoltat că i s-a respins cererea.

Nu era singurul care protesta vehement împotriva unei decizii negative. Unii respinși amenințau cu Curtea Europeană de Justiție (care soluționează doar litigii între state) ori alte foruri internaționale, trimiteau scrisori la regină (care nu intervenea...), sau amenințau că vor face „sacrificiul suprem“ dacă nu sunt primiți de statul olandez. Cum a fost cazul omului care „studiase foarte bine problema“, petrecând niște ore bune într-o bibliotecă din Italia (ce căuta în Olanda este o altă poveste) și găsise acolo tratatele internaționale la care Olanda era semnatară, în care se preciza că orice cetățean este liber să-și aleagă țara de domiciliu. I-am explicat că acest lucru înseamnă că patria unui om nu are dreptul să-l împiedice să se stabilească în altă țară, nu că își poate lua lumea în cap de parcă n-ar exista pașapoarte și vize. Omul studiase atât de temeinic problema, încât s-a simțit bine pregătit să-mi combată argumentul. Până la urmă, cred că l-am convins cu întrebarea: „Deci, după părerea dumneavoastră, orice chinez are dreptul să se stabilească în Monaco și statul monegasc nu are competența să pună nici un fel de piedică sau să stabilească criterii de admitere?“

Erau și persoane cu evidente traume din epoca comunistă, care rămăseseră cu o frică ce nu se mai justifica. O doamnă care inițial ceruse azil a căpătat până la urmă un permis de ședere, măritându-se cu un tip extrem de dubios, care o și bătea. Avea un fiu adolescent care se simțea prost în Olanda și suporta, bineînțeles, foarte greu tratamentul la care era supusă maică-sa. Doamna însă nu a vrut nici în ruptul capului să se întoarcă în România, convinsă că și-ar fi pierdut copilul, care ar fi fost luat de stat, în timp ce ea urma să fie închisă într-un lagăr de reeducare. Nici unul din prietenii și familia ei nu a reușit s-o convingă că imaginea pe care o avea ea despre România anilor ’90 nu corespundea cu realitatea.

Ca interpret la IND am ajuns chiar personaj de roman. Scriitoarea olandeză Eva Bentis avea gripă în perioada Revoluției Române, și dacă tot nu avea putere de muncă, s-a uitat toată ziua la televizor, la prima revoluție

transmisă în direct. Evenimentele au inspirat-o să scrie un roman despre România, înainte, în timpul și după revoluție. Am cunoscut-o la un eveniment organizat de asociația scriitorilor și traducătorilor din Amsterdam și când am auzit-o povestind despre România, am intrat în vorbă cu ea. Mi-a explicat că face cercetare pentru un nou roman și ar dori să meargă la București ca să vadă cu ochii ei locurile unde s-au petrecut evenimentele din decembrie 1989. Ne-am coordonat vizitele la București și am ajutat-o să ia legătura cu persoane care i-au putut furniza informații personale despre persecuțiile comuniste. Prin scriitorul Florin Iaru, despre care aflasem că fusese arestat în timpul Revoluției, am pus-o în contact cu redacția revistei *Memoria*, și prin *Memoria,* cu regretata Micaela Ghițescu, traducător literar din spaniolă și portugheză, persecutată de comuniști în tinerețe pentru crima că frecventase școala franceză. Drept răsplată, Eva Bentis m-a introdus în romanul ei, care se numește *De engel en het zwaard* („Îngerul și sabia“). Figurez fără nume, în calitatea mea de translator pentru personajul principal (feminin) care cere azil în Olanda, după Revoluție. Pot fi recunoscut după ochelarii mei cu ramă aurie (așa cum purtam pe atunci). Naratorul subliniază că azilanta s-a bucurat că translatorul este olandez, pentru că nu ar fi avut încredere în el dacă era român.

Când printre numărul mare de azilanți cu cetățenia română nu se (mai) găsea nici un refugiat autentic, autoritățile olandeze au luat măsuri. În august 1994 s-a demarat „Acțiunea Rucsac“, denumirea indicând deja că solicitanții de azil din România făceau mai degrabă parte din categoria turiștilor decât din cea a refugiaților. Ideea acestei acțiuni era ca toți cetățenii români care doreau să ceară azil trebuiau să se prezinte la centrul de predare din Schalkhaar, în estul țării, unde se făcea un prim triaj. Cei care revendicau probleme politice, de orice natură, erau audiați scurt și transferați apoi la un centru pentru azilanți obișnuit, unde solicitarea lor urma să fie soluționată. Nu însemna nicidecum că primeau azil politic, pentru că oricum nu se încadrau în criteriile pentru azil, dar măcar erau admiși la procedură. Cei care nu aveau nici urmă de motiv politic, ci erau în căutarea unui loc de muncă, certați cu șeful, certați cu legea sau pur și simplu dornici de o nouă viață, erau categorisiți ca făcând abuz de procedura de azil și reținuți. Apoi erau transferați la un centru de expulzare

de lângă aeroportul Schiphol-Amsterdam şi urcaţi în primul zbor spre Bucureşti care avea locuri disponibile. Cei care doreau să conteste decizia de expulzare aveau toată libertatea să-şi angajeze un avocat şi să deschidă o procedură de recurs, al cărei rezultat trebuiau să-l aştepte însă acasă.

Efectele Acţiunii Rucsac nu s-au lăsat aşteptate. În primele zile erau prezenţi în Schalkhaar vreo zece translatori pentru limba română care nu-şi vedeau capul de treabă de dimineaţa până seara. După doar câteva zile deja au început să apară azilanţi cu bilete de tren din Germania până la Deventer, gara cea mai apropiată. După nici o săptămână interpreţii au cam rămas fără obiectul muncii şi numărul lor a fost redus drastic. Veştile despre măsurile draconice ale autorităţilor olandeze s-au răspândit repede. Foarte mulţi dintre cei care intenţionau sa-şi încerce norocul în Olanda au renunţat imediat ce au aflat că exista riscul să fie suiţi în primul avion spre Bucureşti.

Spre sfârşitul Acţiunii Rucsac a fost reţinut şi un grup mare de romi, care pretindeau că au fost atacaţi de români, că locuinţele lor au fost incendiate şi au fost fugăriţi. Pentru că se contraziceau unii pe alţii cu privire la amănuntele evenimentelor evocate, s-a ajuns destul de repede la concluzia că motivele expuse erau false şi nu era nici o şansă ca membrii grupului să primească azil în Olanda. Deci, în cadrul acţiunii, existau toate motivele să îi trimită acasă. Problema era că nici unul dintre membrii acestui grup nu avea acte. Unii dintre ei au recunoscut că le aruncaseră crezând că astfel vor putea evita expulzarea.

Un funcţionar mai îndrăzneţ din cadrul IND-ului s-a hotărât să forţeze lucrurile, pe răspunderea lui, făcând o înţelegere cu KLM-ul pentru repatrierea grupului, plus încă vreo zece alţi azilanţi care au picat în aceeaşi oală cu ei. KLM-ul a fost de acord să elibereze biletele cu condiţia să fie şi o escortă puternică în avion pentru a evita orice deranj pentru ceilalţi pasageri. Zis şi făcut! Vreo 16 tipi mai solizi, plus două domnişoare din cadrul jandarmeriei olandeze, au fost desemnaţi să însoţească grupul de români în timpul întoarcerii în ţară. M-au luat şi pe mine să traduc la nevoie. Foştii azilanţi stăteau în spate, iar jandarmii olandezi se aşezaseră pe două rânduri în mijlocul avionului ca să separe grupul de repatriaţi de pasagerii obişnuiţi.

Autoritățile române nu s-au prea bucurat când au fost nevoite să gestioneze numărul considerabil de cetățeni nedocumentați, aduși cu tupeu în țară de niște olandezi care i-au expulzat fără acte și fără o consfătuire prealabilă cu partea română. Dar fiindcă era greu de tăgăduit faptul că era vorba de cetățeni români, situația a fost, până la urmă, acceptată și ni s-a spus că nu mai e nevoie de prezența noastră pentru a face verificările de rigoare. Puteam deci să mergem la hotel.

Băieții de la jandarmerie s-au distrat copios în scurtul lor City Break la București, și cu acea ocazie am avut și eu bucuria, în același local unde mergeam la ’mpinge-tava prin anii ’70 cu Steinar și Cornelia, să văd primul striptease din viața mea.

Oricum, această repatriere forțată a decurs fără incidente. Un caz tragic și mult mediatizat a fost cel al lui C. Rudaru, din 1992, care ceruse azil și a refuzat, după primirea răspunsului negativ, să părăsească teritoriul Olandei. Pentru că a persistat în refuzul lui, a fost reținut pentru a fi expulzat. A făcut un scandal atât de mare în momentul în care urma să fie suit în avion cu escortă, încât jandarmii i-au acoperit gura cu scotch, pentru a-l împiedica să mai țipe și să scuipe. Rudaru, care avea căile respiratorii blocate, a fost privat de oxigen și a făcut stop cardiac. A fost salvat, dar din cauza lipsirii prelungite de aer a suferit leziuni cerebrale permanente. Inițial statul olandez a considerat că doar Rudaru era responsabil pentru situația în care a ajuns provocând singur incidentul, dar după cinci ani s-a ajuns la o înțelegere în baza căreia tânărul român, handicapat grav pe viață, a primit suma de un sfert de milion de guldeni pentru a înlesni vizitele rudelor la centrul de recuperare medicală unde i se asigura, de către statul olandez, îngrijirea medicală de specialitate de care avea nevoie, până la sfârșitul zilelor sale.

S-au luat și alte măsuri după acest incident, precum interzicerea folosirii scotchului. Dar cum expulzezi pe cineva în România dacă comportamentul lui este de așa natură încât compania aeriană refuză transportarea persoanei respective? La scurt timp după cazul Rudaru, am fost chemat într-o zi să traduc la o unitate de jandarmerie. Când am ajuns acolo mi s-a explicat că trebuia doar să-i explic procedura unui român care urma să fie expulzat în țara lui natală. Omul jurase că nu va pleca din Olanda și că se va opune

oricărei tentative de repatriere forţată. Văzând incidentul recent cu Rudaru, autorităţile au luat măsuri drastice. Au închiriat un avion Cesna cu vreo cinci locuri pentru a-l transporta pe românul recalcitrant în patrie. Omul a fost obligat să se întindă pe o targă, unde a fost imobilizat cu brăţări autoblocante. I s-a adus la cunoștință că la dispoziția secretarului de stat pentru justiție va fi dus în România și că va fi însoţit de doi ofiţeri de la jandarmerie, un medic şi cei doi piloți. Din păcate, nu mai era loc pentru un translator la bord. Omul – răguşit pentru că zbierase toată noaptea – a protestat că mai are un recurs, dar a fost în zadar. Prin această acţiune s-a dorit demonstrarea faptului că, dacă statul olandez îţi spune că trebuie să părăseşti Olanda şi tu refuzi, autorităţile sunt suficient de ţicnite încât să te suie într-un avion închiriat ca să te ducă acasă.

Numărul de solicitanţi de azil români a continuat să scadă, mai ales după ce România a fost declarată „ţară sigură“ în 1996. Această calificare însemna că statul de drept din România se dezvoltase în aşa măsură, încât orice problemă între cetăţean şi stat putea fi rezolvată acolo, şi nu mai era nevoie de protecţie din partea unui alt stat. Cazurile azilanţilor erau acum soluţionate expeditiv şi încheiate în termen de 48 de ore. Mai erau cetăţenii moldoveni care cereau azil, chiar erau şi români care pretindeau să fie originari din Republica Moldova fără să cunoască nici măcar bancnotele folosite dincolo de Prut. Cu toate acestea, capitolul „azil pentru români“ a fost închis definitiv.

Deşi munca de translator la IND nu era singura mea îndeletnicire, a fost câțiva ani buni principala mea sursă de venit. După ’90 am simțit și eu un imbold lăuntric capitalist, să desfăşor o activitate, să deschid o firmă, să cumpăr, să vând… Foarte repede mi-am dat seama că nu am stofă de întreprinzător, de om de afaceri. Făcând pregătirile pentru deschiderea unei eventuale afaceri, în domeniul import şi export, unde vedeam multe posibilități, am avut sentimentul puternic că îmi irosesc timpul: aveam de citit, de scris, de tradus. Vorba olandezului: „Ciubotarule, nu te îndepărta de calapod!“

Însă cu activitatea mea de interpret, traducerile făcute de Cornelia şi diferite alte activități – și cu sprijinul băncii – am reuşit să punem bani deoparte să ne luăm o casă. În Amsterdam prețurile erau peste medie, aşa

încât ne-am orientat în altă parte, şi anume în Leiden. Oraşul se lăuda cu cea mai veche universitate din Olanda, cu şcoala latină care l-a avut elev pe Rembrandt, cel mai renumit fiu al locului, şi cu trei muzee bine cotate printre care faimosul Muzeu de Antichităţi. Avea o viaţa culturală bogată si nu era prea departe nici de Amsterdam, nici de Haga. Până la urmă, nu am ales Leiden, ci Leiderdorp – ce se poate traduce prin „satul Leidenului“ – o localitate despărţită de Leiden de Rinul Vechi, un braţ mai mic al Rinului, care se varsă în Marea Nordului. M-a amuzat întotdeauna gândul că, teoretic, foarte teoretic, puteam să mă urc într-o barcă sau să sar în apă la 300 de metri de casă, şi astfel aş putea să ajung, prin Rinul de Jos şi Canalul Rhein- Main-Donau, la Dunăre, până la Sulina, unde se varsă un braţ al Dunării în partea opusă a Bătrânului Continent, în Marea Neagră...

Ne-am mutat în vara anului 1992. Doru a venit să ne ajute cu golirea apartamentului din Amsterdam, cu zugrăvirea casei din Leiderdorp şi cu transportarea efectivă a lucrurilor. Nu a fost prima lui vizită în Olanda. Imediat după ce s-a dat drumul la paşapoarte, i-am făcut o invitaţie ca să poată obţine o viză de la Ambasada Ţărilor de Jos. A izbutit în sfârşit să ne facă o vizită în vara lui 1990.

XII
Relaţii noi

Când s-a produs schimbarea de regim în România, relaţiile olandezo-române au intrat pe un făgaş nou. Deşi legăturile tradiţionale dintre cele două ţări, aflate la poli opuşi ai continentului au fost bune în decursul deceniilor după stabilirea relaţiilor diplomatice, în anul 1880, înăsprirea regimului comunist a avut drept efect inevitabil şi alterarea acestor legături, care deveniseră aproape inexistente în ajunul Revoluţiei Române. La Ambasada României nu mai călca nimeni, şi dacă se ţinea vreo recepţie de 23 august sau cu ocazia altor sărbători mari, Olanda trimitea un funcţionar de nivel modest de la Externe, care trecea doar ca să dea bineţe şi se retrăgea cât mai grabnic. Un timp a mai funcţionat Acordul Cultural dintre Regatul Ţărilor de Jos şi Republica Socialistă România din 1976, în baza căruia cele două ţări se angajau să promoveze schimburi academice, ştiinţifice şi culturale, dar în decursul anilor ’80 acordul a fost limitat la invitarea unui lector de neerlandeză la Universitate din Bucureşti, cu scopul de a preda limba. Schimburile propuse implicau şi schimburi de persoane, pe care România ezita să le permită, având în vedere că profesorii, oamenii de ştiinţă şi alţii care călătoreau în străinătate profitau de ocazie să părăsească definitiv România. Lectorul care ar fi trebuit să vină să predea la secţia de română de la Universitatea din Amsterdam şi care avea bagajele aproape făcute a fost obligat, pe la sfârşitul anilor ’80, să renunţe în ultima clipă la ocuparea postului „din motive de sănătate“, cum au minţit autorităţile comuniste.

Revolta poporului român din decembrie ’89 a stârnit multă simpatie în rândul populaţiei olandeze. Aceste sentimente au fost întărite printr-o emisiune televizată, în data de 30 decembrie 1989, sub titlul „Ajută-i pe români“, prezentată de Linda de Mol, o crainică cunoscută în Olanda care pe atunci se afla încă la începutul carierei. S-a cântat muzică românească, s-au prezentat imagini din România şi s-au strâns bani pentru a oferi un prim

ajutor poporului român.

Această emisiune – şi multe alte emisiuni despre România de la începutul anilor ’90 – a fost însă cu două tăişuri. Desigur, atitudinea de solidaritate cu românii a fost sinceră, însă imaginile arătate, inclusiv filmele de coşmar din orfelinate, au prezentat o Românie într-o gravă stare de degradare economică, socială şi morală. Şi aceste imagini au dăinuit. Mulţi, mulţi ani după Revoluţie, când situaţia se îmbunătăţise considerabil, a persistat totuşi ideea că România este o ţară mizerabilă, cu condiţii de viaţă asemănătoare acelora dintr-o ţară aflată în curs de dezvoltare.

Partea pozitivă a fost că mulţi olandezi au fost motivaţi să-şi aducă aportul la dezvoltarea postcomunistă a României. Existau deja organizaţii bisericeşti olandeze care întreţineau relaţii strânse cu bisericile protestante – mai toate maghiare – din România. Mulţi preoţi reformaţi din România şi-au făcut studiile la seminarul teologic din oraşul olandez Kampen şi în anii ’90 am întâlnit în Transilvania preoţi reformaţi care încă nu uitaseră neerlandeza învăţată în timpul studiilor. Partenerii olandezi le trimiteau şi cărţi religioase fraţilor lor protestanţi din România, care nu ajungeau întotdeauna la destinaţie. În Muzeul Biblic din Amsterdam unul dintre exponate este un sul de hârtie igienică, fabricat dintr-o biblie în limba maghiară trimisă din Olanda, interceptată şi topită pentru a fi utilizată într-o toaletă publică. Un cetăţean olandez aflat în vizită în România a furat sulul cu pricina şi l-a donat muzeului ca o dovadă a îngrădirii dreptului la practicarea religiei în ţările socialiste.

Înainte de ’89, au fost şi câteva municipalităţi din Olanda care s-au alăturat acţiunii internaţionale *Operations Villages Roumains*, o iniţiativă belgiană demarată din anul 1988, menită să oprească distrugerea satelor româneşti prin sistematizarea localităţilor. Planul sistematizării, demarat din 1974 încolo, probabil inspirat de vizita cuplului Ceauşescu în China şi Coreea de Nord în 1971, urmărea demolarea parţială a oraşelor ca să se facă loc pentru edificii mai „socialiste“, de tipul Palatului Parlamentului. De asemenea, planul prevedea demolarea satelor „iraţionale“, care aveau mai puţin de o mie de locuitori, şi înlocuirea lor cu „centre agroindustriale“, pâlcuri de blocuri de proastă calitate unde ţăranii nu mai aveau posibilitatea să-şi menţină gospodăria rurală.

Scopul organizaţiei *Operations Villages Roumains*, era să convingă municipalităţi din Vest să „adopte“ câte o localitate rurală din România ca să o apere, prin acest gest de solidaritate publică şi mediatizată, de buldozere. Planul de demolare a satelor şi de distrugere a civilizaţiei rurale din România nu a ajuns foarte departe. Poate au contribuit şi protestele occidentale, dar oricum era un plan pentru care nu existau nici fonduri, nici materiale, nici unelte – aşa încât în momentul căderii regimului, doar câteva zeci de sate au fost afectate de sistematizare.

După Revoluţie, multe municipalităţi olandeze au iniţiat înfrăţiri sau jumelaje cu oraşe, municipii şi comune din România, unele ca o continuare a contactelor din epoca comunistă. Un mare succes a fost înfrăţirea municipiului Sibiu cu Deventer, care a rezultat, pe parcursul anilor, în multe contacte benefice pentru ambele părţi – inclusiv câteva căsătorii.

Personal am însoţit o delegaţie din Sassenheim, o comună destul de înstărită situată lângă municipiul Leiden, în vizita de lucru făcută comunei Tileagd/Tilegd, din judeţul Bihor, o localitate cu o populaţie mixtă româno-maghiară şi cu un primar cam zănatic de felul lui, dar cinstit, sincer şi plin de ambiţii cu privire la îmbunătăţirea şi înfrumuseţarea comunei sale. Din 2001 cele două comune sunt înfrăţite, ceea ce a rezultat într-o colaborare trainică. Centrul comunal din Tileagd fost construit cu o contribuţie substanţială a părţii olandeze şi poartă numele de Sassenheim Ház/Casa Sassenheim.

Imediat după înlăturarea regimului comunist, s-au iniţiat multe contacte şi colaborări între Olanda şi România, unele mari, altele pe o scară foarte modestă, unele bine gândite, altele improvizate fără chibzuinţă, unele primite cu entuziasm de români, altele împiedicându-se de parteneri indiferenţi, încăpăţânaţi sau corupţi, sau de o birocraţie kafkiană. S-au stabilit contacte cu biserici şi şcoli, cu cămine şi comune – şi cu români, maghiari şi romi, cu intelectuali şi agricultori, cu orăşeni şi săteni. O mare parte din aceste contacte au fost sub formă de ajutoare, dintr-o solidaritate autentică cu populaţia României, mai ales cu cei care se aflau într-o situaţie precară.

Câteva proiecte s-au lovit de aroganţa unor olandezi. Au fost câţiva care s-au deplasat în România cu scopul de a le explica băştinaşilor cum am

reuşit noi să fim aşa de dezvoltaţi, de civilizaţi şi de eficienţi. Ţin minte un tip – bine intenţionat – care se plângea oricui avea urechi şi răbdare să-l asculte că s-a dus personal în România cu un plan de acţiune gata făcut şi că nu a găsit pe nimeni acolo dispus să pună în practică minunatele sale idei. O explicaţie pentru acest dezinteres ar putea fi faptul că omul respectiv uitase să-i întrebe pe români ce doresc ei de fapt.

Cea mai penibilă experienţă am trăit-o cu un club de domni înstăriţi din sudul Olandei. Deoarece aveau dorinţa statornică de a promova înflorirea limbii neerlandeze, aceşti notabili generoşi se hotărâseră să sprijine catedra de neerlandeză de la Universitatea din Bucureşti. Într-o după-amiază însorită m-am deplasat, împreună cu prietenul meu Gheorghe Nicolaescu, pe atunci aflat încă în conferenţiar la Bucureşti, în provincia Brabant de Nord ca să fim primiţi în audienţă de preşedintele în exerciţiu al asociaţiei, de profesie notar public în rezervă. Boierul ne-a primit în casa lui somptuoasă ca să ne destăinuie că sprijinul mărinimos oferit de el şi de confraţii lui urma să constea într-un număr de exemplare – gratuite! – ale fiţuicii asociaţiei, aşa încât studenţii de la neerlandeză din ţara subdezvoltată care se cheamă România să poată învăţa de la nişte experţi olandezi cum să redacteze un proces-verbal de şedinţă.

Din fericire, au fost multe, foarte multe exemple de colaborări bune, respectuoase, care au apropiat cele două ţări şi cele două popoare. Vreau să dau încă un exemplu. Pensionarul Lein Kodde a fost, de partea olandeză, forţa de propulsie din spatele Fundaţiei Festog, care colabora cu fundaţia timişoreană Pentru Voi. În România a avut o parteneră pe măsură, pe admirabila doamnă Laila Onu, care conduce până în ziua de astăzi un centru de zi pentru persoane cu dizabilităţi. Acest proiect avea evident nevoie de un sprijin din afară, material dar nu numai, în acei ani dificili imediat după Revoluţie. Kodde era dispus să facă orice ca să ajute proiectul timişorean, chiar să-l invite în Olanda pe secretarul de stat responsabil în România de îngrijirea persoanelor cu handicap, care deţinea fondurile modeste alocate acestora. Secretarul de stat însă era un politruc extrem de dubios, dar alţi oameni cu care să discuţi nu existau. Ţin minte cât de revoltat mi-a povestit Kodde la telefon despre comportamentul demnitarului român – „pramatia aia“ –, care s-a plâns că, deşi hotelul în care a fost cazat oferea condiţii

destul de bune, patul fusese „cam rece“. Evident, domnul secretar de stat supraponderal se aştepta la o companie feminină ca să-i fie şederea mai plăcută. L-am admirat pe Lein Kodde, care a murit câţiva ani mai târziu într-un tragic accident de circulaţie, pentru că a acceptat să fie umilit de acel nemernic care reprezenta România, pentru un proiect căruia şi-a dedicat vârsta a treia cu scopul de a îmbunătăţi condiţiile de viaţă ale celor mai neajutoraţi cetăţeni români.

Având în vedere că existau câteva sute de ONG-uri olandeze cu activităţi în România, s-a simţit necesitatea unei coordonări şi a unui schimb de informaţii şi experienţe. Atunci s-a înfiinţat *Stichting Roemenië Beraad Nederland* (Fundaţia de Consfătuire a României din Olanda) sau SRBN, care a funcţionat ca o organizaţie-umbrelă pentru iniţiativele legate de România până la aderarea României la Uniunea Europeană. Am fost de multe ori invitat să ţin câte o conferinţă despre evoluţia societăţii româneşti la adunarea anuală a fundaţiei şi am fost şi vorbitorul principal la ultima adunare din 2008. Cu acea ocazie am pledat pentru o altă abordare a României, de acum stat membru al Uniunii Europene, care nu mai avea nevoie de ajutoarele venite din partea cealaltă a continentului. Citez din prelegerea de atunci: „Nu putem respecta România decât dacă ne arătăm deschişi la toate lucrurile bune, valoroase şi unice pe care le are această ţara de oferit. Şi cultura, în sensul cel mai larg şi cuprinzător al cuvântului, constituie o parte esenţială, pentru că neglijând cultura unei ţări, îi desconsideri valoarea intrinsecă. Şi vreau să subliniez că nu mă refer la valoarea ei ca piaţă de desfacere sau oportunitate de investiţii. […] Doamnelor şi domnilor, poate nu vă vine să credeţi, dar sunt aici în sală oameni care vizitează România de aproape două decenii şi nu au pus niciodată piciorul în Muzeul Naţional de Arte. Prin această omisiune nu doar că s-au privat singuri de o experienţă frumoasă, ci au comis o nedreptate faţă de România“.

Apoi am povestit despre cursul de vară la care am participat în anii ’90 la Iaşi, un oraş care mi-e drag de atunci. Iaşiul este un oraş mândru în toată modestia lui, purtând în sine o nostalgie după vremurile în care constituia una dintre capitalele României. „Iaşiul este o amintire“, a spus actorul care ne-a recitat „Scrisoarea a III-a“ de Eminescu chiar sub teiul sub care a

zăbovit poetul însuşi. Cel puţin aşa zic spiritele romantice, chiar dacă această idee este combătută de cercetători mai puţin romantici.

La acel curs de vară a participat şi o doamnă din Marea Britanie care lucra ca voluntară într-o casă de copii, o activitate pentru care nu merită decât laudele noastre. Însă, în timpul cursului a ridicat obiecţii cu privire la faptul că s-a acordat atât de multă atenţiei poeziei române, în timp ce atât de mulţi copilaşi din ţară se aflau încă într-o poziţie precară. În viziunea ei, poezia era o dovadă de frivolitate în vremuri de restrişte. Din păcate, nu am avut ocazia s-o întreb cum ar fi să amânăm lectura şi montarea pieselor de teatru ale lui Shakespeare cât timp Marea Britanie se confrunta cu atâtea privaţiuni – mai ales după mulţi ani de guvernare conservatoare.

Atitudinea ei mi s-a părut nu doar ignorantă, dar şi arogantă şi jignitoare. Este aroganţa cetăţeanului unei ţări care a atins mai repede un nivel ridicat de prosperitate (furând de peste tot, dar asta este altă discuţie), faţă de locuitorii unei ţări cu care istoria a fost mai puţin îngăduitoare. Sunt prea mulţi oameni (şi nu-i exclud deloc pe olandezi) care dobândesc din această stare de fapt o superioritate nicidecum justificată.

În perioada de după decembrie 1989, Comitetul România, înfiinţat în 1988, a primit multe donaţii din partea membrilor şi simpatizanţilor, dar şi o sumă mare de bani, mulţumită iniţiativei unui român. În scopul de a strânge fonduri pentru ţara lui de origine, artistul plastic Veron Urdăreanu a organizat o licitaţie cu opere de arte, pentru care a solicitat, cu titlu gratuit, contribuţii în natură din partea colegilor săi de breaslă. Suma fabuloasă care s-a strâns atunci a fost în jur de o sută de mii de guldeni (vreo patruzeci de mii de euro). Neavând o ţintă clară pentru aceşti bani, i-a oferit Comitetului România, să-i folosească pentru poporul român. Iniţial, comitetul a cheltuit o parte din bani pe proiecte mai mici, dar apoi ne-am gândit la o altă strategie. Având în vedere că erau atât de multe organizaţii, fundaţii şi asociaţii care aveau relaţii cu România, am considerat că puteam aduce un aport prin informarea oamenilor despre ţara care îi preocupă. Presa obişnuită din Olanda nu prea oferea informaţii despre România, şi articolele care se publicau arătau o clară preferinţă pentru ştiri negative, dominate de copii ai străzii, câini vagabonzi şi mineri bătăuşi. Iniţial am publicat, mai mult ca să ne facem mână, un *newsletter*. Dar după câteva numere ne-am

decis să facem efortul, proptit de banii pe care îi aveam la dispoziție, de a publica o revistă adevărată.

Din februarie 1995 până în decembrie 2006 am publicat așadar revista *Roemenië Bulletin* (*Buletinul românesc*), de șase ori pe an. Redacția inițială consta din Sorin Alexandrescu, Cornelia Golna și Jan Willem Bos. Un loc central ocupa calendarul celor mai de seamă evenimente din România, în intervalul de două luni dintre cele două numere ale revistei. Inițial calendarul a fost scris numai de Sorin Alexandrescu, dar era o activitate cronofagă așa că ulterior am împărțit sarcina. Sorin scria și comentariul politic, de la bun început o rubrică permanentă. În rest erau articole despre politică, economie, cultură, literatură, istorie, experiențe olandeze ale unor români, experiențe românești ale unor olandezi, interviuri etc.

Primul număr a fost tipărit în 900 de exemplare, pe care le-am expediat la toate persoanele despre care credeam că ar putea fi interesate, la tot felul de adrese obținute din mai multe surse. Inevitabil, câteva zeci de exemplare s-au întors, pentru că presupusul destinatar nu mai locuia de mult la acea adresă sau nu locuise niciodată acolo. Chiar m-a sunat o doamnă olandeză ca să mă întrebe dacă nu știu cumva pe unde a ajuns fostul ei prieten român, care, în momentul în care a eșuat relația lor, nu și-a luat doar obiectele personale când a părăsit locuința comună. Dar s-au abonat după primul număr în jur de 200 de persoane, ceea ce ne-a dat curajul să continuăm. Până la urmă, am ajuns la un număr de 700 de abonați în Olanda, plus aproximativ 50 în străinătate, mai ales în Flandra. Mai mult, condițiile tehnice s-au îmbunătățit pe parcursul celor 12 ani în care am publicat revista. Nu numai că am căpătat un program de tehnoredactare mai performant, dar și dezvoltarea internetului ne-a schimbat și înlesnit mult munca. Mai țin minte că Sorin – în epoca de piatră de dinainte de e-mail – era deseori nevoit să vină cu mașina de la Amsterdam la Leiderdorp doar ca să-mi lase discheta cu articolele sale.

În anul 2000 Sorin Alexandrescu a fost onorat cu funcția de consilier al președintelui Emil Constantinescu, astfel că a trebuit să se retragă din redacția buletinului. În locul lui a venit colegul meu André Kom, care a terminat (la fel ca subsemnatul, dar la o distanță de câțiva ani buni) Facultatea de Litere, Secția limba și literatura română, de la Universitatea

din Amsterdam. În același timp, sarcina de a scrie comentariul politic i-a revenit lui Dorin Perie, doctorand și apoi docent la aceeași secție din cadrul Universității din Amsterdam.

Timp de 12 ani, a trebuit să dedic o bună parte a timpului meu liber revistei *Roemenië Bulletin*. Pentru mine era deosebit de important să scoatem revista la timp la fiecare două luni, deci asta însemna că ne programam concediile în jurul revistei. Fiecare ultim weekend din lunile cu soț erau rezervate încheierii redactării ca să putem intra de luni dimineață în tipografie.

Revista se străduia să prezinte informații variate despre România printr-o atitudine pozitivă, dar critică unde consideram că era cazul. Știam din reacțiile lor că majoritatea abonaților noștri erau mulțumiți de textele noastre, dar inevitabil existau și voci critice. Unii cititori acuzau atitudinea prea pozitivă din partea redacției față de România și comparau revista cu Cântarea României, festivalul „cultural“ propagandistic din epoca ceaușistă. Alții își exprimau părerea că sacrificam atât de mult timp liber pentru o revistă doar din egocentrism, ca să mă dau mare și să mă umflu în pene. Când am participat ca invitat la primul „Forum al presei române de pretutindeni“ în 1999, organizat la București, câțiva dintre colegii mei români stabiliți în Occident au ajuns repede la concluzia că nu putea să fie decât un singur motiv pentru care un olandez scoate o revistă despre România: trebuia să figureze pe statul de plată al Securității. Acel forum a fost un eveniment bine intenționat, dar s-a împiedicat de mai multe obstacole. Invitații erau ziariști din țările vecine, în primul rând din Republica Moldova, dar și din Ucraina și Serbia, reprezentanții presei din „exil“, mai toți din Lumea Nouă, și un singur reprezentant al presei *despre* România, publicată într-o altă limbă decât româna, adică eu. Printre „exilații“ care veneau cât puteau de des în România, dovedind că din ianuarie 1990 nu mai era vorba de nici un exil, erau câțiva cu simpatii legionare, cum rezulta din publicațiile lor. De fapt, rostul lor – presă de limba română publicată în străinătate – era cam depășit, din moment ce în România exista o libertate deplină a presei. În plus, nu le mergea deosebit de bine. Unii erau supărați că nu primesc subvenții grase din partea guvernului României pentru a-și scoate publicațiile în unele dintre cele mai

bogate țări ale lumii. Din fericire, s-a adoptat totuși o rezoluție în sensul că, dacă sunt bani disponibili, să fie destinați ziarelor din țările vecine, care aveau nu numai probleme financiare, dar și relații destul de complicate cu guvernele țărilor lor.

Colegul meu de cameră de la acel simpozion scotea o fițuică în America cu un conținut mult mai puțin interesant decât ziarele și revistele românești care se publicau în România. Eram totuși în 1999, nu în 1989. Nu l-am simpatizat prea tare, nu numai pentru faptul că sforăia îngrozitor, dar și pentru că nu vorbea decât despre fete, muieri și gagici – și într-un vocabular nu tocmai elevat. Inevitabil, cineva a vrut să-l testeze dacă este chiar așa de gagicar cum se afișa. Într-o noapte, în timp ce colegul meu sforăia de spărgea tavanul, s-a bătut insistent la ușa camerei. Am deschis eu ca să descopăr că venise la noi în vizită o tânără cu „un metru și jumătate numai de chicioare“, vorba lui Pavel Stratan, care m-a liniștit că nu era acolo pentru mine, ci pentru colegul meu. Acesta însă a refuzat oferta generoasă făcută de fată, motivând că sunt și eu acolo („putem face un trio“, a ripostat ea) și că nu are chef de o partidă de sex plătit în baie.

Noroc cu colegii noștri din Basarabia la acel forum, cu care într-adevăr se putea vorbi despre lucruri un pic mai intelectuale. La următoarea ediție a forumului a participat colegul meu de redacție de la *Roemenië Bulletin*, André Kom, dar experiențele lui nu au fost mai bune decât ale mele.

După încheierea forumului, nu am scăpat definitiv de colegul meu de cameră. M-a căutat câteva luni mai târziu, când avea o escală de câteva ore la Amsterdam, în deplasarea lui între localitatea unde își ducea exilul și București. Nu voiam să fiu nepoliticos, așa că l-am luat de la aeroport ca să-l plimb puțin prin Amsterdam. Inspirat, l-am dus în faimosul cartier roz, unde fetele îți prezintă oferta în vitrină. Omul s-a simțit în apele lui. După ce s-a delectat acolo, am băut o bere pe terasa de la cârciuma Teasers, unde te servesc niște tinere îmbrăcate ca de plajă indiferent de condițiile meteo (o distracție pe care o regăsești și în nota de plată). Apoi, jurnalistul româno-american a declarat că Olanda îi place mai mult decât Germania. Am știut eu ce să-i arăt omului!

Deși nimic din ce este omenesc nu îmi este străin, îndrăznesc să afirm că nu a existat alt motiv pentru publicarea revistei *Roemenië Bulletin* decât

dorința de a-mi împărtăși dragostea pentru țară cu alții și ambiția de a dezvălui aspectele fascinante și pozitive ale României, care de multe ori sunt trecute cu vederea, fără să ignor aspectele negative ale tranziției. Și vă asigur că redacția nu a figurat pe nici un stat de plată, pentru că am făcut munca întotdeauna numai pe baza voluntariatului, și deci fără remunerare.

O dată am fost pedepsit sever pentru orgoliul meu de a publica revista. Am participat în februarie 2002, împreună cu Cornelia, la Târgul pentru Europa Centrală și de Est, care se ținea pe atunci în orașul Deventer, veche localitate hanseatică și înfrățită cu Sibiul. La standul nostru s-a prezentat ziaristul Ion Longin Popescu de la *Formula AS*, care, la spartul târgului, mi-a pus un reportofon sub nas. I-am explicat care este ambiția redacției, am mai făcut câteva afirmații pozitive despre relațiile olandezo-române și cam asta a fost. Interviul a apărut în numărul 508 al revistei. Ziaristul își propusese să scoată în evidență mai ales persoana din spatele publicației românești, nemaifiind loc nici pentru ceilalți membri din redacție, nici pentru conținutul revistei. Sper că a fost pentru ultima oară în viață când am fost numit „olandezul zburător“ și când remarca mea aruncată aiurea cum că probabil într-o viață anterioară am fost român a fost prezentată ca știrea zilei. Articolul-interviu conținea destule greșeli – nu locuiam în Amsterdam, nu mai aveam, din păcate, 40 de ani, nu eram și nu sunt poet, nu purtam un costum gri etc. –, dar cel mai grav lucru a fost că ziaristul a crezut de cuviință să pună la sfârșitul articolului toate datele mele: domiciliul meu, numărul meu de fax și adresa mea de e-mail, precizând că oricine simte nevoia, poate lua legătura cu mine. Din fericire, a omis numărul de telefon, pentru că asaltul a fost și așa destul de greu de suportat. În zilele și săptămânile care au urmat publicării interviului, am primit vreo sută de faxuri, e-mailuri și scrisori cu întrebări, rugăminți, propuneri, laude, invitații…. Mi-a luat câteva zile bune să trimit fiecărui contact măcar un răspuns formal.

Multe scrisori conțineau cereri de ajutor, în general de la pensionari disperați care cereau un sprijin financiar, uneori adăugând și talonul de pensie. Dureroase erau solicitările de ajutor pentru intervenții medicale de zeci de mii de euro, ca și cum faptul că am tradus pentru regină mi-ar fi dat acces la fonduri nelimitate. Printre scrisorile primite erau și multe solicitări

pentru un loc de muncă, deşi articolul nu conţinea nici o indicaţie că aş putea oferi aşa ceva. Şi aceste solicitări erau de multe ori însoţite de diplome, adeverinţe şi acte de identitate. O fată de 13 ani m-a rugat să-i găsesc o slujbă fratelui ei, care locuia în Italia. O doamnă necunoscută din Bucureşti a trimis o scrisoare de 14 pagini, adresată „Draga mea Cornelia“, în care explica cu lux de amănunte cum a decurs viaţa fiului ei, fost azilant în Olanda, după ce a divorţat de soţia lui din Germania şi a rămas şomer. Nu putem apela noi la relaţiile noastre – inexistente, de altfel – din Germania să-i găsim un loc bun de muncă? Am primit scrisori de la persoane şi organizaţii care doreau contacte şi relaţii culturale, de la cei care îşi căutau un partener matrimonial în Olanda sau de la oameni de afaceri care se foloseau de această ocazie să caute parteneri.

Bineînţeles am primit şi reacţii mai ciudate. Diferite persoane, reacţionând la observaţia mea deloc serioasă că bănuiam că am fost român într-o viaţă anterioară, mi-au scris că ei probabil într-o viaţă anterioară au fost olandezi. Unul chiar mi-a destăinuit că crede şi el în metempsihoză, pentru că se visează des plimbându-se prin Amsterdam, un oraş unde nu a fost niciodată. Am primit şi o scrisoare de la cineva care promova gândurile şi ideile lui Dalai Lama, cerându-mi în acelaşi timp informaţii despre cultivarea ginsengului, nu tocmai specialitatea mea. Omul care mi-a trimis o lungă scrisoare despre pericolele pilulei anticoncepţionale nu a primit răspuns. Nici cel care s-a prezentat ca fiind Dumnezeu, cu adresa la un bloc dintr-un oraş de provincie…

Efortul susţinut pentru a scoate la fiecare două luni un număr nou era însă considerabil şi nu lăsa prea mult timp pentru alte ambiţii şi îndeletniciri, motiv pentru care am considerat că momentul aderării României la Uniunea Europeană în data de 1 ianuarie 2007 a fost un moment propice să încheiem acest episod şi să sistăm publicarea revistei după 72 de numere şi aproximativ 3000 de pagini de informaţii despre România.

Această muncă de 12 ani, la care mă gândesc şi acum cu destulă nostalgie, a fost încoronată de o carte de peste 600 de pagini, publicată de editura noastră Go-Bos Press, în care am strâns un număr de 90 de articole nepolitice: *Twaalf jaar Roemenië Bulletin (1994–2006). Een keuze uit de artikelen* („Doisprezece ani de *Roemenië Bulletin*. O selecţie de articole“).

Comitetul România a rămas cu câteva mii de euro – chiar făceam un mic profit în ultimii ani ai revistei! – cu care s-au putut subvenționa câteva traduceri din literatura română, printre care antologii de poezie românească și basarabeană, dar nu a mai desfășurat alte activități. În 2019, după o hibernare de un deceniu, am împărțit banii rămași comitetului altor organizații românești (Fundația Români pentru Români și Fundația Culturală Carmen Silva) și l-am desființat, încheind astfel o epocă în care România – și noi cu ea – a trecut printr-o radicală schimbare la față.

XIII
Locul unde se agaţă harta

Deşi, în decursul anilor, am străbătut România în lung şi în lat, mai rămân întotdeauna locuri de descoperit. Nu apucasem niciodată să vizitez Delta Dunării, deci când mi s-a oferit şansa să merg acolo, în toamna anului 1996, nu am vrut s-o ratez. Am călătorit împreună cu un fost coleg de liceu, scriitorul şi ziaristul Alfred van Cleeff, pe care l-am pomenit când am vorbit despre revista *Koprol*. Alfred fusese însărcinat de cotidianul olandez *NRC Handelsblad* să scrie un reportaj despre oamenii Deltei. Natura Deltei mai fusese descrisă şi lăudată, însă ideea era ca materialul să se axeze pe locuitorii ei. Alfred a considerat că dacă va scrie despre oameni, trebuie să fie şi în stare să se înţeleagă cu ei, motiv pentru care m-a rugat să-l însoţesc în calitate de translator şi ghid. După ce ne-am întors acasă, Alfred şi-a scris articolul, iar eu am publicat o dare de seamă a aventurii noastre. Reproduc mai jos o versiunea scurtată a articolului, tradus în româneşte.[17]

„Documentaţia consultată ne arăta că între Tulcea şi Marea Neagră, Dunărea formează o deltă de 5000 km², cuprinsă de trei braţe: cel nordic, Braţul Chilia, constituie frontiera româno-ucraineană; Braţul Sulina reprezintă cel mai important canal de navigare; cel sudic, Braţul Sfântul Gheorghe, este considerat cel mai frumos.

Mai întâi ne oprim la Tulcea, un oraş care depinde, din punct de vedere economic, în mare măsură de Dunăre: turismul din Deltă, transportul fluvial, industria piscicolă. Dar mai funcţionează şi o uzină de aluminiu ultrapoluantă care acoperă oraşul cu o pătură de fum cenuşiu.

După ce ne-am cazat, ne-am dus să-l căutăm pe Mark de Vries, un olandez trimis de Universitatea Agrotehnică din Wageningen şi de o firmă olandeză să cerceteze care sunt posibilităţile de ecoturism în Deltă. În acest scop a fost detaşat la Rezervaţia Biosferei Delta Dunării, care aşteaptă calculatoarele promise de Institutul Olandez pentru Gospodărirea Apelor (*Rijkswaterstaat*), un institut de cercetare unde toate aspectele Deltei sunt

studiate, documentate şi arhivate. Pentru început, Mark a întocmit nişte chestionare, deoarece, înainte de a demara planuri ambiţioase şi de anvergură, trebuie să se stabilească mai întâi ce anume vor oamenii. Ideea generală era că locuitorii Deltei ar dori să trăiască un pic mai bine, dar în acelaşi timp nu vor ca stilul lor de viaţă să fie schimbat şi alterat. Nu vor valuri de turişti (autohtoni sau străini), nu îşi doresc hoteluri mari, nu aspiră la şosele. Nu-şi doresc decât o situaţie materială puţin mai bună –, iar turismul pe scară mică se apropie mult de ceea ce îşi propun ei.

A doua zi nava pleca din Tulcea spre Sfântul Gheorghe, un sat care constă din patru străzi neasfaltate răsfirate în jurul unei pieţe, cu o populaţie de vreo 1500 de locuitori. Satul dispune de iluminare stradală foarte frugală, dar din fericire veniserăm pregătiţi cu lanterne ca să ne găsim drumul. Sfântul Gheorghe nu are apă curentă decât câteva ore pe zi, iar aceasta nu ajunge până în casă, ci trebuie luată din cişmeaua din curtea din faţă. Condiţiile sanitare constau dintr-o budă în curtea din spate, prima la dreapta după coteţul de porci. Tocmai acest closet primitiv ar trebui modernizat pentru a atrage turişti răsfăţaţi ca noi. Paturile sunt minunate, ţânţarii s-au retras deja pentru iarnă şi dimineaţa ne trezeşte mirosul de scrumbii care se prăjesc pe o plită încălzită cu trestie. Şi, evident, toate cele trei mese care ne sunt servite zilnic constau din peşte.

Lucian, fiul familiei Sevastian, gazdele noastre, merge la liceu în Tulcea, dar este un copil al Deltei, şi aşa vrea să rămână. Îşi propune ca după terminarea liceului să se angajeze la stat, în satul lui. Maică-sa este întru totul de acord cu el şi adaugă că are noroc că satul Sfântul Gheorghe oferă destule posibilităţi de distracţie în ziua de azi, cu condiţia să dispui de suficienţi bani.

Recunosc că după verificarea posibilităţilor de distracţie, am rămas un pic dezamăgiţi. Amuzamentul se limitează la trei localuri: terasa este domeniul bătrânilor, la braserie se adună adolescenţii şi barul este locul preferat al tinerilor trecuţi de prima tinereţe. Aici ne asurzeşte, ca fundalul unui televizor cu sunetul oprit, melodia *Revolution in Paradise*. O alegere bună. Clientela se întoarce la micul ecran când crainicul anunţă că guvernul va investi 11 miliarde de lei pentru îmbunătăţirea infrastructurii Deltei: 18 sate vor fi prevăzute cu apă curentă, canalele vor fi dragate şi se vor lua

măsuri pentru a preveni inundarea zonelor locuite. Aceste măsuri se adaugă programelor deja anunțate de guvern pentru a combate depopularea Deltei. De mult timp locuitorii Deltei beneficiază de facilități fiscale și de tarife reduse pentru curent, încălzire și apă potabilă. Însă înțelegem că clienții cârciumii nu prea au încredere în planurile anunțate, căci mai multe persoane ne-au recitat mantra lor: „Noi, cei din Deltă, suntem primii care primim răsăritul soarelui, dar ultimii care primim dreptatea“.

Locuitorii originari ai satului Sfântul Gheorghe sunt ucraineni, dar tinerii vorbesc între ei românește. Ucrainenii au venit în această zonă în două valuri separate: primul a fost în timpul țarului Petru II, când ucrainenii s-au opus cârmuirii din Moscova și au luptat pentru libertatea lor împotriva rușilor. Pierzând această luptă, au fost nevoiți să se refugieze. Al doilea val a fost în timpul războiului ruso–turc din 1808, când un număr mare de ucraineni au fost de partea turcilor împotriva fraților lor ortodocși, rușii. La încheierea acestui război mulți ucraineni și-au salvat viața refugiindu-se în stufurile Deltei.

În timp ce povestește despre viața ei, mâinile doamnei Valentina nu se întrerup din activitatea de umplere a vinetelor cu – evident – pește. Bunicul soțului ei a fugit ca pușți de șapte sau opt ani din Ucraina după ce, împreună cu alți doi frați, l-au snopit în bătaie pe fratele lor mai mare, care îi tiraniza pe cei mici după moartea părinților. Tânărul fugar – fără bani și fără acte – a fost primit cu dragoste în familia unui pescar local, care l-a înfiat și l-a luat în ucenicie.

A doua zi după sosirea noastră, fiul Lucian ne duce „la două rame“, prin așa-numita Gârlă Turcească, până la peninsula Sacalin, la câțiva kilometri de gura fluviului. Cu puțini ani în urmă, peninsula era o insulă în toată regula, și acum câteva decenii era formată dintr-un lanț de ostroave care s-au unit treptat din cauza sedimentului. Astfel s-au format Micul Sacalin și Marele Sacalin, care s-au unit la rândul lor și până la urmă s-au legat de țărm. Golful dintre Gârla Turcească și Sacalin este paradisul păsărilor. Lopătari, sitari-de-mal, cufundari, rațe, lebede, pescăruși și o sumedenie de alte specii de păsări ale căror denumiri nu le cunosc în nici o limbă. Din luntre suntem martori cum ia naștere cel mai tânăr pământ european. Golful se colmatează aproape văzând cu ochii; acolo unde anul trecut mai exista o

trecere între lanurile de trestie, s-a ridicat acum o baricadă naturală.

Lucian anticipase răsplata modestă pe care urma s-o primească pentru eforturile lui, aşa încât o mare parte a simbriei a fost cheltuită deja în ajun pe bere. Nici nu plecaserăm de un sfert de ceas că i se făcuse o sete formidabilă. Ca să nu risipească apa minerală, se adapă fără nici o grijă cu apa Dunării. Holeră? Germeni de boală? Poluare industrială? Clatină trist din cap auzind astfel de exagerări orăşeneşti.

Seara, după ce m-am culcat, simt încă mişcarea bărcii în trup. În toiul nopţii mă trezesc pentru că trebuie să merg la toaletă. Este o mică aventură. Trebuie să ies în curtea din faţă, să merg prin casă, prin bucătăria de vară până în curtea din spate, unde se găseşte closetul. Bate vântul şi tremur sub puloverul pe care l-am pus pe mine. Dar atunci privirea mea rătăceşte către cer şi văd cel mai incredibil firmament acoperit de stele pe care l-am privit în viaţa mea. Este ca şi cum aş putea să privesc dincolo de primul strat de stele şi să descopăr un strat mai adânc, care până acum îmi rămăsese ascuns. Nebuloase întregi se conturează clar pe cerul nocturn întunecat ca indigoul. Tăcerea şi întunericul din jurul meu sunt, într-un fel, reconfortante şi o clipă am senzaţia că sunt ridicat de pe pământ. Minute în şir stau şi casc ochii, până ce adierea răcoroasă mă goneşte înăuntru.

Prin Lucian am aranjat să fim duşi cu şalupa de la Sfântul Gheorghe la Sulina. De la braţul Dunării ne croim horcăind cale printr-un canal care taie prin pământuri nisipoase şi traversează două lacuri. În toate părţile păsări, nuferi şi stuf, extrem de mult stuf. Comandantul de vas Aurel este vărul lui Lucian; ambarcaţiunea a meşterit-o de unul singur după Revoluţie. Aurel este temporar inapt de muncă deoarece a căzut printr-un geam, retezându-şi două tendoane. De profesie este pescar, şi ca pescar lucrează – ca şi tatăl lui, şi ca toţi bărbaţii cu care am vorbit –, la aproape şapte ani după introducerea economiei de piaţă, tot pentru Stat, cu precizarea că nu primeşte un salariu fix ci munceşte într-un fel de „acord global“, cum se numea în timpul comunismului, adică este plătit în funcţie de producţie. Primăvara, când se pescuieşte scrumbia, se câştigă bine, dar în perioade mai slabe venitul lor nu prea ajunge pentru cheltuielile necesare. Aurel este vizibil încântat de oportunitatea pe care i-o oferim de a câştiga un ban în plus – echivalentul venitului său pe o lună.

În contrast cu Sfântul Gheorghe, Sulina arată ca un oraş, însă ca un oraş cu probleme. Într-un trecut nu prea îndepărtat era o localitate cosmopolită, printre altele datorită faptului că din mijlocul secolului al XIX-lea şi până în anul 1938 a fost sediul Comisiei Internaţionale a Dunării. Oraşul este şi fundalul romanului *Europolis* de Jean Bart, apărut în 1933, în care marinarii greci joacă rolurile principale. Acum totul pare acoperit de vălul unei glorii apuse. Asfinţitul Sulinei ca port important a început cu mai mult de un veac în urmă, odată cu succesul decisiv al căilor ferate. Transportul feroviar era mai ieftin şi mai rapid decât drumul greoi prin braţul superficial al Dunării, în ciuda faptului că era dragat în mod regulat şi că meandrele mari au fost tăiate în urmă cu o sută de ani pentru înlesnirea navigaţiei fluviale.

Ne cazăm la hotelul Sulina, unde aşteptăm o jumătate de oră până ce apare cineva la recepţie. Avem tot timpul din lume la dispoziţie să studiem holul şi ne cad ochii pe o tăbliţă care precizează că eviscerarea peştilor în cameră este strict interzisă. Ne ajută să înţelegem ce categorie de turişti cazează hotelul în mod obişnuit. Când în sfârşit se prezintă recepţionera, cu ochii încă lipiţi de somnul de după-amiază, ne aduce informaţia dezamăgitoare că nu este apă caldă. Ne mulţumim cu un duş rece şi mergem să explorăm oraşul. De la cheiul Dunării numărăm şase străzi paralele până la marginea localităţii, în mod inspirat numite Prima Stradă, A Doua Stradă şi tot aşa. Faleza (Prima Stradă) este singura stradă asfaltată pe care am văzut-o în Deltă. Nu există autoturisme; oricum nu ai unde să te duci. Pe una dintre străzi dăm de două maşini, un Volkswagen şi un Fiat, ambele pe butuci, care nu dau impresia că vor merge undeva în curând. Pe o parte şi alta a fluviului vedem mari cantităţi de fiare vechi constând din ambarcaţiuni ruginite şi macarale în şomaj. Se mai găsesc pe alocuri case drăguţe, dar domină construcţiile comuniste din prefabricate. Cheiul este aproape în întregime privatizat, vioi şi atrăgător. Terasele sunt mai mult decât plăcute şi în magazinele particulare găseşti orice, chiar şi cotidienele care au văzut lumina tiparului în dimineaţa aceea la Bucureşti. Sulina este şi un port liber care oferă tot felul de înlesniri şi privilegii fiscale. Însă nu trec decât puţine nave. Şi dacă nu sunt nave, nu este de lucru. În 1990 Sulina avea şapte mii de locuitori, în 1996 nu sunt decât cinci mii. Şi acest număr scade repede: mulţi tineri, care desigur îşi iubesc patria, doresc s-o

părăsească. Cum este liceanul Ion Ciobanu, cu care intrăm în vorbă. Dacă vrea să plece din Sulina? Cum să nu, abia aşteaptă să termine şcoala şi apoi îşi va lua lumea-n cap.

Într-o curte descoperim o magherniţă cu o firmă ademenitoare: La Grecu. Pentru a ne confirma bănuiala, ne apropiem să pălăvrăgim cu proprietara casei şi a magazinului aferent, care se recomandă doamna Hristodulo şi este, cum arată şi numele ei, de origine greacă. Povesteşte că în anul 1946 era gata să emigreze în Grecia. Cumnata ei însă s-a dus prima şi i-a scris imediat că condiţiile oferite de statul grec, aflat în plin război civil, erau teribile. Doamna Hristodulo a trebuit să-şi amâne planurile, anulate ulterior, şi Grecia n-a mai văzut-o niciodată.

Cea mai remarcabilă etnie din Delta multiculturală este cea a lipovenilor, care constituie una din cele mai mici minorităţi din România. Ruşii lipoveni s-au refugiat în România în secolul al XVIII-lea fiind persecutaţi în Rusia ţaristă pentru că nu au vrut nici în ruptul capului să se lepede de ritul vechi al Bisericii ortodoxe. Există diferite teorii cu privire la proveniența denumirii de „lipoveni“. Unii consideră că numele derivă din cuvântul rusesc pentru tei, lipovenii având obiceiul să se ascundă în păduri de tei. Preotul Sava Danilov, parohul bisericii lipoveneşti din Sulina, ne învaţă însă că aceste teorii sunt „poveşti băbeşti“ şi că nu există o explicaţie convingătoare. Lipovenii respectă vechiul calendar iudaic, aşa încât anul nou la ei începe pe data de 1 septembrie. Slujbele se ţin în limba slavonă. Ieşită din comun este şi crucea lipovenească. Aceasta mai are un braţ mic deasupra celui pe care sunt pironite mâinile lui Iisus răstignit, reprezentat de plăcuţa cu literele INRI (*Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum*, Iisus din Nazaret, Regele Evreilor), care a fost fixată pe cruce la ordinul lui Pontius Pilat. În partea de jos există un alt braţ, de data aceasta oblic, care simbolizează lemnul pe care Iisus îşi sprijinea picioarele, aşa-numitul *suppedaneum*. Părintele Danilov ne-a explicat că poziţia oblică are şi o semnificaţie simbolică: capătul drept arată în sus, pentru a indica că drepţii îl vor urma pe Hristos în rai, în timp ce capătul stâng arată în jos, ca să le amintească păcătoşilor că vor înfunda iadul.

Cimitirul Sulinei e un hrisov al trecutului. De fapt nu este un singur cimitir, ci există mai multe, fiecare după religia şi tradiţia deservite. Mai

întâi intrăm în cel evreiesc. Pe poarta împodobită cu steaua lui David, o minte rătăcită a scris cu un spray roz „*Welcome to Hell*“, și pe zidul de lângă intrare „*venom*“ – cuvântul englezesc pentru venin. Toate pietrele de mormânt sunt culcate la pământ. E imposibil de spus dacă în mod intenționat sau nu, dar graffitiul naște o bănuială întristătoare. Datele deceselor ne arată că ultimele înmormântări după rit mozaic au avut loc în Sulina undeva prin anii douăzeci. Imediat lângă cimitirul evreiesc este cel islamic, unde cel mult zece musulmani își dorm somnul veșnic. Dincolo de micul paraclis care marchează partea principală a cimitirului se află locurile de veci pentru ortodocși, români și greci laolaltă. În partea cealaltă a intrării stă separat un cimitir lipovenesc, unde marea majoritate a crucilor sunt din lemn. Unele morminte sunt recent săpate. Ne surprinde că este și un cimitir catolic, unde pasc vacile între monumentele funerare. Aici zac francezi, germani și italieni. Că aceștia au fost oameni cu dare de mână rezultă printre altele din faptul că o fetiță de zece ani este înmormântată din anul 1891 sub o lespede solidă de marmură neagră, pe care familia ei a comandat-o din Viena. Mai sunt și monumente care comemorează marinarii – mai ales britanici – care nu au supraviețuit călătoriei de la Constantinopol la Sulina, sau pe cei care și-au găsit sfârșitul obștesc în Sulina îmbolnăvindu-se de holeră sau „din cauza climei“, cum scrie undeva. Alții pur și simplu s-au înecat în Dunăre.

De la Sulina ne tocmim iarăși pentru o barcă și o luăm prin canalul Cardon în sus, spre pământurile nisipoase dintre Brațul Chilia și Brațul Sulina, unde harta ne promite că vom găsi trei cătune. Însoțiți de pufăitul liniștitor al motorului avansăm lent până ce stufăriile interminabile fac loc unor pământuri nisipoase acoperite de copaci. La fiecare câțiva metri se ridică stârci albi. Prin apa tulbure alunecă un șarpe.

După două ore ajungem în Sfiștovca, un sat cu 174 de locuitori, din care 168 sunt lipoveni. Primul suflet pe care-l întâlnim este amărâtul satului, îmbrăcat în niște pantaloni lăbărțați care tind să nu-i stea pe fund. Omul emană un damf convingător de trăscău și îngaimă niște cuvinte neinteligibile. Din gesturile lui deduc în sfârșit că vrea o țigară. Îi aprind una, iar după aceea, spre șagrinul nostru, se ține scai după noi. Satul constă din aproximativ 50 de case, dintre care 35 sunt încă locuite. Pe străzile

năpădite de iarbă nu circulă nici o maşină. Trece doar un car tras de boi.

Sfiştovca este o aşezare largă, construită în jurul unei biserici lipoveneşti uriaşe, de unde ulițele se extind în cele patru direcţii cardinale. Biserica însă nu are preot, şi când întrebăm de ce, devine imediat clar că am abordat un subiect extrem de sensibil. Este sâmbătă, şi vecernia este ţinută de un dascăl, un laic deci. În timp ce mă duc să aprind o lumânare, primesc din două părți un curent de bârfe: preotul a plecat pentru că soţia lui accepta să se culce cu el numai dacă îi dădea 100.000 de lei pentru îndeplinirea obligaţiilor matrimoniale. De unde! Preotul era un hoţ, a furat icoanele din biserică şi vindea lumânări la preţuri de camătă. Ei, astea-s prostii, pur şi simplu nu se înţelegea cu nevastă-sa. Şi dascălul? E mai rău decât ăla. A fost şi el preot pe vremuri, dar a violat o fată, d-aia l-au mutat. Şi pe deasupra mai e şi beţiv.

Câteva zile mai târziu avem ocazia să-l întrebăm pe părintele Sava Danilov de la biserica lipovenească din Sulina care a fost povestea cu colegul său din Sfiştovca. Preotul scoate un oftat adânc şi dă din cap. „Acolo s-au întâmplat lucruri care n-ar fi trebuit să se întâmple“, spune cu glas obosit. Şi ne dă de înţeles că deja a spus prea multe. Mai adaugă doar că aşa ceva nu s-a mai întâmplat niciodată, „de când există cerul şi pământul“.

(Dintre toate bârfele nu am putut-o verifica decât pe ultima, cea legată de consumul de alcool al dascălului. Întorcându-ne din Sulina în Tulcea, trei zile mai târziu, suntem însoţiţi pe vapor de acesta. În momentul în care pleacă ambarcaţiunea, la ora şapte dimineaţa, îşi clăteşte deja gura cu o duşcă serioasă de vodcă. Până ce ajungem în Tulcea, dascălul este „făcut“ bine. Oricare ar fi adevărul despre preot şi dascăl, am constatat că duminica dimineaţa în biserica din Sfiştovca olandezii erau aproape majoritari.)

Căutând un loc de cazare în Sfiştovca, suntem îndrumaţi spre casa lui Vasile (Vaska) şi Ana (Aniuta) Jigarof, care – ca toţi locuitorii satului – trăiesc la o aruncătură de băţ de biserică. Nenea Vaska şi tanti Ana se apropie amândoi de optzeci de ani şi se numără printre oamenii cei mai inimoşi şi vorbăreţi pe care i-am cunoscut în viaţa mea. Da, bineînţeles că putem sta la ei, şi ne putem aşeza chiar acum la masă. Pe masa de lemn din bucătăria de vară se află un castron imens plin de cartofi prăjiţi. Fiul şi nora

tocmai au terminat de mâncat, așa încât le putem împrumuta tacâmurile și paharele. La fel ca toți ceilalți copii ai perechii Jigarof, fiul nu mai locuiește în satul său natal. Este pescar în Sulina – la Stat – și mai trece prin Sfiștovca doar ca să-i viziteze pe ai lui. „Nu mai am ce căuta aici“, spune, „aici este capătul lumii. Aici este locul unde se agață harta“.

Nu este singurul care este de această părere. Făcând o plimbare de explorare prin sat, suntem acostați de moș Halchin, care vrea să știe cine suntem și dacă am mâncat deja. Soția lui, Maria, se descurcă cam greu cu limba română și o podidesc lacrimile când povestește despre anii grei pe care i-a îndurat în timpul războiului, când soțul era plecat pe front să se lupte în armata română cu rușii, și ea a rămas acasă cu cinci copii. Printre lacrimi îl întreabă mereu pe soțul ei cum se zice cutare și cutare lucru în românește.

Apoi apare și fiica lor, Ana, împreună cu cățelul ei, o jigodie nervoasă cu tupeu, pe care a botezat-o Securist. Ana are trei copii și se cam rușinează când trebuie să recunoască că nu are bărbat. Și ea abia așteaptă să plece din Sfiștovca ca să le ofere celor mici o șansă să-și continue școala. Cea din sat oferă învățământ pentru clasele I-IV, dar pentru clasele V-VIII trebuie să meargă la școala din comuna apropiată, C.A. Rosetti. După aceea, copilul ar trebui să meargă la internat pentru ciclul doi. Atunci este mai bine, și mai ieftin, explică Ana, să-ți cumperi o garsonieră în Tulcea și să-ți trimiți copilul acolo la liceu. Cu Sfiștovca s-a terminat: „Cred că cel care a pus satul ăsta aici nu era pe minte“.

Nenea Vaska este un om care a cutreierat lumea. Ca pescar a văzut Spania și Copenhaga, a vizitat chiar Canada, unde niște emigranți români i-au oferit o parcelă de pădure unde ar fi putut tăia copacii ca după aceea, cu banii luați pe cherestea, să-și facă un viitor în agricultură. L-a tentat mult ideea, dar până la urmă s-a întors totuși acasă, pentru că aici îl aștepta Aniuta. Ea îl așteptase și după ce a fost luat prizonier de nemți și ăștia l-au dus în marș forțat din Ungaria, unde fusese luat prizonier, până la Berlin – un drum care i-a luat opt luni. Și în Berlin l-au mai ținut un an. Între timp Aniuta a fost cerută în căsătorie de pețitor după pețitor, dar nu a cedat, pentru că îl aștepta pe Vaska. Scurt timp după ce s-au căsătorit, au venit comuniștii, care i-au dat afară din casă pe motiv că tatăl lui Vaska ținuse

magazinul satului şi era deci un exploatator mic burghez demn de dispreţ. După ce a locuit un an de zile cu soţia lui într-un grajd, Vaska a căzut în genunchi în faţa stăpânilor comunişti, care s-au îndurat să-i dea propria lui casă înapoi. Ne arată cum s-a lăsat în genunchi în faţa lor. Când se ridică, ochii îi sunt împânziţi de lacrimi.

Stând o perioadă de timp şi în Germania, Vaska a învăţat şi o brumă de germană: *Ein, zwei, Bier trinken, bitte Herr* – o frază pe care o repetă până ce seamănă cu o tortură chinezească.

Înainte de a pleca în Deltă, citisem în ziarul *Die Zeit* că majoritatea locuitorilor de acolo nu ştiu carte. Nu ştiu de unde are autorul articolului aceste informaţii, dar am constatat că în Sfiştovca, izolată de lume cum este, toţi locuitorii au fost la şcoală. Vasile Jigarof citeşte în fiecare seară atât oficiosul guvernului *Vocea României,* cât şi cotidianul de opoziţie *Adevărul*. Acest lucru nu înseamnă că cunoştinţele lui geografice n-ar prezenta nişte lacune. „De unde este băiatul acela de fapt?“ mă întreabă, arătând cu capul spre Alfred. „Din Amsterdam.“ „Amsterdam? Amsterdam! Am văzut un film minunat despre Amsterdam, un film extraordinar! *Cocoşatul de la Amsterdam.*“ Încerc să-i explic că există o diferenţă între catedrala Notre Dame din Paris şi capitala Olandei, dar nu reuşesc să-l conving.

Ne hotărâm să vizităm şi cele două sate care se află în apropiere, şi deoarece nu dispunem de un tractor, singura modalitate de a ajunge acolo este pe jos. La o distanţă de aproximativ doi kilometri se află comuna C.A. Rosetti, singura localitate din Deltă locuită de etnici români. Comuna nu se deosebeşte de Sfiştovca prin dimensiune, ci doar pentru faptul că se poate lăuda cu un oficiu poştal şi o secţie de poliţie. În mijlocul satului se construieşte o biserică nouă, uriaşă, peste bisericuţa veche.

Cinci kilometri mai departe se află satul Letea, locuit de ucraineni. Ajungem acolo traversând un câmp întins de iarbă-neagră. Şi Letea este o groapă cu nisip, aceleaşi străzi acoperite de vegetaţie, o baltă cu raţe în mijlocul drumului. Satul este scufundat într-o torpoare alcoolică duminicală. Suntem acostaţi de un moş care se recomandă Grigori Hancearenco şi ne destăinuie că are 86 de ani. Vrea să ştie ce suntem noi: ţigani, turci, tătari? Faptul că suntem olandezi îi oferă ocazia să încerce să afle dacă înţelegem ceva din limba maghiară pe care a prins-o din zbor în

timpul războiului. Spre dezamăgirea lui, maghiara se dovedeşte a fi o limbă pe care nu o stăpânim, deşi bănuiesc că, cu cele aproximativ 25 de cuvinte pe care le ştiu în maghiară, cunoştinţele mele se apropie de cele ale lui Moş Grigori. Ne invită pe loc să ne mutăm la el, faptul că stăm la nişte lipoveni fiind motiv de mare îngrijorare, având în vedere că lipovenii sunt hoţi, la fel ca românii, ţiganii şi chiar propriii lui nepoţi. Pentru Stalin nu are decât cuvinte de laudă, pentru că pe vremurile acelea hoţii primeau câte un şut în fund.

Tot pe jos ne întoarcem în Sfiştovca; cerul de deasupra noastră colorează câmpul într-o paletă bogată de culori de toamnă, dar ploaia nu vine.

A doua zi ne luăm rămas-bun de la Vaska şi Aniuta şi facem un jurământ solemn că vom trimite poze. „Dar tu“, mă întreabă moş Vaska cu o privire îngrijorată, „tu de fapt de unde eşti?“

---

17. Publicat în *Roemenië Bulletin* nr. 5 [11], octombrie 1996, şi în *Land in de marge van Europa*, pp. 132–143.

XIV
Noi provocări

După Acţiunea Rucsac, descrisă în capitolul XI, am rămas destul de brusc fără obiectul muncii. Ani de zile mi-am câştigat existenţa ca interpret pentru solicitanţii de azil din România. Acum, în decurs de câteva săptămâni, numărul de azilanţi români scăzuse radical şi nu prea mai era de lucru.

Pentru a acoperi acest gol, am luat legătura cu coordonatorul interpreţilor din cadrul Serviciului de Imigrare, cu care eram în relaţii bune, ca să mă propun singur ca translator pentru limba engleză. Nu aveam diplomă de interpret pentru limba engleză, dar a contat mult masteratul obţinut de la o universitate din SUA şi faptul că vorbeam engleza acasă, limba în care Cornelia şi cu mine ne-am înţeles din ziua în care ne-am cunoscut. Şi cu Laura vorbim şi ne scriem numai în engleză.

Aceste atuuri au fost suficient de convingătoare ca să încep o a doua carieră ca interpret de limba engleză la Serviciul de Imigrare şi Naturalizare. Bineînţeles, vorbitorii de engleză pentru care traduceam nu erau englezi sau americani. Deşi au fost şi păsări rare – printre care un american care s-a predat cu picioarele goale şi a declarat că singura lui dorinţă este să se întoarcă în Arizona –, marea majoritate a azilanţilor vorbitori de limba engleză erau africani, în general din fostele colonii britanice de pe continent.

Anii ’90 constituiau o perioadă tulbure pe continentul african, cu războaie civile în Sierra Leone, Liberia şi Sudan şi conflicte religioase şi etnice în multe alte ţări, dar şi cu dictaturi, ca cea militară din statul african cu populaţia cea mai numeroasă, Nigeria. Deci era destul de lucru, mai ales în centrul de predare de la aeroportul Schiphol din Amsterdam.

Era o experienţă cu totul diferită în comparaţie cu munca de traducător pentru azilanţii români. Românii în general povesteau că nu au încredere în noul regim, că au participat la manifestaţii împotriva guvernului, că ştiu „secrete“ despre revolta populară din 1989 („am dovezi că nu a fost

revoluție, a fost lovitură de stat!“), dar fără să umble chiar cu cioara vopsită. Azilanții din Africa în general plusau: au evadat din închisoare, erau căutați de dușmani/militari/poliție, dacă rămâneau, ar fi murit de mult. Toate acestea erau imposibil de verificat, deci erau bombardați cu întrebări din partea funcționarului de la IND. Cei care revendicau activități politice în cadrul unui partid trebuiau să răspundă la o sumedenie de întrebări despre structura partidului, membrii fruntași, doctrina partidului, locul unde se țineau ședințele etc. Pentru a scăpa de acest baraj de întrebări, prezentau alte scenarii. De exemplu: tatăl meu este implicat în politică, dar habar nu am cu ce se ocupă și ce funcție deține. El este căutat de autorități și acum mă caută și pe mine, fiind fiul lui cel mai mare. Alt scenariu: tatăl meu era șef de trib și făcea și ritualuri voodoo. Recent, tata a murit, și eu, fiul cel mai mare, sunt obligat să-i iau locul. Însă eu sunt creștin și nu vreau să fac ce mi se cere. Mi-au spus că, dacă refuz, voi fi omorât, deci am fugit.

O categorie însemnată erau așa-zișii „pseudo“. Cei care pretindeau să fie originari dintr-o altă țară decât patria lor adevărată. Statul olandez oferea „protecție categorială“ celor care proveneau dintr-o zonă de război. Din acest motiv veneau mulți nigerieni și ghanezi care revendicau naționalitatea sierraleoneză, liberiană sau sudaneză. Nu trebuia să dovedească acest lucru, legea preciza că aveau obligația să prezinte o solicitare de azil plauzibilă. Adevărul este că marea majoritate nu trecea de acest barem. Vineri dimineața ateriza la Schiphol cursa directă de la Lagos și nu trecea săptămână fără ca sala de așteptare de la centrul de predare din incinta aeroportului să fie plină de tinere fete care pretindeau că sunt din Liberia, Sierra Leone sau Sudan. Unele erau bine pregătite, cunoșteau multe lucruri despre țările afectate de războaie civile, dar nu aveau cum să explice semnele tribale care au fost crestate pe obrazul lor într-un ritual foarte nigerian practicat scurt timp după naștere. Și greu de explicat era faptul că singura limbă pe care o știau era o engleză de baltă sau engleza pidgin vorbită în Nigeria și Ghana, fără să cunoască limbile indigene din țările din care se revendicau. KLM-ul avea și obiceiul să facă xeroxuri după pașapoartele pasagerilor care se urcau în cursa pentru Amsterdam și trebuia să ai o imaginație bogată ca să explici convingător cum ai reușit să te îmbarci cu un pașaport nigerian cu viză de Olanda dacă ești de fapt din

Liberia şi afirmi în mod răspicat că în viaţa ta n-ai pus piciorul în Nigeria. Alţi azilanţi mergeau clar la noroc şi nu ştiau nici măcar ce fel de bani circulau în ţara din care ziceau ei că sunt originari.

Limba nativă era întotdeauna un criteriu important după care se putea stabili dacă cineva era cu adevărat originar din regiunea din care pretindea să fie. De exemplu, aşa-zişii sudanezi erau invitaţi să numere de la unu la zece în Acholi sau Dinka, limbi vorbite în sudul Sudanului. Atunci numărau pur şi simplu în Twi (vorbită în Ghana) sau în Yoruba (una din limbile principale vorbite în Nigeria). Bineînţeles, cei de la IND s-au prins şi aveau pregătite liste cu cuvintele obişnuite în mai multe limbi. O dată mi s-a întâmplat – ghinionul omului în speţă că a nimerit tocmai la mine – ca un „sudanez“ să numere de la 11 la 20 în româneşte, cu doar o mică modificare: unspreceze, treispreceze, doispreceze. Când a răspuns la întrebările legate de vocabular, i-au ieşit tot cuvinte româneşti, înadins stâlcite: cutit (în loc de cuţit), cava (în loc de vacă), tap (în loc de pat) et cetera. Probabil că omul îşi făcuse studiile în România şi nu avea chef să se mai întoarcă în ţara sa de baştină, preferând să-şi încerce norocul în Olanda, sperând, cum era cazul multora, ca până la urmă să ajungă în Marea-Britanie, a cărei limbă o ştia şi unde dispunea de o reţea de compatrioţi prin care i-ar fi fost mai uşor să-şi găsească un loc de muncă.

Regula era că cererile de azil nu erau respinse doar pentru că relatarea azilantului respectiv despre cum a ajuns în Olanda nu era plauzibilă. De aceea, mulţi azilanţi, bine informaţi despre procedura olandeză de azil, nu ezitau să depene nişte aventuri total neverosimile. Îl ţin minte pe omul care a fost arestat pentru motive necunoscute şi închis într-o colibă undeva în jungla africană. Acolo a fost ţinut săptămâni sau chiar luni întregi – omul pierduse noţiunea timpului – fără ca cineva să-i spună sau să-l întrebe nimic. Îşi petrecea zilele umblând prin colibă, până ce, într-o zi când i-a surâs norocul, a lovit cu laba piciorului un obiect mai dur. A înlăturat ţărâna care îl acoperea parţial şi şi-a dat seama că este un inel. A tras din răsputeri de inel şi spre marea lui surpriză s-a deschis un chepeng care îi oferea acces într-un tunel lung, iluminat pe alocuri de torţe agăţate pe pereţi. Omul a mers şi a mers, până hăt-departe, când dintr-odată a ajuns la capătul tunelului. Acolo a dat de un alt chepeng, pe care a reuşit să-l împingă cu

greu. Și spre stupefacția lui se afla în mijlocul pieței Dam din centrul Amsterdamului!

Sau fata care pretindea că este din Sierra Leone, o țară despre care nu știa nimic în afara faptului că este bogată în diamante: „Găsisem și eu două diamante și umblam prin junglă ținându-le în câte o mână. Atunci m-am întâlnit cu un alb care mi-a spus: «Ce diamante frumoase ai tu acolo? Ce ai de gând să faci cu ele?» I-am spus omului care este problema mea și că diamantele sunt ale lui dacă mă ajută să scap de război. A zis că este de acord și m-a dus până la un elicopter care îl aștepta nu departe. M-am suit în elicopter, i-am dat diamantele și m-a lăsat aici“. Spunând ultimele cuvinte, fata arăta spre pista de aterizare care se vedea în depărtare.

Sau omul care a fost urmărit de polițiști și a sărit în mare ca să scape de ei, înotând până în Olanda. Altul care a luat o barcă de pe coasta Africii de Vest și a ajuns tocmai până în Elveția. Sau cel care fugea de poliție, s-a uitat în spate și ofițerii erau tot acolo. A alergat mai tare, s-a uitat peste umăr, dar polițiștii, ce să vezi, tot acolo se aflau. A accelerat și a alergat, și a tot alergat până ce nu i-a mai văzut. Și uitându-se în jur și-a dat seama că a ajuns la Amsterdam...

Nici chiar cei care avuseseră norocul să capete un permis de ședere în Olanda cu date personale false și o naționalitate inventată nu se puteau bucura de o viață liniștită. Oricând era posibilă o nouă investigație cu privire la originea lor dacă existau îndoieli și de multe ori permisele de ședere sau deciziile de acordare a statutului de refugiat erau retrase pe motiv de „abuz de procedură de azil“. Și un pseudosudanez, bunăoară, care primise un permis de ședere trebuia să se ascundă mereu de autorități, ca acestea să nu descopere cumva că toți prietenii lui erau nigerieni, sau că primea mereu scrisori din Lagos, sau că trimitea bani în Ibadan...

Nu am rezistat prea mult cu acea muncă. Era foarte frustrant să traduci zi de zi pentru azilanți pe care îi știai falși din momentul în care dădeau bună ziua. Pentru că știam că după aceea va trebui să traduc ore întregi poveștile unui fals sudanez despre modul cumplit în care a fost măcelărită toată familia lui, cum a fost violată soția lui și ce au pățit sărmanii lui copii. Mă enervam ascultând declarații despre care știam că nu sunt adevărate și simțeam că îmi pierd obiectivitatea și neutralitatea profesională.

O schimbare plăcută erau zilele de pregătire pentru noii funcţionari de la IND, care trebuiau să conducă un interviu cât mai realist în vederea activităţilor viitoare, când vor avea de-a face cu solicitanţi adevăraţi de azil. Sarcina mea era să joc rolul unui azilant vorbitor de română, în timp ce colega mea Melania îşi asuma rolul de interpret. Am fost pe rând un soldat în termen care a dezertat din armata Republicii Moldova, un cetăţean român care deţinea o casetă cu dovezi că evenimentele din decembrie 1989 nu au fost o revoluţie, ci o lovitură de stat, un homosexual din România şi un politician de extremă dreapta care afirma că este persecutat pentru convingerile sale politice.

Oportunitatea să mă retrag de la IND s-a prezentat prin contactul cu o instituţie cu care nu mai avusesem de-a face în viaţa mea: forţele armate olandeze.

Era primul meu contact, pentru că nu făcusem serviciul militar. La începutul anilor ’70, când am împlinit 18 ani, în Olanda exista încă serviciul militar obligatoriu. Însă legea spunea că numai doi fii ai unui tată sunt obligaţi să facă armată. Aveam doi fraţi din prima căsătorie a tatălui meu, care, spre norocul meu, îşi îndepliniseră amândoi serviciul militar. Aşa că am scăpat, împreună cu fratele meu bun. La un moment dat, am primit o scrisoare din partea Ministerului Apărării în sensul că am fost încorporat „cu suspendare“, şi după 18 luni o altă scrisoare precum că îmi îndeplinisem toate obligaţiile militare.

Imediat după terminarea războiului din Iugoslavia din anii ’90, atât România, cât şi Olanda au contribuit la menţinerea păcii în Bosnia, dar efortul şi cheltuielile pentru prezenţa militară erau considerabile. Din acest motiv, România a vrut să-şi reducă efectivele fără a-şi anula în totalitate contribuţia. Soluţia s-a găsit în urma unei vizite a ministrului olandez al apărării în Bucureşti, unde cele două ţări au căzut de acord asupra unei colaborări militare intense. Înţelegerea a fost că armata română va furniza un pluton de şoferi, de care forţele de uscat olandeze aveau mare nevoie, şi un număr mai mic de specialişti în domeniul deminării. Acest gen de colaborare militară nu era de la sine înţeleasă în epoca aceea şi a ridicat câteva întrebări şi în parlamentul Olandei, având în vedere că România încă nu aderase la NATO. Colaborarea olandezo-română în fosta Iugoslavie s-a

dovedit însă a fi un mare succes şi a continuat până în anul 2005, mai întâi în cadrul SFOR (Stabilisation Force), iar după 2004 în cadrul EUFOR (European Union Force).

Înainte de a pleca în teatrul de război, militarii români erau pregătiţi timp de două luni în Olanda pentru o integrare optimă în forţele armate olandeze. Nu numai că trebuiau să se cunoască şi să lucreze cot la cot cu colegii lor olandezi, dar trebuiau să se obişnuiască şi cu protocolul olandez în caz de incidente, accidente, situaţii primejdioase, atacuri (chimice) etc. Şi, ceea ce constituia o mare parte din pregătirea lor, trebuiau să deprindă manevrarea sistemului olandez de încărcare a containerelor pe camion, transportul de containere urmând să fie îndeletnicirea lor principală în Bosnia.

Am avut plăcerea să lucrez, alături de câţiva colegi interpreţi, în şapte rânduri cu aceşti militari, care aproape fără excepţie erau oameni simpatici, săritori şi serioşi. Petreceam zile întregi în preajma lor, unităţile militare unde erau cazaţi fiind destul de departe de casa mea, aşa încât rămâneam şi eu în cazarmă pentru programul „de voie“.

Aveam şi sarcina grea să-i învăţ pe militarii români să-şi ruleze ţigări cu tutun şi foiţe, după ce şi-au dat seama cam ce parte din solda lor ar merge pe acest viciu dacă îşi procurau ţigări făcute în Olanda, care erau – şi sunt – de patru ori mai scumpe decât în România. Nu mai eram fumător de mult, dar nu pierdusem deprinderea şi le rulam cu plăcere ţigările.

În general, românii s-au descurcat de minune în mijlocul colegilor olandezi, însă mulţi dintre ei nu prea se împăcau cu mâncarea olandeză. Era mâncare de cantină, dar era proaspătă şi de bună calitate. Problema era că se servea fără pâine! Băieţii erau disperaţi că trebuiau să mănânce „sosurile alea“ fără nici un pic de pâine. Olandezii explicau că la ei nu se mai pune şi pâine dacă mâncarea se serveşte cu cartofi, orez sau paste, pentru că n-are rost. Din fericire, gradaţii au înţeles criza şi au dat ordin să fie şi pâine în cantina unde mănâncă românii, altfel ar fi plecat acasă numai piele şi os. O altă criză culinară s-a declanşat când a fost servită mâncare chinezească: pui cu caise. „Domnul Jan“, am fost întrebat, „de ce s-a pus desertul în felul doi?“ Iarăşi a crescut dorul de sarmale şi mici.

Cu câţiva dintre militarii români m-am împrietenit, şi pe patru dintre ei i-am şi vizitat în România, în Oradea, Cluj şi Medgidia. În ultimul oraş am

profitat de ocazie să vizităm și cartierul unde fusese pe vremuri casa în care a crescut soacra mea și școala generală pe care a frecventat-o. În semn de prețuire pentru eforturile mele depuse în cadrul SFOR 12, am primit un „Certificat de Apreciere“ din partea generalului de brigadă M.A. van Ulden, comandantul Diviziei Comandamentului de Logistică pentru „entuziasmul și energia inepuizabile“ și „dăruirea și aportul inepuizabile“. Am mai fost „concentrat“ o dată în primăvara anului 2009, când am fost chemat – mai mult pentru orice eventualitate, pentru că nu am avut sarcini deosebite – pe o fregată în cadrul aplicației internaționale amfibie Cooperative Landing din Constanța.

Cine ar fi crezut, când aveam 18 ani, că vreo câteva decenii mai târziu m-aș fi familiarizat atât de temeinic cu treburi militărești! Maică-mea, cunoscând lipsa mea totală de simpatie pentru orice ținea de armată și de forțele militare în anii aceia când războiul din Vietnam era în toi, n-a crezut că m-am simțit așa de bine înconjurat de uniforme verzi.

În perioada 13–15 noiembrie 2001, regina Beatrix a Regatului Țărilor de Jos a efectuat o vizită de stat în România, la invitația președintelui Ion Iliescu, un moment culminant în evoluția relațiilor dintre cele două țări. Vizitele de stat sunt întâlniri internaționale la cel mai înalt nivel, care se desfășoară în conformitate cu un program prestabilit și cu respectarea unui protocol strict. Am avut plăcerea și onoarea să particip la acea vizită de stat în calitate de translator personal al Maiestății Sale. Vizita era un răspuns la vizita de stat a președintelui Emil Constantinescu în Olanda, în 1998, când am fost de asemenea chemat să asigur translația acolo unde a fost necesar. Pentru că urma să particip și la dineul de gală, a trebuit să-mi închiriez un frac de la un magazin de profil din Leiden. Cred că va rămâne singura ocazie din viața mea în care am purtat așa ceva. În cele trei zile ale vizitei reginei nu am avut o sarcină deosebită, aproape peste tot traducerea fiind asigurată de interpreți locali, care aveau coatele mai dure decât ale mele, așa încât a trebuit să mă las păgubaș și să asist de la distanță.

Din întâmplare, regina a ajuns la București într-un moment propice. Chiar în aceeași zi s-a dat publicității în Bruxelles Raportul Comisiei Europene cu privire la progresele făcute de România în drum spre integrarea ei europeană. Tonul raportului a fost destul de pozitiv și chiar

optimist cu privire la şansele României de a adera la Uniunea Europeană în data de 1 ianuarie 2007. O săptămână mai devreme, avusese loc în Bucureşti întrunirea Consiliului de Miniştri al OSCE, care a încheiat preşedinţia de succes a României a acestei organizaţii. O altă veste îmbucurătoare a fost ridicarea obligativităţii vizelor pentru spaţiul Schengen, o decizie luată în data de 7 decembrie 2001, intrând în vigoare din 1 ianuarie 2002.

În acest context, titlurile ziarelor olandeze, în general nu foarte dispuse la cuvinte bune despre România, arătau un optimism cum nu am mai văzut din 1989 încoace. „România se ridică din Valea Plângerii“, „O cotitură spre bine în România“ era tenta presei olandeze. Succesele diplomatice erau frumoase, dar cel mai important lucru era ca România să realizeze o creştere economică substanţială şi durabilă. Părea să meargă în direcţie cea bună, dar nu existau garanţii. Un tânăr student din Timişoara scria: „Este lumina de la capătul tunelului sau sunt farurile unui tren care vine spre noi?“

De la ultima vizită de stat din partea olandeză în România trecuseră 25 de ani. În anul 1976, regina Juliana, însoţită de prinţul consort Bernard, vizitaseră Republica Socialistă România. Din fericire, atmosfera de la vizita din 2001 a fost cu totul alta. Beatrix a fost întâmpinată cu 21 de salve de tun şi o gardă de onoare compusă din peste 150 de dorobanţi. La dineul de gală, regina a lăudat alegerea univocă pentru Occident pe care a făcut-o România, în timp ce preşedintele Iliescu şi-a exprimat aprecierea pentru ajutorul oferit de Olanda ţării sale în ultimul deceniu. După două zile pline în capitală, Beatrix a zburat cu avionul guvernului Olandei la Timişoara, pentru întâlniri politice, culturale şi sociale, inclusiv o vizită la centrul de zi pentru persoane cu dizabilităţi psihice Pentru Voi.

Presa olandeză a fost, cu rare excepţii, pozitivă pe tot parcursul vizitei. Doar un reporteraş de la postul de televiziune RTL venise parcă în România doar ca să-şi confirme prejudecăţile. Îi compătimea într-un mod dramatic pe olandezii intervievaţi care locuiau în România, deşi toţi aceştia afirmau că le place acolo şi se simt bine. Tradiţia vrea ca regina, în cadrul unei vizite oficiale, să aibă şi o scurtă întâlnire cu presa, chiar dacă jurnaliştii nu au voie să o citeze în mod direct. Ziaristul serios Olaf Tempelman, pe atunci

corespondentul pentru Europa de Sud-est al cotidianului *De Volkskrant*, a fost rugat insistent de colegi să nu o întrebe pe regină despre impresiile ei românești, pentru că erau probleme mult mai urgente de gestionat: faptul că una dintre nurorile ei anunțase că va avea un copil și o altă noră, prințesa – acum regina – Máxima, făcuse sau spusese nu știu ce. După vizita la Timișoara, mai multe ziare au raportat – o știre eronată care s-a perpetuat – că unul dintre rezidenții centrului Pentru Voi a întrebat-o pe regină dacă este Miss Olanda. Înregistrările audio arată clar că omul a întrebat-o: „How are you, Mrs.?“ Un ziar chiar a scris că această convorbire a avut loc la o recepție, unde un participant nu a știut cine este regina...

În general, câteva zile la rând, s-a scris în mod pozitiv despre România în presa din Olanda și relațiile dintre cele două țări au fost strânse cu o panglică portocalie – culoarea casei regale olandeze.

Într-adevăr, ca translator faci și lucruri cu totul neașteptate. În toamna anului 2005 am fost invitat să particip la festivitățile legate de nunta unui cuplu olandez, Joost și Rienkje, care s-au hotărât să se căsătorească în România pentru a avea un motiv să aducă zeci de rude și prieteni la Craiova, unde lucra Joost. Toți oaspeții lor veneau pentru prima oară în România și în timp ce ne deplasam cu un autocar închiriat de la Otopeni la Cetate, am profitat de ocazie să le povestesc câte ceva despre țara necunoscută în care au aterizat ca să le ofer un context socio-istoric pentru aventura lor. Am fost și eu printre invitați pentru că, înainte ca ei să plece în România, am inițiat-o pe Rienkje în tainele limbii române.

Cetate este un sat care oferă o priveliște spre Dunăre. De la monumentul dedicat victimelor Primului Război Mondial, în inima localității, un drum neasfaltat, aproape impracticabil pentru autocar în caz de ploaie, ducea în jos până la fluviu. Clădirea de pe mal semăna cu un conac, dar a fost de fapt construită în 1880 ca sediul căpeteniei portului dunărean, o funcție pe care a îndeplinit-o până în 1947. În acel an, împrejurimile au fost militarizate de regimul comunist ca zonă de frontieră și nu au mai fost accesibile populației. Astfel, până în 1989, clădirea a funcționat ca pichet de grăniceri. Din moment ce s-a desființat zona militară, vechea clădire a fost părăsită. Cu câțiva ani în urmă, construcția abandonată a fost cumpărată de Mircea Dinescu, acel *angry young poet* care în 1989 îndrăznise să confrunte

dictatura lui Ceauşescu prin scrierile lui, acum devenit cunoscut publicist, personalitate publică şi bucătar. Dinescu a investit o sumă de 500 de ori mai mare decât preţul clădirii pentru renovare. Clădirea era folosită mai ales ca tabără de creaţie, dar se putea şi închiria pentru nunţi şi alte petreceri. Oricum, este singurul port cultural din Europa, cum se lăuda Dinescu. Artiştii au lăsat în jurul casei tot felul de sculpturi, printre care mişunau haite de câini vagabonzi. Tot ce au mâncat invitaţii era producţie locală, de la purceii de lapte care au fost serviți în întregime și apoi disecaţi de Dinescu însuşi, până la roşiile şi marmeladele de la micul dejun. Şi lăutarii care alcătuiau comitetul de primire erau din sat. Dunărea, care trecea la 15 metri de clădire, era mult umflată după ploile insistente din ultimele luni, dar fluviul reuşea încă să facă faţă debitului crescut. Peste apă se vedeau dealurile Bulgariei.

Ceremonia de nuntă a fost oficiată în singura biserică catolică din Craiova. Era clar că preotul avea emoții în faţa asistenţei olandeze, cu care, cu excepţia câtorva cuvinte în germană, nu avea nici o limbă în comun. Mireasa mă rugase să-i şoptesc când trebuie să spună „da“, pentru că îi era teamă că altfel va rata momentul. Preotul avea însă alte ambiţii. Aflând că este un translator printre oaspeți, m-a chemat în faţă şi m-a pus să traduc toată slujba în neerlandeză pentru nuntaşii veniţi de afară. La un moment dat s-a plictisit să mai vorbească doar pentru mâna de români care asista la ceremonie şi m-a rugat să traduc direct din cărţile sfinte pe care le avea în faţă. Ploaia a stat pentru câteva ore şi după ce autobuzul a dus toată lumea înapoi la Cetate, s-a încins o petrecere pe cinste până în zorii zilei. Cred că muzica se auzea bine şi pe malul bulgăresc.

XV
Go-Bos

De la o vârstă foarte fragedă, fiica noastră Laura a arătat o mare dragoste pentru muzică, cu o preferinţă clară pentru cea clasică. Chiar înainte de a merge la grădiniță, ne înnebunea cerându-ne mereu şi mereu să punem un disc cu muzică din epoca Renaşterii. Frumoasă muzica, n-am ce zice, dar nu de ascultat de zece ori pe zi.

Cornelia cântase la clarinet în tinerețe şi făcuse parte, în America, din formația școlii, care era chemată la datorie mai ales în jurul evenimentelor sportive. Deşi eu nu mi-am manifestat niciodată dorința de a învăța să cânt la vreun instrument, mă trag dintr-o familie destul de muzicală. Rudele mai în vârstă afirmau că bunica mea avea o voce frumoasă şi ar fi putut chiar să urmeze o carieră în muzică. Tatăl ei însă nu a vrut să audă de aşa ceva. Pentru un burghez aşezat din Amsterdam cum era străbunicul meu, un asemenea mediu era interzis pentru fiica lui. În viziunea lui, toate cântărețele erau nişte demimondene şi a afirmat chiar că mai degrabă îşi ducea fiica la cimitir decât s-o vadă pe scenă. Aşadar, bunica mea a mers la şcoală până la vârsta de 12 ani, cât dura atunci şcoala generală în Olanda, după care a aşteptat acasă să se mărite.

În anii copilăriei mele, mijloacele tehnice muzicale erau limitate, dar ţin minte că bunica punea din când în când un disc pe patefonul ei primitiv, de o calitate sonoră dubioasă, având o predilecție clară pentru muzica de operetă, față de care eu manifestam oroare.

Mama se ducea în mod regulat la concerte în faimoasa sală de muzică Concertgebouw din Amsterdam, la o distanţa de nici 15 minute de mers pe jos de casa noastră. Fratele meu şi cu mine nu prea aveam chef s-o însoțim. Mama cânta onorabil la pian, cu o mare dragoste, dar fără talent excepțional, aşa încât o carieră muzicală nu era menirea ei. Am crescut deci cu un pian în casă, dar nu m-am simţit niciodată atras de instrument. Acum sunt un mare iubitor de muzică clasică, dar atunci interesele mele se

îndreptau în alte direcţii.

În schimb, Laura noastră a fost de mică fascinată de instrumentul din casa bunicii. Văzând că are înclinaţii muzicale, am dat-o la lecţii de flaut dulce, care formează baza educaţiei muzicale în Olanda. Destul de repede, ne-am dat seama că pasiunea ei muzicală nu se potrivea cu dezinteresul din partea celorlalţi elevi şi am dat-o la lecţii de pian, unde a făcut progrese remarcabile. După ce ne-am mutat în orăşelul Leiderdorp, în anul 1992, a continuat să studieze cu un profesor din localitate, şi când s-a apropiat de vârsta de intrare la liceu – 12 ani în Olanda – i-am căutat o şcoală de muzică. A fost acceptată la Conservatorul din Haga şi la cel din Rotterdam, dar am optat de comun acord pentru Rotterdam, unde ne-a plăcut mult mai mult profesorul. În Rotterdam, Laura a urmat astfel liceul pentru muzică şi dans, o şcoală care avea un program de colaborare cu Academia de Balet şi cu Conservatorul. I-a fost greu Laurei să facă zilnic naveta la Rotterdam, cu un autobuz, un tren şi un tramvai. Dar erau şi avantaje destule. Beneficia de un profesor de pian foarte bun şi i se permitea fără prea multă ezitare să lipsească o jumătate de zi sau chiar o zi întreagă de la şcoală dacă la Conservator era un *master class* care o interesa. În acelaşi timp, avea acces la tot felul de concerte şi spectacole. Din fericire, fiica noastră era – şi este – cititoare, şi astfel a recuperat ceva din învăţământul general sacrificat de dragul artei. După cinci ani de liceu, şi-a continuat studiile de pian la conservatorul propriu-zis până la nivel de licenţă şi apoi a obţinut şi o altă licenţă şi la dirijat. A reuşit să-şi transforme pasiunea în profesie. S-a stabilit de câţiva ani buni în Germania, unde există o cultură muzicală mai bogată decât în Olanda. În acelaşi timp, a moştenit de la părinţi şi dragostea pentru limbi. Pe lângă limbile ei „materne“, neerlandeza şi engleza, vorbeşte la perfecţie germana, înţelege destul de bine românește şi o rupe binişor pe grecește. Mai nou, a căpătat un interes pentru... finlandeză. A ajuns la un nivel la care poate purta discuţii simple în această limbă.

Profesorul Laurei de-a lungul studiilor din perioada liceului şi la Conservator era cunoscutul pianist Michael Davidson, originar din Canada, cu care ne-am împrietenit. Acest Davidson scrisese o carte despre interpretarea operei lui Mozart pentru pian solo, volum pentru care nu găsea editură. Era considerată prea specializată, prea puţin comercială. Omul

muncise însă ani buni la ea şi era convins că s-ar putea vinde cel puţin câteva sute de exemplare. Ne-a părut rău de eforturile lui şi ne-am gândit cum am putea să-l ajutăm. Cel mai simplu lucru, având în vedere deprinderea noastră editorială căpătată cu *Roemeni*ë *Bulletin*, a fost să înfiinţăm o editură.

Nu aveam experienţă în domeniul afacerilor, dar înfiinţarea unei societăţi comerciale s-a dovedit extrem de simplă. Neavând intenţia să emitem părţi sociale, nu a fost nevoie de statut, de notar, de act de înfiinţare, de avocat – nu a trebuit decât să mă deplasez la Camera de Comerţ, să declar numele firmei, să definesc domeniile de activitate şi să plătesc o taxă de înscriere de vreo 5 euro în banii actuali. S-a verificat doar dacă exista deja o societate cu acelaşi nume în branşa noastră şi asta a fost tot.

Astfel a luat fiinţă, în anul 1998, editura Go-Bos Press, cu Go de la Golna, dar şi cu sensul de „hai“. În acelaşi an am publicat, în 600 de exemplare, *Mozart and the Pianist* de Michael Davidson. Această primă publicaţie a editurii Go-Bos Press a avut succes, mulţumită, în primul rând, eforturilor lui Michael, care oferea prin toată Olanda prezentări şi concerte urmate de sesiuni de autografe. În decursul timpului, s-a epuizat prima ediţie, cartea fiind preluată apoi de o editură prestigioasă din Londra, care a scos o ediţie nouă. Editura Go-Bos Press şi-a dovedit utilitatea.

În următorul an, 1998, Go-Bos Press a scos un volum de poezii: o selecţie din opera poetică a Anei Blandiana. Îi publicasem deja, la editura Van Gennep din Amsterdam, în 1992, volumul de povestiri *Proiecte de trecut*, tradus în neerlandeză.

Piaţa pentru poezia tradusă este destul de dificilă în Olanda – şi, mă tem, în majoritatea ţărilor. Nici nu am încercat să găsesc o editură obişnuită pentru poeziile Anei Blandiana, ci am optat pentru o mică ediţie la Go-Bos Press, publicată cu ocazia participării poetei la festivalul Poetry International de la Rotterdam.

Am scos următorul volum de poezie la editura noastră tot cu ocazia participării unei poete la un festival de poezie – de data aceasta unul care s-a desfăşurat în sediile mai multor ambasade străine din Haga, printre care şi cea a României: *Chaosmos* (în original *Haosmos*) de Magda Cârneci. În acelaşi an m-am ocupat de un proiect mai deosebit: un volum de aforisme

Oases van zand („Oaze de nisip“), selectate din opera lui Valeriu Butulescu, un inginer din valea Jiului care a reușit să-și publice aforismele în, fără exagerare, zeci de limbi. Cartea a apărut cu finanțare din partea autorului, care s-a deplasat pentru o lansare organizată la restaurantul fratelui meu, dar n-aș fi acceptat dacă nu aș fi fost convins de calitatea aforismelor – dacă le săreai pe alea sexiste. Erau amuzante, profunde, haioase, te puneau pe gânduri și au fost apreciate de cititori. Prietenul meu Olaf Tempelman chiar a folosit unul dintre aforismele lui Butulescu – „Două greşeli conjugate pot genera un mare adevăr“ – ca motto pentru cartea lui *Roemeense lente* („Primăvara românească“).

În anul 2004, editura Go-Bos Press a publicat romanul Corneliei, *City of Man's Desire. A Novel of Constantinople.* Bineînțeles, încercaserăm să găsim o editură sau un agent literar în spațiul anglofon, dar nu am reușit să pătrundem. Cartea Corneliei, un roman istoric a cărui acțiune se desfășoară în orașul Constantinopol în preajma Revoluției Junilor Turci din anul 1908, era apreciată de puținii editori și agenți literari care au citit-o, dar li s-a părut că subiectul era prea necunoscut, prea „dificil“ pentru cititorul britanic sau american. Este adevărat că trăim într-o lume în care chiar și oamenii care au terminat o facultate au uitat că acest oraș, Constantinopolul, este Istanbulul turcesc al zilelor noastre. Personajul principal este o grecoaică cu o mamă româncă și un tată aromân, după numele ei de familie, ceea ce pare să complice și mai mult lucrurile pentru cititorul neavizat. Romanul oferă însă o lectură fascinantă, o descindere într-o lume multiculturală, zbuciumată, aflată în mijlocul unei revoluții, o aventură în care orașul milenar în sine aproape capătă statutul de personaj. Cu toate acestea, n-am reușit să stârnim suficient interes în lumea editorială. Când ne-am pierdut răbdarea, am decis să scoatem noi romanul, fie ce-o fi, pentru că eram convinși de calitatea cărții, confirmată de toți care o citiseră în manuscris. Efortul depus de Cornelia pentru a scrie acest roman a fost considerabil. Nu numai scrierea lui, dar și documentarea i-au luat câțiva ani. A citit câteva rafturi de cărți, a studiat (chiar cu lupa) hărți, tablouri și fotografii vechi, și ne-am dus la Istanbul ca să studiem terenul care urma să constituie decorul narațiunii.

Eu am fost redactorul cărții și împreună ne-am ocupat de punerea în

pagină a textului și am proiectat coperta, folosind o fotografie făcută în cartierul Galata (astăzi Karaköy). Am tipărit-o în Olanda la aceeași tipografie care a scos, preț de ani de zile, revista noastră *Roemenië Bulletin*.

Promovarea cărții în Olanda nu a fost ușoară. Astfel s-au vândut câteva sute de exemplare, onorabil, dar mult sub nivelul speranțelor noastre. Cam așa stătea situația în momentul în care am primit un e-mail din partea unei edituri din Salonic, care descoperise romanul pe blogul pe care-l ținea Cornelia atunci, și ne-a cerut un exemplar. În nici două săptămâni a venit răspunsul minunat că romanul *City of Man's Desire* se va publica în traducere greacă. Astfel a apărut în anul 2006 la editura Synchroni Orizontes *Konstantinoupoli, poli ton pothon*, în traducerea Lydiei Polizopoulou. Pentru a stârni interesul și curiozitatea publicului grec, editorul a preferat să modifice puțin titlul cărții, așa încât să apară în primul rând, în litere de o șchioapă *Konstantinoupoli*, care mișcă, până în ziua de astăzi, inima grecilor. Aceștia, când se referă la Constantinopol – căci nu se referă niciodată la Istanbul – vorbesc doar de „*I Polis*“, Orașul, pentru că toată lumea înțelege imediat că este vorba despre fosta capitală a Imperiului Bizantin, care ocupă un loc central în conștiința națională a grecilor.

În Grecia romanul a fost un bestseller, cu vreo 20.000 de exemplare vândute. Pe o listă a celor mai vândute titluri de cărți traduse, publicată în cotidianul *To Vima*, *City* figurează pe locul 3, după Orhan Pamuc și Isabel Allende. Nici acest uriaș succes nu a fost suficient pentru a deștepta curiozitatea editurilor din Marea Britanie sau America, dar în Turcia nu a trecut neobservat. Astfel a apărut în anul 2010 la Editura Telos *Arzular Kenti Istanbul*, tradus de Bilal Çölgeçen. Să scrii un roman despre istoria controversată a unui oraș precum Constantinopol/Istanbul și să fii tradusă în grecește, dar și turcește! Asta zic și eu că e o adevărată dovadă de echidistanță.

În momentul în care scriu aceste rânduri, romanul se traduce și în română și așteptăm să apară în decursul anului 2022. Un fragment a fost publicat deja în noiembrie 2008 în *Bucureștiul cultural*, anexa culturală a revistei *22*.

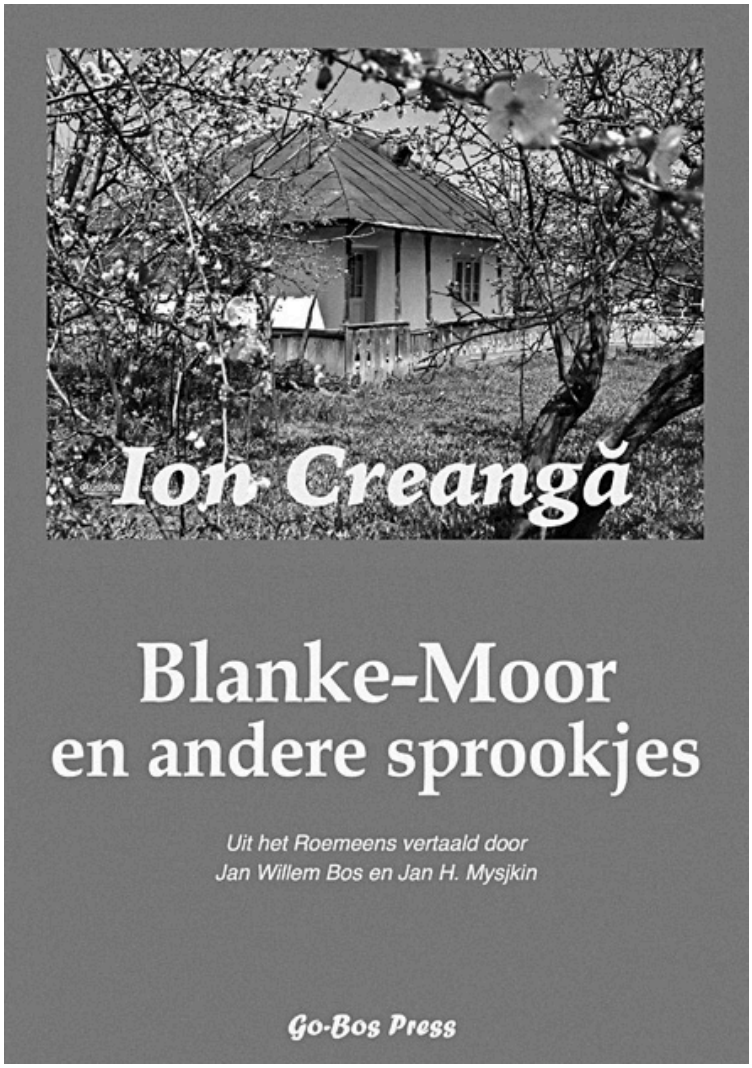

Coperta traducerii în neerlandeză a basmelor lui Ion Creangă

După *City of Man's Desire*, Go-Bos Press, pentru un timp, nu a mai fost foarte activă, până în 2017, când am publicat noul roman al Corneliei, *Tainted Heroes*, despre care voi povesti mai jos. Între timp publicasem o singură carte, scoţând în anul 2014 basmele lui Ion Creangă. În 2018 am revenit în forţă cu un proiect antamat de ziarista Claudia Marcu şi profesorul universitar de informatică Alexandru Iosup. Cei doi au vrut să prezinte un număr de 52 de poveşti de succes ale românilor stabiliţi în Olanda, din generaţii diferite, din diferite zone ale României, din diferite domenii de activitate, din diferite motive. Timp de un an, preţ de 52 de săptămâni, s-a publicat pe internet (nieuwewortels.nl/ro) săptămânal, în limbile neerlandeză, română şi engleză, câte o poveste a unui român care a

venit mai demult sau mai recent să trăiască în Olanda. Cartea care a rezultat din această inițiativă, într-o ediție bilingvă română și neerlandeză, a fost lansată la Biblioteca Municipală din Deventer, oraș despre ale cărui legături cu Sibiul am vorbit deja.

XVI
Fotbal şi Mircea Dinescu

Orice vizită la Timişoara este o plăcere, dar în anul 2000 am venit într-un context mai deosebit, şi anume pentru a retrăi un meci istoric şi o victorie istorică! În data de 16 iunie 1988, Olanda a jucat în semifinala campionatului european de fotbal cu echipa Germaniei (de Vest). Relaţiile dintre Olanda şi Germania au fost excelente după al Doilea Război Mondial şi cele două ţări vecine sunt parteneri importanţi în domeniul politic, economic şi cultural. Dar facem o excepţie pentru fotbal, unde există o rivalitate acerbă.

Olanda a câştigat acea semifinală de pomină cu 2–1. Iniţial a condus Germania cu 1–0, printr-o lovitură de pedeapsă acordată, în mod controversat, după un fault al lui Frank Rijkaard. Olanda a egalat înscriind o lovitură de pedeapsă şi mai controversată după un presupus fault al lui Jürgen Kohler comis asupra lui Marco van Basten. La două minute înainte de sfârşitul partidei, Van Basten a marcat un gol care a rămas ca unul dintre cele mai importante din istoria fotbalului olandez. Olanda a eliminat Germania şi apoi a bătut în finală Uniunea Sovietică, tot mulţumită unui gol fabulos al lui Van Basten.

Cel care a arbitrat acea semifinală de neuitat – şi deci omul care a acordat cele două lovituri de la unsprezece metri – era Ioan Igna din Timişoara. Acest fapt a fost un bun motiv pentru ca programul NOVA să se deplaseze la Timişoara, în perioada în care se apropia campionatul Euro 2000, ca să-l întrebe pe Igna dacă după atâţia ani mai era de acord cu deciziile lui de atunci.

Arbitrul s-a arătat dispus să primească echipa mică din Olanda, pe regizorul Marcel Goedhart, pe operatorul Bas Westerhof şi pe mine, însă nu a putut garanta că va fi acasă când ne propuneam să venim. Domnul Igna îndeplinea şi funcţia de observator pentru Federaţia Română de Fotbal şi nu era exclus ca sâmbăta să fie pe undeva prin ţară pentru a asista, în acea

calitate, la un meci disputat în cadrul Diviziei A. Când l-am căutat la telefon din Olanda în ziua care este, după calendarul catolic și protestant, Vinerea Mare, soacra lui mi-a confirmat că într-adevăr a plecat la Brașov și că nu a putut preciza când se va întoarce la Timișoara.

Ne-am hotărât să mergem la risc, sperând că până duminică domnul Igna se va întoarce acasă. Aveam un zbor direct pe ruta Amsterdam–Timișoara cu Tarom, dar, de fapt, aceste două orașe formau doar escale între Chicago și București. Avionul – un Boeing din alea mari, transatlantice – era plin de români care se duceau acasă de Paști. Mulți dintre ei s-au oprit la Timișoara, unde deci trebuiau descărcate și bagajele lor voluminoase: geamantane închise cu scotch, valize burduhănoase și genți umplute până la refuz. Banda rulantă de la aeroport nu funcționa și muncitorii au nădușit din abundență pentru a restitui pachetele și cadourile proprietarilor de drept. În timp ce așteptam, l-am sunat pe prietenul meu Sorin Ciutacu, care nu știa de venirea mea, dar a promis că va ajunge la aeroport în douăzeci de minute. Noi însă mai aveam de așteptat. După aproximativ o oră, șeful descărcătorilor, lac de sudoare, ne-a anunțat că nu mai are bagaje de descărcat. Vestea nu era bună, pentru că lipseau trei bucăți esențiale din echipamentul lui Bas – monitorul, lumina și trepiedul. Treaba nu începuse bine.

La ghișeul Tarom am fost primiți cu simpatie, înțelegere și compasiune, dar doamnele amabile nu ne-au putut ajuta cu nimic. S-au rezumat la a nota detaliile bunurilor dispărute. Ca să preîntâmpin orice prejudecată: greșeala s-a făcut la aeroportul din Amsterdam, pentru că bagajele lipsă au fost trimise, fără proprietarul lor, la București Otopeni. Desigur, urma să trecem și noi prin Otopeni, dar abia peste două zile, la întoarcere în Olanda. Aceste amănunte au fost trecute cu litere mici pe etichetă și nu a avut nimeni timp să le studieze în mijlocul luptei cu darurile americane.

Sorin fusese de departe cel mai bun dintre studenții mei la neerlandeză în anii 1982–1984, când am fost lector invitat la Universitatea din București. L-am reîntâlnit după mulți ani la Uniunea Scriitorilor din București, în primele luni după căderea regimului comunist. Sarcina lui principală la Uniune era să umble toată ziua de la o ambasadă la alta ca să obțină vize pentru scriitorii români dornici de o gură de libertate. A scăpat destul de

repede de acea povară și a obținut un post la Universitatea de Vest din Timișoara, unde predă limba engleză și lingvistica germanică până în ziua de astăzi.

Sorin îi cunoaște pe toți timișorenii care înseamnă ceva în oraș, indiferent de domeniu. Din cercul lui de cunoștințe făcea parte și un coleg profesor care între diferite posturi a fost pentru scurt timp și director la TVR Timișoara. În timp ce ne instalam pe o terasă, Sorin s-a angajat într-o serie de telefoane al căror rezultat final a fost că totul s-a aranjat și a doua zi puteam dispune, contra cost, de tot echipamentul de care aveam nevoie. Toate acestea s-au rânduit într-o sâmbătă seară între orele 21.00 și 23.00. În Olanda nici să nu încerci așa ceva, pentru că este absolut fără șanse de reușită! Mi-am dat seama atunci, și nu pentru prima oară, că flexibilitatea românească bate de multe ori rigoarea olandezilor: în timp ce în Olanda între „este absolut imposibil“ și „nu este nici o problemă“ se cască un hău de netrecut, în România este o distanța care poate fi străbătută, cu un pic de bunăvoință, de insistență, cu o pilă, cu un pliculeț...

A doua zi ne-au trezit devreme clopotele bisericilor catolice și protestante ale populației germane și maghiare din oraș: era Paște pentru ei, în timp ce ortodocșii sărbătoreau Floriile. Noi eram însă la muncă și aveam de rezolvat niște probleme. La Tarom nu a răspuns nimeni la telefon, așa că am luat un taxi până la aeroport ca să aflăm care este situația cu echipamentul. Nu am găsit acolo decât niște vameși plictisiți care ne-au informat că nu este și nu va veni nimeni de la Tarom, pentru că în ziua respectivă nu va ateriza și nu va decola nici un avion. Am fost sfătuiți să revenim a doua zi. Nu aveam de ales: trebuia să dăm curs ajutorului colegial oferit de TVR Timișoara.

În oraș domnea o aglomerație relaxată, dar arbitrul Igna tot nu se întorsese din Brașov. Din senin am primit vestea salvatoare din partea soacrei: domnul Igna era de găsit la telefon între orele unu și două. A condus toată noaptea ca să poată vorbi cu noi la Timișoara, dar a vrut să folosească dimineața Floriilor pentru a vizita o mănăstire în apropierea orașului, ca să nu treacă sărbătoarea neobservată.

Domnul Ioan Igna, unul dintre cei mai renumiți arbitri pe care i-a avut România, ne va putea primi la ora patru după-amiaza. De meserie era profesor de chimie, dar locuința lui somptuoasă revela doar pasiunea pentru

„jocul frumos“. Fanioane, cărți poștale, fotografii, farfurii, ceasuri și tot felul de alte amintiri acopereau toți pereții, de la casa scării până la dormitorul conjugal. Singurele obiecte decorative care dovedeau existența altor preocupări erau pozele cu regele Mihai și familia regală, puse prin toată casa. Marcel a contribuit la colecția lui Igna cu un tricou oficial al echipei naționale a Olandei, pe numele lui Patrick Kluivert.

Am montat camera și echipamentul închiriate, iar arbitrul Igna a fost invitat să comenteze mai multe fragmente pe care Marcel le-a pus pe video. Igna a povestit că înainte de Campionatul European din 1988 știuse deja că va putea arbitra o semifinală și s-a bucurat enorm de meciul Germania–Olanda. Era convins că aceste două echipe erau cele mai tari și că cea care va câștiga semifinala va obține victoria și în finală, și va fi încoronată ca noua campioană europeană. A vizionat imaginile și a rămas ferm pe poziție: Rijkaard l-a faultat pe Klinsmann, deci a fost penalty; Kohler a lovit picioarele lui Van Basten – lovitură de la unsprezece metri. Dar a urmat o dezvăluire: arbitrul se accidentase cu o zi înainte de meci jucând o miuță cu niște colegi. Ar fi trebuit să fie înlocuit pentru semifinală, dar nu a vrut să piardă cea mai importantă întrecere din cariera lui, așa că a tăcut mâlc și a arbitrat în ciuda faptului că, din cauza unei entorse la genunchi, nu a putut să sprinteze. Acest lucru explică, după părerea lui, de ce lovitura de pedeapsă acordată Olandei a fost atât de controversată, pentru că, de fapt, arbitrul se afla prea departe de careul german. Avea câmpul vizual liber, dar era la o distanță mare. De aceea, Van Basten nu a auzit fluierul și a încercat să se ridice în picioare. Dacă ar fi căzut pe iarbă după faultul lui Kohler, nu s-ar fi vorbit atât de mult despre decizia arbitrului.

Igna era un om amabil și a fost dispus să-și repete punctul de vedere de câteva ori, până ce Marcel a fost sigur de rezultatul scontat. Igna a fost chiar gata să se suie pe bicicletă pentru câteva cadre în exterior și să-și scoată câinele impozant la plimbare prin cartier. Când ne-am luat rămas-bun, arbitrul și-a descărcat în sfârșit sufletul: performanța lui la acel meci a fost cea mai slabă din toată cariera lui…

La aeroportul din Timișoara ne-au așteptat bagajele lui Bas pentru a fi vămuite la intrarea în România, ca mai apoi să treacă prin același proces din nou la plecare, după doar câteva ore. Am fost scutiți de alte incidente și am

constatat cu satisfacţie că ne-am îndeplinit misiunea. Am ratat Paştele olandez, dar nu-i bai: anul acesta vom sărbători Paştele ortodox.

În acelaşi an, 2000, am făcut una dintre cele mai interesante deplasări în calitatea mea de translator, când am fost cu Mircea Dinescu în Italia. Şi, în mod neaşteptat, şi acea călătorie s-a legat de campionatul european de fotbal.

În luna iunie 1990 Dinescu participase ca invitat special la festival Poetry International din Rotterdam. Primise premiul festivalului în 1989 şi acest premiu includea şi o invitaţie automată la festival, cu prima ocazie, care s-a ivit în vara anului 1990. A venit împreună cu Marin Sorescu, care era apreciat de public şi, fiind prieten cu directorul festivalului, Martin Mooij, participase la mai multe ediţii. Participarea lui Dinescu, cunoscut ca poetul care anunţase victoria revoluţiei române la televizor, a stârnit destul de mult interes din partea presei olandeze, aşa încât s-a organizat chiar o conferinţă de presă specială. Dinescu a fost în formă plină şi stilul său satiric a fost bine recepţionat de ziarişti. Mai mulţi au preluat, în articolele lor, afirmaţia lui Dinescu că „am făcut de râs comunismul, o să facem de râs şi capitalismul“, şi cred că toţi l-au citat când a spus că România abia a ieşit din „peşterile comunismului“.

Pe Dinescu îl revăzusem, după întâlnirea noastră de pomină din primăvara lui 1989, la scurt timp după Revoluţie, în perioada în care era preşedintele Uniunii Scriitorilor. L-am aşteptat în faţa biroului, împreună cu doi tineri din Botoşani, care călătoriseră o zi întreagă până la Bucureşti ca să-i ceară lui Dinescu consimţământul pentru înfiinţarea unei reviste literare. Dinescu a aruncat o singura privire peste hârtia pe care tinerii îşi expuseseră motivaţia şi ambiţia, şi le-a dat-o înapoi, spunând (îl parafrazez): „Bre, n-aţi înţeles!? N-aveţi nevoie de acordul meu. Faceţi cum ştiţi. E democraţie!“

În acea perioadă a democraţiei originale şi Dinescu avea, de altfel, interpretările lui originale. Maşina Uniunii cu care se deplasa atunci împreună cu mine, a luat-o fără ezitare pe contrasens pe Calea Victoriei. Nu este cu sens unic? l-am întrebat. Ba, aşa a fost înainte, a venit răspunsul. Acum e sens peste tot.

În anul 1999 Dinescu a fost invitat la un alt festival de poezie din Olanda,

numit „Poetul la tine acasă“, în cadrul căruia mai mulţi poeţi din diferite ţări reciteau din opera lor în ambasadele ţărilor participante, toate în Haga, oraşul care nu este capitala Olandei, dar unde se află sediul guvernului. Publicul participant vizitează pe rând mai multe ambasade pentru o poezie şi o gustare. Mulţumită personalităţii sale exuberante, spectacolul oferit de Dinescu la ambasada României a fost remarcat şi de Marjoleine Boonstra, o fotografă şi cineastă care nutrea ambiţia să facă un film documentar despre poeţi cu un trecut mai deosebit. Dinescu se înscria cu brio în această categorie. Nu fusese niciodată agreat de autorităţile comuniste, care aveau mari probleme cu orice poet contemporan care nu aducea laude patriei, partidului şi liderului său. Armele sale preferate, ironia şi satira, au rezultat în interdicţia de a mai publica şi în arestarea lui la domiciliu, împreună cu soţia sa Maşa, care îl însoţea mai mereu în frecventele sale deplasări în străinătate după decembrie ’89. Despre acel trecut a vrut să-l intervieveze Marjoleine Boonstra în cadrul proiectului ei *What Keeps Mankind Alive?* (*Ce ţine omenirea în viaţă?*), pentru care alesese cinci poeţi: doi ruşi, un cubanez, un chinez şi un român. În cadrul pregătirilor, Marjoleine s-a deplasat la Bucureşti pentru a-i intervieva pe cei doi copii adolescenţi ai lui Mircea şi ai Maşei, şi m-a luat şi pe mine.

Apoi, beneficiind de o subvenţie generoasă, Marjolein şi-a propus să folosească un loc mai deosebit pentru filmare. Prima opţiune a fost insula Montserrat, situată în Marea Caraibilor. Ruta urma să fie Amsterdam–Miami, Miami–Antigua şi apoi cu elicopterul de la Antigua la Montserrat. Din păcate, planul a fost anulat în ultimul moment. Vulcanul principal al insulei începuse să-şi facă de cap după câteva secole de inactivitate şi s-a arătat atât de capricios, încât autorităţile britanice, care administrează insula, ne-au interzis să intrăm în zona de excludere largă de peste jumătate din insulă. A trebuit să se găsească un alt loc la fel de spectaculos. Alegerea a fost mica insulă Favignana, situată la câţiva kilometri în larg de coastă vestică a Siciliei. Economia insulei depinde de turism şi de pescuitul de ton, dar în trecut cioplirea de tuf a fost o importantă sursă de venit. Industria de tuf este pe moarte, dar ce a rămas din ea sunt carierele, minunatele prăpăstii şi peşteri artificiale, dintre care unele au fost declarate monumente şi trebuiau păstrate în forma lor actuală. Acolo urmau să se filmeze discuţiile

cu poeţii, într-un loc unde imaginaţia lor îşi putea lua zborul.

Dinescu este invitat să povestească despre lunile în care a stat în arest la domiciliu, de la publicarea interviului în *Libération* până la victoria Revoluţiei în data de 22 decembrie 1989, când a apărut la televizor şi a strigat – într-un mod cam isteric, după propria sa părere: „Am învins, am învins!“

După Revoluţie, Dinescu a fost pentru scurt timp parlamentar, a înfiinţat revista satirică *Academia Caţavencu*, a fost preşedintele Uniunii Scriitorilor şi a făcut parte din comisia însărcinată cu studierea dosarelor Securităţii. Dinescu este vorbăreţ şi elocvent, filmarea a decurs bine, echipa era minunată, atmosfera era cordială, insula era o bijuterie şi mâncarea a fost fabuloasă – uneori viaţa unui translator de română este tot ce îşi poate dori un om.

Singurul aspect negativ este meciul. Meciul de care vorbeşte toată lumea de când ajung pe insulă: semifinala campionatului european de fotbal între Olanda şi Italia. Echipa de filmare este compusă numai din microbişti care deja fac galerie de câteva zile bune. După orice deplasare pe insulă, se opresc în faţa unei cârciumi sau a unui restaurant şi strigă cât îi ţin plămânii: „Forza Olanda!“, aşteptând să iasă afară nişte italieni înnebuniţi zbierând: „Forza Italia!“ O singură dată a avut loc o ciondăneală, dar nu pe tema fotbalului, ci pentru că un tânăr localnic, după câteva pahare, avea impresia că unul dintre tehnicieni s-a uitat prea lung la prietena lui. A doua zi, amicii îndrăgostitului nervos l-au obligat să-şi ceară scuze de la olandezul nevinovat.

În seara meciului, echipa tehnică proiectează imaginea primită de la televizor pe peretele cafenelei lui *tio* Rino. Din toate părţile se aduc cantităţi impresionante de bere plătită de Dumnezeu-ştie-cine. Suntem înconjuraţi de zeci de italieni care suferă până în adâncul sufletului la fiecare decizie nefavorabilă a arbitrului şi îşi smulg părul din cap când Portocala Mecanică primeşte două lovituri de pedeapsă, ajungând într-un extaz până la paroxism când le ratează pe amândouă. După 90 de minute scorul este tot 0–0, şi aşa rămâne şi după prelungiri. Meciul va fi decis prin lovituri de departajare. Se petrece lucrul de care mă temeam cel mai mult după cele două penalty-uri ratate: Olanda pierde. Primesc săruturi de consolare de la mai mulţi italieni

extaziați. Pe terasă se face schimb de tricouri transpirate...

După încheierea filmărilor îmi rămânea o zi să vizitez Palermo, un oraș fascinant, care are și părțile lui sinistre. Mă întâlnesc cu Mircea și Maşa Dinescu și luăm masa pe o terasă în zona portului, cu vedere spre un parc ce pare de-a dreptul tropical. Soții Dinescu, care au venit cu o zi mai devreme, îmi povestesc că au cinat pe aceeași terasă cu o seară înainte, și la o masă vecină a stat o piticanie de om înconjurată de opt gorile înarmate până în dinți. Chelnerii îi șoptesc că omulețul este „il magistrato“, succesorul faimosului procuror antimafie Falcone, și că nu poate ieși niciunde fără o întreagă armată după el. Absurdițile pe care Dinescu le găsește în societatea românească în plină tranziție pălesc în comparație cu această realitate dintr-una din țările fondatoare ale (precursoarei) Uniunii Europene.

XVII
Fiul jelit[18]

În toamna anului 2005 am fost chemat de Ministerul de Justiţie ca translator pentru o tragedie cu pierderi mari de vieţi omeneşti, care avusese loc la aeroportul din Amsterdam. O perioadă îndelungată am fost implicat în acest caz, pentru care m-am deplasat de câteva ori în Maramureş, însoţind autorităţile olandeze, A fost o sarcină care m-a afectat mult şi despre care am simţit nevoia să scriu.

Râul Iza izvorăşte din Munţii Rodnei, în Carpaţii Răsăriteni, şi străbate judeţul Maramureş până în dreptul oraşului Sighetu Marmaţiei, unde se varsă în Tisa, la graniţa dintre România şi Ucraina. În Maramureş încă se mai practică multe dintre tradiţiile care în alte părţi ale ţării au dispărut. În valea Izei, inima istorică a regiunii, copiii înfruntă zăpezile de Crăciun şi merg cu colindul din casă în casă, urând localnicilor sănătate şi belşug, iar tinerii din sat se costumează şi îşi pun măşti, ca să gonească duhurile rele, umblând cu Viflaimul. Momentele cruciale ale existenţei – naşterea, căsătoria şi moartea – sunt trăite solidar de întreaga comunitate, care este unită nu numai printr-un sentiment colectiv de bucurie sau tristeţe, dar şi prin complexe legături de rudenie. Duminica sătenii se adună la biserică, de veacuri centrul spiritual al comunităţii.

Lemnul joacă un rol esenţial în viaţa regiunii, prelucrarea lui fiind în Maramureş o tradiţie străveche, pe care o dovedesc nu numai bisericile de lemn, dar şi porţile sculptate ale curţilor, precum şi casele, deseori clădite tot din lemn. Aproape la fel de importantă în viaţa satului este ţuica de prune, prezentă la toate ritualurile şi un aspect esenţial al vieţii de zi cu zi a bărbaţilor. Ca urmare, spun gurile rele, longevitatea în Maramureş e cu cel puţin opt ani mai scăzută decât în regiunile româneşti unde se cultivă viţa-de-vie. Totuşi toată lumea laudă efectul salutar al băuturii locale, *palinca* sau *horinca*, dublu rafinată. Până şi preotul e de acord, spunând cât e de sănătos să-ţi cureţi gura cu alcool înainte de a te aşeza la masă. Numai că,

adaugă el, nu trebuie să bei mai mult de un păhărel. Sfatul lui e însă rareori urmat.

Maramureşenii sunt, după izvoarele istorice, descendenţii dacilor care nu s-au supus romanilor învingători, chiar dacă le-au preluat limba. Îndărătnicia lor i-a ajutat să-şi păstreze de-a lungul secolelor felul de viaţă, fără să ţină seama, mai mult decât era strict necesar, de trecătorii lor stăpâni, fie că erau Habsburgii sau comuniştii. Dar în această epocă denumită „de tranziţie“, se petrec mai multe schimbări decât au fost în stare să realizeze toate regimurile anterioare. Trecerea de la sistemul comunist la economia de piaţă a început să schimbe faţa Maramureşului, şi acest proces se va adânci în viitorul apropiat.

A început cu dispariţia treptată a mineritului şi cu închiderea fabricilor. Oamenii din Valea Izei veneau acasă în sat numai la sfârşit de săptămână, în restul timpului muncind fie ca mineri în apropierea capitalei de judeţ Baia Mare, fie în fabricile de mobilă din Sighet. Astăzi puţini oameni mai muncesc în fabrică, iar cele mai multe mine au fost închise. În piaţa centrală din Baia Mare, statuia minerului priveşte către un viitor nesigur. Aceasta a fost ridicată în 1958, în plină epocă de glorie a industrializării comuniste. Pe soclul care-l înalţă pe ortacul proletar deasupra mulţimii, sunt înscrise cuvintele „*Noroc bun*“, urarea pe care şi-o fac minerii unul altuia înainte de a coborî sub pământ.

După prăbuşirea comunismului au fost desfiinţate gospodăriile colective şi a început pentru urmaşi o luptă juridică de ani de zile pentru recăpătarea terenurilor şi caselor care aparţinuseră părinţilor sau bunicilor lor. Pământul este încă arat cu pluguri cu tracţiune animală, iar grapa, furca, secera şi coasa sunt şi acum uneltele de muncă ale agricultorului. De mulţi ani există speranţa că turismul, mai ales agroturismul la scară mică, ar putea compensa decăderea industriei. În mai toate satele au apărut pensiuni care oferă camere de închiriat şi mic dejun, şi uneori se văd prin zonă chiar autobuze pline de turişti japonezi, dar veniturile realizate datorită vizitatorilor din afară nu vor fi niciodată suficiente pentru a compensa pierderea slujbelor, care nu au fost înlocuite cu crearea unor noi posibilităţi de locuri de muncă. Asemenea posibilităţi există însă în străinătate, mai ales în Spania şi Italia, dar şi în Ţările de Jos, ale căror graniţe s-au deschis tot

mai larg în ultimii ani pentru forţele de muncă din România. Câţi români au lucrat în 2005 în străinătate e greu de precizat, dar probabil este vorba de vreo jumătate de milion. Iar zeci de mii din aceştia au venit din Maramureş şi sigur o mie din Valea Izei. Unul dintre ei a fost Gheorghe Sas.

Dacă porneşti din Sighet spre Baia Mare, dai chiar la ieşirea din oraş peste Vadul Izei, unde se întâlnesc văile râurilor Iza şi Mara. „Vad“ vine din latinescul *vadum*, care înseamnă „loc de trecere“. Imediat ce ai trecut apa pe masivul pod de oţel, o iei la stânga pe Valea Izei. Drumul urmează cursul râului şi ajunge în cele din urmă la Rozavlea, unde lângă şosea se află o biserică din lemn de brad ridicată în primul deceniu al veacului al XVIII-lea. Tradiţia povesteşte că biserica se găsea iniţial pe un alt loc, dar a fost transportată în Rozavlea cu carul cu boi şi înălţată pe o temelie din lemn de stejar şi piatră de râu după ce vechea biserică a satului fusese arsă de tătari.

Rozavlea se învecinează cu un alt sat, Şieu, din ianuarie 2002 o comună independentă. Descoperirile arheologice făcute în Şieu arată că a fost locuit din timpuri imemoriale, chiar dacă prima atestare datează abia din 1373, sub numele de Sayo, nume care în decursul istoriei s-a tot schimbat până ce a luat forma actuală. Formă demnă de semnalat, căci Şieu poate fi înţeles ca „şi eu“. Legenda spune că în timpuri imemoriale o ceată de oameni din Borşa ar fi coborât în valea Izei căutând un loc bun unde să se aşeze. Au făcut popas acolo unde e acum satul Ieud. Unii dintre ei, mai neobosiţi, au mers mai departe la vale până în locul unde se află astăzi Şieu. Apoi s-au întors îndărăt la tovarăşii lor de drum şi le-au spus că au găsit locul cel mai potrivit pentru întemeierea unei aşezări. Toţi s-au sculat şi au început să strige „şi eu“ ca să arate că vor să rămână în locul acela.

Satul Şieu e astăzi aşezat chiar pe râu, şi aproape toate casele sunt înşirate de-a lungul şoselei care începe de unde ai cotit-o la dreapta din Rozavlea. Pe partea stângă este primăria, pe dreapta şcoala. Alături se înalţă silueta zveltă a unei alte biserici de lemn care datează din 1760. În spatele primăriei se află biserica nouă, zidită între 1989 şi 1999, ca să ofere un spaţiu mai încăpător credincioşilor, căci locuitorii evlavioşi din Şieu nu mai aveau de mult loc în mica bijuterie de lemn, înconjurată de mormintele sătenilor de altădată, părinţii şi strămoşii ş*euanilor* de azi.

Legenda spune că *î*n 1371 Dragoş-Vodă, plecând la vânătoare, a trecut

munţii din Maramureş către Răsărit, pe urmele unui bour. Acolo unde a descălecat, a întemeiat principatul Moldovei. Dragoş avea un fiu cu numele de Sas, care la rândul lui a avut doi fii, Balc şi Drag, care în 1390 stăpâneau satele Rozavlea şi Şieu. Probabil numele de Sas s-a păstrat din acele timpuri, iar membrii de azi ai familiei Sas sunt coborâtori din nobilul întemeietor al Moldovei. Cu excepţia familiei Dunca, familia Sas este cea mai numeroasă din sat. De aceea, cine vrea să ajungă la adresa exactă a vreunui Sas trebuie să afle şi porecla sub care e cunoscut capul familiei respective. Gheorghe era al doilea fiu al acelei familii Sas al cărui tată era supranumit Jacul sau Jacului, poreclă care de generaţii s-a transmis din tată în fiu, fără a se şti exact de unde vine.

Pe la jumătatea anilor ’90 a plecat primul locuitor din Şieu în Olanda şi Belgia, ca să muncească în grădinărie, agricultură sau construcţii. A revenit de acolo cu destui bani ca să poată fi considerat înstărit, în comparaţie cu starea economică precară a consătenilor lui. De îndată ce s-a întors acasă, şi-a clădit o casă cu care le-a scos ochii localnicilor. Exemplul bun trebuie urmat, aşa că mulţi săteni l-au imitat, gata să presteze o muncă grea pentru bani puţini şi adesea în condiţii proaste. Câteva sute de locuitori din sat s-au dus să lucreze în zona de frontieră olandezo-belgiană, uneori cu contract, alteori semilegal şi alteori la negru, dar întotdeauna spre profitul şi spre satisfacţia reciprocă a patronului şi a muncitorilor. Nu e aşadar de mirare că singura limbă străină care se vorbeşte în sat este neerlandeza. Unii, care de ani de zile petrec câteva luni în Olanda, se descurcă binişor în acea limbă. Mulţi dintre ei au calde legături de prietenie cu *doamna Hilda*, o belgiană care le oferă ospitalitatea cu aceeaşi firească generozitate cu care ei înşişi îi primesc pe străini.

Dumitru Sas, împreună cu soţia lui Ileana şi cu fiul lor cel mai mic, locuiesc în mijlocul satului. Trei dintre copiii lor au lucrat în Olanda şi în Belgia. Fiul cel mai tânăr este încă minor, iar una dintre cele două fiice e măritată cu un jurist care se descurcă destul de bine cu întreprinderea agricolă pe care o conduce în Banat. Casa lui Dumitru şi a Ilenei, construită din lemn şi argilă, e aşezată într-o curte care, după anotimp, e noroioasă sau prăfuită. Înainte de a ajunge la scara care duce la uşă, treci pe lângă un puţ cu cumpănă. După un pridvor îngust, urmează o săliţă care dă în două

camere din care – atunci când nu sunt oaspeți – numai una e folosită. În stânga curții se află un hambar, la adăpostul căruia iernează două vaci, printre multe unelte necesare muncii agricole. Să mergi mai departe e însă periculos, pentru că partea dindărătul casei e păzită de un câine afurisit. Totuși, trebuie să riști din când în când, dat fiind că closetul, un fel de gheretă șubredă din lemn nevopsit, e plasat în fundul curții. Urmează apoi un deal terasat cultivat, cu pășuni, lanuri de rapiță și o mică vie. Vara priveliștea îți încântă ochii, dar în nordul României iarna vine devreme, iar anul ăsta prima zăpadă a căzut încă din octombrie. Sobele din sat sunt bineînțeles încălzite cu lemne, și atunci când cețurile de noiembrie se lasă peste vale, fumul ieșit din coșuri plutește multă vreme deasupra râului Iza, colorând casele și câmpurile într-un cenușiu iernatic.

În primăvara anului 2005 a plecat din Șieu tânărul Gheorghe Sas, de 21 de ani, în Olanda ca să câștige bani. Fratele și sora lui, cumnata și cumnatul lui făcuseră la fel. Contractul care-i permitea ca, nefiind cetățean UE, să lucreze în Olanda era valabil trei luni. Gheorghe nu se uita la bani, era generos și cu sine, și cu alții. A cumpărat o mulțime de lucruri pentru acasă, fiindcă avea de gând să se însoare cu o fată din sat. Ca urmare, după trei luni nu reușise să pună nimic deoparte, de aceea a acceptat oferta patronului de a mai rămâne la lucru, deși contractul lui, conform legilor olandeze, nu mai putea fi prelungit, iar șederea lui devenea ilegală. Cât timp intenționa să mai stea în Olanda nu se știe, dar locuitorii din Șieu încearcă întotdeauna să vină acasă de sărbători.

Gheorghe muncea, din când în când ieșea în oraș, făcea cumpărături și nimeni nu-l stingherea –, iar el nu stingherea pe nimeni. Până ce, în ziua de 24 octombrie, a provocat cu motocicleta patronului lui un banal accident de circulație. Din neatenție, sau poate din lipsă de experiență, a răsturnat motocicleta unei fete. Fata s-a ridicat de pe jos și l-a recunoscut, știindu-l din vedere. Deși se lovise în cădere, i-a spus unui trecător care voia să cheme poliția, că nu e nevoie. Dar în ciuda insistențelor ei, acesta a găsit că era datoria lui cetățenească să telefoneze la poliție. Gheorghe, care lucra ilegal și nu avea actele la el, a așteptat sosirea poliției, pentru că i se părea că nu e corect să fugă de la locul accidentului. Poate că intenționat nu avea pașaportul asupra sa. Dacă l-ar fi arătat, s-ar fi văzut că și-a depășit

termenul de ședere de trei luni. Când un român ilegal nu avea actele la el, erau șanse să fie lăsat în pace de polițistul care-l controla.

Dat fiind că nu se putea legitima și că se făcuse vinovat de provocarea unui accident, Gheorghe a trebuit să meargă la secția de poliție, unde s-a constatat că locuia în Olanda ilegal. De aceea a fost luat în custodie publică, în jargon juridic, pentru a fi în cele din urmă expulzat în România. A petrecut câteva zile în arestul poliției, iar în după-amiaza zilei de 26 octombrie 2005 a fost transportat la Centrul de Expulzare de la Schiphol, în vecinătatea aeroportului, de unde în dimineața următoare urma să fie expediat cu un avion la București. Opt ore mai târziu era mort.

În noaptea de 26 spre 27 octombrie 2005, a izbucnit un incendiu în celula 11, unde era închis un cetățean libian în așteptarea expulzării în țara natală. Libianul, după propriile lui spuse, aruncase un muc de țigară, dând foc la așternut. Justiția presupune că el a provocat incendiul din celulă cu premeditare, în semn de protest contra expulzării sale. Când s-a pornit alarma în complexul de celule, libianul a fost salvat de paznici, care au lăsat ușa celulei deschisă, permițând astfel focului să se propage cu rapiditate. După ce l-au salvat pe deținutul din celula 11, paznicii au început să deschidă ușile celulelor vecine, dar din cauza fumului, a temperaturii înalte și a flăcărilor de pe culoar, n-au reușit să ajungă la ultimele cinci celule. În acele cinci celule au murit zece străini prin sufocare. Într-o altă celulă, ceva mai departe de focarul incendiului, a mai existat o victimă.

Gheorghe Sas era închis împreună cu bulgarul Vladislav Petrov în celula numărul 10, chiar lângă cea în care izbucnise focul. Pentru identificarea lui a fost nevoie să se recurgă la analiza ADN, dat fiind că el, singurul dintre cele 11 victime, a fost carbonizat, trupul său devenind de nerecunoscut. Rămășițele sale pământești au fost luate de părinții, sora și fratele lui, care și-au însoțit omul drag în călătoria cu avionul spre București și apoi pe lungul drum de 600 de kilometri din capitala României până la Șieu, în Maramureș. Acolo zace acum îngropat, lângă biserica de lemn.

Un an mai târziu, consternarea pricinuită de acest eveniment fatal ocupă încă un loc central în viața rudelor. Într-o duminică rece de noiembrie, la un an după ce l-au îngropat pe Gheorghe, se adună din nou întreaga familie în jurul mormântului. Femeile au robotit toată sâmbăta ca să pregătească

sarmalele, pentru a le oferi celor care asistă la parastas. Mormântul este acoperit cu o țesătură tradițională înflorată, pe care a fost pus un coș plin cu pâini. Cei doi preoți ai satului, care tocmai au ținut slujba de duminică în biserica nouă, se lasă un timp așteptați. Vremea e ploioasă și mulți se adăpostesc sub streașina lată, pătrunși de umezeala rece. Cele trei mătuși ale lui Gheorghe, surorile tatălui lui, își jelesc pe rând nepotul, urmând străvechea tradiție a bocetului, plângerea rimată adresată mortului, care e rugat să se întoarcă în lumea viilor, pentru a le îmblânzi întristarea. Femeile vorbesc de inima lor nemângâiată și arată că Gheorghe e prea tânăr ca să zacă în mormânt. Durerea lor îi molipsește și pe ceilalți, pentru că dispariția lui Gheorghe atinge întreaga comunitate. Deși unii dintre membrii familiei refuză și acum să creadă că el e mortul pe care l-au îngropat cu un an în urmă. Neputând fi dus la groapă, după legea Bisericii ortodoxe, în sicriu deschis, pentru ei e ca și cum ar fi înmormântat un străin. Dar adevărul este că, de peste un an, Gheorghe n-a mai dat nici un semn de viață, și trebuie găsite teorii tot mai neverosimile pentru a explica acest lucru.

Într-un final apar preoții, însoțiți de tineri din generația lui Gheorghe, care poartă prapurii bisericii. Prietenii și rudele se adună în jurul mormântului, cei mai mulți cu lumânări aprinse în mână. Mama lui Gheorghe se sprijină de nepoțica ei, care stă în fața ei, cu ochii plecați. Fetița se uită la mormânt și, pentru prima oară în ziua aceea, e tăcută. Chiar și la înmormântări și parastase, copiii sunt întotdeauna prezenți, fiind astfel învățați de mici că moartea face parte din viață. Când slujba de pomenire e pe sfârșite, se formează un lanț omenesc în care fiecare îl mângâie pe spate pe cel din fața lui cu un gest de consolare. Preotul cel bătrân încheie solemnitatea cu o predică, în care le atrage atenția credincioșilor – și mai ales celor mai tineri dintre ei – că pentru oricine moartea poate veni oricând, pe neașteptate. De aceea trebuie să-și ducă viața în așa fel încât să fie oricând pregătiți să se înfățișeze Domnului. Vorbește apoi de viitoarea intrare a României în Uniunea Europeană și își exprimă speranța ca aceia dintre tineri care pleacă în străinătate să ia de acolo numai lucrurile bune, și nu pe cele rele – hoția, imoralitatea, materialismul.

Sub ploaia tristă de toamnă, la intrarea în biserică, oamenii înghit în grabă câteva sarmale, stropite cu horinca pe care, în această împrejurare,

trebuie s-o bea toți dintr-un singur pahar. Paharul se dă pe gât dintr-o înghițitură, pentru a fi din nou umplut. La plecarea din cimitir, fiecare primește câte o pâine, „să fie de sufletul lui Gheorghe“. Lumânările s-au stins demult și se lasă seara. Încet, fără grabă, se îndreaptă toți spre casă, unde soba trebuie din nou umplută cu lemne. La noapte poate o să ningă.

---

18. Articol publicat în neerlandeză, în *Roemenië Bulletin*, nr. 6 [72], decembrie 2006 și, parțial, în traducerea Lilianei Alexandrescu, în *Orizont* (Timișoara), februarie 2007.

XVIII
Scriitorul suspect

Din anul 1979 am ştiut că Securitatea se interesează de mine (vezi capitolul II). Eram conştient că rapoartele banale scrise de prietenul meu Doru se aflau undeva în arhivele Securităţii, împreună cu alte informaţii despre mine, pe care serviciul le-a adunat pe parcursul anilor. Dar firește nu aveam nici o idee despre tipul de informaţii şi amploarea lor.

Datorită unei schimbări de lege din anul 2006, am căpătat dreptul, ca cetăţean străin, de a-mi examina dosarul întocmit de Securitate. Înainte de acel an, numai cetăţenii români, foştii cetăţeni români sau anumiţi cercetători omologaţi aveau acces la dosarele Securităţii, gestionate de Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (CNSAS). În contextul viitoarei aderări a României la NATO şi la UE, şi cetăţenii ţărilor membre ale acestor organizaţii au căpătat dreptul să-şi vadă dosarul. M-am folosit de această oportunitate cu mult interes. Când le-am povestit cunoştinţelor şi prietenilor români despre intenţia de a-mi cere dosarul, aceştia au avut reacţii contradictorii. Unii au spus că ei înşişi nu au de gând să-şi vadă dosarul, deoarece le era silă de secretele pe care fără îndoială că le vor găsi acolo. Alţii îmi explicau că nu o făceau de frică, să nu găsească declaraţii deranjante din partea celor pe care îi consideraseră prieteni. Mai erau şi câţiva, printre care şi Doru, care spuneau că de ani de zile au de gând să-şi ceară dosarul, dar că nu apucaseră. Era, oare, vorba de o lipsă de operativitate, sau se temeau de confruntarea cu anumite fapte neplăcute? Unora, care ar fi trebuit să aibă un dosar voluminos, precum poeta Ana Blandiana, li s-a spus că nu poate fi găsit, probabil că fusese distrus de către vreun angajat motivat al Securităţii în zilele haotice din timpul Revoluţiei şi după aceasta, sau poate fusese rătăcit intenţionat mai târziu.

Eu eram desigur mult prea neînsemnat şi nevinovat pentru a primi o astfel de atenţie specială. Deci dosarul meu trebuia să mai existe. Voiam să-l consult, nu doar dintr-o curiozitate sinceră, dar şi fiindcă e o bucată din

istoria mea personală.

Mi-am cerut dosarul în martie 2007 printr-o scrisoare oficială și recomandată, adresată CNSAS. În vara acelui an, am fost anunțat, în scris, că au fost „identificate“ două dosare cu numele meu, însumând 279 pagini. Până la urmă, m-am programat în ziua de 12 octombrie 2007, să iau cunoștință de conținutul dosarului meu.

Sala de lectură a CNSAS aducea cu o clasă de școală. Erau bănci duble și în față se afla o masă la care era amplasat supraveghetorul. În sală erau deja câțiva oameni și domnea o liniște încordată, întreruptă din când în când de zornăitul, piuitul și melodiile ritmate ale telefoanelor mobile.

După doar câteva minute, mi-au fost puse pe bancă trei mape cenușii, provenind aparent de la Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Socialiste România. Primul dosar îl privea pe „Boss Willem Jan“, al doilea pe „Boss Jan-Wilhelm“. M-am considerat norocos că au reușit să le depisteze în arhivă. După cinci ore de analizat scrisuri de mână uneori foarte greu de descifrat, am renunțat și am depus o cerere să primesc fotocopii ale hârtiilor și copii scanate ale fotografiilor.

Imediat ce am avut în față teancul de hârtii care constituiau dosarul meu și am putut să văd în linii mari conținutul, m-am gândit că vreau să scriu o carte, o carte de istorie, o istorie personală și o istorie a contactelor mele cu Securitatea. *„Verdacht“. Mijn Securitatedossier* a apărut la editura Atlas din Amsterdam în 2009. Nu pot să pretind că această carte a spart piața în Olanda. Însă a fost totuși bine primită, am avut câteva critici bune și am dat și vreo trei interviuri pe marginea ei. Din păcate, a fost destul de repede retrasă din librării, fără ca editura să investească prea mulți bani în publicitate. Au fost multe persoane cărora le-am povestit ulterior despre carte și care s-au arătat interesate în momentul în care nu mai era disponibilă decât prin autor, care cumpărase (la preț redus, cum se face la noi) câteva zeci de exemplare…

Cartea a căpătat o a doua viață când a apărut și în românește, în traducerea Alexei Stoicescu, în 2013, la Editura Trei, cu titlul *„Suspect“. Dosarul meu de la Securitate*. În jurul publicării acestei cărți am venit în România, ca s-o lansăm la fosta librărie Bastille, în prezența ambasadorului Olandei Matthijs van Bonzel, a Anei Blandiana și a lui Stelian Tănase. În

jurul lansării am dat mai multe interviuri pentru presa scrisă, radiodifuziune şi televiziune. Astfel, la TVR2 am fost protagonistul emisiunii „Rezistenţa prin cultură“ (duminică, 12 ianuarie 2014, pe TVR2), unde într-o secvenţă din cartea mea, rolul meu şi cel al lui Doru au fost interpretate de doi actori. De asemenea, Digicult a dedicat o scurtă emisiune cărţii mele.[19]

Din dosarul meu rezultă că ceea ce a stârnit în primul rând interesul Securităţii faţă de persoana mea a fost activitatea mea de translator pentru Amnesty International. Traduceam pentru Amnesty International din două motive. În primul rând, îmi făcea plăcere să-mi exersez limba română. În al doilea rând, era o muncă foarte utilă. Veneau atunci destul de puţini azilanţi din România, dar aveau nevoie de ajutor.

În perioada în care am mers să studiez în România, în anul 1978, ţara a primit şi vizita unei delegaţii din partea Amnesty International, ceea ce nu ştiam la momentul respectiv, pentru că nu eram implicat în organizaţie decât în calitatea de translator. Am descoperit în dosarul meu că am fost urmărit atunci, chiar pas cu pas, timp de patru zile, 19–20 februarie şi 24–25 februarie 1979. Primele două zile nu prea am ieşit din cămin, dar preţ de două zile securiştii m-au urmărit umblând prin oraş şi făcând lucruri deosebit de suspecte, cum ar fi achiziţionarea unui exemplar din cartea *Însemnări despre literatura portugheză*. După aceea ofiţerii au observat că am „mers pe jos la librăria Mihail Sadoveanu, ora fiind 11:50. De aici şi-a cumpărat cartea *Poeţi contemporani.*“

În următoarea zi, pe 25 februarie 1979, postul de observaţie a putut constata că am plecat grăbit de la căminul Grozăveşti la ora 8:05 mergând pe jos până la Gara de Nord, „unde a aşteptat sosirea trenului de la Sofia, însă, nevenind persoana pe care probabil o aştepta, s-a întors la cămin, ora fiind 8:50“. Fusesem într-adevăr în acea dimineaţă la gară, dar nu aşteptam pe cineva de la Sofia, ci pe Cornelia, atunci proaspăta mea prietenă, care urma să ajungă a doua zi cu trenul din Salonic, care trecea prin Sofia. Pentru că nu eram sigur de data la care trebuia să sosească, m-am dus, îndrăgostit lulea cum eram, cu o zi înainte la gară ca nu cumva să o ratez. Mă bucur de această confirmare din partea Securităţii că am luat relaţia noastră în serios de la bun început.

Tot acest interes din partea Securităţii pentru mine era ridicol şi sinistru

în acelaşi timp. Ani de zile am fost luat în lucru de „organe“ fără să am vreo activitate împotriva statului român sau împotriva intereselor României. Eram suspect doar pentru faptul că eram un olandez interesat de cultura română.

Ceea ce m-a frapat analizând dosarul meu este cât de prost lucra Securitatea. Informaţiile banale – adresa, ocupaţia, activităţile – sunt repetate de nenumărate ori, de multe ori în pagini scrise de mână de către un ofiţer care probabil trebuia să se afle în treabă până la sfârşitul programului. Securiştii nu au reuşit decât rareori să-mi scrie numele corect. Ştiu că nu este un nume românesc, dar totuşi nu sunt Boss Willem Jan, nici Boss Ian Willem, nici Boss Jean Williem, nici Boss Jan-Wilhelm.

În perioada comunismului, lumea era convinsă că toate convorbirile telefonice cu străinătatea sunt ascultate şi că toată corespondenţa cu alte ţări este interceptată. Din dosarul meu nu rezultă acest lucru, şi având în vedere numărul de străini care locuiau în România sau vizitau ţara, aşa ceva practic nici nu era posibil. M-a surprins însă faptul că telefonul Ambasadei Ţărilor de Jos era ascultat de cineva care nu cunoştea limba neerlandeză. Procesele-verbale întocmite arată că ascultătorul prindea câte un cuvânt, probabil profitând de cunoaşterea limbii germane, dar nu înţelegea nici măcar subiectul convorbirii.

Dosarul meu nu conţine decât o singură scrisoare expediată în străinătate, pe care o pusesem la poştă într-una din zilele în care am fost filat. Omul care mă urmărea pas cu pas m-a văzut punând un plic la poştă şi a luat măsuri ca acest „material“ să fie scos din circuitul poştal. Apoi a adăugat: „Menţionăm că materialul este în limba olandeză şi nu avem traducător.“

Până la urmă s-a găsit totuşi un traducător pentru acest „material“ deosebit de suspect, anume o scrisoare către mama. Este clar că traducătorul nu a avut chef să traducă acest text banal şi a mai sărit câte o propoziţie secundară lăsând cuvântul „*pindakaas*“ (unt de arahide) netradus, probabil pentru că nu cunoştea acest produs.

Şocant este şi faptul că până la urmă Securitatea a ajuns la concluzia, fără cea mai mică probă, că lucram pentru serviciile secrete olandeze şi că eram bine instruit despre felul în care trebuia să mă comport şi ce anume puteam divulga în convorbiri cu personalităţile oficiale şi neoficiale. De ce au tras

această concluzie – pentru că era meseria lor să fie paranoici, sau au fost nevoiţi să ajungă la ea ca să-şi justifice eforturile depuse în cazul meu?

Nu știu ce a fost în capul lor, ceea ce îndrăznesc să spun este că, nici în acei ani de maxim control asupra populației, Securitatea nu a dispus de mijloace pentru a supraveghea toate activitățile desfășurate pe teritoriul României, nici să asculte convorbirile telefonice cu străinătatea, nici să citească scrisorile trimise în afară. Dar organizația a avut la dispoziție cea mai puternică armă pentru a controla populația: frica. O armă pe care a știut s-o folosească cu iscusință în slujba intereselor Partidului Comunist Român, și în detrimentul poporului pe care acest partid pretindea să-l reprezinte.

În anul 2011, editura Atlas a fost dispusă să-mi mai publice o carte, tot despre România, *Mijn Roemenië* („România mea“). Volumul are vreo șaizeci de capitole, foarte diverse, în care descriu o serie de episoade din relația mea cu România, dar nu numai. O parte este autobiografică, multe dintre acele aspecte descrise regăsindu-se în prezenta carte, dar am scris și despre *Miorița*, despre Eminescu, despre Badea Cârțan și despre Pazvante Chiorul, despre limba română, cimitire, Calea Victoriei, Ștefan cel Mare, Kiseleff, Lipscani, Hanul lui Manuc, aromânii, Maria Tănase, țuică, ciuma lui Caragea, Nicolae Ceaușescu, cafea, Casa Poporului, bani, tricolorul, lucruri care m-au frapat, m-au amuzat sau m-au marcat. Această abordare a fost cerută chiar de editură, care a publicat cartea într-o colecție de „Declarații literare de dragoste“, în cadrul căreia au apărut *Belgia mea*, *Olanda mea*, dar și *Vinul meu*, *Bucătăria mea italienească*, *Șahul meu* etc. Deci nu s-a propus o istorie a României, ci un volum variat despre diferite aspecte ale țării. *Mijn Roemenië* este și prima mea carte care a apărut în format electronic.

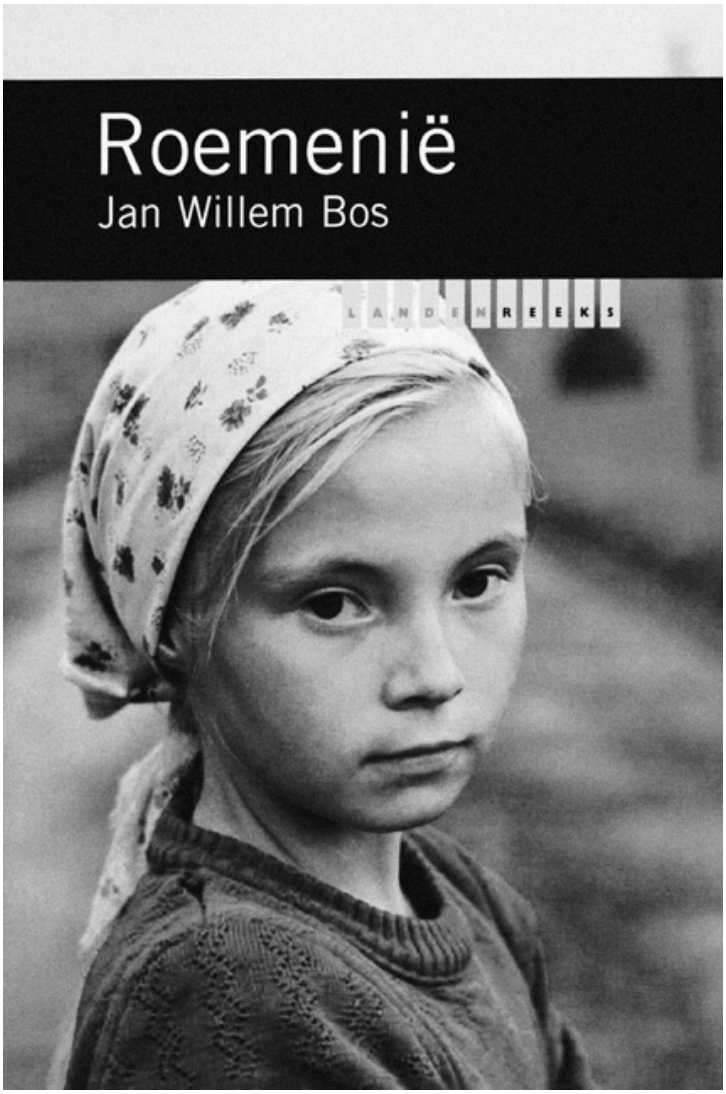

Coperta cărții *Roemenië*

Publicasem deja alte câteva cărți, toate legate de România. În anul 2001, Institutul Regal pentru Tropice, mi-a cerut să mă ocup de volumul România pentru seria lor „Țările lumii“. Nimeni nu credea că România se află în vreo zonă tropicală. Seria de cărți despre țările în curs de dezvoltare, cu informații generale de ordin istoric, politic, economic și social, se bucura de un mare succes din partea publicului, motiv pentru care institutul s-a hotărât s-o lărgească pentru a include și alte țări mai puțin cunoscute, inclusiv pe cele din fostul bloc sovietic.

Volumul despre România, cu titlul simplu *Roemenië*, a avut două ediții. Prima a apărut în 2001, însă cu toate schimbările din anii aceia de tranziție,

s-a simţit nevoia să se facă o nouă ediţie, mult modificată, în anul 2007.

După aceste două ediţii, editura Institutului Regal pentru Tropice m-a rugat să contribui şi la volumul dedicat României într-o serie de cărţi pentru copii (cu vârste între 8 şi 12 ani) care se numea *Op bezoek in...* („*În vizită în...*“), după care urma numele ţării respective. *Op bezoek in... Roemenië*, apărut în 2008, a însemnat o dublă provocare. În primul rând, nu eram deloc obişnuit să scriu pentru tineri. Cornelia, redactorul meu sever, mi-a dat prima versiune înapoi plină de observaţii în roşu, de genul: „Nu înţeleg ce vrei să spui cu economie de piaţă. Nu am decât 11 ani…“

În al doilea rând, editura mi-a cerut să livrez şi materialul ilustrativ pentru acea carte, adică să înaintez şi fotografii. Am acceptat pentru că oricum aveam în plan două drumuri prin România. Nu privisem niciodată ţara cu ochii unui fotograf şi această experienţă inedită mi-a oferit o altă perspectivă, o nouă abordare, şi deci o viziune proaspătă. O parte din fotografii am făcut-o în Maramureş, oricum o regiune deosebit de fotogenică, cu care am acoperit un bun segment din tematica rurală pentru carte. Am avut şi şansa că tocmai în acel context ne-am închiriat o garsonieră în Obor. Garsoniera nu era formidabilă, dar am făcut nişte fotografii foarte reuşite care şi-au găsit loc în carte: băieţii care jucau fotbal printre blocuri, vânzătorul de cărţi care se înfrupta din propria marfă, gestionara planturoasă şi foarte zâmbitoare de la magazinul non-stop...

Am făcut poze şi pe Valea Sebeşului, dar îmi amintesc de acel drum mai degrabă pentru un alt motiv. Deoarece pozasem deja trecătorile din Carpaţi, prin Valea Oltului şi prin Valea Prahovei, ne-am hotărât să o luăm din Sebeş spre sud, în sus prin munţi, ca să coborâm apoi spre Vechiul Regat. Am auzit că şoseaua DN67C – numită şi Transalpina – este superbă în zilele noastre, dar atunci a fost un drum de coşmar. Fără nici un avertisment, fără nici un indicator, ne-am pomenit după Şugag pe un drum infernal, care ar fi fost greu de făcut cu un Jeep, darămite cu săraca noastră Skoda Fabia, care în ziua aceea a trebuit să dea examenul de 4x4, pe care l-a promovat la mustaţă. Suprafaţa drumului era total distrusă, pe alocuri nu mai era nici urmă de beton sau de asfalt, doar gropi şi pietre, şi bolovani, şi şanţuri, şi alte surprize. Nici nu aveam unde să mă întorc, semnal pe telefon ioc, nici ţipenie de om în zonă, în afară de tăietorii de lemn care distrugeau de zor

pădurea și nici cu benzina nu stăteam deosebit de bine. Cu palmele transpirate am ajuns până la urmă la lacul Oașa, unde dintr-odată ni s-a dăruit o bucată mai bună de drum. Prea scurtă însă. La coborâre a fost aceeași situație jalnică. Era să plâng de fericire când în sfârșit am ajuns la Obârșia Lotrului, o distanță de 60 de kilometri străbătută într-o oră și jumătate. Sigur, am făcut și poze frumoase sau cel puțin interesante – inclusiv cu unii versanți defrișați –, dar în ziua aceea am fost foarte supărați pe România.

Editura s-a arătat mulțumită de prima mea excursie în lumea cărților pentru copii și m-am bucurat mult că *Op bezoek in... Roemenië* în 2009 a fost tradusă în engleză și norvegiană.

Între timp apăruse la editura noastră, Go-Bos Press, în anul 2005, și *Land in marge van Europa. Roemenië na de revolutie (1989–2004)* („*Țara de la marginea Europei. România după Revoluție*, 1989–2004“). Denumirea are bineînțeles o semnificație dublă, care se regăsește și în titlul cărții istoricului Lucian Boia, *Romania: Borderland of Europe*. Pe de o parte trimite la poziția geopolitică a țării, chiar dacă din punct de vedere geografic se află chiar în mijlocul continentului, care se întinde până la munții Urali. Pe de altă parte, România era în sala de așteptare de la marginea Uniunii Europene. În acea carte am strâns multe articole scrise pentru revistele *Oost-Europa Verkenningen* și pentru *Roemenië Bulletin.*

Când m-am apucat de română, nu prea mă preocupa întrebarea la ce îmi vor folosi cunoștințele dobândite de limbă și cultură românească. Un lucru am știut că nu voi face nici în ruptul capului, anume să scriu un dicționar. Dar uneori viața ne mai joacă feste căci, până la urmă, am scris două, și am fost coautor la un al treilea.

Proiectul marilor dicționare neerlandez–român (în prima ediție olandez–român) și român–neerlandez a fost inițiativa organizației *Taalunie* (Uniunea Lingvistică, o organizație guvernamentală olandezo-flamandă) împreună cu Universitatea Liberă din Amsterdam. S-au găsit fondurile necesare pentru a dezvolta dicționare mari, de 30-40 de mii de cuvinte, pentru limbile europene pentru care încă nu exista un dicționar serios: maghiară, greaca modernă, daneză, sârbocroată (ulterior s-au făcut două serii de dicționare: una sârbească, cealaltă croată...), polonă și română. Nu am urmărit evoluția

celorlalte proiecte îndeaproape, dar cel românesc risca să se împotmolească.

Şi era mare nevoie de un dicţionar profesional pentru limbile neerlandeză şi română. Nu existau decât un dicţionar de buzunar din anii ’70, util numai pentru o vacanţă şi oricum epuizat de mult, şi un dicţionar în două volume scos după Revoluţie de unul Bichir, care nu are un nivel calitativ corespunzător. În Bucureşti l-am cunoscut în anii ’80 pe bătrânul profesor Alfred Dianu, autodidact în limba neerlandeză, care făcuse şi el un dicţionar neerlandez–român, care, din păcate, nu a evoluat niciodată peste stadiul de fişe cu leme cu traducere şi exemple, dar care ar fi putut funcţiona ca baza unui nou dicţionar. Nu a fost să fie.

Principiul de abordare pentru noul dicţionar suna bine. S-a întocmit un fond lexical în limba neerlandeză, care urma să fie tradus în fiecare dintre limbile participante. Apoi, printr-un soft extrem de performant, dicţionarul unidirecţional obţinut se transforma, aproape magic, într-un dicţionar invers, care ar fi fost funcţional în proporţie de 80%. Un rând de corectură şi gata! Studenţii de la neerlandeză de la Universitatea din Bucureşti urmau să facă prima versiune, după care o echipă formată din olandezi şi belgieni, conduşi de profesorul Wim van Eeden, vechiul meu profesor de lingvistică, ar fi produs versiunea definitivă.

Nu vreau să fac un inventar al problemelor de care ne-am lovit, dar era clar de la bun început că fondul lexical de bază prezenta grave carenţe. Prea puţine exemple, exemple fără rost (la lema „negru“: „masa este neagră“) sau chiar fanteziste („coarnele unui elefant“), leme fără rost: *NAVO-generaal*, *NAVO-oefening*, *NAVO-uitbreiding* (general NATO, aplicaţie NATO, lărgirea NATO-ului), şi încă vreo zece. La care se adăuga problema că se traduceau separat categoriile gramaticale: substantivele, adjectivele şi verbele erau făcute, pe cont propriu, de persoane diferite. Dar cum să traduci, bunăoară, „contabilizare“ dacă nu ştii cum s-a tradus „a contabiliza“? Nici programul-minune nu a funcţionat niciodată aşa cum trebuia.

Din păcate, ideea de a înlesni munca implicând cât mai multe persoane nu s-a dovedit a fi una fericită. Prea mulţi bucătari strică terciul, spune proverbul olandez, şi, într-adevăr, această abordare mai degrabă a complicat lucrurile. La un moment dat s-a ajuns la concluzia că numai concentrarea

muncii în cât mai puține mâini poate salva proiectul.

Astfel s-a constituit o mică echipă compusă din Van Eeden și mine, ajutați de Gheorghe Nicolaescu, șeful catedrei de neerlandeză de la București, și Elisabeth van der Linden, profesoară de română și lingvistică romanică la Amsterdam. Am pus doar două condiții: să lucrăm pe baza unui fond lingvistic cât mai complet, deci cu substantive, adjective, adverbe și verbe, și să lucrăm în Word, și nu cu programul acela nefuncțional.

Între timp, neavând încredere că se vor rezolva vreodată problemele cu dicționarul neerlandez–român, am început de unul singur să compun un dicționar român–neerlandez, dicționarul de care aș fi avut eu nevoie când am început să studiez limba română. Am avut acest tupeu și deoarece căpătasem un pic de experiență întocmind *Dicționarul juridic și economic neerlandez–român, român–neerlandez*, publicat în anul 2005 la Go-Bos Press, cu o nouă ediție adăugită scoasă în 2012.

Între timp, a apărut a doua ediție, mult adăugită, a dicționarului neerlandez–român și într-un viitor apropiat va apărea și a doua ediția a dicționarului român–neerlandez, care va fi de asemenea mult adăugită, așa încât voi continua să strâng cuvinte și expresii noi până la adânci bătrâneți.

---

19. De găsit pe YouTube: https://www.youtube.com/watch?v= XFbluJsQ0Es

XIX
Interpret fără azilanţi

Cum am arătat înainte, numărul de azilanţi a scăzut aproape la zero după ce România a fost declarată „țară de origine sigură“ în anul 1995. Au mai venit, şi mai vin, azilanţi din Republica Moldova, în general tineri romi care afirmă că au fost discriminați. Nu este exclus acest lucru, dar discriminarea nu este egală cu persecuția și este aproape imposibil de probat. Șansele lor de a primi azil în Olanda sunt aproape inexistente.

În anul 2019 am tradus pentru un cuplu în vârstă din Republica Moldova, care ceruse azil din motive medicale, deşi nu există această categorie pentru cererile de azil. În general nu se oferă îngrijire medicală decât în cazuri de urgenţă, iar aceşti cetăţeni au scăpat prin urechile plasei birocratice. Fata lor cea mare ceruse azil în Olanda, primise răspuns negativ şi a fost obligată să părăsească teritoriul Olandei. Acest rezultat dezamăgitor nu a împiedicat-o să-şi povăţuiască părinţii să vină în Olanda pentru a căuta rezolvare pentru multiplele lor probleme medicale, „că medicii-s foarte buni pe-aici“. Ajungând în Olanda, doamna a trebuit să se interneze şi să se opereze de urgenţă – pe banii statului olandez. În timp ce a stat la spital, s-au agravat şi bolile de care suferea soţul ei, aşa încât şi acesta a avut contacte intense cu medicii olandezi lăudaţi de fiica lor. Când, după câteva luni bune, au apucat în sfârşit să-şi expună motivele de azil, s-a descoperit că cererea lor era lipsită de orice temei. Probleme politice? De unde? Persecuţii, asuprire, discriminare? Doamne-fereşte! Ne place aici, că sunt doctorii tare buni şi amabili, dar dacă nu putem să stăm, plecăm acasă. Ce să facem?

Translatorii de română de la Serviciul de Imigrare (IND) mai sunt chemaţi şi când se investighează cazuri de căsătorii/relaţii fictive. Partenerul/soţul (M/F) unui cetăţean român, care în calitatea sa de cetăţean comunitar are automat drept de şedere în Olanda, poate beneficia de acelaşi regim, având dreptul la viaţă de familie. Această stare de fapt deschide o portiță pentru abuzuri, însă suspiciunile IND-ului nu sunt suficiente, pentru

că trebuie să se şi poată dovedi că relaţia nu este una reală. Perechile care sunt supuse unei investigaţii constau adesea din tinere românce (multe din domeniul sexului plătit) şi cetăţeni albanezi. Pentru a dovedi că relaţia lor este bona fide, soţii sunt supuşi unei lungi serii de întrebări despre viaţa lor „conjugală“, fără să se intre în detalii intime: ce aţi mâncat aseară, ce filme aţi văzut împreună, de unde aţi cumpărat televizorul, cu ce se ocupă socrii, ce aţi băut/mâncat/discutat când aţi ieşit prima dată împreună, unde v-aţi petrecut primul concediu împreună, aţi făcut şi poze atunci, le-aţi pus pe reţelele sociale să le vedem şi noi?

În general, răspunsurile sunt atât de apropiate, încât se poate presupune că cei doi se cunosc bine, poate chiar şi trăiesc împreună, totuşi acele relaţii rămân un mare semn de întrebare.

Sunt traducător autorizat din anul 1984, dar şi interpret autorizat din anul 2009, ca urmare a modificării legislaţiei cu privire la traducătorii şi translatorii autorizaţi. Înainte de 2009, de fiecare dată când un interpret urma să traducă în faţa instanţei, trebuia să depună jurământul (religios sau nereligios). Când s-a introdus noua lege, interpreţii autorizaţi au depus o dată jurământul la tribunalul de resort, după care au primit o legitimaţie cu care fac dovada calităţii lor de interpret autorizat.

Translatorii de română pot fi chemaţi pentru prestarea serviciilor în circumstanţe foarte diferite: la notarul public (pentru români stabiliţi în Olanda care îşi cumpără o casă, pentru contracte prenupţiale), pentru delegaţii din România, la medic, la câte o instituţie de învăţământ (unde copilul de origine română vorbeşte perfect neerlandeză, dar părinţii mai deloc), pentru divorţuri, pentru conferinţe de presă, pentru întâlniri politice, economice, culturale, pentru orice activitate unde sunt implicaţi români şi olandezi care nu au o limbă în comun sau în situaţii în care folosirea limbii neerlandeze este impusă de lege, cum ar fi la tribunal sau la notar. Este o muncă deosebit de variată şi de aceea atrăgătoare.

Odată cu creşterea numărului de lucrători migranţi din România, a crescut şi volumul de muncă. Sunt probleme administrative de rezolvat, formulare de completat, medici de consultat. Părinţii trebuie să se sfătuiască cu învăţătorii şi profesorii de la şcoala frecventată de copiii lor. La muncă se întâmplă şi accidente, unii se îmbolnăvesc, alţii chiar mor. Un caz din

anul 2018 a şocat opinia publică olandeză, când un microbuz cu muncitori români care erau transportaţi de la locul lor de cazare din Germania la locul de muncă din Olanda, a fost implicat într-un grav accident rutier în care au murit cinci oameni.

Se ştie că foarte mulţi români optează în primul rând pentru Italia sau Spania, unde majoritatea se simt mai bine şi învaţă mai repede limba. Ştiu din propria experienţă că în Veneţia sau în Florenţa te descurci uşor cu limba română. Când am vizitat Andaluzia, în primul hotel la care aveam rezervare lucra la recepţie un tip Bogdan. La Florenţa s-a blocat chelnerul când l-am rugat să ne aducă nişte şerveţele şi i-au trebuit câteva secunde să-şi dea seama că i-am vorbit în limba română. Laura a trebuit să se interneze acum câţiva ani în Germania şi doctoriţa care a tratat-o era româncă. Şi când a avut o urgenţă stomatologică la Bruxelles, echipa de dentişti care a ajutat-o era formată dintr-o româncă şi un tunisian care făcuse facultatea de stomatologie la Bucureşti. Lăutarii stradali de la Salonic ne-au cântat *Valurile Dunării* şi nici măcar nu s-au mirat când le-am cerut melodia. Ne-a amuzat grozav doamna de etnie romă, care cerea câte un euro de la turiştii din Sevilla. Când s-a apropiat de terasa la care beam o cafea, am recunoscut-o imediat ca fiind una „de-ale noastre“. „Señor, señorita [!]…“ s-a tânguit. „Por favor. Poco dinero, tengo hambre. Nu mai pot!“

Cu câţiva ani în urmă eram pe terasă în centrul Amsterdamului cu un prieten român când s-a apropiat un grup de lăutari, trei bărbaţi adulţi şi un puşti. Nu încăpea îndoială că erau români, pentru că băiatul purta un tricou cu Dinamo Bucureşti. Prietenul meu i-a dat băiatului un ban şi l-a întrebat în româneşte: „Voi, de unde sunteţi?“ „Noi?“ a venit imediat răspunsul, tot în română, „din Bosnia“.

Însă, în ultimii ani înainte de pensionare, munca mea principală ca interpret de română în Ţările de Jos a fost pentru români certaţi cu legea olandeză. Aceştia sunt de toate categoriile: de la cei care au venit pentru muncă şi, negăsind nici un rost, au rămas fără bani, până la infractorii de profesie, care se îndeletnicesc cu trafic de persoane, cu *skimming* sau cu furt în serie. În acest context am intrat în contact cu o lume foarte diferită de mediul în care îmi trăiesc viaţa şi cu o categorie de români cu care nu avusesem de-a face. Nu zic că astfel mi-am schimbat părerea despre

România, dar desigur am căpătat o viziune mai largă.

Marea majoritate a infracţiunilor cu care aveam de-a face sunt găinării, furtişaguri, din magazine sau din buzunare. Şi sunt la ordinea zilei. Îmi amintesc de un tip judecat pentru că furase nişte bere dintr-un magazin. Avea un cazier impresionant, dar omul s-a arătat extrem de revoltat. Da, a recunoscut că a furat o cutie de bere. Luase două, dar nu avea bani decât pentru una, pe care a plătit-o, şi a mai băgat una în buzunar, de rezervă. Deci trebuia judecat pentru o bere, şi nu două, este? Şi unde e cutia de bere pe care a plătit-o? Nu au furat-o gaborii? Atunci de ce este el judecat, şi gaborii nu? E rasism pur!

Opinia publică spune că străinii preferă să vină în Olanda la furat, pentru că pedepsele sunt mici, ceea ce în ziua de astăzi nu mai este deloc adevărat. Bineînţeles, nimeni nu merge la închisoare pentru ani de zile deoarece a sustras două cutii de bere (sau doar una!) dintr-un magazin. Pentru un furtişag, autorul care este la prima abatere primeşte o amendă de 200 de euro. Însă un cetăţean străin care nu are adresă în Olanda nu are unde să primească nota de amendă, şi pe deasupra există şi riscul că se va sustrage executării sentinţei. Singura variantă de pedeapsă este atunci vreo patru zile de închisoare, o sentinţă care este pronunţată pe loc şi aproape întotdeauna trebuie executată imediat. Desigur, pentru fapte mai grave şi în caz de recidivă, se impun pedepse mai severe.

Mulţi infractori români cărora le este frică de închisoare, cer să li se pună o interdicţie, sau, în termeni juridici, să fie consideraţi – pentru o perioadă de timp – cetăţeni străini indezirabili. Însă o asemenea variantă nu există în legislaţia penală olandeză. Cetăţenii străini care au comis infracţiuni pe teritoriul Olandei pot fi declaraţi indezirabili numai printr-o procedură civilă, antamată de Serviciul de Imigrare. O asemenea măsură nu îşi are locul în cadrul unui proces penal.

Românii îmi spun adesea că mai toţi infractorii care se ocupă de furtişaguri sunt romi. Aceste afirmaţii se bazează nu pe fapte, ci pe prejudecăţi. Gradul de participare a romilor la infracţiuni de orice natură nu este ieşit din comun având în vedere procentajul de cetăţeni români de origine romă. O infracţiune care se vede însă numai la această etnie este vânzarea de „ghiuluri“. Ghilimele se justifică prin faptul că *Dicţionarul*

Explicativ al Limbii Române defineşte un ghiul ca un inel bărbătesc din aur masiv, şi aceasta este tocmai calitatea care îi lipseşte mărfii vândute prin comerţ stradal. Să ceri cincizeci de euro pentru un inel care nu valorează decât un euro se cheamă înşelăciune şi constituie o infracţiune, chiar dacă, după experienţa mea, toţi cei care au fost arestaţi pentru o asemenea faptă, au negat în gura mare că ar fi cerut mai mult de doi sau trei euro pe ghiul.

Mulţi dintre clienţii mei nu vor sau chiar nu sunt în stare să-şi asume responsabilitatea pentru greşeala lor şi nutresc un sentiment de indignare. Nu atât faţă de organele judiciare, ci faţă de soarta care i-a pus în situaţia în care se găsesc. Desigur, sunt destui care au impresia eronată că dacă insistă că sunt urmăriţi penal doar pentru faptul că sunt români vor scăpa mai ieftin. Mulţi sunt cei care se scuză că au furat din cauza drogurilor: „Nu ai ce să faci. Dacă te duci într-unul din locurile alea sociale, dai de toţi drogaţii. Şi atunci automat te droghezi şi tu“. Alţii vin la muncă, dar sunt plătiţi extrem de prost, cu sume care într-un oraş ca Amsterdam nu le ajung nici pentru o jumătate de zi: „Mi-a promis un băiat un loc de muncă, şi de când am ajuns, nu mai răspunde la telefon“. Sau tipul e căzut de pe lună: „Am venit şi eu să mă droghez, şi acum nu-mi mai găsesc actele“. Sau chiar statul olandez este de vină: „Noi am fugit de comunism (a spus unul prin anul 2000) şi aici nu ne dă nici casă, nici bani, nici loc de muncă, deci sunt obligat să merg la furat.“

Unii pot fi foarte încăpăţânaţi. Am avut un client pe care, într-o perioadă de câteva luni, l-am văzut mai des decât pe fratele meu. Pe om îl lăsa rece dacă merge la închisoare sau nu. Stătea cât stătea la pârnaie şi după aceea o lua de la capăt. A fost condamnat la o săptămână, apoi la două, apoi la o lună, dar îi era absolut indiferent, mai ales că era iarnă, când vremea din Olanda este mai mohorâtă şi ploioasă. Când s-a apropiat primăvara, nu prea mai avea chef de puşcărie, dar nu-şi schimba năravul. Ultima dată când l-am văzut, tocmai ieşise din penitenciar când a fost arestat din nou. Avusese nişte probleme cu alţi români în Amsterdam şi de aceea s-a suit în primul tren, care întâmplător mergea la Rotterdam, unde s-a dat jos – fără să-şi dea seama că avea pe cap o şapcă Ajax. Între paranteze: există o mare rivalitate între Amsterdam şi Rotterdam, care se simte mai ales în domeniul fotbalului, şi meciul „clasic“ dintre cele două echipe ale oraşelor respective,

Ajax şi Feyenoord, este întotdeauna încercuit cu roşu pe calendarul fotbalistic. Rotterdamul nu vede cu ochi buni Amsterdamul, care este capitala Olandei, dar nu şi sediul guvernului, care este la Haga. Există o vorbă olandeză: în Haga se hotărăşte în ce loc din Amsterdam se vor cheltui banii câştigaţi la Rotterdam.

Aşadar, omul nostru a ajuns la Rotterdam cu şapca Ajax pe cap, ca un dinamovist care vizitează Ghencea, şi nu i-a trebuit mult să intre într-o altercaţie cu nişte suporteri ai echipei Feyenoord. A reuşit să fugă prinzând un alt tren, care mergea la aeroportul Schiphol. Acolo s-a dat jos, a vizitat spaţiul comercial, a intrat într-un magazin de haine, a înlocuit şapca neutră de pe un manechin de acolo cu şapca lui purtătoare de ghinion şi a ieşit din magazin, fiind reţinut de paznic. Era doar o şapcă, dat tot furt se cheamă. Aflând că va trebui să mai petreacă nişte săptămâni după gratii, omul a decis să pedepsească Olanda spunând că va pleca şi nu se mai va întoarce niciodată. Nu l-a rugat nimeni să se mai gândească.

Adevărul este că nu sunt mulţi procurori şi judecători care arată o îngăduinţă exagerată faţă de infractorii din est. Mai ales în oraşele mari, se dau pedepse cu închisoarea pe bandă rulantă. Dar mai sunt şi excepţii. Ca de exemplu în cazul celor două fetiţe din Republica Moldova, abia trecute de 18 ani, care furaseră câte un tricou de la un magazin din Haga. Experienţa din arestul poliţiei le-a îngrozit pur şi simplu. În faţa instanţei tremurau de parcă era minus douăzeci de grade în sala de judecată. Procuroarea, cu probabil nici zece ani mai mare decât ele, a vrut să propună o săptămână de închisoare, dar văzând cât de panicate erau tinerele borfaşe, i s-a făcut milă şi a propus ca pedeapsa să fie dispusă în întregime cu suspendare.

O problemă aparte o prezintă minorii arestaţi pentru mici infracţiuni. Majoritatea infractorilor minori sunt hoţi, dar se complică lucrurile în cazul cerşitului, practicat mai ales de romi, uneori foarte tineri. În Olanda, cerşitul în sine nu constituie o infracţiune, ci o contravenţie. Însă exploatarea cuiva pentru cerşit sau constrângerea cuiva să cerşească sunt considerate fapte destul de grave. Micii cerşetori sunt în general bine instruiţi să nu divulge nimic despre părinţii lor când sunt luaţi de poliţie, şi mulţi dintre ei fac pe niznaiul chiar şi când sunt întrebaţi de numele lor. Ţâncii aşteaptă pur şi

simplu să li se dea drumul. Însă statul olandez refuză să pună în stradă cetățeni străini minori dacă nu se cunoaște cine îi îngrijește și unde stau. Și părinții lor cam ezită să se prezinte la secția de poliție știind că pot fi trași la răspundere pentru exploatarea copiilor lor, punându-i să cerșească. Țin minte ce probleme au avut serviciile sociale olandeze cu un puști român de vreo 12 ani, fugit de acasă și ajuns în Olanda cu niște tipi iresponsabili care l-au luat cu ei. Băiatul chiar nu știa nimic, nici măcar orașul din care provenea. Era tipul de copil neglijat total, trimis să se joace cu alți copii pe maidan de când putea umbla, care trecea pe acasă numai când nu mai răbda de foame sau când se lăsa noaptea. A trebuit, prin intermediul Ambasadei României, să vină niște lucrători sociali din România să-l ia pe tânărul transfug.

Pentru unii dintre clienții mei, o săptămână, două de închisoare în Olanda, unde condițiile nu sunt dintre cele mai rele, înseamnă chiar un moment de repaus, de tihnă, de gândire. Aveam de-a face cu tineri români care s-au dus, de pildă, în Italia, unde au lucrat o perioadă scurtă de timp, dar au rămas fără slujbă. Atunci și-au mai încercat norocul în Spania, Franța, Germania, până când cineva le-a sugerat că în Olanda se caută mână de lucru și se plătește bine. Ajung astfel la gara centrală din Amsterdam, unde se găsesc de toate, dar nu și locuri de muncă. Ai șansa să dai de un român care îți oferă un sfat, amical, să-ți faci (rost de) o geantă „preparată“, adică o sacoșă de cumpărături căptușită cu folie de aluminiu ca să păcălești sistemul de alarmă. Apoi te duci sa-ți iei niște produse, pe care poți să le vinzi. Foarte căutate sunt hainele de firmă, parfumurile, articolele de igienă personală cum ar fi pasta de dinți, laptele praf pentru sugari (un produs foarte căutat de chinezi). Dar riști să fii prins, și atunci, după toate peripețiile cu mâncatul și dormitul pe unde ai apucat, amestecându-te cu tot felul de tipi dubioși care te-au înșelat, au profitat de tine sau te-au furat pur și simplu, ajungi într-un loc unde este cald, ai patul tău și trei mese pe zi, și timp suficient să te gândești la o variantă să-ți pui viața pe un făgaș mai bun.

Unii sunt extremiști în această privință. Cum era omul care în luna noiembrie, când instanța i-a acordat ultimul cuvânt, a cerut să fie reținut până în aprilie. Avocatul lui nu a mai știut ce să pledeze în favoarea

clientului său, s-a ridicat, a spus „las la aprecierea dumneavoastră“ şi s-a aşezat la loc. Mă tem că clientul său a fost lăsat totuşi pe stradă în plin sezon rece.

Ceea ce mă miră întotdeauna este faptul că mulţi infractori nu sunt în stare să vadă şi să accepte consecinţele acţiunilor lor. În general, cei care nu au domiciliu în Olanda, trebuie să-şi execute condamnarea pe loc, ceea ce nu pică neapărat într-un moment oportun.

— Domnule/doamnă judecător, vă rog să-mi daţi drumul, nu pot să merg acum la închisoare că mâine vine mama din Italia cu avionul, soţia mea trebuie să nască, se operează fratele meu, tata este grav bolnav etc. Instanţa nu ţine mai niciodată cont de aceste aspecte, pentru că omul totuşi ştia că vine mama, că naşte soţia, că se operează fratele, că tatăl este bolnav etc. dinainte să comită infracţiunea... Deci numai el răspunde de faptă şi va trebui să suporte consecinţele.

Ţin minte românul prins la aeroportul din Amsterdam cu un kilogram de cocaină în valiză, pentru care am tradus la interogatoriu şi la consultarea cu avocatul. Era un om destul de cioplit şi şcolit, care ajunsese într-o situaţie pecuniară dificilă şi nu mai vedea altă ieşire decât să facă această prostie, pe care a regretat-o imediat. Cât se dă pentru o asemenea greşeală? l-a întrebat pe avocatul său. Nevrând să-l sperie prea tare, avocatul i-a spus că ar putea să stea închis câteva luni bune... Ce?! s-a revoltat făptaşul. Şi nu puteţi cere o pedeapsă cu suspendare? Ba pot, a spus avocatul, dar nu înseamnă că procurorul şi judecătorii vor fi de acord. Până la urmă, instanţa hotărăşte. Şi pentru asemenea fapte nu se prea dă cu suspendare... Omul, din ce în ce mai neîncrezător: „Nu se poate da un avertisment?“ Avertismentul, care oricum nu există în Codul de Procedură Penală, nu i s-a dat. I s-a dat un an de închisoare pentru traficul de droguri în formă agravată. Cu executare.

O categorie interesantă, dar mai rar întâlnită în ultimii anii, erau maradoniştii, infractorii care îşi înşală victimele recurgând la metoda „Maradona“, ne învaţă dicţionarul de argou. Denumirea metodei trimite la faimosul fotbalist argentinian Diego Maradona, dar nu oferă o explicaţie convingătoare cu privire la motivul pentru care a fost ales acest nume. În conformitate cu această metodă, o mică echipă de români juca o piesă de teatru în faţa unui grup de turişti, de preferinţă originari din ţările asiatice,

presupunând că sunt mai docili în fața autorităților. Unul dintre români se apropia de turiști și cerea să schimbe niște bani. În momentul în care turistul își scoate portofelul, apar pe scenă doi „polițiști“, care se legitimează, chipurile, cu un fel de ecuson, probabil cumpărat de la un magazin de jocuri, cu care turistul-victimă este intimidat. Apoi polițistul-maradonist cere portofelul turistului ca să verifice dacă acesta nu are cumva bani falși asupra sa. În momentul în care maradonistul are portofelul în mână, primul actor scapă ceva pe jos, așa încât atenția proprietarului este distrasă și polițistul are timp să înlocuiască banii din portofel – care nu sunt falși în nici un fel – cu niște ziare vechi prinse între două bancnote.

Pentru câțiva ani buni, infracțiunea cunoscută ca *skimming*, sau „clonare“ (a cardurilor bancare), a fost o specialitate românească care a dat multă bătaie de cap Ministerului Public și poliției. Infracțiunea consta din copierea datelor de pe un card bancar la un bancomat și transpunerea acestora pe un card blanc. Din punct de vedere tehnic, era o infracțiune destul de complexă care implica un nivel ridicat de organizare. Astfel, aproape automat trebuie să fie vorba despre un grup infracțional organizat, cum zice litera de lege. Pentru înfăptuirea furtului, era nevoie în primul rând de o „mâță“, un dispozitiv care copia datele de pe cardul introdus în bancomat. Apoi se monta o minicameră de luat vederi ca să înregistreze tastarea pinului. Apoi mâța, împreună cu camera, trebuiau recuperate și puse la dispoziția unui tehnician pentru a transfera informațiile pe un card blanc. Pe aceste blancuri se nota codul pinul și cardul clonat era bun de folosit. Retragerile ilegale de numerar se efectuau pe tot globul, din Australia până în Statele Unite. Era o operațiune de risc, așa încât adesea erau chemați asistenți externi, care nu știau nimic despre funcționarea organizației, singura lor sarcină fiind să ia în primire un teanc de carduri și să scoată cât mai repede cât mai mulți bani, din care o parte le revenea lor.

Toată aparatura de skimming se putea achiziționa pe internet, absolut legal. Și îndemânarea pentru a recolta și a transfera datele se învăța în România. Bătea la ochi faptul că un procentaj destul de ridicat din skimmeri erau originari din Bacău, oraș care în Olanda căpătase chiar porecla de „Skim City“. Circulau tot felul de zvonuri că în subsolul Politehnicii din Bacău se organizau cursuri de *skimming* unde se învăța de ce aparatură era

nevoie, de unde se putea procura şi cum se folosea.

Că oricine poate cădea victimă unor asemenea practici, am simţit şi eu pe pielea mea. În anul 2013, într-o după-amiază de vineri, am fost convocat la Tribunalul din Haga ca să traduc pentru judecătorul de instrucţie, magistratul care are atribuţiile necesare să emită un mandat de arestare. Tinerii români aduşi în faţa judecătorului de instrucţie erau acuzaţi de *skimming* la un aparat de încărcare a „portmoneului electronic“, o modalitate de plată electronică, fără conexiune directă cu banca. Fapta de care erau învinuiţi se săvârşise la mine în localitate, şi aparatul respectiv îl foloseam şi eu pentru încărcarea portmoneului electronic. Fisa mi-a picat abia luni dimineaţa, când am constatat că mi-a fost retrasă suma de 2400 de euro din cont. Mi-am recuperat banii, dar nu m-am lămurit niciodată cu privire la cum era posibil să se efectueze o plată la un POS duminică noaptea, la o distanţă de 150 km de casa mea, fără cardul meu, care era pus bine în portofel la păstrare. Nu era cumva o plată suspectă?

Motivul pentru care această infracţiune de *skimming* era des comisă în Olanda era că băncile olandeze nu s-au grăbit să claseze cardurile (de debit) existente, care aveau o bandă magnetică pe care erau stocate datele, şi să le înlocuiască cu carduri prevăzute cu un cip, imposibil de accesat cu o mâţă. Desigur, procurorii subliniau în instanţă cât de mare este prejudiciul suferit de săracele bănci olandeze din cauze activităţilor bandelor organizate din estul sălbatic. Prejudiciul suferit de sectorul bancar olandez, vreo 65 de milioane de euro anual, era însă o sumă derizorie pentru o bancă care într-un singur exerciţiu financiar realiza un profit de un miliard de euro. Când, în sfârşit, instituţiile financiare au retras cardurile cu bandă magnetică, acest tip de infracţiune a dispărut odată cu ele.

Dar există şi o variantă mai simplă: să tragi cu ochiul când cineva îşi tastează codul pin şi apoi să-i şterpeleşti cardul. Această formă de hoţie este cunoscută ca *shouldering*, pentru că autorul vede tastarea codului pin peste umărul victimei. O precondiţie pentru reuşită, din perspectiva hoţului, este ca victima să fie mai neatentă în momentul în care introduce codul pin pe POS-ul de la supermarket sau tastatura bancomatului. Cardul este apoi furat pe ascuns sau sustras cu violenţă, şi până ce este sesizată poliţia, hoţul sau, varianta a doua, tâlharul se duce (sau este dus cu maşina complicelui) până

la cel mai apropiat bancomat ca să retragă suma maximă.

Acum câţiva ani a trebuit să traduc un dosar întreg în care era descrisă o lungă serie de infracţiuni de *shouldering*, comise de doi români, având antecedente penale pentru fapte asemănătoare în mai multe ţări europene. Au fost depistaţi mulţumită camerelor de supraveghere instalate atât la bancomate, cât şi în supermarketuri, pe înregistrările cărora apăreau mereu aceiaşi doi inşi, arhicunoscuţi din evidenţele Interpol. Astfel s-a descoperit că erau hoţi de profesie cu o vechime impresionantă. Au fost judecaţi în România, unde au luat câte opt ani de închisoare. S-a reţinut în detrimentul lor că mai toate victimele din Olanda erau oameni bătrâni, dintre care unii aveau nevoie de un scaun cu rotile ca să se deplaseze.

O altă infracţiune întâlnită în mod frecvent în Olanda în care sunt implicaţi cetăţeni români este traficul de persoane sau traficul de carne vie, cum spune jargonul interlop. Legislaţia olandeză care reglementează această faptă este foarte strictă, chiar dacă prostituţia în sine este legală în ţară. Proxenetismul şi exploatarea (sexuală) sunt însă sever pedepsite de lege, cu până la 12 ani de închisoare, deşi, de obicei, pedeapsa maximă nu se prea impune. Chiar şi aducerea unei fete în Olanda, care vine de bunăvoie şi nesilită de nimeni să lucreze în domeniul prostituţiei, poate aduce după sine o condamnare. Deci un român care o ia pe verişoara lui cu el, la rugămintea ei, pentru ca aceasta să lucreze în vitrine, poate primi o condamnare de câţiva ani buni de închisoare. Şi dacă fata mai este şi minoră, poţi să mai adaugi un an, doi.

În mai toate cauzele penale de trafic de persoane în care am fost chemat să traduc am constatat că poziţiile Ministerului Public şi ale apărării sunt radical opuse. Procurorii insistă mereu că este vorba de o infracţiune gravă care merită să fie pedepsită în mod exemplar, avocaţii susţin că nu este vorba de nici o exploatare, că prietenul/concubinul/soţul fetei nu se amestecă în nici un fel în treburile ei şi nu ia nici un ban din venitul ei realizat ca escortă sau în cartierul roşu. Dovezile concludente sunt greu de obţinut, pentru că fetele în general nu dau declaraţii acuzatoare la adresa bărbaţilor. Rezultatul final al unei cauze penale împotriva traficanţilor de persoane, şi împotriva coautorilor şi complicilor lor, rămâne nesigur.

Fetele sau femeile care sunt implicate în aceste treburi murdare sunt de

toate categoriile. Printre ele sunt prostituatele de profesie, unele care au început să practice prostituția de la o vârstă foarte fragedă, chiar de la 13 ani. Altele iau hotărârea să lucreze în domeniul sexului plătit constrânse de situație. Unele sunt rele de gură, agresive și arogante, altele sunt extraordinar de amabile și drăguțe. Îmi amintesc de o tânără drăguță și simpatică, îndrăgostită lulea de prietenul/peștele ei, un tip extrem de dubios. Când am ieșit împreună de la circa de poliție după audierea ei în calitate de martoră, s-a suit spontan la mine în mașină, sub ochii ofițerilor de la poliția judiciară. Pentru că o simpatizam, nu m-a lăsat inima să o poftesc să se dea jos și am fost suficient de neprofesionist încât să o duc până în centrul orașului. Speram totuși că, dacă cineva m-a văzut în compania acelei femei tinere, a înțeles că relația noastră a fost strict profesională – profesia mea, nu a ei...

Faptul că, din fericire, marea majoritate a românilor care comit infracțiuni pe teritoriul Olandei nu recurg la acte de violență și sunt implicați doar în „infracțiuni contra patrimoniului“ nu înseamnă că nu m-am întâlnit și cu cazuri de crimă.

Primul caz de omucidere în care am fost implicat ca translator s-a întâmplat într-o localitate din aproprierea Amsterdamului. Victima a fost un olandez trecut de prima tinerețe, care întreținea relații homosexuale cu tot felul de tineri pe care îi plătea pentru serviciile sexuale oferite. La un moment dat, s-a încurcat cu o mică gașcă de români, chiar dacă preferințele lor sexuale nu erau pentru persoane de același sex, dar pentru bani, omul face multe. Olandezul era cu dare de mână și locuia într-o casă frumoasă, plină de obiecte valoroase, printre care și un ceas de epocă care ocupa un loc proeminent pe polița căminului. Unul dintre băieți l-a întrebat cât valorează și omul nu a ezitat să mărturisească că l-ar fi putut vinde a doua zi pentru 20.000 de guldeni, adică vreo 9000 de euro.

Într-o vineri seară, băieții i-au pus omului un somnifer în cafea, dar doza a fost insuficientă pentru a-l adormi. Atunci unul dintre tineri l-a lovit cu piciorul în față, fracturându-i maxilarul. Apoi l-au legat fedeleș, i-au băgat o cârpă în gură și au furat tot ce era de furat în casă. I-au încărcat mașina cu bunurile sustrase și au fugit cu ea în Germania. Când a venit luni dimineața menajera, l-a găsit pe proprietarul casei mort. Autorii crimei au fost

depistaţi repede în Germania, arestaţi şi extrădaţi în Olanda. Cei trei criminali au fost condamnaţi pentru omucidere şi au executat pedepse de mulţi ani.

Am fost implicat ca translator în alte două cazuri de omucidere, despre care pot să scriu aici deoarece au fost mediatizate. Nu-mi încalc jurământul profesional vorbind doar despre ceea ce se poate găsi şi cu ajutorul altor surse. Voi respecta obiceiul olandez de a nu menţiona numele de familie al condamnatului.

În data de 12 iulie 2003 şoferul internaţional de tir Olaf H. din localitatea Sittard, în vârsta de 33 de ani, s-a dus la o firmă de maşini de ocazie pentru a-şi cumpăra un alt autoturism. Avea neapărat nevoie de o maşină pentru că cea veche era stricată şi voia să plece chiar în ziua aceea în România, pentru că prietena lui, Atena, cetăţean român, trebuia să părăsească teritoriul Olandei, unde nu avea voie să stea mai mult de trei luni neîntrerupte, cum era regula până la aderarea României la UE. Olaf s-a dus deci la firmă, care se afla lângă casa proprietarului, în care erau soţia acestuia şi nepoţica lor de 9 ani.

Până aici faptele nu sunt disputate, dar apoi începe misterul evenimentului fatal. Olaf a afirmat că a plătit maşina cash, după care a cerut să folosească toaleta. Tocmai în acel moment, a intrat un alt bărbat în casă, şi în timp ce îşi făcea nevoile Olaf a auzit patru împuşcături. Într-o panică oarbă, a fugit din casă, s-a suit în maşina achiziţionată, a trecut pe acasă să îi ia pe Atena şi pe fratele acesteia, şi a plecat. Din Germania l-au mai luat şi pe un consătean al celor doi români, apoi şi-au continuat toţi patru drumul spre România.

Pe drum, Olaf a avut timp să reflecteze asupra situaţiei şi şi-a dat seama că nu face bine. I-a lăsat pe pasagerii lui la Viena şi s-a întors spre Olanda, unde s-a prezentat la poliţie. A fost arestat pe loc, fiind acuzat de crimă: două fapte de omucidere cu premeditare şi una de tentativă de omucidere. Proprietarul garajului şi soţia lui au fost găsiţi morţi. Nepoţica lor a fost împuşcată în cap dar, în mod miraculos, a supravieţuit.

Nici poliţia olandeză, nici prima instanţă şi nici Curtea de Apel nu au crezut versiunea evenimentelor prezentată de Olaf. Anchetatorii de la poliţie i-au spus de la bun început că sunt 200% convinşi că el este autorul

crimelor, afirmaţie folosită de apărare ca argument pentru a arăta că autorităţile nu au fost obiective în investigarea cazului.

Adevărul este că aspectele care îl incriminau pe Olaf erau destul de convingătoare. Asasinul misterios de care pomeneşte Olaf a fost observat numai de el. Martorii care erau în zonă l-au văzut pe Olaf intrând, l-au văzut fugind afară la 20 de secunde după ce au fost trase focurile de armă, şi l-au văzut plecând în trombă cu BMW-ul cumpărat (după Olaf) sau furat (zice Ministerul Public). Nici un martor nu a văzut pe altcineva şi este aproape exclus ca acea persoană să se fi strecurat afară fără să fie băgată în seamă. Şi dacă Olaf l-a văzut pe acel ucigaș necunoscut, cum se explică că acesta nu l-a văzut pe el? Dacă ştia că Olaf este în casă, de ce l-ar fi lăsat în viaţă?

De asemenea, au arătat acuzatorii lui Olaf, nici comportamentul lui nu a fost cel al unui martor, ci al unui făptaş. De ce n-a chemat o ambulanţă, de ce n-a anunţat poliţia? A plecat spre România fără să se gândească la victimele pe care le-a abandonat, printre care şi o fetiţă de nici zece ani?

Prietena lui Olaf şi ceilalţi doi pasageri au fost interogaţi la Slobozia de către un procuror român, la rugămintea şi în prezenţa poliţiei olandeze. La audieri am asistat în calitate de interpret. Românii nu au avut nici o clipă calitatea de suspecţi, dar au fost întrebaţi despre acţiunile şi comportamentul lui Olaf înainte şi după crima triplă.

La câteva zile după întoarcerea noastră din România, s-au prezentat la poliţia olandeză doi cetăţeni care au recunoscut că întreţineau o plantaţie de cânepă indiană în podul casei lui Olaf şi deţineau informaţii despre acest suspect. Drogurile de risc erau una, dar o crimă în care una dintre victime era un copil era cu totul altceva. La poliţie au destăinuit că, cu o zi înainte, au avut o discuţie la Olaf acasă, care a vrut să împrumute maşina unuia dintre ei ca s-o ducă pe Atena în România, lucru pe care ei l-au refuzat. Apoi Olaf a scos un pistol cu care i-a ameninţat.

Aşadar, la cererea Parchetului, ne-am luat iarăşi bilete de avion ca să ne deplasăm încă o dată la Slobozia, să îi întrebăm pe Atena şi pe fratele ei dacă au văzut şi ei aşa ceva. Amândoi au susţinut că nu au văzut niciodată un pistol la Olaf, dar tânăra a recunoscut că a fost prezentă în sufragerie în momentul în care a avut loc discuţia în contradictoriu dintre Olaf şi

proprietarii plantației și că, mult mai important, a văzut și a auzit că unul dintre ei a făcut „Ah!“, exprimând surpriză și/sau frică, și-a ridicat mâinile sus și a făcut un pas înapoi.

Și acest aspect a constituit un mijloc de probă important, chiar dacă Olaf nu a vrut să admită că s-ar fi aflat vreodată în posesia unei arme de foc. Pistolul cu care au fost împușcate cele trei victime nu a fost găsit niciodată.

Deși și-a menținut nevinovăția înaintea poliției, în fața primei instanțe și în fața Curții de Apel, Olaf H. a fost găsit vinovat de două fapte de omucidere și o tentativă de omor. A fost condamnat la închisoare pe viață, ceea ce în Olanda chiar înseamnă detenție până la sfârșitul zilelor condamnatului.

Crima din Sittard a rămas o cauză celebră în Olanda și a fost îndelung mediatizată. Un artist plastic și-a bazat proiectul de diplomă de la Academia de Arte Plastice din Amsterdam pe cauza-Olaf, reconstituind locul faptei ca un platou de filmare și angajând cinci actori ca să interpreteze cele două variante ale crimelor: varianta Olaf în care ieșea nevinovat, și varianta Parchetului, în care Olaf este autorul.

Ton Derksen, profesor universitar emerit de filozofia științei, a publicat în 2013 o carte întreagă despre această cauză: *Verkeerde plaats, verkeerde tijd* („Locul greșit, timpul greșit“), în care aduce argumente care l-ar disculpa pe Olaf. Nu am fost la proces nici în prima instanță, nici în apel, și nu am avut acces la dosar, dar am citit cartea lui Derksen, care, recunosc, nu m-a convins. Comportamentul lui Olaf de după crimă, situația lui financiară precară, povestea clasică a unui ucigaș misterios, nevăzut de nimeni, prezența armei în casa lui, lipsa unui motiv care ar indica un alt autor și explicațiile lui nu întotdeauna consistente mă fac să cred că a fost condamnat pe motive întemeiate.

Un alt caz despre care vreau să povestesc aici a fost, de asemenea, din cauza aspectelor sale brutale, mult mediatizat. Unele detalii care nu au ajuns în presă sau în procesul-verbal de ședință de judecată sunt obligat să le trec sub tăcere.

În luna noiembrie 2006, la prima oră a dimineții, a fost găsit într-un canal din Haga un tomberon în care s-a descoperit, înfășurat într-o pătură, trupul neînsuflețit al lui Magdi El H., cetățean egiptean stabilit de mulți ani în

Olanda. Primii suspecți erau un cuplu de tineri din București care stăteau în gazdă la Magdi, Victor I., de 22 de ani, și Puica B., de 21 de ani. Magdi avea două locuri de muncă și trăia într-o singură cameră, închiriind cealaltă cameră din micul său apartament ca să strângă bani cu care să-și ajute familia din țara de origine.

Egipteanul fusese lovit de mai multe ori în cap și în față cu un ciocan, și pe deasupra a fost și înjunghiat de opt ori, după care trupul a fost băgat într-un tomberon, coborât pe scări în toiul nopții și aruncat în apă.

Cei doi chiriași au dispărut repede din Olanda, dar au fost imediat dați în consemn internațional. Informații despre ei s-au și obținut de la sora lui Victor, stabilită în Olanda, care avea telefonul interceptat și ascultat chiar din ziua de după crimă. După câteva săptămâni, Victor a fost prins în timpul unui control rutier în Spania și extrădat în Olanda. Puica a fost ajutată să se întoarcă în România de fratele ei, care a venit după ea în Spania, dar după presiuni serioase făcute asupra întregii ei familii de către autoritățile române, s-a predat la poliția capitalei. Apoi a fost și ea adusă cu escortă în Olanda.

Am fost implicat în toate aspectele acestui caz de la bun început. Telefoanele interceptate, cererile de comisii rogatorii, cele două deplasări în România pentru audierile cu familiile celor doi, interogatoriile la poliția din Haga care țineau zile întregi, întrevederi la penitenciar cu psihologul legist, audierile, de data asta în calitate de martor, ale inculpaților de către judecătorul de instrucție, la reconstituirea în timp real (de la ora 12 până la 5 dimineața) în apartamentul lui Magdi, termenele de judecată și procesul pe fond, inclusiv pronunțarea sentințelor în august 2008: Victor a fost condamnat la 13 ani de închisoare și Puica a luat 7. Nici unul nu a făcut recurs. Vina celor doi nu a fost niciodată pusă la îndoială, dar nu s-a aflat niciodată motivul exact din cauza căruia s-a produs cearta.

În mod normal nu se admit fotografii sau înregistrări video/audio în sălile de judecată din Olanda, dar desenatorii au tot dreptul să-și exercite meseria. Un articol despre proces, publicat în cel mai mare cotidian din Olanda, *De Telegraaf*, a fost ilustrat cu un desen în care sunt ușor de recunoscut între cei doi inculpați.

Uneori, activitățile mele de translator pentru poliția și justiția olandeză

prezentau şi un avantaj secundar: aveam ocazia să vizitez în mod regulat România în cadrul unei comisii rogatorii. Dacă autorităţile judiciare sau poliţieneşti din Olanda doreau să vorbească cu un suspect, un inculpat sau cu un martor care, pentru un motiv sau altul, nu se putea deplasa în Olanda, se constituia, în baza unei cereri de asistenţă juridică, o comisie rogatorie, compusă din ofiţeri de poliţie sau dintr-o echipă de autorităţi judiciare: un judecător de instrucţie, un procuror, un grefier şi avocaţii inculpaţilor sau ai martorilor în speţă.

Deşi cooperarea judiciară olandezo-română în materie penală decurgea în general bine, se mai iveau diferenţe culturale. Organizaţiile, întreprinderile şi instituţiile din România sunt mult mai ierarhice şi formale decât cele olandeze. De multe ori, procurorii români erau pur şi simplu şocaţi că echipa olandeză care se deplasase în România într-un caz de omucidere consta din doi ofiţeri de poliţie. „Dar unde este procurorul?“ s-a nedumerit tânăra procuroare care se alinta că lumea zice că seamănă cu Lady Di. „Acasă“, a venit răspunsul simplu din partea inspectorului de poliţie, îmbrăcat în blugi şi o cămaşă bine croită. Astfel, Lady Di s-a grăbit să nu accepte invitaţia poliţiştilor olandezi de a ieşi la masă cu ei.

Pe acel inspector l-am pus la suflet. Era un tip cam de 50 de ani, burlac înrăit, căsătorit cu serviciul lui în care îşi investea tot timpul şi toată energie. Avea două hobby-uri: cei doi căluţi Shetland care trăiau în curtea din spatele casei lui şi fotografia. În toată viaţa lui ieşise doar de vreo două ori din Olanda pentru scurte excursii în ţările vecine, un lucru foarte rar pentru un olandez. În prima lui deplasare mare peste hotare, s-a îndrăgostit pur şi simplu de România, oricum o ţară foarte fotogenică şi o experienţă inedită pentru un fotograf amator. Am fost de trei ori cu el în România, exclusiv în interes de serviciu, în Ardeal şi în Câmpia Română, unde a făcut sute de poze cu aparatul lui deosebit de performant. Ştiind ce efort depunea omul în toate cazurile pe care le investiga, şeful lui i-a acordat câteva zile în plus – „de rezervă“ – aşa încât am avut ocazii ample să-i mai arăt din frumuseţile României.

Cu o altă echipă, de la poliţia de străini din Amsterdam, am făcut un drum pe care nu aş fi îndrăznit să-l întreprind de unul singur: de la Râmnicu Vâlcea la Bacău prin Braşov, pentru două audieri separate. Era în toiul iernii

și am avut de înfruntat troienele de zăpadă din Carpați. Ne-a luat toată ziua, dar a fost superb.

Desigur, aceste deplasări sunt foarte costisitoare. Într-una din ultimele comisii rogatorii în care am fost implicat ca translator, ne-am dus șapte inși la Curtea de Apel din Constanța pentru a audia o martoră într-o cauză de trafic de persoane. Judecător de instrucție, procuror, grefier, trei avocați și un translator. Avionul Amsterdam–Constanța, microbuz închiriat, hotel trei nopți, diurnă, salarii... A doua zi după sosire, odată ajunși la Tribunal am fost întâmpinați de doamna judecător care instrumenta cazul: „Cum adică, nu vi s-a comunicat că martora nu este aici? E plecată în Italia!“

Nu, doamnă judecător, ultimul mail primit precizează că martora este în România și este dispusă să dea o declarație...

Așadar, am avut două zile la dispoziție să ne plimbăm pe faleză și să bem câte o cafea pe o terasă cu vedere spre Ovidiu.

Cea mai spectaculoasă comisie rogatorie am avut-o cu un judecător de instrucție care avea sarcina să reaudieze în faza de apel toate persoanele, olandezi și români, implicate într-o tâlhărie care a rezultat în moartea uneia dintre victime. Când audierile, care au durat câteva săptămâni, se apropiau de sfârșit, instanța a mai aprobat audierea unei martore care locuia în Deva.

— Aveți timp să mergeți poimâine cu mine în România? m-a întrebat magistratul.

Ba bine că nu!

Am luat avionul Amsterdam–București într-o duminică. Am fost numai noi doi în comisie, fiindcă nu a fost timp să ni se alăture și alți participanți. De la Otopeni, cu un autoturism închiriat, ne-am deplasat la Deva, capitala județului Hunedoara, unde locuia martora. A fost timp chiar și pentru o scurtă vizită la Sarmizegetusa, judecătorul fiind interesat de civilizația antică. Duminică seara am ajuns la destinație și luni dimineața ne-am prezentat la prima oră la Tribunalul Deva, unde ne aștepta martora. Audierea a durat câteva ore, dar am reușit să terminăm pe la prânz. Am înfulecat la repezeală ceva și ne-am suit în mașină ca să plecăm înapoi la București. În camera de hotel am tradus depoziția martorei pe laptopul judecătorului, care mi-a tipărit apoi traducerea cu ajutorul imprimantei sale portabile, ca să putem trimite prin fax documentele la Curtea de Apel de la

Haga.

Marți foarte de dimineață am luat „zborul ochilor injectați“ București–Amsterdam. De acolo, m-am suit într-un tren până la Haga, unde am reușit să intru în sala de judecată la ora 9.30 fix, primind și laudele președintelui instanței pentru reușita acestei comisii rogatorii fulger.

Din păcate, în ultimii ani s-au rărit călătoriile în România, din cauza progreselor tehnologice. Majoritatea audierilor se fac acum prin videoconferință, ceea ce este mai incomod și mai obositor, deoarece calitatea sunetului nu este întotdeauna optimă. Însă, recunosc și eu, se economisesc sume mari de bani.

XX
Traducător literar

Trăim într-o epocă în care nu mai este de la sine înțeles că un om cu școală este și cititor. În tinerețea mea, oricând era ziua de naștere a unui prieten, cadoul cel mai obișnuit era o carte, cel mai des un roman. Se pare că nu prea se mai practică acest lucru în ziua de azi. Peste tot în lume a scăzut considerabil numărul de iubitori de carte de calitate, ceea ce este un lucru îngrijorător. Constatăm, de asemenea, că există o anumită reorientare a lecturii: mai puțină literatură, mai multă non-ficțiune, inclusiv potopul de cărți de (pseudo)psihologie aplicată, de genul „Cum trăim/iubim/muncim/câștigăm/emigrăm/dormim mai bine“, de care am oroare și care, după părerea mea, nu au nici o legătură cu cultura adevărată. Sunt ferm convins că literatura este importantă, nu doar, sau nu în primul rând pentru că există argumente utilitariste în legătură cu actul lecturii, chiar dacă sunt adevărate: lectura este sănătoasă, îți dezvoltă creierul, te ajută să dormi, te face mai empatic, înveți lucruri despre alte vremuri și alte popoare etc. Din punctul meu de vedere cultura, deci inclusiv literatura, ne face oameni, ne deosebește de cimpanzei. Cultura ne definește statutul de Homo sapiens din ultimele milenii. Îi compătimesc pe cei care nu citesc, pentru că sunt convins că duc o viața mai săracă decât cei care au prins gustul lecturii. În ciuda faptului că multe studii arată că obsesia tineretului cu rețelele sociale aduce în primul rând frustrări, supărări și plictiseli, lumea pierde foarte mult timp pe internet, în detrimentul lecturii. Sarcina cea mai importantă le revine, după părerea mea, părinților. Un copil care nu-i vede pe ai săi citind nu va deveni cititor.

Să-mi fie iertată această *oratio pro domo*.

Cu mulți ani în urmă am văzut filmul *The Time Machine* din 1960, regizat de George Pal, cu Rod Taylor în rolul principal, bazat pe nuvela cu același nume din 1895 a scriitorului britanic H.G. Wells. În acest film, eroul principal, George, își construiește o mașină a timpului cu care reușește să

călătorească spre un viitor îndepărtat, anul 802.701. Acolo găseşte un grup de tineri, bărbaţi şi femei, care sunt total pasivi şi îşi petrec timpul nefăcând absolut nimic. Ei sunt *eloi*, una dintre speciile umane care au evoluat pe parcursul a mii de ani. Aceştia sunt vânaţi şi mâncaţi, fără să se împotrivească, de morlocşi, cealaltă specie. La un moment dat, George, revoltat de pasivitatea şi blegeala eloilor, întreabă de cărţi. „Avem cărţi“, spune unul dintre ei, şi îl conduce pe George la o bibliotecă cu rafturi pline. În momentul în care George scoate un exemplar de pe raft, cartea i se pulverizează în mâini...

Recunosc că până în anul 802.701 mai avem ceva, dar mă obsedează această viziune a viitorului omenesc, deoarece ştiu un lucru: cultura este întotdeauna vulnerabilă şi pusă sub ameninţare. Prea des, când un guvern, indiferent de culoarea lui politică, vrea să reducă cheltuielile, cultura este primul cap care cade. Vorba poetului olandez Lucebert: „Tot ce-i de valoare e fără apărare“.[20]

În Olanda situaţia nu este diferită de cea din alte ţări. Şi aici literatura de calitate are de suferit, dar rezistă cu un public poate mai restrâns, dar fidel. Există desigur un interes solid pentru literatura scrisă în neerlandeză, pe care nu reuşesc să o urmăresc suficient de bine, dar ştiu că merită atenţia cititorilor. Şi se traduce masiv din engleză. Cam 75% dintre titlurile literare publicate în Olanda sunt traduceri din engleză, cu preponderenţă din autori originari din Statele Unite. Având în vedere această stare de fapt, este destul de greu pentru alte literaturi, cum este cea română, să-şi găsească locul, bine-meritat de altfel, în nişa destul de redusă care le rămâne tuturor celorlalte literaturi.

Aceste aspecte nu m-au speriat niciodată. Gustul lecturii l-am prins citind literatura română. Nu pot să spun că nu citeam deloc în adolescenţă, dar nu prea progresasem de la literatura pentru tineri (cu cavaleri, războaie, amerindieni pe atunci numiţi piei-roşii etc.) la cărţile de căpătâi ale literaturii universale. După ce mi-am însuşit o cunoaştere generală a limbii române, a venit momentul să încep să citesc. Şi până în ziua de astăzi, cititul a rămas îndeletnicirea mea preferată.

Citind literatură română, am simţit şi dorinţa să împart impresiile mele cu alţii, cu prietenii, cu familia, dar şi cu publicul larg. Astfel am făcut,

aproape automat, tranziția de la cititor la traducător. Am povestit mai sus cum am debutat cu *Lunga călătorie a prizonierului* a lui Sorin Titel, publicând apoi și traducerea mea din *Pagini bizare* a lui Urmuz.

Este foarte greu de spus cu exactitate care au fost primele traduceri în neerlandeză din literatură română. Desigur, s-a tradus din opera lui Carmen Sylva, numele de scriitoare al reginei Elisabeta a României, soția lui Carol I. Eu sunt în posesia cărții *Mijne Rust* (*Tihna mea*), a doua ediție din anul 1905. C.G. Rommenhöller, consul onorific al României cu sediul la Rotterdam, în cartea lui *Rumenië* din 1898, se întrece pe sine cu laude la adresa reginei-scriitoare, cu „poeziile ei sclipitoare“, atât că își exprimă speranța că „acum când în sfârșit a început o epocă de glorie și măreție, de pace și prosperitate“[21] poeziile ei vor fi un pic mai optimiste. Sigur, aprecierea lui Rommenhöller era mai degrabă diplomatică decât literară.

În perioada interbelică și în perioada ocupației germane, știu că a fost tradus Liviu Rebreanu. *Het woud der gehangenen* (*Pădurea spânzuraților*) a apărut în anul 1932 și, deși în ediția de atunci s-a scris că romanul a fost tradus din română de către un anume Jules Verboke, am mari îndoieli asupra veridicității afirmației. Acest Verboke este un mister; nu se găsește nimic despre el.

Romanele *Ion* și *Răscoala* au fost traduse de către Jef de Leau, un cunoscut traducător din limba germană. Este puțin probabil că a știut și românește.

După al Doilea Război Mondial, a existat, pentru câteva decenii, un interes din partea editurii Pegasus, care era pe atunci comunistă. Au apărut atunci printre altele *Desculți* de Zaharia Stancu și *Mitrea Cocor* de Mihail Sadoveanu în traducere neerlandeză. Editura nu mai este de multă vreme comunistă, dar a rămas de profil, în sensul că este specializată pe Rusia și țările fost socialiste.

Abia în 1967 a apărut o antologie de proză scurtă românească, tradusă direct din limba sursă – doar câteva texte au fost traduse din română în neerlandeză, experimental, prin limba Esperanto.

În anii ’70 și ’80 a fost foarte activă Liesbeth Ziedses des Plantes, care i-a tradus, printre alții, pe Mircea Eliade, Marin Sorescu și Fănuș Neagu.

După ce mi-a publicat primele două traduceri, editura Meulenhoff a fost

de acord, în anul 1988, să publice o antologie de proză scurtă românească (selectată și postfațată de Sorin Alexandrescu), în traducerea mea: *Roemenië. Verhalen van deze tijd* („România. Povestiri contemporane“). Ea conține opt autori, printre care se numără Mircea Eliade, Fănuș Neagu și Mircea Nedelciu.

Înainte de Revoluția din 1989, mi-au mai apărut două traduceri: Norman Manea, *Leergeld*, o selecție din nuvelele din volumul *Octombrie, ora opt* din 1981, și *Jonas & Het vlot van de Medusa*, („Iona și Pluta Meduzei“), piesele de teatru ale lui Marin Sorescu.

Piesele lui Sorescu au fost publicate în volum, dar le-am tradus ca să fie jucate de trupa de teatru fRI (de la „franceză, română, italiană“), înființată și condusă de Liliana Alexandrescu. În cadrul acestei trupe, Liliana a montat piesele mai multor dramaturgi români, dintre care, în afară de Sorescu, îi amintesc pe Ion Băieșu cu *De vergiffenis* (*Iertarea*), tradusă de un colectiv de studenți din care am făcut parte (am și avut un rol – absolut minor – în acel spectacol, care a rămas singura mea excursie în lumea teatrului) și pe Matei Vișniec cu *De ter dood veroordeelde toeschouwer* (*Spectatorul condamnat la moarte*), tradusă de mine.

Prima traducere după căderea regimului comunist a fost *De dood leest de krant* (*Moartea citește ziarul*) de Mircea Dinescu. Titlul volumului de poezii al lui Dinescu ar indica că este versiunea în neerlandeză a volumului omonim în română apărut mai întâi în Olanda, cum am povestit mai sus, dar de fapt este vorba de o selecție a poeziilor lui Dinescu din mai multe volume. Cartea a fost publicată cu ocazia participării lui Dinescu la Poetry International din Rotterdam în 1990, unde a fost invitat automat după obținerea premiului festivalului în 1989. Un an în care s-a schimbat lumea!

Am sperat că ridicarea Cortinei de Fier va genera un interes sporit pentru Europa de Est și, automat, și pentru cultura țărilor proaspăt eliberate de sub jugul sovietic. Dar am fost un pic prea optimist. Desigur, a crescut interesul pentru țările respective, dar nu neapărat și pentru cultura și literatura lor. În același timp, a dispărut „Europa de Est“. Cu desființarea blocului socialist, s-a descoperit că sateliții URSS erau totuși țări individuale, distincte și destul de diferite una de alta. Acest adevăr a fost confirmat de dispariția revistei *Oost-Europa Verkenningen* (*Explorări Est-Europene*), care a fost

succedată de reviste de profil restrâns, printre care și *Roemenië Bulletin*.

Am continuat să traduc din literatura română, dar nu în ritmul în care aș fi dorit. După ce editura Meulenhoff a publicat încă un volum de-al lui Norman Manea în 1992, *Het verhoor* (trei nuvele: „Interogatoriul“, „O fereastră către clasa muncitoare“, „Trenciul“), mi-a apărut în același an la editura Van Gennep *Kopie van een nachtmerrie* de Ana Blandiana, traducerea volumului de nuvele *Proiecte de trecut*, titlul în neerlandeză reprezentând traducerea uneia dintre poveștile care alcătuiesc volumul, *Imitație de coșmar*. Cartea a fost bine primită în presă și a existat chiar și un critic care a așezat-o în top trei cărți preferate ale anului 1992, astfel încât mi-am permis să sper că am pus baza unei colaborări fructuoase cu Van Gennep. Nu a fost să fie. Vânzările nu au fost suficient de bune și editura nu a mai continuat să scoată pe piață alte cărți românești.

Am arătat că eram ocupat cu munca de interpret, dar existența de liber profesionist este nesigură. Din acest motiv m-am apucat și de traduceri din limba engleză, în primul rând non-fiction, dar am tradus și romane polițiste, științifico-fantastice și fantasy, în total vreo 20 de cărți, toate pentru editura Meulenhoff. Fac o confesiune: mi-a plăcut mult să traduc această literatură „de consum“, chiar dacă nu prea citesc acest gen de cărți. O astfel de literatură îți cere o altă abordare, exclusiv fixată pe experiența cititorului, fără să dai dovadă de acel respect față de autorul unei literaturi „înalte“. Traducând romane polițiste am folosit un vocabular și un limbaj neerlandez pe care nu le-am întrebuințat pentru alte genuri, mai literare.

În domeniul non-fiction am tradus, printre altele, două cărți ale jurnalistului american Adam Hochschild. Prima, *De rusteloze geest* (titlul original *The Unquiet Ghost*, adică stafia neliniștită), mi-a picat mie pentru că tema volumului era lagărele din Uniunea Sovietică din epoca de teroare stalinistă și amintirile rușilor contemporani despre acele vremuri. Redactorul a considerat că dacă este o carte despre comunism este numai bună pentru mine, deoarece știam câte ceva despre subiect. Din același motiv mi s-a încredințat și traducerea autobiografiei Elenei Bonner, soția disidentului rus și laureat al Premiului Nobel pentru Pace în anul 1975 Andrei Saharov (ediția în limba engleză *Alone Together* din 1987 a stat la baza tuturor traducerilor ulterioare). Pentru că am tradus prima carte a lui

Hochschild, automat mi s-a dat şi sarcina să traduc *King Leopold's Ghost* („Stafia regelui Leopold"), un studiu polemic despre crimele comise în Congo în numele regelui Leopold II al Belgiei în perioada 1885–1908. În ciuda reputaţiei lui Hochschild ca autor de succes, cartea a fost refuzată de nouă edituri americane. După ce a zecea editură a avut curaj suficient s-o publice, volumul a devenit un bestseller cu peste 600.000 de exemplare vândute, tradus în peste zece limbi. Şi traducerea mea în neerlandeză, *De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo* („Stafia regelui Leopold II şi jaful Congo-ului"), a fost cel mai de succes titlu din toate cele 50 de traduceri de carte pe care le-am semnat. A avut mai multe ediţii care s-au vândut foarte bine, mai ales, cum este de la sine înţeles, în Belgia.

Între toate aceste traduceri din engleză din acea perioadă, a figurat o singură traducere din română, şi anume romanul *Travesti* de Mircea Cărtărescu (Meulenhoff, 1996). După această carte, a urmat o perioadă în care nu am mai reuşit să conving editurile olandeze să publice ceva din literatura română şi am umplut golul numai cu câteva traduceri mici publicate de editura noastră Go-Bos Press.

Marea majoritate a cărţilor pe care le-am tradus au fost propuse de mine la diverse edituri. Uneori editurile apreciază să fie ţinute la curent cu ceea ce apare mai interesant în România, alteori trebuie să bat pe cineva la cap până ce cedează nervos şi acceptă să publice o carte numai ca să scape de pisălogul de Jan Willem Bos. Am reuşit să o conving pe directoarea editurii Pegasus să scoată *Cartea şoaptelor* de Varujan Vosganian după lungi insistenţe. Bineînţeles, a contat mult că romanul, povestea ficţionalizată a familiei lui armeneşti, era deja tradus în multe alte limbi, unele de circulaţie internaţională, ceea ce este un argument puternic pentru o editură şovăitoare. În cazul lui Vosganian m-am încăpăţânat mult, convins fiind că este vorba de o carte importantă care neapărat trebuia să existe şi în neerlandeză şi eram de asemenea încredinţat că va avea succes. Am avut dreptate. *Het boek der fluisteringen* a fost bine primită şi s-au vândut peste 3.000 de exemplare, ceea ce este excelent pentru o carte românească tradusă în neerlandeză. Apoi a apărut şi o ediţie *paperback*, aşa încât romanul este permanent disponibil cititorilor neerlandofoni.

Alte cărţi au fost însă alese de editură, în general după ce autorul

respectiv a repurtat un succes în alte țări sau dacă a existat vreun alt motiv pentru a publica un anumit roman. Un exemplu din prima categorie a fost *De două mii de ani* de Mihail Sebastian, apărut în Olanda la editura de Bezige Bij în 2018 ca *Sinds tweeduizend jaar*. Editura a arătat un interes pentru acest roman, într-adevăr o carte deosebit de interesantă, după ce a fost publicat cu mult succes la renumita editură Penguin Books în Anglia, în traducerea lui Philip Ó Ceallaigh. Și ediția în neerlandeză s-a bucurat de o recepție favorabilă.

Uneori o carte este tradusă din motive extraliterare, ca de exemplu nuvela *Tinerețe fără tinerețe* de Mircea Eliade, publicată în românește în 1976. La editura Meulenhoff apăruseră și alte titluri ale lui Eliade, atât din opera lui științifică, cât și din opera literară, dar nu s-ar fi grăbit nimeni să scoată ediția olandeză a *Tinereții* dacă nu s-ar fi anunțat filmul *Youth Without Youth* bazat pe această nuvelă, realizat de faimosul cineast Francis Ford Coppola, regizorul, printre altele, al filmelor de vază *The Godfather* (*Nașul*) și *Apocalypse Now* (*Apocalipsul acum*). Editura a presupus că un film semnat de Coppola va aduce cu sine automat și un mare interes pentru carte. Nu a fost chiar așa. Filmul, lansat în 2007, nu a fost bine primit de critică, și în Olanda nici nu a rulat în cinematografe, fiind scos doar pe DVD. Sunt de acord că nu este foarte reușit, deși verdictul unui critic, că nu poți supraviețui filmului *Youth Without Youth* decât beat criță, mi se pare un pic cam exagerat. Nu cred că trebuie să mai spun că din cauza că pelicula nu a prea a circulat în Olanda, nici cartea lui Eliade nu a avut succesul scontat.

Un caz mai spectaculos a fost romanul *Orbitor* al lui Mircea Cărtărescu. Volumul este probabil cel mai ambițios și spectaculos proiect literar din România posttotalitară. De câțiva ani încercam să găsesc o editură care ar fi dispusă să publice trilogia, dar toate au dat înapoi aflând că este vorba de un roman de, în total, 1480 de pagini în original. Marea cotitură s-a produs în momentul în care a apărut în Germania primul volum în traducerea strălucită a lui Gerhard Csejka. Cartea a fost primită cu laude de critică și de cititori, Csejka luând ulterior cel mai mare premiu pentru traducere din Germania. După ce au apărut primele recenzii în presa germană, am fost sunat de cinci edituri olandeze care mi-au adresat întrebarea dacă aș fi disponibil să-l traduc pe Cărtărescu. Până la urmă, Cărtărescu a optat pentru

editura De Bezige Bij, unde au apărut cele trei volume între anii 2010 şi 2015. M-am bucurat mult că acest mare roman, la propriu şi la figurat, urma să apară până la urmă şi în Olanda, dar m-a frustrat totuşi faptul că nu prea am şanse cu propunerile mele dacă nu este vorba de o carte care se bucură deja de un succes internaţional. Însă am învăţat să accept cu părere de rău faptul că ambiţiile mele cu privire la literatura română vor depăşi întotdeauna posibilităţile şi dorinţele editurilor olandeze.

Înţeleg foarte bine cât de important este pentru un scriitor să fie tradus, mai ales într-o limbă „mare“. Este o marcă de calitate a scrisului său, o recunoaştere a meritului prozei sau poeziilor sale, o deschidere către alţi cititori din alte ţări. Primesc adesea cărţi cu dedicaţie din partea unor autori români, în care îşi exprimă aprecierea, admiraţia pentru eforturile mele sau doar sentimentul de prietenie pentru un iubitor al literaturii române. Şi, posibil, mesajul conţine şi un subînţeles: ce frumos ar fi dacă m-aţi citi, aprecia şi traduce şi pe mine...

Primesc şi „propuneri de colaborare“, adică un autor îmi propune să-mi trimită PDF-ul cărţii sale, apoi eu s-o traduc şi să caut o editură. Se întâmplă ca unii autori să îmi ceară ajutorul pentru că nu au reuşit să publice în România şi le-a venit ideea să debuteze în spaţiul neerlandofon, unde speră să existe un interes sporit pentru scrierile lor.

Adevărul este că pentru a fi tradus în Olanda, un autor român trebuie să fie în primul rând cunoscut şi apreciat la el sau la ea în ţară. În al doilea rând, ar ajuta mult – şi de multe ori este musai – dacă autorul respectiv a fost deja tradus în alte limbi, de preferinţă limbi de circulaţie internaţională.

În perioada în care mă luptam cu editurile olandeze precum cu morile de vânt pentru a încerca să stârnesc un interes pentru traduceri din literatura română, mi-am făcut un aliat în persoana lui Jan Mysjkin. Mysjkin nu este un personaj dostoievskian, ci un flamand care se recomandă mai degrabă bruxellez decât belgian. Era deja cunoscut ca traducător din franceză în neerlandeză când s-a apropiat de România şi de literatura română. Fiind el însuşi poet, se ocupa în primul rând de poezie, dar a tradus şi proză românească, printre care toate cele trei romane ale lui Max Blecher, nuvela *Femei* de Mihai Sebastian şi *Moara cu noroc* de Ioan Slavici. Jan a publicat şi două antologii de poezie contemporană românească şi, împreună,

mulţumită eforturilor lui, am scos o antologie de poezie basarabeană şi trei numere româneşti ale revistelor literare belgiene: de două ori *Deus ex Machina* şi odată *Gierik*. Jan Mysjkin traduce şi din neerlandeză şi franceză în română, împreună cu poeta Doina Ioanid, pe care a tradus-o şi în neerlandeză.

Mysjkin are un demers foarte curajos în efortul de a promova literatura română. Spre deosebire de mine, nu ezită să traducă o carte întreagă, fără nici o garanţie că va fi publicată, pentru a forţa mână unui editor reticent. Această tactică pare să aibă adesea rezultatul dorit. De exemplu, multă vreme nu a găsit editură pentru *Moara cu noroc* de Ioan Slavici, deşi traducerea gata făcută zăcea deja de câţiva ani la el în sertar. A apărut în sfârşit în anul 2019 la editura Vleugels, o editură flamandă mică, dar înzestrată cu spirit de aventură. Jocul hazardului i-a ieşit însă în mod nesperat de bine cu Blecher. A prezentat traducerea lui din *Întâmplări din irealitatea imediată* editurii olandeze Veen, care a fost atât de impresionată încât a acceptat manuscrisul spre publicare. Apoi, dovadă a încăpăţânării lui Mysjkin, a reuşit să publice şi celelalte două romane ale lui Blecher, *Inimi cicatrizate* şi *Vizuina luminată*, la două edituri diferite.

În anul 2008 am scos la editura Atlas *Moderne Roemeense verhalen* („Proză scurtă românească modernă“), din care am considerat că nu poate lipsi Creangă. Pentru că nu prea mă împăcam cu textele lui mai cunoscute, am optat pentru „Povestea poveştilor“, o nuvela scabroasă şi hazlie, probabil mai mult pe gustul cititorului olandez. Cinci ani mai târziu, am fost rugat de fundaţia flamandă Lezen (Lectura) să mă ocup de textul românesc pentru un proiect care viza publicarea unei serii de basme traduse din mai multe ţări. Cei de la fundaţie se orientaseră bine cu privire la basmele româneşti şi au ales poate cel mai cunoscut basm din cultura românească: „Povestea lui Harap-Alb“ de Ion Creangă. Este o mare provocare să-l traduci pe Creangă, fiindcă rămâne deosebit de greu sau chiar imposibil să găseşti echivalente convingătoare pentru ţărănismele lui. Dar când am fost invitat să traduc „Harap-Alb“ nu m-am dat îndărăt şi a ieşit traducerea cu titlul *Het sprookje van Blanke-Moor*, de care nu-mi este ruşine. După ce am încununat acest proiect cu succes, am descoperit că Jan Mysjkin tradusese toate basmele lui Creangă, mai puţin „Povestea lui Harap-Alb“. Pentru că

nu existau perspective să găsim o editură pentru un volum cu basmele lui Creangă traduse în neerlandeză, editura Go-Bos Press și-a dovedit din nou utilitatea cu volumul *Blanke-Moor en andere sprookjes* (*Harap-Alb și alte basme*), cu un sprijin financiar din partea Comitetului România.

Este aproape un clișeu românesc că unul dintre cele mai bune produse de export de care dispune România este cultura ei. Sunt de acord, dar acest lucru nu exclude necesitatea unei politici coerente de export. Și mai ales literatura are nevoie de sprijin, pentru că dintre toate produsele culturale bune de export, literatura se împiedică cel mai tare de bariera lingvistică.

Acest sprijin a venit în momentul în care Institutul Cultural Român (ICR), prin Centrul Național al Cărții, a început să subvenționeze traduceri din literatura română în străinătate. Subliniez că traducerile sunt subvenționate, nu traducătorii. Subvențiile date editurilor care satisfac criteriile de seriozitate acoperă costul traducerii, plus o mică parte din costurile de producție. Acest sistem de finanțare sau subvenționare este o abordare cu două tăișuri. Pe de-o parte este bine că există un sprijin financiar pentru traduceri din literaturi mai puțin cunoscute, așa încât editurile interesate pot fi convinse să contracteze un anumit titlu. Pe de altă parte, o contribuție financiară a devenit obligatorie. În lipsa ei, editurile nici nu se mai gândesc să publice traduceri din literaturi mai mici.

Este un sistem de promovare a literaturii proprii care are echivalente în multe alte țări. În România, unde totul este politic, subvenționarea traducerilor are și implicații politice. Traducătorii din română, printre care și eu, au fost acuzați că primesc bani ca să promoveze anumiți scriitori români, în primul rând pe Mircea Cărtărescu, în detrimentul altora. Am fost făcut și „băsist“ pe rețelele sociale pentru faptul că l-am tradus pe Cărtărescu, care l-a sprijinit la un moment dat pe președintele Traian Băsescu... Mai multe dintre traducerile mele din literatura română au fost subvenționate prin programul promovat de ICR, dar vreau să subliniez că niciodată nu mi-a fost sugerat un titlu de către ICR sau de altă autoritate din lumea literară românească.

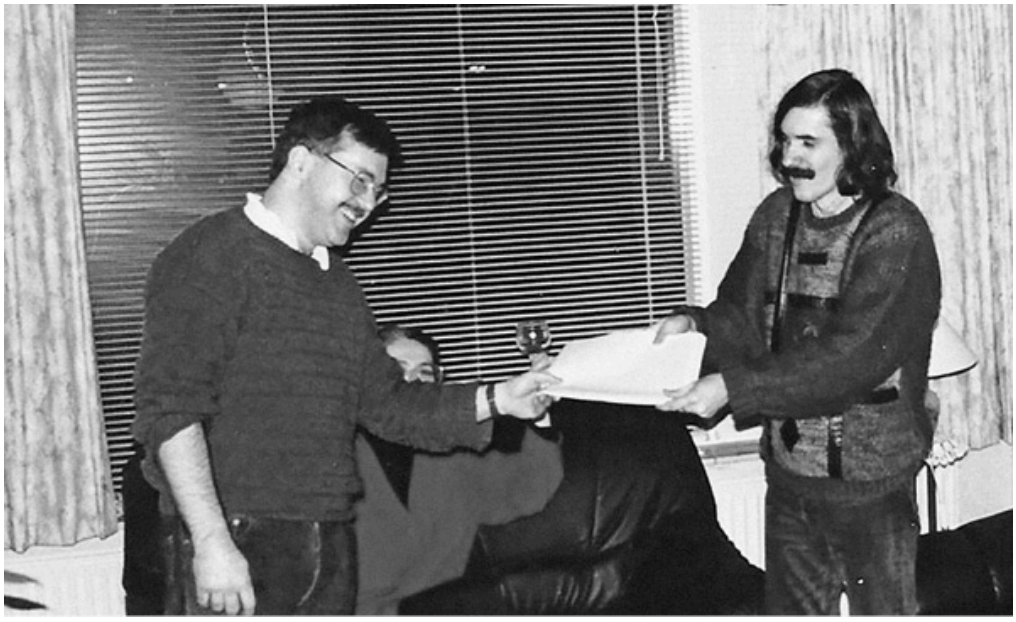

Cu Mircea Cărtărescu la noi acasă în Leiderdorp, anii ’90

În data de 15 septembrie 2008 am început marele meu proiect. Știu că este vorba despre această dată pentru că am păstrat carnetul în care am început să aștern pe hârtie traducerea în neerlandeză a romanului *Orbitor* al lui Mircea Cărtărescu. În această trilogie, autorul creează un univers propriu, care seamănă în anumite privințe cu orașe precum București, Amsterdam, New Orleans, Lacul Como, dar, în esență, se deosebește de lumea pe care o observăm noi. Am fost adesea întrebat „despre ce este vorba“ în acea vastă construcție romanescă. Interpretarea mea speculativă este că romanul este o explorare a surselor de inspirație și imaginație. Sursele sunt camera autorului, de unde vede panorama Bucureștiului, cartierul în care a crescut, orașul aproape magic prin care se învârte la diferite vârste, locurile pe care le-a vizitat, experiențele pe care le-a trăit, obârșia familiilor din care se trage, dar și baza fizică a ideilor creatoare, adică creierul uman. Opera lui Cărtărescu este o provocare pentru orice traducător și a fost un mare avantaj că am fost însărcinat să traduc *Orbitor* abia la maturitate, pentru că altfel nu știu ce ar fi ieșit. M-am luptat enorm cu acest text, romanul fiind în general deosebit de greu de tradus, cu un vocabular foarte bogat, fraze lungi, o imagistică abundentă, dar și cu jocuri de cuvinte și de limbă care sunt chiar intraductibile. De exemplu rebusul cu

o baie, un zid, o poartă şi un fez, care se citeşte „Baiazid poartă fez“. Sau: „Nobil eşti? Nu, iobag“, care se citeşte „N-o beleşti? Nu, i-o bag.“ Ca să le rezolv, a trebuit să mă îndepărtez mult de textul original şi să inventez tot felul de jocuri de cuvinte asemănătoare în neerlandeză. Pentru volumul doi mai ales, am sărit iniţial peste toate dificultăţile, cu ideea de a le aborda mai târziu. Am strâns de pe internet tot felul de jocuri de cuvinte, bancuri şi glume lingvistice în neerlandeză şi am stat o vară întreagă să cântăresc toate posibilităţile. Cu Baiazid am rezolvat-o după lungi chinuri. Problema era că numele de Baiazid apărea şi într-un alt context, deci nu aveam cum să scap de el. Şi, bineînţeles, publicul cititor neerlandofon habar nu are cine a fost Baiazid. Am găsit o soluţie cu cuvintele pentru maşină şi lună, respectiv „auto“ şi „maan“. Astfel Baiazid a devenit „automaan“ = „otoman“. Sunt mândru de soluţia pe care am găsit-o, după destule nopţi nedormite, pentru „Flocică“, porecla unui copil numit Florin cu care se joacă prin cartier naratorul Mircea. Când tânărul Mircea foloseşte această poreclă de faţă cu mama băiatului, aceasta se supără şi îi porunceşte să nu-o mai utilizeze. Copilul, neştiind ce sunt „flocii“, nu înţelege motivul supărării mamei. Deci trebuia să găsesc un echivalent: un cuvânt uşor porcos pe care un copil de nouă ani nu l-ar cunoaşte, dar se poate folosi ca poreclă pentru Florin. Am tot căutat, dar n-am găsit. Până la urmă am recurs la o şmecherie. Am introdus-o în roman pe tânăra Betina, care nici nu există în originalul românesc, dar care putea fi poreclită „Beffina“. Orice olandez matur înţelege că aici se face o trimitere la verbul „beffen“, adică „a linge“ în sensul lui sexual, sens care i-ar scăpa unui copil.

Traducerea trilogiei *Orbitor* a fost o muncă imensă, dar vreau să evit orice neînţelegere: nu a fost un chin, ci o mare plăcere. Mi-am pus capul la bătaie, cu toată cunoaşterea şi experienţa de care dispun, cu simţul limbii şi cu înţelegerea mea a literaturii. A fost un privilegiu sa mă scufund, timp de mai mulţi ani, într-un text literar de o mare bogăţie imagistică, lingvistică şi narativă, cu tot ce are literatura mai bun de oferit. Faptul că traducerea mea a fost bine primită în Olanda m-a umplut de satisfacţie şi a marcat acest moment de vârf din cariera mea de traducător literar.

Deşi editura De Bezige Bij s-a angajat să publice toate cele trei volume, a preferat să cam ascundă faptul că era vorba de o trilogie, ca să nu-i sperie

pe cititori, de aceea prima carte, *Aripa stângă*, a fost intitulată în neerlandeză *De Wetenden*, „Ştiutorii“, denumirea unei secte care joacă un rol în naraţiune, fără să specifice că este vorba de primul volum dintr-o trilogie. De altfel, *Ştiutorii* este şi denumirea cărţii publicate de Humanitas pentru care autorul a selectat fragmente din toate cele trei volume, sau, cum a explicat el însuşi, „trei nuclee pe care le-am socotit deopotrivă foarte importante şi foarte poetice“.[22] După *De Wetenden*, apărut în 2010, au urmat în 2012 *De trofee* („Trofeul“, traducerea volumului doi, *Corpul*) şi în 2015 *Het onmetelijke mausoleum* („Mausoleul nemăsurat“, traducerea volumului trei, *Aripa dreaptă*), un titlu inventat de mine, care se referă la Casa Poporului, cea mai megalomană clădire din lume.

Primele două volume au fost selecţionate pe lista lungă a Premiului European pentru Literatură (*Europese Literatuurprijs*), care, spre deosebire de Premiul Uniunii Europene pentru Literatură, este premiul olandez care este acordat anual celui mai bun roman tradus în neerlandeză în anul precedent dintr-o limbă europeană. Premiul îl primesc atât autorul, care trebuie să fie în viaţă, cât şi traducătorul. Cărtărescu nu a luat acel premiu, dar faptul că cele două volume figurau pe lista lungă a generat multă atenţie pentru acest roman unic, pentru care am primit doar cronici laudative, atât la adresa autorului, cât şi la cea a traducătorului.

O parte din acest traseu de nominalizare pentru premiu a constituit-o aşa-numitul *Vertalersgelukstournee* („Turneul traducătorului fericit“), prin care traducătorii nominalizaţi erau invitaţi să ţină conferinţe în diferite librării din toată Olanda şi Belgia. A fost o mare plăcere să vorbesc despre romanele „mele“ şi să explic diferite aspecte ale lor, inclusiv dificultăţile considerabile cu care m-am luptat în decursul actului traducerii.

Când mă pregăteam să mă apuc de cel de-al treilea volum al trilogiei, am fost invitat de Fundaţia de Litere din Olanda (*Nederlands Letterenfonds*) să accept poziţia de *translator-in-residence* la prestigiosul institut de cercetare NIAS (*Netherlands Institute for Advanced Studies*, Institutul Olandez pentru Studii Avansate). Institutul, care de decenii întregi oferă burse de câte cinci luni unor cercetători din domeniul studiilor umanistice şi ştiinţelor sociale, avea de câţiva ani şi un *writer-in-residence*, la care de curând se adăugase, cu sprijinul Fundaţiei de Litere, şi un *translator-in-*

residence. Am apucat șansa cu ambele mâini. Această poziție însemna că, într-un campus frumos de lângă Marea Nordului, aveam la dispoziție un birou, un dormitor și mai primeam și o bursă lunară de 2000 de euro, fără să am altă obligație decât să particip zilnic la prânz, unde se întâlneau, la ora unu fix, toți cercetătorii, din toate zonele globului, ca să pună lumea la cale.

Am participat cu această ocazie la tot felul de conferințe oferite de colegii mei: despre criza economică, despre evoluția oamenilor, despre criminologie și psihologie, am asistat la concerte oferite de studenții Conservatorului Regal din Haga – și l-am tradus pe Cărtărescu. În toată acea perioadă de cinci luni, am avut doar două alte treburi care nu aveau nici o legătură cu șederea mea la NIAS. Într-o zi am fost chemat să traduc la conferința de presă organizată după meciul de calificare, extrem de anost de altfel, dintre Olanda și Moldova (1–0). O altă scurtă întrerupere s-a produs când Teatrul Național Radu Stanca din Sibiu a apelat la serviciile mele. Pregăteau spectacolul *Faust*, în regia lui Silviu Purcărete, la Bruxelles, și abia în ultimul moment cineva și-a dat seama că în capitala bilingvă a Belgiei nu dă deloc bine să existe supratitrare numai în franceză, și că ar fi cazul să fie și în neerlandeză, ca să nu se simtă jigniți flamanzii din sală. Fiind presat de timp, am luat, la sugestia cuiva din cadrul teatrului, o traducere mai veche în neerlandeză a piesei lui Goethe, care apăruse cu mai mult de 70 de ani în urmă și era deci în domeniul public, pe care am prelucrat-o la repezeală pentru premieră. În rest am lucrat zilnic la volumul trei din *Orbitor*, din care am reușit să traduc aproape trei sferturi în timpul șederii mele la NIAS.

Munca de traducător literar este, prin natura ei, o muncă singuratică. Și dacă traduci din literatura română, cred că această afirmație este și mai adevărată. Din acest motiv, mă bucur de fiecare prilej de a-mi cunoaște sau reîntâlni colegii de breaslă din toată lumea. Și au fost destule asemenea ocazii de când s-a deschis Europa pentru noi toți.

În 1995 am fost invitat pentru prima dată la al treilea Colocviu pentru Traducători și Editori de Literatura Română, organizat de Ministerul Culturii. În jur de patruzeci de traducători au dat curs invitației, în mare majoritate din Europa, dar au participat și oaspeți din Japonia, Argentina, Brazilia și Israel. Pe lângă toți aceștia au participat, din partea României,

scriitori, traducători, profesori şi funcţionari din cadrul ministerului. Colocviul s-a desfăşurat pe un interval de două zile în cazinoul din Sinaia, o construcţie din marmură împodobită cu oglinzi lungi până în tavan, unde oamenii de rând nu au şansa să pună piciorul prea des.

În timpul colocviului, discuţiile au reuşit să se distanţeze de politică. Ceea ce a bătut la ochi, în această primă fază de recuperare după revoluţie, a fost că abordarea era tradiţională, total necomercială, concentrându-se pe ceea ce ar vrea să arate România, nu pe ceea ce ar citi cu plăcere şi interes publicul din alte ţări. Nu pledez pentru o abordare strict comercială a pieţei literare, dar m-a surprins atunci cât de mult s-a insistat să fie tradus Eminescu, ca şi cum realizarea supremă în cariera unui traducător ar fi transpunerea poetului naţional al românilor în limba sa maternă. Eminescu este deja tradus în majoritatea limbilor vii (în anul 2021 a apărat chiar o nouă versiune a poeziilor eminesciene în neerlandeză, semnată de flamandul Jean-Paul Van der Elst) – şi chiar în latină, dar nu am avut niciodată ambiţia să încerc şi eu. Rămân convins că Eminescu este mai „*lost in translation*“ decât orice alt poet şi că este, în esenţa lui, intraductibil. Oricât de bune sunt traducerile din poezia lui Eminescu în alte limbi, originalul are o substanţă, o îmbinare dintre limbă şi semnificaţie, între expresie şi mesaj, care îi fuge traducătorului printre degete. Eminescu este cadoul pe care noi, străinii care am învăţat limba română, îl primim pentru efortul de a ne însuşi acea limbă.

O discuţie pe care am purtat-o atunci – şi care revine aproape de fiecare dată când se întâlnesc traducătorii literari – este dacă sunt oportune şi admisibile traducerile făcute de un traducător nenativ. În Olanda, acest lucru este un tabu aproape exclusiv. Traducerile care sunt făcute din limba maternă într-o limbă străină nu sunt acceptate, nici de edituri, nici de Fundaţia de Litere, care deţine până la urmă punga cu bani pentru burse şi subvenţii. Există, desigur, excepţii, dar rare, când este vorba de nenativi care trăiesc de mulţi ani într-o altă ţara a cărei limbă o aud, o citesc şi o folosesc în fiecare zi. În România se obişnuia să se publice traduceri – mai ales în engleză, franceză şi germană – făcute de români care au învăţat foarte bine limba respectivă, dar nu sunt nici pe departe vorbitori nativi. Multe dintre aceste traduceri erau mereu lăudate de alţi români, în timp ce

nativii arătau mari rezerve. Am văzut şi câteva traduceri făcute în neerlandeză de nenativi, care mi-au fost prezentate ca să-mi fac o părere, şi trebuie să spun că nici una dintre acestea nu m-a convins… Există stângăcii de expresie, se remarcă folosirea incorectă a idiomului, vocabularul nu este ales în cel mai fericit mod – se vede faptul că lipseşte simţul înnăscut al limbii, pe care ori îl bei cu laptele mamei sau îl capeţi în prima copilărie, ori nu ţi-l mai însuseşti niciodată.

După partea oficială a colocviului, am fost duşi într-o excursie de trei zile, aşa încât România să-şi poată expune pe deplin potenţialul turistic, mai deloc valorificat în acei ani. Ne-au marcat, ca de fiecare dată, alternanţa dintre natură spectaculoasă, monumentele unice şi ospitalitatea copleşitoare faţă de vizitatorii străini. Excursia a fost organizată de o firmă particulară, care s-a arătat mult prea ambiţioasă, iar diferite părţi ale programului au trebuit anulate. Cina ultrageneroasă era servită uneori când se apropia ora culcării. Timpul liber – de exemplu pentru a vizita câte o librărie – nu era prevăzut în program.

Următorul simpozion de acest fel la care am participat, în 1998, nu a fost organizat de Ministerul Culturii, ci de Uniunea Scriitorilor. De data aceasta, au fost invitaţi nu numai traducători, în număr de aproximativ 20, dar şi trei editori străini, printre care Christiane Hardy de la editura Van Gennep din Amsterdam. Când ne-am revăzut la Neptun, în vila care aparţine Uniunii Scriitorilor din România, Christiane încă nu-şi revenise după călătoria de la Otopeni la litoral, într-o maşină a Uniunii, condusă de un şofer care se lăuda cu reputaţia lui de pirat al drumurilor şi care probabil nu aflase câţi oameni mor zilnic pe şoselele României. Nu departe de vilă este casa de vacanţă care i-a aparţinut lui Nicolae Ceauşescu. Prezenţa dictatorului se mai simţea în felul în care se exprimau oaspeţii. „Unde te duci să faci plajă?“ „La Ceauşescu…“

Pe parcursul anilor au fost multe întâlniri ale traducătorilor la care am participat, astfel am avut ocazia să-mi cunosc bine colegii. Pe unii nu i-am întâlnit decât o singură dată, cu alţii am legat relaţii de prietenie. Un caz aparte este norvegianul Steinar Lone, colegul meu de cameră de la căminul Grozăveşti din perioada 1978–1979. Cu el am împărţit momentele definitorii ale relaţiei noastre cu România. Steinar a tradus şi el *Orbitor* şi o

sumedenie de alte cărţi româneşti (şi franţuzeşti, şi italieneşti...). Ne-am văzut nu numai la diferite simpozioane şi conferinţe, dar Steinar vine şi în mod regulat în vizită la noi în Olanda, şi am fost şi noi de două ori la el în Norvegia. De asemenea ne-am văzut şi în Franţa, Italia, Grecia, Belgia, Spania... Şi ori de câte ori ne vedem, depănăm amintiri din anii care aparţin tinereţii noastre.

ICR-ul a organizat două simpozioane ale traducătorilor la care am participat, prin străduinţa directoarei de atunci a ICR din Veneţia, doamna Monica Joiţa. Da, la Veneţia. Există locuri mai rele.

Din anul 2013 se organizează la Iaşi, din iniţiativa scriitorului Dan Lungu, pe atunci director al Muzeului Literaturii Române din Iaşi, Festivalul Internaţional de Literatură şi Traducere (FILIT), unde am fost invitat şi eu de mai multe ori. Faptul că festivalul arată, chiar în denumirea lui, importanţa actului traducerii m-a uns pe suflet.

Atât la simpozioanele ICR cât şi la FILIT participă şi scriitori, ceea ce ne oferă posibilitatea să interacţionăm cu cei care ne livrează obiectul muncii şi să ne bucurăm de simbioza deosebită care există între scriitor şi traducător.

Noi, traducătorii din literatura română, avem în comun nu numai faptul că transpunem cărţi româneşti în diversele noastre limbi, dar şi împrejurarea că ne înţelegem între noi în limba română, spre bucuria invariabilă a românilor care asistă la discuţiile noastre. Cu toţii împărţim dragostea pentru meserie, dragostea pentru limbă în general şi pentru limba română în mod deosebit, şi o pasiune pentru literatură. Eu urmăresc cu mult interes evoluţia literaturii române contemporane şi citesc destul de mult şi în neerlandeză, pentru că sunt convins că pentru un traducător literar este esenţial să citeşti şi în limba ta maternă. Lectura este baza meseriei.

În cadrul întâlnirilor noastre formale şi sociale, dezbatem diferitele aspecte ale artei traducerii, inclusiv partea practică: cum convingem editurile să publice cărţi româneşti? Dorinţa promovării literaturii române în străinătate constituie un subiect de discuţie care, sunt convins, nu se va epuiza niciodată.

O problemă care revine mereu în dezbaterile noastre este traducerea dialectelor. De fapt, nu am rezolvat această chestiune nici până în ziua de

astăzi. Nu pot să traduc moldovenismele lui Creangă (sau ale altui scriitor care folosește un limbaj nestandard) într-un dialect țărănesc neerlandez sau în dialectul flamand, nu numai pentru că am crescut la Amsterdam și nu le cunosc bine, dar și pentru că îmi sună ridicol… Singura soluție, probabil nesatisfăcătoare, este să folosesc un limbaj oarecum provincial sau, pentru alte texte, oarecum arhaizant. Oricum, recunosc că de când am tradus toate cele trei volume *Orbitor* ale lui Mircea Cărtărescu, nu prea mă mai sperie nimic.

Mă bucur să spun că sunt și prieten cu Mircea Cărtărescu, care întreține relații amicale cu toți cei 15 traducători ai lui. La una dintre întâlnirile traducătorilor din română în alte limbi, organizate de ICR, am avut o intervenție numită „Ce mi-a făcut Mircea Cărtărescu“, dar bineînțeles am vorbit atunci despre provocările pe care le prezintă opera lui, și nu despre altceva. Noi ne cunoaștem de multă vreme, din anii 1994–1995, când Mircea era lector invitat de română la Universitatea din Amsterdam. Nu degeaba Amsterdamul joacă un rol important în volumul doi din *Orbitor*.

În ce măsură traducătorul este obligat să respecte textul original este o altă discuție care tot revine. În 2016 traducătoarea britanică Deborah Smith a câștigat Premiul Internațional Man Booker pentru traducerea din limba coreeană a romanului *Vegetarianul*, o traducere controversată. O analiză comparativă a textului sursă cu textul țintă arată că traducătoarea și-a permis foarte multă, s-ar zice prea multă libertate, încălcând deontologia traducătorului literar. Nu sunt într-o poziție să judec calitatea unei traduceri din coreeană, dar recunosc că, în mod normal, mă consider un traducător fidel și încerc să rămân cât mai aproape de original. Dar sunt conștient de faptul că am o responsabilitate nu doar față de autor, ci și față de cititor, care nu prea este interesat de fidelitatea absolută a traducerii, ci vrea o experiență convingătoare a lecturii. În decursul anilor am căpătat, cred, mai mult curaj și, traducându-l pe Cărtărescu, m-am îndepărtat mai mult de textul original decât în orice altă traducere – de altfel cu binecuvântarea autorului.

Isprava cea mai recentă cu care mă laud, dacă vine vorba de texte greu sau imposibil de tradus, este traducerea în limba neerlandeză a *Crailor de Curtea-Veche* de Mateiu I. Caragiale, apărută la Pegasus în 2019 cu titlul

Schelmen van het Oude Hof, o carte al cărei titlu este deja intraductibil. Craii sunt cuconi sau craidoni? Traducerea ne obligă să alegem. Sau ocolim problema, cum au făcut traducătorii uneia dintre versiunile existente în limba germană, care au ales titlu *Die Vier vom alten Hof* (Cei patru de la Curtea-Veche), evitând astfel dilema. M-a amuzat faptul că traducătorul celei mai recente versiuni în limba engleză, Sean Cotter (cu titlul *Rakes of the Old Court*), a mărturisit că tocmai intraductibilitatea romanului lui Mateiu l-a atras să-l traducă. Poate că acelaşi virus m-a afectat şi pe mine.

Cartea lui Mateiu I. Caragiale a apărut şi mulţumită unei iniţiative interesante a Fundaţiei de Litere din Olanda, numită Schwob[23], şi anume cea de a sprijini, într-un mod concret, literatura universală clasică prin promovarea şi subvenţionarea traducerii unor cărţi importante care nu au mai fost traduse până acum în neerlandeză. Traducerea mea a romanului *De două mii de ani* a lui Mihail Sebastian s-a încadrat de asemenea în acest program. În trecut, aveam convingerea că în Olanda nu există deloc interes pentru clasicii literaturii române. Această convingere se baza în primul rând pe experienţa pe care am avut-o, mai demult, când am propus teoretic spre traducere *Patul lui Procust* de Camil Petrescu, de altfel cartea mea preferată din literatura română interbelică. Redactorul cu care purtam acea discuţie era cât pe ce să mă dea afară din editură. Nu vrem, nu (ne) interesează, nu publicăm. Dar prejudecata aceasta a fost infirmată de succesele pe care le-am avut totuşi cu romanele clasice menţionate, plus cu *O moarte care nu dovedește nimic* de Anton Holban. Acum mă lupt cu o altă prejudecată de-a mea: sunt convins că nu se publică în Olanda traduceri non-fiction din română. Cei care sunt interesaţi de cărţi de istorie, filozofie, politică etc. le pot citi în engleză. De aceea, editurile din Olanda nu-i vor publica pe Boia, pe Pleşu şi pe mulţi alţii. Va rezista oare şi această convingere?

Spre bucuria mea, literatura neerlandeză este destul de apreciată în România. Mulţi clasici ai literaturii olandeze şi flamande au fost traduşi de H. Radian, care în 1976 a luat marele premiul olandez pentru traduceri literare, premiul Martinus Nijhoff. Am asistat atunci, în calitate de student în anul trei, la ceremonia de decernare. Un om sfios, modelul unui şoarece de bibliotecă est-european de stil vechi, se deplasase la Haga pentru a lua în primire trofeul. Era îngrijorat că asistenţa nu putea înţelege prea bine

discursul lui de mulțumire – rostit în limba neerlandeză – pentru că nu prea avusese ocazia să viziteze Olanda și se temea că pronunția lui era neclară. Aplauzele călduroase ale celor prezenți i-au înlăturat repede îngrijorarea. Regretatul Radian are un succesor mai mult decât excelent în persoana colegului și prietenului meu Gheorghe Nicolaescu (până în anul 2018, când a ieșit la pensie), profesor de neerlandeză la Universitatea din București. Acesta a tradus un număr impresionant de autori neerlandofoni, pentru care în anul 2008 a primit premiul pentru traducere al Fundației de Litere din Olanda. Pe lângă această activitate, Nicolaescu a format o generație întreagă de tineri traducători, printre care îi pomenesc numai pe Andrei Anastasescu, Luminița Bobu, Anda Dragomir, Alexa Stoicescu, Irina Vasilachi-Anton, conștient că-i nedreptățesc pe alții. Unii dintre aceștia au beneficiat și de un mentorat oferit tinerilor traducători de Fundația de Litere din Olanda. În acest context am fost de câteva ori mentorul tinerilor mei colegi români, ca să funcționez pe post de „placă de sunet“, așa încât munca lor să fie mai puțin singuratică. De asemenea, Fundația de Litere sprijină traducerile din neerlandeză cu finanțarea traducerilor și cu subvenții pentru traducători, care sunt groaznic de prost plătiți de editurile românești. Pentru tinerii traducători români s-au organizat și ateliere de traducere, atât în Anvers cât și la București, la care au participat șapte tineri români care doreau să se specializeze în arta traducerii. Aceste ateliere au fost moderate de Gheorghe Nicolaescu și de mine, ca să fie câte un vorbitor nativ și pentru limba-sursă, și pentru limba-țintă. Fundația deține la Amsterdam și o Casă a Traducătorilor, prin care li se oferă traducătorilor din neerlandeză posibilitatea să stea o lună în Amsterdam, după colț de Muzeul Van Gogh și de Rijksmuseum, pentru a avea un contact nemijlocit cu limba și cultura Țărilor de Jos. Poate că în România nu se vorbește prea des despre scriitorii olandezi, totuși sunt traduși și citiți. Țin minte că în anul 2008 au apărut în România opt titluri traduse din neerlandeză, mai multe decât din germană! Desigur, este o perioadă dificilă și pentru piața de carte din România, dar știu că se traduce în continuare din neerlandeză și că există proiecte destule pentru viitorul apropiat. Să avem și noi în Olanda un an în care apar opt traduceri din română!

Prezența limbii neerlandeze și predarea ei sunt apărate și confirmate de

înflorirea secţiei de neerlandeză din cadrul Universităţii din Bucureşti, unde în fiecare an se înscriu zeci de studenţi. După ce a ieşit la pensie Gheorghe Nicolaescu, după aproape 30 de ani de eforturi susţinute, împărţind cu generaţie după generaţie de studenţi dragostea lui pentru limba şi civilizaţia neerlandeză, ştafeta a fost preluată de Alexa Stoicescu.

Invers, situaţia este mai complicată. Guvernul olandez a profitat de criza economică de după crahul din 2008 ca să introducă forţat un program de austeritate, care viza în primul rând cultura. S-au tăiat subvenţii în valoare de 200 de milioane de euro pentru artă şi cultură, şi în învăţământul superior s-au desfiinţat mai multe catedre unde se predau limbile „mici“, cum ar fi neogreaca, maghiara, finlandeza şi... româna. Din fericire, sectorul cultural, inclusiv cel literar, a profitat de un sprijin financiar generos din partea guvernului pentru a se redresa după pandemia COVID-19 în perioada 2020–2021.

Aveam deci motive să ne îngrijorăm de succesiunea lui Jan Mysjkin şi a subsemnatului. În contextul discuţiei permanente despre promovarea traducerilor, a apărut chiar un articol, semnat de Maarten Dressing, cu titlul „Cine va traduce în viitor din română?“. Bună întrebare.

Lipsa unor traducători tineri a fost înţeleasă şi de organizaţiile olandeze care promovează literatura. În anul 2019 s-a dat publicităţii un nou manifest numit *Vertaalpleidooi* („Pledoarie pentru traducere“), în care s-a semnalat şi lipsa unor facultăţi unde se predă filologia şi se formează noi traducători pentru un număr de limbi, dar şi dispreţul arătat de forţele neoliberale din spaţiul politic olandez, care ar fi preferat să aloce mai toţi banii dedicaţi învăţământului superior domeniilor tehnice. Universităţile olandeze au protestat împotriva acestei abordări, subliniind că mediul academic nu constă din şcoli profesionale pentru formarea tineretului în interesul domeniului de afaceri. Chiar şi facultăţile tehnice au protestat, înţelegând mai bine decât politicienii care este importanţa studiilor umaniste pentru o societate sănătoasă.

Uniunea Europeană, desigur, este receptivă la aceste aspecte şi face eforturi, prin diferite programe, să promoveze cultura europeană, aşa multilingvistică şi multiculturală cum este ea. Un proiect care se bucură de sprijinul UE este o iniţiativă olandezo-belgiană denumită CELA, adică

Connecting Emerging Literary Artists (www.cela-europe.com). În prima fază a proiectului, derulată între anii 2017 şi 2019, au participat organizaţii literare din şase ţări: Olanda şi Belgia (Flandra), Portugalia, Spania, Italia şi România. Din fiecare ţară au fost selecţionaţi câte trei autori emergenţi, dar nu debutanţi – din România: Andrei Crăciun, Anna Kalimar şi Cătălin Pavel – care au fost traduşi în toate celelalte limbi participante. Nu pentru toate combinaţiile de limbi a fost uşor să se găsească traducători tineri, şi pentru română–neerlandeză s-a dovedit a fi chiar imposibil. Negăsindu-se nici un tânăr talent, organizatorii m-au rugat pe mine să umplu golul, ca scriitorii români să nu rămână netraduşi în neerlandeză. Doar că pe site nu am fost prezentat ca „*emerging literary artist*“ ci ca „*emerged literary artist*“! Artiştii literari din cadrul proiectului CELA au participat la şapte festivaluri literare, la trei târguri de carte, au ţinut ateliere (publice) de traducere şi au tradus şi au fost traduşi. Douăzeci şi şapte de traducători consacraţi au fost implicaţi ca mentori, printre care şi eu, activând ca mentor pentru tânăra mea colegă Cătălina Oşlobeanu, care traduce din neerlandeză în română.

Succesul lui CELA #1 a determinat Uniunea Europeană să subvenţioneze şi o a două ediţie în perioada 2019–2023, la care participă chiar zece ţări, în ciuda faptului că multe evenimente au avut loc doar on-line în contextul crizei provocate de corona.

Între timp, a apărut şi o tânără traducătoare căreia îi vom putea preda ştafeta. Charlotte van Rooden participă la CELA #2 pentru a efectua traducerile din română în neerlandeză. În anul 2020 Charlotte a debutat cu traducerea romanului *Dama de cupă* de Iulian Ciocan, care a apărut la editura Pegasus ca *Hartenvrouw* şi este primul roman basarabean tradus în neerlandeză. Pentru a sublinia importanţa acordată de organizaţiile literare din Olanda traducerilor din limbi mici (dar nu şi minore) am fost numit de *Expertisecentrum Literair Vertalen* (sau ELV, Centrul de Expertiză pentru Traducere Literară) mentorul Charlottei pentru traducerea acestei cărţi. Între timp Pegasus a acceptat şi romanul *Grădina de sticlă* de Tatiana Ţîbuleac, care va apărea, tot în traducerea Charlottei, în 2022.

Până la urmă, anul 2019 a fost un an bun pentru traduceri din literatura română. Mie mi-au apărut două traduceri, Anton Holban şi Mateiu I. Caragiale, lui Jan Mysjkin i-au apărut tot două, Ioan Slavici şi Doina

Ioanid, şi am pus şi baza succesiunii. Sper să mai fie mulţi ani ca 2019!

---

20. „Alles van waarde is weerloos“ din poezia „De zeer oude zingt“.

21. C.G. Rommenhöller, *Rumenië: Handelspolitieke Studie*, Rotterdam, 1898.

22. Mircea Cărtărescu, „Argument“, În: *Ştiutorii. Trei povestiri din Orbitor*, Humanitas, Bucureşti, 2017.

23. V. www.schwob.nl.

XXI
Rădăcinile fiicei mele

Fata noastră Laura, olandeză născută în Olanda, a crescut într-o casă unde vorbeam între noi limba engleză, dar este foarte conştientă de rădăcinile ei româneşti şi aromâneşti, care joacă un rol important în viaţa noastră. De aceea, autobiografia mea românească are şi o parte grecească, care este în acelaşi timp aromânească.

Aromânii constituie un grup etnic românesc de la sud de Dunăre, diferit de dacoromânii de la nordul fluviului. S-au scris biblioteci întregi despre aromâni, dar fără a se ajunge la un consens cu privire la numele lor. Ei înşişi se numesc armâni, dar sunt numiţi şi vlahi (sau cuţovlahi, de la cuvântul grecesc *koutsos*, ce înseamnă „olog“ sau „şchiop“), ţinţari, Βλάχοι, macedoromâni sau, denumirea obişnuită în România, machedoni sau machidoni. Această denumire nu este tocmai corectă, deoarece nu toţi aromânii locuiesc în Macedonia; în plus, acolo mai locuiesc şi meglenoromânii, care constituie o etnie separată, dar şi multe alte etnii.

Originea sau etnogeneza aromânilor este o chestiune spinoasă din cauza implicaţiilor politice, şi nu are un răspuns univoc. O teorie mai veche se baza pe presupunerea că aromânii şi dacoromânii au evoluat separat de la bun început în Peninsula Balcanică, dar această idee nu prea mai are adepţi, cele două grupuri de români – şi limbile sau graiurile lor – prezentând prea multe asemănări ca să poată fi vorba de altceva decât de o evoluţie iniţială comună. Structura limbii aromâne este similară cu cea a limbii române, însă aromânii au preluat o sumedenie de cuvinte din greacă, incomparabil mai multe decât limba dacoromână. O altă teorie cu mulţi adepţi, şi promovată în general de istorici şi lingvişti maghiari, este că etnogeneza tuturor românilor – atât a dacoromânilor, cât şi a aromânilor – s-a desfăşurat exclusiv la sud de Dunăre şi că românii au trecut apoi fluviul şi s-au stabilit în zona carpatică. Această teorie este contrazisă de surse istorice medievale şi de probe arheologice. Fapt este că în primele secole ale erei noastre, toată

Peninsula Balcanică la nord de Grecia, până în Câmpia Panoniei, făcând parte din Imperiul Roman, era locuită de vorbitori de latină care s-au împrăștiat la venirea popoarelor slave începând cu secolul al VI-lea.

La Cluj, cu Coen Stork și Mircea Dinescu, mai 2017

Atunci ce sunt aromânii? Sunt greci, sunt români sau sunt altceva? Aici intervine factorul politic. Pentru greci, care nu admit existența altor etnii decât cea elenă pe teritoriul Greciei, aromânii sunt pur și simplu greci, eventual greci latinizați. Mulți dintre aromânii din Grecia ar recunoaște poate că sunt *eleni*, dar nu sunt și *grets*. Este adevărat că cultura aromână este profund influențată de cea greacă și că mulți aromâni și-au adus aportul la crearea unui stat independent elen și creștin.

La două ore de mers cu mașina de la Salonic sau Thessaloniki, cel mai mare oraș din Nordul Greciei, în direcția nord-vest se află târgul adormit Amindaion, care se trezește la viață numai în zilele de luni, când se ține piața săptămânală. Cine își continuă drumul spre Albania și spre Republica Macedonia de Nord trece, după câțiva kilometri, prin satul Aetos, numit Aitozi de băștinașii slavofoni. De la Aetos un drum întortocheat de nouă

kilometri te duce pe munte. La o înălţime de 1300 de metri, ajungi în satul Nymphaion, unde în anul 1907, când regiunea făcea încă parte din Imperiul Otoman, s-a născut socrul meu, Menelaos Golna, zis şi Nela, şi unde, după o viaţă zbuciumată care l-a dus în România, în America şi înapoi în Grecia, şi-a găsit, în anul 1995, locul de veci.

Nymphaion este denumirea grecească a satului, dar locuitorii aromâni vorbeau de Niveasta, o denumire care în vremurile otomane a fost transformată în Neveska. Aidoma întregului ţinut numit Macedonia, şi Neveska a avut o istorie agitată. Se zice că satul a fost înfiinţat în jurul anului 1370 de către vânători de munte macedoneni, care vorbeau aromână sau protoromână. Până ce satul a ajuns sub stăpânirea elenă în anul 1913, ca urmare a Războaielor Balcanice, locuitorii lui se bucurau de ocrotirea specială din partea Validei Sultan, mama sultanului otoman, căreia satul îi plătea anual suma de 300 de lire în chip de taxă forestieră. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, satul s-a îmbogăţit cu venirea multor meşteşugari aromâni din munţii Albaniei de astăzi, un număr dintre ei din oraşul Moscopole – acum satul Voskopojë –, care s-au refugiat pe unde au putut după distrugerea localităţii, în repetate rânduri, de bande musulmane albaneze. Între anii 1800 şi 1910, Neveska era o comunitate prosperă care consta din aproximativ 3000 de oameni, mai ales argintari-aurari şi negustori care menţineau contacte printr-o reţea comercială care se întindea de la Hamburg la Constantinopol şi de la Bucureşti la Alexandria, în Egipt. Au ridicat case mari din piatră naturală şi au construit drumuri, canalizare, fântâni şi iluminare stradală; şi au înfiinţat o şcoală de băieţi, o şcoală de fete şi o biserică cu hramul Sfântul-Nicolae. Renumitul profesor Gustav Weigand, autorul unor studii despre aromâni şi meglenoromâni, vizitând Neveska în 1889, a scris: „Nu cred că locuitorii acestui sat au motive să-i invidieze pe germani şi pe alţi europeni“. O iniţiativă din partea tinerilor locali (printre care Menelaos Golna, care povestea cu mândrie despre isprava lui) a rezultat în deschiderea unei biblioteci cu un număr substanţial de cărţi.

Neveştenii întreţineau multe legături cu ceilalţi locuitori ai regiunii, cu care aveau relaţii comerciale. Bunica socrului meu se descurca în cinci limbi – aromână, turcă, bulgară (sau macedoneană), albaneză şi, mai greu,

greacă – dar nu știa carte. Pe nevestele lor, bărbații Neveskăi le luau din sat, dar și din alte localități aromâne din zonă, dintre care Clisura (numită și Vlahoclisura) și Pisoderi, deși în arborele genealogic al socrului meu figurează și o fată din satul bulgăresc Zelenici, refugiată în munți ca să se ascundă de beiul turc care manifesta ambiții erotice față de ea.

În anul 1903, un grup de locuitori ai provinciei otomane Macedonia, în majoritate de origine bulgară, s-au răsculat împotriva dominației turcești, „eliberând“, printre altele, satele aromâne Clisura, Neveska și Crușovo. Această răscoală a provocat o serie de ciocniri armate între bulgari, greci, aromâni și turci, cunoscute sub denumirea de „Lupta pentru Macedonia“, care a durat până în anul 1912, perioada cea mai violentă fiind între 1904 și 1908. Rolul jucat de locuitorii Neveskăi în această luptă poate încinge spiritele până în ziua de astăzi. Istoriografia grecească și aromânii pro-greci (sau grecomani), vor să arate că toți nevești au ales partea greacă în Lupta pentru Macedonia, dar realitatea este mult mai complicată. Este adevărat că mulți aromâni au ales partea greacă, pentru că, spre deosebire de celelalte două tabere principale ale conflictului, grecii și bulgarii, aromânii nu aveau o patrie a lor care îi putea sprijini, și România, statul care le oferea ajutor politic, era prea departe. Complexitatea situației este confirmată de evenimentele care au avut un impact atât de semnificativ asupra familiei soției mele.

Marele erou de partea grecească era Pavlos Melas, ofițer de armată care s-a dus clandestin în Macedonia cu o bandă de andarți, partizani greci, mulți dintre ei cretani. A murit chiar la începutul conflictului, în data de 13 octombrie 1904, în satul Statista, care acum poartă numele de Melas. Pe o casă boierească, căzută în paragină, din mijlocul localității Neveska este montată o placă memorială de marmură care înfățișează portretul eroului grec. Tot acolo sunt pomeniți membrii organizației locale, lăudați pentru rolul jucat în Lupta pentru Macedonia de partea grecilor, alături de Pavlos Melas. Primul nume de pe placă este cel al lui Taki Golna, tatăl socrului meu. Placa nu precizează ce s-a întâmplat în 1908 cu Taki (Tache) Golna. În acei ani, Taki Golna conducea două comitete locale: primul era un comitet dirijat în taină de consulatul grec din Monastir (acum Bitola), al doilea oraș, după Salonic, din Macedonia otomană. Acest comitet avea sarcina să se

îngrijească de sănătatea şi condiţiile de viaţă ale andarţilor greci din munţi. Al doilea comitet era unul bisericesc şi se ocupa de problemele locale. Un conflict mai degrabă personal a avut drept consecinţă că Taki Golna a fost acuzat de trădare şi de colaborare cu bulgarii. Vizitând consulatul grec din Monastir pentru a-şi pleda cauza, a fost victima unui atentat.

După Războaiele Balcanice din 1912–1913, cea mai mare parte a provinciei Macedonia a intrat în componenţa statului grec, o altă bucată a devenit actuala Republică Macedonia de Nord, Bulgaria ocupând doar o suprafaţă mai restrânsă. În anii de după Primul Război Mondial, alcătuirea etnică a Macedoniei s-a schimbat. În 1922, armata greacă a suferit un eşec când a încercat să recucerească vechile teritorii greceşti de pe coasta ionică, şi chiar Constantinopol. După înfrângerea totală în războiul cu forţele turceşti conduse de Kemal Atatürk, care în istoriografia grecească este numită „*Megali Katastrofi*“, adică Marea Catastrofă, s-a produs un schimb de populaţie: o jumătate de milion de musulmani din Grecia au emigrat în Turcia, în timp ce un milion şi jumătate de creştini din Turcia s-au stabilit în Grecia, cu precădere în nord, unde, ca urmare, populaţia greacă a devenit majoritară. Naţionalismul guvernului grec a pus celelalte etnii din Macedonia grecească într-o poziţie precară. Oficialităţile au decretat că toţi locuitorii sunt greci şi cine nu doreşte să se conformeze este liber să-şi găsească o altă patrie. În acest context, mulţi aromâni au plecat în România. Criza economică mondială din perioada interbelică a lovit şi mai greu Grecia după venirea refugiaţilor. Pentru mulţi dintre aromâni, oieri care practicau transhumanţa, cărăuşi şi negustori, graniţele noi ale statelor naţionale din Balcani le-au distrus bazele economice. Trei fraţi ai socrului meu emigraseră deja înainte de Marele Război în America; doi dintre ei s-au întors până la urmă în Europa, al treilea a rămas în SUA. Printre aromânii plecaţi în România s-a numărat şi Menelaos Golna, socrul meu. În anii ’30 şi ’40 a făcut comerţ cu alimente, aducând brânzeturi din Banat în Bucureşti, unde avea propriul său punct de desfacere. După venirea la putere a comuniştilor, i-a fost imposibil să rămână acolo şi să-şi continue activitatea. Comuniştii i-au naţionalizat firma, pe care au închis-o după aceea, şi au vrut să-l aresteze, aşa încât a trebuit să stea o perioadă de timp ascuns. Până la urmă a izbutit să plece împreună cu soţia lui Alexandrina

Enăchescu şi bebeluşul lor Cornelia, în Grecia prin portul Constanţa, la bordul unei nave comerciale greceşti, în baza unui titlu de călătorie care specifica în mod explicit „fără drept de întoarcere“. Au avut voie să plece datorită faptului că Menelaos Golna nu renunţase niciodată la cetăţenia greacă şi a putut astfel face dovada cetăţeniei cu livretul militar şi cu paşaportul grecesc expirat. Mama Corneliei, Alexandrina zisă Dida, era româncă originară din Medgidia, dar se stabilise în Bucureşti, unde şi-a găsit de lucru la firma Frigul, la care viitorul ei soţ îşi păstra mărfurile.

Situaţia din Grecia, în perioada de după Războiul Civil din 1946-1949 fiind critică, familia a emigrat după câţiva ani în America. Mult mai târziu, în 1986, socrii mei s-au întors în Grecia. Socrul meu şi-a petrecut ultimii ani din viaţă la poalele muntelui Vitsi pe vârful căruia se află satul lui natal Neveska. Aşa s-a închis cercul.

După al Doilea Război Mondial, statul român comunist nu s-a sinchisit prea tare de soarta aromânilor din nordul Greciei. În timpul conflagraţiei mondiale şi în războiul civil care a urmat, Neveska a avut mult de suferit. Zece locuitori ai satului au fost executaţi de soldaţii naziști şi ulterior guerilerii comuniști au incendiat biserica, şi cu ea şi osemintele lui Taki Golna. Comuniștii au prădat şi biblioteca, fiind impresionaţi că se afla o asemenea bogăţie culturală într-un sat de munte.

Neveska a căpătat o nouă viaţă când a intrat în circuitul turistic de când s-a descoperit valoarea istorică a localităţii, şi oameni de afaceri cu dare de mână au înălţat hoteluri noi, au construit un manej şi au renovat localitatea. Renovarea s-a făcut oarecum în stilul vechi, dar satul turistic din zilele noastre nu mai are mare lucru în comun cu hoara armânească de odinioară.

Limba aromână poate fi considerată o limbă ameninţată. Mai sunt în Balcani zeci sau chiar câteva sute de mii de aromâni, însă tinerele generaţii nu prea mai vorbesc limba, nici cât să se înţeleagă cu bunicii. Uniunea Europeană are o politică oficială de a susţine şi cele 225 de limbi indigene vorbite în Europa, dar practic nu are instrumentele necesare la dispoziţie pentru a sprijini învăţarea, păstrarea şi salvarea limbilor mici de politicile naţionaliste ale guvernelor centrale. Se observă însă, în ultimul deceniu, o modestă deşteptare a conştiinţei (lingvistice) aromâne mulţumită reţelelor sociale. O comunitate care prin natura ei este foarte dispersată poate

comunica mai uşor prin Facebook, şi multe articole şi studii despre aromâni se găsesc pe internet. S-ar putea ca, într-o oarecare măsură, limba să-şi revină.

Prin contactele mele cu aromânii, în primul rând cu rudele Corneliei, am învăţat şi eu o brumă de aromână, încât *achichisescu niheamã armâneshte* (înţeleg puţin aromâna). Şi dacă greaca noastră se dovedeşte insuficientă, putem propune nişte cuvinte româneşti, care adesea ne ajută. Când, bunăoară, n-am ştiut să zicem „urzici“ în greceşte, verişoara Marika ne-a înţeles imediat: „urdzuts!“

În ultimii ani, experienţa noastră aromânească a luat o turnură interesantă. De multă vreme, Cornelia avea ambiţia să scrie povestea bunicului ei. Omul a fost implicat în Lupta pentru Macedonia, a sprijinit cauza grecească, dar pe de altă parte tatăl Corneliei îşi amintea că mama lui l-a înscris la şcoala românească din localitate, decizie care nu i-a convenit unchiului său, care l-a dat la şcoala grecească. Cum se explică fapta mamei? Încetul cu încetul, Cornelia a început să cerceteze istoria conflictului şi rolul jucat de bunicul ei, pe care le ştia doar fragmentar din ceea ce îşi amintea tatăl ei, sugar când i-a murit părintele. Cornelia a strâns o bibliotecă întreagă, compusă în mare parte din colecţia de cărţi dedicate aromânilor, pe care am găsit-o într-un anticariat din Bucureşti. Cornelia a învăţat să citească şi în greaca modernă, o limbă pe care o cunoştea doar după ureche, ca să aibă acces la sursele locale. Şi pas cu pas, bucată cu bucată, s-a reconstituit povestea bunicului. Am încurajat-o să consemneze această poveste personală şi istorică ca un fel de jurnal de investigaţie, în care să explice de unde a pornit şi unde a ajuns cu cercetarea ei. Ea a preferat însă să folosească tot materialul adunat într-un roman, în care să respecte cât mai mult adevărul dovedit, dar să lase şi loc pentru interpretarea liberă a faptelor descrise.

A rezultat cel de-al doilea roman al ei, *Tainted Heroes*. L-am publicat la editura noastră Go-Bos Press, pentru că, deşi primul ei roman fusese un bestseller, nu am reuşit să convingem un editor sau un agent literar din spaţiul anglofon nici măcar să citească manuscrisul.

În alte spaţii lingvistice romanul a căzut la ţanc. Cornelia i-a trimis manuscrisul profesorului Thede Kahl, specialist în studii balcanice la

Universitatea din Viena și la Universitatea din Jena, și căsătorit cu Maria Bara, aromâncă din București. Cei doi, care acasă se înțeleg în aromână, au citit manuscrisul romanului și s-au îndrăgostit pe loc de el. Maria și-a propus imediat să-l traducă în aromână, spunând că este o carte care ar fi trebuit să fie scrisă direct în aromână!

În anul 2019 a fost publicată ediția în limba română, cu titlul *Eroi pătați*, tradusă de Mircea Bucurescu. Cronicile apărute sunt toate deosebit de pozitive. La festivalul FILIT de la Iași din octombrie 2021, Cornelia a fost invitată să vorbească despre geneza romanului ei și despre aromâni, un subiect despre care românii în general știu prea puțin.

La începutul anului 2020, Maria Bara a terminat traducerea în limba aromână cu titlu de *Iroi lãspusits*. Cred că este singura traducere a unui roman contemporan anglofon în aromâna! După pandemie, cartea va avea toate șansele să facă ocolul Peninsulei Balcanice, în toate țările din zonă unde mai există vorbitori de aromână.

XXII
Celălalt stat românesc

Descoperirea Republicii Moldova – a Basarabiei – era o veche ambiție de-a mea. Pe parcursul studiilor mele s-a discutat desigur și despre istoria acelui pământ românesc și am studiat de multe ori hărțile vechi, care oricum sunt o „slăbiciune“ pe care o cultiv cu drag. În epoca comunistă nu prea îmi ardea să vizitez Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, dar după independența Republicii Moldova în anul 1991, am început să reflectez la o vizită, care a fost mereu amânată: era bătaie de cap cu viza, era complicat cu transportul, nu aveam pe nimeni acolo, nu aveam nici recomandări, așa încât nu m-am grăbit.

Din literatura basarabeană nu citisem mare lucru. Tradusesem câteva poezii de-ale Leonidei Lari și Aurei Cristi, iar Cornelia tradusese în engleză o antologie de poezie contemporană din Republica Moldova. Deci și în domeniul culturii aveam ceva de descoperit.

O ocazie de neratat ca să mă apropii mai mult de Moldova și de literatura ei s-a prezentat la prima ediție a minunatului festival literar FILIT. La acea ediție a participat și colegul și prietenul meu Alistair Ian Blyth, care semnase deja câteva traduceri „moldovenești“ din română în engleză. La FILIT, Alistair mi i-a prezentat pe scriitorii basarabeni participanți la festival, care erau dornici să cunoască și alți traducători. Se simțea la ei, la două decenii după independență, o mare sete de deschidere spre Europa, spre lume.

Întâlnirea a rezultat într-o invitație de a participa în anul următor, împreună cu Cornelia, la festivalul de poezie „Primăvara poeților“ din Chișinău, rebotezat, pentru a sublinia ambițiile prooccidentale ale scriitorilor basarabeni de limbă română, „Primăvara europeană a poeților“. Din acest prim contact a ieșit o antologie de poezie moldovenească, prima traducere din literatura basarabeană în neerlandeză în formă de carte, un proiect comun al subsemnatului și al lui Jan Mysjkin, fiecare traducând

poeziile a câte cinci poeți din Republica Moldova, născuți între anii 1952 și 1990. În anul 2015, am fost din nou invitat, de data aceasta împreună cu colegul Mysjkin, la „Primăvara europeană a poeților“, pentru a lansa antologia pe care o prezentasem deja în Gent, în prezența poetului Nicolae Spătaru, unul dintre cei zece poeți basarabeni propuși de traducători. Am fost onorați chiar și cu câte un premiu din partea parlamentului moldovenesc pentru promovarea literaturii din Republica Moldava în străinătate.

După șederea noastră în Chișinău, am plecat la București, unde m-am întâlnit cu studenții de la neerlandeză. Care dintre voi a vizitat Chișinăul? am întrebat. S-au ridicat două, trei mâini – aparținând unor studenți originari din Iași și Suceava. Și care dintre voi a fost la Paris? Mai toți și-au ridicat mâna.

Cred că Republica Moldova este un stat complex – și poate chiar complexat. Lozinca „Basarabia e România“, care se vede zugrăvită pe ziduri și stânci din Banat până în Dobrogea, poate exprimă o dorință, dar nu o realitate politică. Ce frumos ar fi fost dacă viața ar fi fost așa de simplă. Problema este tocmai că Basarabia nu mai este de mult România și nu prea se prevăd circumstanțele în care ar putea să devină din nou. O fi adevărat că jumătate din moldoveni sunt români, dar acest lucru înseamnă automat că o altă jumătate nu sunt români, și aceștia nu au cum să simtă aceeași solidaritate față de statul român pe care o simt moldovenii de naționalitate română.

Ceea ce exemplifică Basarabia este încăpățânarea istoriei, de care o țară nu se poate debarasa așa de simplu. Între 1812, când Basarabia a fost anexată de Imperiul Țarist, și prezent, cea mai mare parte a teritoriului Republicii Moldova nu a făcut parte din statul român decât o scurtă perioadă de 22 de ani, începând cu 1918, după ce a intrat în componența regatului România Mare, și 1940, când a fost răpită de Stalin și Uniunea Sovietică. Gubernia Basarabia, parte a Rusiei țariste, care a existat între 1812 și 1917, a însemnat o puternică influență rusească și chiar o rusificare a teritoriului, care se resimte până în ziua de astăzi. Au fost îndreptățiți rușii, chiar în baza unei motivații naționaliste fanteziste, să ia cu japca pământul dintre Prut și Nistru de la otomani ca să-l alipească imperiului

lor? Evident că nu. Dar nedreptăţile istoriei nu se repară mai niciodată. Astăzi ne confruntăm cu realitatea că faţă de România, statul moldovenesc are o altă istorie (recentă) şi o populaţie diferită. Poate că majoritatea moldovenilor românofoni ar dori unirea cu România, dar am vorbit cu destui cetăţeni moldoveni, mai ales tineri – de origine românească, vorbitori nativi de română – care îşi revendicau o identitate moldovenească de care nu voiau neapărat să se lepede. La fel, aş zice eu, cum austriecii, vorbitori de germană, nu sunt nemţi, şi flamanzii, vorbitori de neerlandeză, nu sunt olandezi.

În timpul primei mele vizite în Moldova, se simţea o oarecare tensiune lingvistică care mocnea sub suprafaţa liniştită. În lobby-ul şi în restaurantul hotelului toate televizoarele erau puse pe posturi ruseşti. Domnişoara de la recepţie, vorbitoare nativă de română, a comandat taxiul cerut de noi în limba rusă. Şoferul de taxi, vorbitor de limba română, dar uşor de identificat ca rus, aflând că vrem să ne ducă la Uniunea Scriitorilor, a tresărit: La Uniunea Scriitorilor? Dar îl cunoaşteţi pe Puşkin? Şi fără să aştepte răspunsul nostru, a început să-l recite pe marele poet rus. După ce a terminat, ne-a luat la întrebări despre un alt poet, pentru că a vrut să ştie dacă e bun ăla, cum îi zice, Eminescu? Nu prea îl interesa ce aveam noi de spus, căci în aceeaşi răsuflare a început să-l laude pe Putin, „apărătorul poporului“, după părerea lui. Am fi preferat să rămânem cu Puşkin.

Primul festival de poezie a fost minunat, şi împreună cu Cornelia am gustat din plin ospitalitatea moldovenească – şi vinurile moldoveneşti. Duminică dimineaţă ne-am pornit spre România. La ieşirea din Chişinău un jandarm, care a ochit bine numărul de înmatriculare olandez, ne-a tras pe dreapta. În România am fost, de-a lungul anilor, oprit de multe ori de poliţia rutieră. Aceste „confruntări“ au rezultat în general într-un schimb de ponturi turistice. Chiar şi în drum spre Moldova, prin judeţul Vaslui, am fost controlaţi de doi poliţişti rutieri, de o politeţe exemplară, care ne-au verificat actele şi ne-au sfătuit ca data viitoare să încercăm o trecere de frontieră mai la sud, drumul pe acolo fiind mai scurt. Jandarmul basarabean era de şcoală veche şi pus pe treabă. Când am deschis geamul, s-a aplecat înăuntru ca să ne întrebe dacă avem ceva probleme.

— Nu avem, am spus cu toată sinceritatea.

— Ba aveți, a venit răspunsul surprinzător, în timp ce și-a scos capul afară cu o expresie scârbită pe figură. Se simte clar mirosul de alcool.

Nu neg că am consumat vin în cadrul Primăverii europene a poeților, nici nu prea merge un festival literar fără un program bahic, dar nu prea obișnuiam să beau alcool înainte de ora nouă, nici într-o duminică, darămite când aveam un drum de făcut la volanul mașinii. Ceea ce i-am și explicat jandarmului nostru.

— A! a reacționat. Dar aseară?

Culmea era că nu băusem nici în seara dinainte. După câteva zile cu o atmosferă entuziasmantă întru solidaritatea transfrontalieră scriitoricească, am lăsat-o mai domol cu prietenii mei de la Cricova și Purcari. Băusem la masă, în jurul orei șase, două pahare modeste de vin alb de butoi, foarte lejer. Nu avea cum să fie atât de ușor detectabil, după 15 ore, în care mâncasem și micul dejun și băusem două cafele.

Jandarmul nu s-a lăsat convins, mi-a cerut actele și a luat-o înainte spre mașina jandarmeriei. Acolo mi-a pus în față un aparat pe suprafața căruia mi-a cerut să suflu. Bănuiesc că era din epoca sovietică, pentru că nici nu avea fiolă și nu cred că ar fi rezistat la un scrutin științific. Din faptul că nu mi-a comunicat rezultatul, am înțeles că nu a putut servi ca probă pentru abaterea mea de la Codul Rutier, constatată de el. I-am propus să mă ducă la spital pentru o probă de sânge, dar nu l-a încântat defel sugestia mea.

Așa că am așteptat unul lângă altul, eu cu brațele încrucișate pe piept, în semn clar de încăpățânare și sfidare. El a purces în a-mi depăna teorii despre pericolul consumului de alcool în traficul rutier și mi-a spus că ar fi trebuit să mă odihnesc înainte de a pleca la drum.

Nu eram atât de naiv încât să nu știu care era miza. Cu o bancnotă de 20 de euro – poate chiar cu 10 euro – aș fi rezolvat repede situația, dar nu aveam de gând să-i fac pe plac. La o distanță de vreo 30 de metri, Cornelia se uita la noi, știind după atitudinea mea, cum mi-a destăinuit ulterior, că nu eram gata să cedez.

După câteva minute de armistițiu, jandarmul, văzând că nu se mișcă nimic, m-a întrebat:

— Care a fost scopul vizitei dumneavoastră în Republica Moldova?

— Am participat ca invitat de onoare la festivalul de poezie Primăvara

poeților, i-am răspuns.

Nu fusesem decât un participant de rând, dar am considerat că era momentul să plusez un pic.

Nici așa n-a fost încântat de răspunsul meu, poate pentru faptul că știa că unde sunt scriitori, sunt și ziariști, adesea uniți într-una și aceeași persoană.

A urmat o pauză, întreruptă de jandarm, care probabil începuse să se plictisească, cu o altă întrebare ca să-și satisfacă curiozitatea.

— De unde știți de fapt limba română?

— Sunt traducător la Curtea de Apel din Haga.

Desigur, Curtea de Apel nu este unul și același lucru cu arhicunoscuta Curte Internațională de Justiție, unde niciodată nu am pus piciorul, dar folosirea cuvintelor „Curte“ și „Haga“ într-o singură propoziție are darul să impresioneze. Efectul a fost că l-am dat gata pe milițianul de alături, care a renunțat la ambiția lui de a scoate un bacșiș de la mine. Mi-a dat actele înapoi, cu un sictir care arăta că sunt un dobitoc și nu am înțeles nimic. A reușit totuși să-mi ureze drum bun.

O vizită spectaculoasă pe care am întreprins-o în Republica Moldova a fost în anul 2017, când am însoțit un grup de turiști olandezi la Soroca, la Chișinău și… în Transnistria. Transnistria este o regiune separatistă care, după ce și-a declarat independența de Republica Moldova în anul 1990, a reușit să obțină recunoașterea oficială doar din partea a trei state la fel de nerecunoscute internațional: Abhazia, Nagorno Karabah și Osetia de Sud. Vizita noastră în acea regiune, care nu ocupă un loc proeminent în lista destinațiilor preferate, a fost o experiență bizară și o întoarcere în vremurile de tristă amintire.

Intrarea pe teritoriul transnistrean a fost floare la ureche. Ne-am dat jos din microbuz (eram vreo zece pasageri în total), am completat un scurt formular – tânărul milițian care s-a ocupat de mine s-a amuzat copios de numele meu, dar nu știu în ce limbă aș fi putut să-i explic că nu sunt the Big Boss, ci Ionică Pădure – și am primit câte o hârtie pe care era precizat că avem dreptul să rămânem pe teritoriul Republicii Moldovenești Nistrene până la ora 20:00.

După ce am intrat pe teritoriul republicii nistrene, ne-am oprit să schimbăm niște bani, profitând de ocazie să cumpărăm și un set de monede

comemorative, emise de Banca Republicană Transnistreană. Bănuiesc că rubla locală nu este recunoscută nici de Abhazia, Nagorno Karabah sau Osetia de Sud. Apoi am vizitat cetatea din Bender sau Tighina, oraș care este de fapt pe teritoriu cisnistrian, aflându-se pe malul vestic al Nistrului, dar care a rămas sub stăpânirea nistreană după războiul din 1992. Pentru a intra în Transnistria propriu-zisă trecem podul peste râul Nistru, păzit de militari ruși ultraplictisiți.

În centrul orașului Tiraspol am vizitat cele trei monumente pentru soldații care au murit pentru patrie, aceasta fiind de două ori Uniunea Sovietică (al Doilea Război Mondial și Războiul din Afghanistan) și o dată Transnistria (Războiul de „independență“ din 1992). „Independență“ își merită pe deplin ghilemelele, statul-pitic fiind 100% dependent de prezența armatei rusești, care tocmai în acea perioada s-a încartiruit în barăci noi-nouțe și destul de elegante. Conflictul din fericire a stagnat. Între timp relațiile dintre Republica Moldova și provincia rebelă sunt reci, dar pașnice. În aprilie 2013, echipa olandeză de fotbal a avut un meci în deplasare cu Moldova în cadrul calificărilor pentru Campionatul European de Fotbal din 2014. Singurul stadion din Republica Moldova care corespundea criteriilor UEFA era stadionul Sheriff din Tiraspol. Autoritățile nistrene au fost de acord ca meciul să se dispute pe teritoriul lor, dar au impus trei condiții: nu se va cânta imnul Moldovei, nu se va arbora steagul moldovenesc și nu va fi prezent președintele Republicii Moldova, pe atunci Vladimir Voronin. Toate condițiile au fost acceptate și meciul (1–2 pentru Olanda) s-a disputat fără alte impedimente.

Vizavi de cele trei monumente se află Dom Sovietov, Parlamentul Nistrean, în fața căruia se înalță statuia falnică a lui Lenin, cu pelerina fâlfâind în vânt, dar fără să arate, cu mâna întinsă, spre viitorul luminos. Pe Lenin îl putem fotografia doar de pe partea opusă a bulevardului, ne avertizează ghidul, căci i s-a mai întâmplat, cu ocaziile unor vizite precedente, să aibă discuții neplăcute cu apărătorii ordinii publice din Tiraspol care nu au vrut ca niște străini să pozeze de aproape clădirea guvernului. Atunci mai bine fotografiem reclama cu „I Love Tiraspol“ amplasată de-a lungul bulevardului, deși nimeni nu s-a prea îndrăgostit de oraș.

Turiştii mei olandezi nu s-au arătat deosebit de interesaţi de statuia lui Lenin şi nici, spre dezamăgirea ghidului, de bustul lui Iuri Gagarin, care făceau parte din programul de vizitare a Tiraspolului. Mai aveam de admirat statuia ecvestră a generalului Alexandru Suvorov, erou naţional rus care figurează şi pe bancnota de o rublă transnistreană, care există şi într-o variantă de plastic ce arată ca o fisă de cazinou. Nici statuia generalisimului nu este un *vaut le voyage* în ghidul Michelin. Olandezii nu auziseră niciodată de acest conducător de oaste, renumit pentru faptul că nu a pierdut niciodată o bătălie. Turiştii polonezi însă îl cunosc bine, dar în istoria Poloniei omul este văzut mai degrabă ca un fel de criminal de război, considerat responsabil pentru prima împărţire a Polonei în 1772, însoţită de masacrarea populaţiei civile.

Înainte de a pleca înapoi la Chişinău, am luat masa într-un restaurant ucrainean, unde ne-am deschis pofta de mâncare cu o palincă de hrean, care a făcut să ne dea lacrimile. „Graniţa“ o trecem la fel de simplu ca la sosire. Doar suntem întrebaţi de autorităţile moldoveneşti dacă am achiziţionat cumva prea multe sticle de coniac („divin“ mai pe moldoveneşte) marca Kvint, fabricat în Tiraspol la renumita distilerie de pe strada Lenin. (Vorbind de „moldoveneşte“: una dintre limbile oficiale ale Transnistriei este limba moldovenească, scrisă în grafia chirilică, exact cum se obişnuia şi în epoca sovietică. Această limbă nu trebuie confundată cu limba română, scrisă în grafia latină, care a fost declarată, după dispute interminabile, limba oficială a Republicii Moldova. Chiar dacă limbile sunt cam identice…)

Pentru viitorul apropiat, statutul regiunii separatiste rămâne nesigur şi nerezolvat. Orice soluţie permanentă ar fi inacceptabilă pentru una dintre părţi – autonomia, independenţa, federalizarea Republicii Moldova, alipirea la Federaţia Rusă (oricum dificilă – ca să ajungi la graniţa cu Rusia, la o distanţă de 900 de kilometri, trebuie să treci prin toată Ucraina). Între timp, regiunea se depopulează rapid – chiar mai rapid decât restul Republicii Moldova. Transnistrenii de origine română (sau moldovenească, cum se declară majoritatea dintre ei, ca să evite complicaţiile), care constituie totuşi o treime din populaţie, tind să-şi caute un loc de muncă în Moldova sau, pentru cei care au reuşit să-şi obţină un paşaport românesc, în România ori

într-un alt stat membru al UE, în timp ce etnicii ruși și ucrainenii pleacă la lucru în patriile-mumă respective.

Deoarece nu se zărește la orizont nici o soluție satisfăcătoare pentru statutul Transnistriei, toate părțile implicate par să considere că statu-quo-ul acesta este preferabil oricărui demers care ar putea stârni sentimente naționaliste. Deci, mașinilor cu număr transnistrean li se permite să circule pe tot teritoriul Republicii Moldova – chiar dacă nu sunt admise pe drumurile altor state. Este permis ca armata a 14-a rusă să-și mențină prezența, chiar dacă rușii promit de mai mult de un deceniu că își vor retrage trupele. Și este permis, pentru a evita reizbucnirea conflictului, existența unui „stat“ care se vrea comunist, dar care este mai adesea descris ca mafiot, un teritoriu ce trăiește din ajutoare materiale din partea Rusiei, din banii trimiși acasă de cei care muncesc în altă parte și din activități infracționale dintre care, raportează OCDE, spălarea de bani pare a fi o specialitate nistreană.

În luna septembrie 2019 am vizitat din nou Moldova, de data aceasta ca invitați la Festivalul de Proză, Cornelia în calitatea ei de prozatoare, eu, ca traducător. Cu acea ocazie s-a lansat și numărul doi din revista *Quadrat*, în care apare un capitol din romanul Corneliei *Tainted Heroes* (*Eroi pătați*), în traducerea românească.

Deși Chișinăul este în continuare un oraș bilingv, simțim o ușoară românizare, probabil din cauza unei legi din 2008, care impune ca toată publicitatea din spațiul public – reclame, anunțuri, afișe, postere – să fie în limba de stat, adică în română. Scriitorii cu care petrecem acele zile subliniază că statul român oferă un ajutor financiar substanțial pentru tot felul de proiecte. Recent au fost renovate, cu bani românești, 1000 de grădinițe. Vizităm Muzeul Național de Artă, de asemenea repus în vechea sa splendoare mulțumită unui sprijin financiar din partea Guvernului României. Și chiar scara monumentală de la Lacul Morilor, care a aparținut în trecut Komsomolului, a fost reparată cu bani de la București.

„Românii trimit bani, rușii trimit tancuri“, remarcă prietenul nostru.

Rușii nu trimit numai tancuri, dar și propagandă. Ajutorul financiar acordat de România este desigur mediatizat, dar și uitat în câteva zile. Propaganda rusă este zilnică și insistentă. Rușii pun la dispoziția posturilor

de televiziune moldoveneşti – gratuit – tot ce au mai bun de oferit telespectatorilor, în timp ce posturile comerciale româneşti nu arată un interes deosebit faţă de ţara vecină, considerând că publicitatea difuzată ajunge la un public puţin numeros şi fără putere de cumpărare.

Astfel Moldova trăieşte în continuare în funcţie de statele vecine, prinsă într-o competiţie între forţele proeuropene şi cele prorusești. Rușii au o strategie clară în privința Republicii Moldova, dar tare mă tem că Uniunea Europeană nu are, cu toată bunăvoința și generozitatea României. În toamna anului 2019, Consiliul European a amânat, sub presiunea Franței și a Olandei, spre rușinea ei, deschiderea negocierilor cu Macedonia de Nord și Albania pentru aderarea acestor două state la UE. Dacă nici nu se deschid negocierile, când vor avea aceste state șansa să intre în Uniune? Și când îi va veni rândul Moldovei? Sau o lăsăm la cheremul Moscovei?

XXIII
Acolade şi rămas-bun

Ultimi anii, plini de realizări şi de recunoaştere, au avut şi momentele lor de tristeţe şi nostalgie.

În data de 23 octombrie 2017, la vârsta de 89 de ani, s-a stins din viaţă Coen Stork, fostul ambasador al Ţărilor de Jos în România în ultima perioadă a epocii comuniste şi, la cererea lui expresă, în primii ani de după Revoluţie. Pe Coen l-am cunoscut în primăvara anului 1989, când am venit în România după o absenţă de cinci ani. Coen se deplasase la aeroport să-l aştepte pe Sorin Alexandrescu, pe care îl însoţeam atunci la Bucureşti, cum am povestit mai sus. Bineînţeles, mă adresam lui cu titulatura de „domnule ambasador“, ceea ce îl supăra vizibil. „Spune-mi Coen“, m-a instruit pe un ton enervat. Si aşa i-am zis de atunci.

Nu aducea cu nimic a diplomat clasic, aristocrat – sau cu pretenţii aristocratice –, care se învârtea doar prin cercurile oficiale, la cocktailuri şi dineuri, la recepţii şi şedinţe, un tipar care oricum se potriveşte din ce în ce mai puţin diplomaţilor olandezi. Coen era prieten cu artişti şi scriitori, îi admira şi îi ajuta cât putea pe cei care luptau pentru drepturile omului şi pentru libertate, şi acest stil al lui nu era tocmai agreat de guvernele ţărilor în care lucra ca diplomat: nici în Africa de Sud, nici în Cuba, nici în România. Pe la sfârşitul anilor ’80, Coen îi vizita în mod regulat pe disidenţii din Bucureşti, mai ales pe Mircea Dinescu, cu care era bun prieten, chiar dacă nu prea aveau o limbă în comun, dar niciodată nu au avut nevoie de asta pentru a se înţelege. Adesea, întorcându-se de la vreo funcţie oficială, îi spunea şoferului: „Mihai, hai să trecem pe la Dinescu“.

Nu era lăsat niciodată să intre în casa poetului. Miliţia îl oprea mereu pentru că, chipurile, se comisese o spargere sau era o scurgere de gaze în zonă. Dar scopul lui era să arate că o persoană oficială se sinchisea de soarta disidenţilor. Uneori îl trimitea şi pe fiul lui, Daniel, care avea pe atunci 14 ani, ca să lase câte o invitaţie pentru vreun eveniment formal pe la

casele persoanelor neagreate de regim. Daniel aveau un *mountain bike* şi se strecura printre maşini pe străduţele lăturalnice, urmărit de maşina unor securişti din ce în ce mai disperaţi.

Stilul neobişnuit al lui Coen avea darul să ridice nişte sprâncene în cercurile mai conservatoare din cadrul Ministerului de Externe, dar a primit toate laudele din partea Parlamentului Olandei. Faimoasă a rămas anecdota potrivit căreia ambasadorul Statelor Unite, vorbind la telefon cu Washingtonul în timpul mineriadelor, a fost avertizat de Departamentul de stat să nu cumva să se ducă în oraş, pericolul fiind prea mare. „Da, îmi dau seama“, pare să fi fost răspunsul ambasadorului american, „trebuie să fie riscant, pentru că tocmai l-am văzut pe ambasadorul Olandei trecând pe bicicleta lui blindată“.

Coen Stork este personajul principal a trei cărţi. Prima, *Cel mai iubit dintre ambasadori* (1993), în care dialoghează cu Gabriel Andreescu. În anul 2013 a apărut *Dosarul de Securitate al unui ambasador: Coen Stork*, povestea anilor în care a fost filat permanent de poliţia secretă a lui Ceauşescu. În anul 2011 a apărut în Olanda *De rode ambassadeur. De twintigste eeuw door de ogen van Coen Stork* („Ambasadorul roşu. Secolul 20 din perspectiva lui Coen Stork“), în care ziaristul Peter Henk Steenhuis a consemnat povestea vieţii ambasadorului „roşu“, cum a fost poreclit Stork la Externe. Era pregătit să-şi părăsească postul din Bucureşti în anul 1990, dar imediat după căderea regimului comunist l-a rugat pe ministrul de externe să-i prelungească mandatul, o solicitare acceptată imediat, aşa încât şi-a încheiat cariera diplomatică în România. Cum a spus Eugen Şerbănescu cu ocazia plecării lui Stork în 1993: „E.S. domnul ambasador C.F. Stork, ministru extraordinar şi plenipotenţiar al Regatului Ţărilor de Jos în Bucureşti, va pleca. Dar Coen rămâne. Şi împreună cu el încă un licăr de speranţă“.

Cu Coen m-am văzut mereu de-a lungul anilor. Şi după ce a ieşit la pensie, a rămas foarte interesat de România şi urmărea tot ce se petrecea în ţară. A contribuit la înfiinţarea *Institutului Român de Istorie Recentă* (IRIR) în anul 2002, un institut important pentru studiul istoriei recente din România, subvenţionat în primii ani şi de statul olandez, mulţumită insistenţelor lui Stork. Ne tot vedeam pe la diferite evenimente în Olanda

sau la el acasă în Amsterdam. Obişnuia să-mi dea şi telefon – întotdeauna la prima oră a dimineţii – să mă întrebe câte ceva despre situaţia politică din România. A fost un moment special când l-am însoţit în ceea ce urma să fie ultima lui călătorie în străinătate, cu ocazia primei ediţii a Zilelor Olandeze organizate în Cluj-Napoca. S-a bucurat mult să revadă România şi oraşul în care nu mai fusese de mulţi ani. Ştiu şi că a fost încântat de felul în care a fost primit acolo. Un eveniment deosebit din acele zile a fost reîntâlnirea lui cu Doina Cornea. S-a bucurat mult să-l revadă şi pe Dinescu, care, în mod public, i-a pupat mâna în semn de apreciere pentru tot ce a făcut ambasadorul Stork pentru el şi pentru alţi disidenţi în ultimii ani ai dictaturii ceauşiste. Chiar în timpul şederii noastre în Cluj, se manifestau la Coen semnele unei sănătăţi şubrede. L-am mai vizitat o ultimă dată acasă la el în Amsterdam, împreună cu Peter Bas Backer, care ocupase poziţia de prim-secretar la ambasada olandeză din Bucureşti la sfârşitul anilor ’80. Coen ne-a invitat să ne alegem orice carte care ne interesează din biblioteca lui românească, ştiind – dar acceptând foarte greu – că nu mai are multă vreme de trăit. Câteva luni mai târziu a venit momentul să ne luăm definitiv rămas-bun de la el.

După înmânarea decoraţiei „Meritul Cultural“ în grad de Mare Ofiţer, cu Brândușa Predescu, ambasadorul României la Haga

La sfârşitul lunii octombrie, familia, prietenii, foştii colegi şi cunoştinţele lui Coen ne-am adunat într-o fostă biserică din centrul Amsterdamului, care servea acum drept aulă pentru evenimente solemne. Faptul că era o *fostă* biserică i s-a potrivit perfect lui Coen Stork. Sicriul cu trupul neînsufleţit era pus pe un catafalc format din patru teancuri de cărţi stivuite. Au vorbit prieteni din epocile cele mai importante din viaţa lui: Africa de Sud, Cuba, România. A vorbit şi soţia lui, Ellen, cu care doar rareori convieţuia, deoarece ea se stabilise în Africa de Sud. În pofida acestei căsătorii postmoderne, cum a caracterizat-o ea însăşi, s-au înţeles întotdeauna de minune.

După ce s-a spus ce era de spus, şi s-a zâmbit, şi chiar s-a râs cu gândul melancolic la viaţa deosebită a unui bărbat deosebit, au intrat în scenă doi lăutari, ca o amintire a şederii lui la Bucureşti, în perioada cea mai fierbinte din istoria recentă a României. Lăutarii erau turci din Bulgaria, dar ce mai contează? Tot pe acolo. Ca într-o scenă dintr-un film de-al lui Emil Kusturica, sicriul a fost scos din clădire, purtat de fiii şi de ginerii lui, şi apoi pus pe o barcă cu care Coen urma să fie plimbat pentru ultima oară prin canalele întortocheate ale oraşului său iubit şi pe râul Amstel, de la care capitala olandeză îşi derivă numele. La înmormântarea propriu-zisă, în cimitirul de lângă malul râului unde şi bunicii mei îşi dorm somnul de veci, a asistat numai familia.

Ne-a părăsit şi Edo Velema, fost profesor de neerlandeză ieşit la pensie de scurt timp, de care ne lega o prietenie izvorâtă dintr-un interes reciproc pentru România. Edo fusese docentul lui Kees Linthorst, unul dintre succesorii mei ca lector invitat de neerlandeză la Bucureşti. Vizitându-l pe Kees de câteva ori la Bucureşti, unde de fiecare dată a vorbit şi cu studenţii, Edo s-a îndrăgostit de România, unde şi-a făcut mulţi prieteni. Astfel am ajuns şi noi în cercul lui, pentru că nu era deloc greu să te împrieteneşti cu el. Un cititor avid, un povestitor de nestăvilit şi un om cu o energie debordantă. I-aş fi dorit mulţi ani de călătorii şi de lectură, dar nu a avut zile.

Cu nişte ani în urmă, ne-am reîntâlnit, după mai multe decenii, cu o fostă colegă de facultate din SUA, care lucrase toată viaţa ei ca informaticiană. „Ce minunat că aţi reuşit să faceţi în viaţă ceea ce v-aţi propus!“ ne-a zis

imediat după ce ne-am îmbrățișat. Și ea visase altceva decât să-și petreacă viața în fața ecranului, dar cedase tentației unei cariere mai sigure și a unui loc de muncă mai stabil. Recunosc că exclamația ei m-a umplut de mândrie. Da, am făcut în viață ce ne-am propus și ne-a ieșit. Cornelia a publicat două romane, primul tradus în greacă și turcă și, în viitorul apropiat, română; al doilea tradus în română și aromână – și cine știe ce se va mai întâmpla în viitor cu el. Și mai are un roman în lucru. Eu am tradus vreo 35 de cărți din română, și vreo zece din engleză. Am scris peste 150 de articole despre România și vreo zece cărți – dintre care și câteva dicționare. De asemenea, am primit din plin aprecieri, dovezi de prietenie și cuvinte de laudă. Dar nu numai atât.

În luna martie a anului 2018 am fost tocmit ca interpret cu ocazia vizitei unei delegații din România, compusă dintr-o duzină de primari uniți în Asociația Municipiilor din România. Inițiativa acestei vizite de lucru venise din partea românească, AMR-ul luând contact cu colegii lor din cadrul Asociației Municipalităților Olandeze pentru a putea studia aplicarea tehnologiei informatice în administrarea orașelor mari și conceptul de *smart city* (oraș deștept). Programul includea o vizită la primăria din Haga și timp de două zile au urmat diferite prezentări pe care primarii români le-au vizionat cu interes.

La sfârșitul celor două zile intense, delegația a fost primită la Ambasada României pentru un cocktail de încheiere a vizitei. Interpretul lor a participat și el. În holul ambasadei am fost întâmpinat de doamna Brândușa Predescu, ambasadoarea României, pentru a-mi transmite vestea, care m-a lăsat fără cuvinte, că tocmai în ziua aceea președintele României, domnul Klaus-Werner Iohannis, mi-a conferit distincția „Meritul Cultural“ în grad de mare ofițer Categoria F – Promovarea culturii. Distincția a fost acordată „în semn de apreciere pentru talentul literar, pentru contribuția sa la promovarea literaturii române în spațiul cultural olandez“.

Decorația mi-a fost înmânată în data de 28 septembrie 2018 de doamna ambasador Predescu, care mi-a adresat și cuvinte generoase. Toată seara am petrecut-o cu lacrimi în ochi, dar contribuția care m-a emoționat poate cel mai mult a fost recitalul de pian susținut de fiica noastră Laura, corepetitor la Teatrul Koblenz din Germania, care a interpretat lucrări de George

Enescu (că aşa cerea ocazia) şi Johannes Brahms (că aşa i-am cerut eu).

În luna noiembrie 2018 am fost onorat şi cu un semn de apreciere la care nu m-aş fi aşteptat, fiind vorba despre un premiu din partea organizaţiei Dutch Romanian Business Club, condusă de domnul Ben Jager, vechi prieten al României şi de mulţi ani consul onorific al României în Ţările de Jos. Deşi nu am avut niciodată o activitate prea intensă în domeniul afacerilor, acest premiu mi s-a acordat mai ales pentru antreprenoriat cultural, şi anume pentru activitatea mea în domeniul editorial prin editura noastră Go-Bos Press.

La două luni şi o zi după înmânarea decoraţiei Meritul Cultural, pe 27 noiembrie 2018, am participat, împreună cu Cornelia, la o serată literară, ţinută la sediul Fundaţiei de Litere din Amsterdam, pentru a vorbi despre romanul *De două mii de ani* de Mihail Sebastian, apărut de curând la editura De Bezige Bij. M-a mirat oarecum prezenţa lui Peter van de Zwaag, redactorul pentru literatură străină de la acea editură, şi a lui Maarten Asscher, fost director al editurii Meulenhoff şi director al librăriei Atheneum din centrul Amsterdamului. Discuţia din jurul cărţii a fost însoţită de o masă românească, cu o ciorbă de potroace, sarmale cu mămăliguţă şi papanaşi cu smântână. După felul trei s-a ridicat Maarten Asscher care a început să povestească tot felul de lucruri frumoase şi amabile despre mine. Mi-au trebuit câteva minute până ce mi-a picat fisa. Asscher era preşedintele juriului care acordă anual premiul Martinus Nijhoff pentru traducere, cel mai mare premiu pentru traducere literară acordat în Olanda! Această veste neaşteptată şi deosebit de onorantă explica participarea celor doi domni la eveniment. Ce bine că a apărut imediat în spatele meu cineva cu o tavă plină de cupe de şampanie: chiar simţeam nevoia de un pahar!

La primirea premiului Martinus Nijhoff, cu Pauline Meurs,
directorul Fondului Cultural „Prinţul Bernhard“, 2019

Faptul că am primit aceste semne de apreciere atât din partea românească, cât şi din partea olandeză în anul în care România şi-a sărbătorit Centenarul, a făcut ca anul 2018, atât de extraordinar pentru mine, să fie şi mai special.

Premiul Martinus Nijhoff mi-a fost înmânat în cadrul unui eveniment festiv organizat de *Prins Bernhard Cultuurfonds* (Fundaţia pentru Cultură Prinţul Bernhard), în data de 7 martie 2019 la Amsterdam.

În jurul acestei ceremonii se organizase o conjuraţie cu participare largă, dar toţi complotiştii s-au ţinut de promisiunea de a nu-mi divulga secretul. Unul dintre conjuraţi era Mircea Cărtărescu, având în vedere faptul că, aşa cum a afirmat juriul, traducerea trilogiei *Orbitor* ocupă un loc central în opera mea de traducător. În data de 6 martie, Mircea a zburat la Bruxelles, unde l-am intervievat – în limba engleză – în faţa unui public numeros. La acest eveniment a venit şi Steinar, în a cărui casă din Spania stătuserăm toată luna februarie ca să lucrăm în tihnă. A doua zi, pe 7 martie 2019, a avut loc ceremonia de la Amsterdam, precedată de o cină într-un cadru mai mic, unde au participat familia mea, câţiva prieteni dragi, doamna Brânduşa Predescu, ambasadorul României, doamna Carmen Ducaru, directorul ICR

de la Bruxelles, Mircea Cărtărescu şi, bineînţeles, membrii juriului. O surpriză mare a fost serenada lui Ciprian Porumbescu interpretată de Liviu Prunaru, *Konzertmeister* în orchestra Concertgebouw din Amsterdam.

Raportul juriului subliniază: „Jan Willem Bos primeşte acest premiu pentru măiestria cu care a tradus lucrări literare complexe din limba română în neerlandeză, dar şi pentru că este un ambasador exemplar al limbii şi literaturii române în Olanda“.

Însă consider că premiul este şi un compliment, şi un semn de apreciere pentru literatura română în totalitatea sa. Dacă volumele pe care le-am tradus nu s-ar fi ridicat la cele mai înalte standarde, nu aş fi luat niciodată acest premiu. Într-un interviu pe care l-am dat după anunţarea premiului, mi s-a sugerat că literatura română este numită uneori oaia neagră a literelor est-europene. Nu sunt deloc de acord cu această afirmaţie, dacă am înţeles bine la ce se referă ea. Literatura română a avut şi are multe de oferit prin calitatea ei ridicată, tematica fascinantă şi marea varietate. Pentru acest motiv sper să mai adaug un raft de bibliotecă la cărţile româneşti traduse de mine în neerlandeză, chiar dacă sunt conştient de faptul că ambiţiile mele cu privire la literele româneşti depăşesc cu prisosinţă dorinţele şi posibilităţile întregii lumi editoriale din Olanda.

Pe lângă interviuri, s-a făcut şi un filmuleţ, aşa cum se obişnuieşte cu toţii laureaţii, înregistrat la librăria şi editura Pegasus. Filmul, cu subtitrare în limba engleză, se găseşte pe YouTube (se poate accesa pe site căutând „Jan Willem Bos Nijhoff“). Şi, fără legătură cu premii şi decoraţii, poeta Elena Liliana Popescu mi-a dedicat o poezie, tot în 2018, în semn de mulţumire pentru traducerile mele din poezia ei.

Iluzie

Lui Jan Willem Bos

Desprinsă din a timpului aripă
o pană-n zboru-i neastâmpărat
un infinit ascunde într-o clipă
din lumea aparentă ce-a creat.

XXIV
În loc de concluzie

Mi s-a spus, nu o dată, de către unii români care cunosc legătura mea strânsă cu ţara lor, că am suflet de român şi că România este a doua mea patrie. Ca metaforă, accept ideea că sufletul meu s-a românizat. Desigur că România a devenit a doua mea patrie şi vin mereu în ţară cu sentimentul plăcut că mă întorc acasă. Da, sunt olandezul care şi-a găsit împlinirea în România, o împlinire pentru care sunt profund recunoscător tuturor care m-au însoţit pe drumul meu.

Viaţa este un şir de coincidenţe, unele mai banale, altele mai spectaculoase. Ciudată este înţelegerea faptului că totul a fost o întâmplare. Cum ar fi fost viaţa mea dacă n-aş fi renunţat la geografia fizică sau dacă aş fi fost mai bine pregătit pentru primul examen de matematică? Poate nici n-aş fi vizitat România.

Mai vreţi o coincidenţă? În anul în care Cornelia a locuit în Barcelona, îi surâdea gândul să viziteze România ca să-şi caute, ca tot americanul, rădăcinile. Însă nu avea idee cum ar putea să-şi materializeze această dorinţă. Ştia că ar avea vreo rudă mai îndepărtată în Spania, dar cine era şi cum să dea de el, habar nu avea. Într-o zi, a găsit într-o librărie o gramatică a limbii române, pe care a cumpărat-o de curiozitate. Numele autorului era Aurelio Rauta. Nu-i spunea nimic. Mult mai târziu, i-a scris o scrisoare mătuşii sale din Bucureşti, sora mamei, măritată Răuţă. Abia când a pus numele destinatarei pe plic, încă fără diacritice, i-a sărit în ochi numele de Rauta, care trebuia transformat în Răuţă. Aurelio era clar hispanizarea prenumelui Aureliu. A reuşit să ia legătura cu acesta, care, având relaţii bune cu ambasada României din Madrid, a ajutat-o să capete o bursă prin Asociaţia România, o organizaţie a statului român prin care tinerilor de origine română li se oferea posibilitatea să-şi facă studiile în România.

Cum ar fi fost viaţa ei şi a mea dacă nu ar fi intrat în acea librărie, dacă nu ar fi găsit cartea, dacă… dacă… dacă…

Nu ezit să spun că iubesc România, ceea ce uneori ridică sprâncene – culmea, mai ales la români. Desigur, și în ziua de astăzi românii își iubesc țara, dar mulți abia așteaptă s-o părăsească. Într-o carte apărută în anul 2019, *De ce nu-s românii ca nemții* de Adina Popescu (coautoare cu Jan Cornelius), scrie așa: „Simt în continuare că a trăi în România e, de fapt, o moarte lentă…“ Am mari probleme cu această atitudine. Știu de niște români care au emigrat din cauza corupției și a incapacității statului român de a avea grijă de cetățenii lui. Și s-au stabilit unde? În Catania… Acolo unde mafia este la ea acasă, unde administrația publică este dintre cele mai corupte, unde gunoiul nu se ridică cu lunile, chiar dacă firmele de profil primesc sume grase tocmai pentru a se ocupa de asta, unde drumurile nu se termină pentru că a dispărut firma cu tot cu bani, de unde pleacă – în Europa, în America – oricine care are posibilitatea. Dar cel puțin nu e moarte lentă, nu-i așa?

În perioada de dinainte de aderarea României la structurile euro-atlantice, autoritățile române au fost deosebit de preocupate de imaginea României. Este adevărat că mijloacele de mass-media din Olanda promovau o imagine negativă a României, care a persistat ani și ani după ultima mineriadă și chiar și după ce s-a îmbunătățit situația din orfelinate.

O contribuție importantă la propagarea acestei imagini negative au avut-o românii înșiși. Știu din experiența mea personală că unii olandezi care doreau să viziteze România erau descurajați de către niște români stabiliți în Olanda, care au zugrăvit o Românie primitivă, a hoților, cerșetorilor și aurolacilor, unde un om civilizat nu are ce căuta. Nu este surprinzător că autorul acestor rânduri are adesea o părere mai bună despre România decât o au românii?

Dar nici nu pot să spun că îmi place orice este românesc. Ceea ce mă enervează probabil cel mai mult la România este faptul că textul de pe spinarea cărților este pus greșit. Știu că așa se face și în Franța, și în alte țări, dar nu cred că este o scuză prea bună. Dacă se pune o carte pe masă cu coperta în sus, normal, atunci textul de pe spinare este invers. Acest lucru este anapoda și reprezintă o încălcare cruntă a celei mai fundamentale logici – și mă deranjează peste măsură.

Și chestia cu banii! Este inadmisibil că ani de zile după denominalizare,

românii tot socotesc în milioane de lei vechi. Cu doar câțiva ani în urmă, am văzut un om la casa unui supermarket cu un bilet de 1 leu (RON!) în mână, întrebând-o enervat pe casieriță cât face în bani vechi: 1000 de lei. Nu-mi venea să cred că omul considera că socoteala este mai simplă decât cu cifra 1 care se vedea proeminentă pe bancnotă. Și mai gravă este situația când se prescurtează prețul vechi. Am de plătit 8 lei pentru o cursă cu taxiul, taximetristul cere 80. Mi s-a părut cam scump, dar omul a vrut să spună 80 de mii vechi. Cred că merita amendat pentru inducerea în eroare a clientului.

Nu-mi place că muzica – sau un zgomot care pretinde să fie muzică – se dă întotdeauna prea tare în restaurante și la cârciumi, chiar și la micul dejun în hoteluri destul de elegante. Nu am înțeles niciodată de ce supără atât de mult liniștea. Sau temperaturile din magazinele universale și din hoteluri. Este cumva o traumă din era comunistă? Greu de crezut după 30 de ani. Am citit o dată că s-a făcut un studiu care a ajuns la concluzia că 27 de grade este temperatura ideală într-un mall. Rezultatul este că, atunci când afară temperaturile au scăzut sub zero, lumea umblă transpirând prin malluri cu canadiana peste braț. Măcar pentru combaterea încălzirii globale ar fi o idee să coboare temperatura cu cel puțin cinci grade.

Nu-mi place nici felul românilor de a conduce, cei mai proști șoferi fiind tocmai cei care se consideră experți la volan. Și nu sunt numai tineri cu mașini bengoase care sfidează statisticile, ci și oameni așezați. Avem noi o cunoștință ieșită la pensie care se bucură de ieșiri din București în zilele de weekend. Chiar și pe șoselele aglomerate din jurul Capitalei conduce ca un bezmetic. Când am comentat, ne-a explicat că își permite acest comportament pentru că „se simte bine cu viteza“. Nu vrea și nu poate să înțeleagă că toți descreierații care provoacă atât de multe accidente pe drumurile și șoselele României se simt toți, fără excepție, deosebit de minunat cu viteza – înainte de a face moarte de om.

Un prieten olandez de-al nostru care a locuit mai mulți ani în București și-a luat, spre sfârșitul șederii lui, o mașină pe care o parca pe trotuar, pentru că, după logica lui perfectă, nu avea unde să-și lase mașina – altfel decât în centrul Parisului sau al Amsterdamului, unde întotdeauna găsești loc de parcare gratuit fix în miezul târgului, nu? Cu mândrie ne-a destăinuit că

abia de când a devenit proprietarul unei mașini și contribuie la nebunia traficului bucureștean, simte că participă cu adevărat la societatea românească... altfel rămâi pe din afară. Mai rău este faptul că ne explică că și el a învățat repede să claxoneze pentru orice fleac și ne face chiar o teorie că acest lucru este necesar pentru a evita accidentele. Nu a acceptat argumentul meu că în București nimeni nu claxonează pentru a evita un acroșaj. Te claxonează ca să te pedepsească pentru faptul că aștepți chiar 0,01 secunde după ce s-a schimbat culoarea semaforului.

Naționalismul este boala epocii moderne și este o hidră cu multe capete, care afectează dezbaterea publică nu numai în România. Copilul din flori al naționalismului este propensiunea unor români pentru teorii fanteziste, printre care dacopatia și protocronismul extremist. Ideea că limba latină derivă din română, și nu invers, nu merită decât să fie ridiculizată. Îmi amintesc și tipul care m-a bătut la cap cu teoria demențială că dacii liberi ar fi influențat atât de puternic popoarele germanice, încât acestea au preluat și denumirea de dac sub formă de *Deutsch* (german) și *Diets* (olandez, în engleză: Dutch). Ideea merită atenția noastră numai ca banc: De ce se înțeleg așa de bine românii și olandezii? Pentru că ambele popoare sunt daci/*Dutch*…

Am vizitat România des în anii ’90 și în primii ani ai noului mileniu, și astfel am putut urmări transformarea ei de aproape. Mergeam în România în vacanță pentru simpozioane și conferințe (mai toate literare), dar și „în interes de serviciu“, adică în cadrul unor comisii rogatorii care veneau în România pentru audieri. În articole, combinam experiența proprie cu o analiză a situației politice și economice din România din acei ani. Și acea situație evolua frustrant de lent, mai ales în primii ani de după Revoluție, când creștea șomajul, scădea puterea de cumpărare și deja mulți români își făceau planuri să părăsească țara, nemaiavând răbdare să aștepte marele salt înainte care nu se mai producea.

Și mă frustra mereu că potențialul turistic al României, care era și este considerabil, nu era deloc valorificat. Hotelurile au continuat prea mult timp să practice o mentalitate dintr-o epocă de tristă amintire. Țin minte hotelul Cota 1400 din Sinaia, unde la micul dejun nu era absolut nimeni să-i servească pe clienți. Când după vreo 20 de minute de așteptare m-am dus

enervat la recepţie, am aflat că ospătarul îşi făcuse de lucru în curte. Desigur, cum să te aştepţi la clienţi pentru micul dejun la ora când se serveşte micul dejun, nu? Era în 1990, şi se lucra încă după tiparul comunist, în care clientul prin definiţie îi cam deranja pe angajaţi.

În vremea comunistă existau preţuri speciale pentru străini, nu numai pentru cazarea la hotel, dar şi pentru, bunăoară, biletele de intrare în muzee. Chiar dacă era vorba de un tânăr fără bani la chimir care călătorea prin Interrail, se practica un regim special, discriminatoriu. Acest sistem idiot a existat încă un deceniu după prăbuşirea sistemului comunist. După ce s-a dat legea prin care s-au interzis preţurile diferenţiate pentru cetăţenii români şi străini, am umblat o perioadă de timp cu o hârtie cu textul legii tipărit în buzunar pentru a-i convinge pe gestionarii hotelurilor şi muzeelor că se fac vinovaţi de o infracţiune dacă mă pun să plătesc mai mult.

Oricum, aveam ce scrie. Într-o săptămână petrecută în România mă amuzam şi mă enervam mai mult decât într-o lună în Olanda. Ţara era mereu plină de surprize, plăcute şi mai puţin plăcute, dar nu ne plictisea niciodată. Am bătut România în lung şi în lat, am fost în Maramureş şi Bucovina, am fost în Deltă şi la Porţile de Fier, am fost la munte şi la mare, am trecut prin sate şi oraşe, am fost în Retezat şi la Lacul Roşu, am văzut zimbri şi pelicani, şi păduri, şi văi, şi râuri, şi câmpii. Au rămas puţine zone nevizitate. Mai am pe lista mea Transfăgărăşanul, pe care nu am reuşit niciodată să-l includ într-un traseu. Şi am rămas cu un ataşament special pentru Bucureşti, acel oraş aglomerat şi poluat, prost administrat şi cu demolări groaznice, atât de viu şi de surprinzător, de dârz şi de primitor, de mândru şi de trufaş, de care mă leagă amintiri, experienţe, trăiri şi prietenii de o viaţă.

Cine nu iubeşte Bucureştiul, trebuie să ne însoţească o dată într-o noapte blândă de primăvară, când au înflorit teii şi un miros dulce şi nostalgic umple străzile lăturalnice ale oraşului. Ne place să ne întoarcem pe jos în centru de la casa primitoare a lui Gabi şi Vali, o plimbare de aproape o oră. Şi atunci ne îndepărtam puţin de bulevard şi rătăcim pe străduţele unde nu prea trec maşini şi datorită cărora oraşul încă îşi merită reputaţia de a fi doar un sat mai mare. Acolo te latră câinii dacă te apropii prea mult de câte un gard strâmb şi uneori chiar şi câte un cocoş protestează împotriva

perturbării liniştii nocturne. Şi cotim apoi spre piaţa denumită după primarul vizionar cu numele romantic de Pache Protopopescu, care este pustie la ora aceea târzie, şi Cornelia întotdeauna îşi aminteşte că în familie se povestea cât de mult le plăcea unchilor ei să stea acolo pe o bancă şi să pună ţara la cale, prin anii ’50 ai secolului trecut. Şi ne continuăm drumul, umpluţi de o uşoară melancolie, întărită la Cornelia de amintirea mamei, căreia îi era dor mai ales de acest Bucureşti, oraşul blând cu străzile tăcute, învăluit în miresme de tei.

Sunt adesea întrebat, în cadrul unor interviuri sau în alte contexte, care ar fi diferenţele cele mai mari dintre români şi olandezi. În general ezit să vorbesc în generalităţi despre un popor întreg de câteva milioane de oameni. Riscăm să confirmăm nişte clişee. Olandezii sunt mai reci, mai punctuali, mai serioşi, mai individualişti, mai rigizi, mai zgârciţi; românii sunt mai primitori, mai calzi, mai flexibili, mai neserioşi, mai generoşi. Desigur, există diferenţe, deoarece există diferite coduri culturale şi de comportament. Nu prea cred însă într-un caracter naţional, imuabil, care dăinuie peste secole şi chiar milenii. Cred că ne schimbăm mult, ca orice popor, în funcţie de experienţele noastre istorice. Tineretul român de astăzi este destul de diferit de cel de acum o jumătate de secol. Are o altă perspectivă asupra lumii, una mult mai deschisă. În multe privinţe, pe de altă parte, toţi oamenii sunt la fel. Cu toţii vrem să ne creştem copiii în condiţii bune, vrem să ducem o viaţă decentă şi căutăm să fim fericiţi. Şi chiar dacă aş încerca o caracterizare, ar fi întotdeauna multe excepţii. Aş putea să spun că olandezii sunt mai conştienţi de mediul înconjurător decât românii – şi apoi putem da mii de exemple de români foarte ecoconştienţi şi de olandezi care îşi aruncă deşeurile menajere peste balcon. Dacă ar fi să punctez totuşi o diferenţă clară, aş zice că este felul în care îşi gestionează timpul fiecare popor. Olandezul are tendinţa să-şi planifice viaţa într-un mod detaliat, are agenda făcută cu mult timp înainte, ştie din luna ianuarie unde îşi va petrece vacanţa de vară etc. În timp ce românul nu planifică, are agenda liberă şi o umple în ultimul minut. În Olanda, dacă un grup de prieteni vrea să stabilească data unei întâlniri, toţi îşi scot agenda (electronică) şi cu chiu, cu vai (să vorbesc cu soţia, s-o sun pe mama) se găseşte o zi convenabilă pentru toată lumea, inevitabil cel mai devreme

după câteva săptămâni. Românii stabiliţi în Olanda care sunt invitaţi să puncteze aspectele neplăcute ale şederii lor acolo se plâng adesea de agenda olandeză, bătută în cuie şi dăltuită în piatră. În România se zice „hai să ne vedem mâine“, şi atunci toată lumea este de acord. Cu nişte ani în urmă, prietenul meu, ziaristul Olaf Tempelman, locuia în Bucureşti. Ştiind că voi veni în curând în capitală, i-am dat un telefon şi am căzut de acord să ne vedem peste trei săptămâni, la ora cutare, în Piaţa Universităţii, la fântână. Şi trei săptămâni mai târziu, fără nici o altă confirmare, eram amândoi acolo, la ora convenită. Ştiu că românii nu fac aşa. Românii care se întâlnesc îşi dau cel puţin patru telefoane: unul pentru a fixa data şi ora întâlnirii, unul în dimineaţa întâlnirii pentru confirmare, unul când se apropie ora întâlnirii ca să anunţe că sunt pe drum şi unul pentru a anunţa că vor întârzia un pic...

Nu vreau să spun că această gestionare a timpului în stil olandez este neapărat mai bună. Are mari avantaje să nu faci o planificare cu mult timp înainte. Ţin minte că prin anii ’90 eram în centrul Timişoarei cu prietenul meu Sorin, când a trecut pe lângă noi, foarte grăbit, profesorul Cornel Ungureanu, o mare personalitatea în domeniul literelor româneşti şi o somitate în oraşul de pe Bega. Nu am aflat niciodată încotro se grăbea atât de tare când l-a oprit Sorin să ne facă cunoştinţă, dar au căzut pe loc toate planurile şi am stat de vorbă câteva ore bune despre starea actuală şi viitorul literaturii române.

Trăind din timpul studenţiei cu România eternă, trecătoare, primitoare, fascinantă, enervantă, interesantă, cu oamenii ei, cu cultura ei, cu peisajele, satele şi oraşele ei, sunt conştient că nu o mai pot judeca la rece. Iubesc ţara pentru viaţa pe care mi-a dat-o. Am subliniat mai sus că sunt de părere că România s-a schimbat instantaneu şi radical odată cu căderea regimului comunist. Deja în 1990 nu mai era, din fericire, ţara care fusese înainte de decembrie ’89. Desigur, epoca de tranziţie s-a dovedit a fi complicată. Poate lumea a fost prea optimistă şi a crezut că România se poate ridica repede, în toate privinţele. Nu vreau să fiu înţeles greşit, consider că stăpânirea comunistă a fost o tragedie pentru România. Dar dacă a fost soarta ţării să treacă şi prin această experienţă dureroasă, atunci mă bucur că am cunoscut şi Republica Socialistă România, pentru că mă ajută mult la înţelegerea

țării, chiar și după 30 de ani de la răsturnarea regimului. Nici o țară nu este perfectă, și România nu face excepție. În general mie nu-mi prea place politica și nici politicienii, și nu am motive să am o poziție mai pozitivă față de viața politică din România. Dacă ar fi să propun o temă pentru acasă: tind să cred că în relația dintre statul român și cetățeanul obișnuit este mult loc de îmbunătățire. Statul trebuie să fie al cetățenilor și pentru cetățeni, și nu un fel de corp abstract care ori trebuie să-ți rezolve toate problemele, ori îți pune piedici la orice pas. În anul 2019 am trecut granița dintre Republica Moldova și România. Ofițerul de la poliția de frontieră a avut o atitudine neutră față de cei cu pașapoarte românești, a fost tăios și la per tu din oficiu cu cei cu pașapoarte moldovenești și și-a arătat pe deplin capacitatea de a fi amabil și servitor față de cei care la ghișeu au prezentat pașapoarte occidentale. I-a plăcut că i-am vorbit românește, s-a bucurat să constate că Cornelia s-a născut la București și a tras imediat concluzia, eronată, că limba română am învățat-o de la soția mea. Un schimb de replici plăcut, rezervat străinilor. Un funcționar public în limba engleză se numește „civil servant“ – servitor civic. N-ar fi bine dacă toți funcționarii publici ar fi servitorii cetățeanului?

Jan Willem Bos alături de soția, Cornelia, și fiica, Laura, la Noordwijk, pe coasta Mării Nordului, 2017

Imediat după ce m-am întors de la Iași, unde am participat la a noua ediție a festivalului FILIT, am început să ne facem planuri pentru următoarea noastră vizită în România. Am terminat de curând traducerea romanului *Solenoid* al lui Mircea Cărtărescu, care m-a ajutat să trec cu bine peste pandemia Covid-19. Traducerea este programată să apară în decursul anului 2022. Mai am și alte ambiții: să traduc basmele populare în versiunea lui Ispirescu. Cu câțiva ani în urmă, am tradus deja „Tinerețe fără bătrânețe și viața fără de moarte“ în traducere liberă, ceea ce mi-a oferit multă plăcere. Și ca să nu stau degeaba și să-mi exersez creierul, m-am apucat și de „Nopțile“ lui Alexandru Macedonski. După aceea vom vedea unde ne duce viața. Să fim noi sănătoși, vorba unui prieten, și o să le facem pe toate.

S-au scurs peste 40 de ani de când, în calitate de student eșuat la Geografie fizică, m-am înscris la Catedra de limba și literatura română de la Universitatea din Amsterdam. S-a scurs o viață de om. Ne-am căsătorit și ne-am înțeles bine. Am fost fericiți și am avut realizări, cum ne-a prezis tanti Victorița prin 1982. Ne-am crescut fiica, ne-am înmormântat părinții. Am scris, am tradus, am muncit, am călătorit, am acumulat experiențe, de la cele mai neplăcute la cele mai minunate. Ne-am făcut prieteni și am pierdut prieteni. Am cunoscut oameni interesanți și oameni insuportabili. Am dat și am primit. Și dacă avem zile, o să mai muncim, o să mai scriem și o să mai traducem – și o să mai acumulăm experiențe. Și deși, cum ne învață vechiul proverb, nu trebuie să lauzi ziua până nu se lasă seara, cred că sunt și în acest moment al existenței mele îndreptățit să afirm că a fost bine și că nu am avut niciodată motive să regret marile decizii pe care le-am luat de-a lungul vieții mele personale și profesionale. A fost într-un ceas bun!

Bibliografie selectivă

Land in marge van Europa. Roemenië na de revolutie (1989–2004) („Țară la marginea Europei“), (colecţie de articole), Go-Bos Press, 2005.

Jan Willem Bos, „*Verdacht*“. *Mijn Securitatedossier*, Atlas, Amsterdam, 2009. Traducerea în limba română de Alexa Stoicescu, „*Suspect*“. *Dosarul meu de la Securitate*, Editura Trei, București, 2013.

Jan Willem Bos, *Mijn Roemenië*, Atlas, Amsterdam, 2011.

Jan Willem Bos, „De beweende zoon “, *Roemenië Bulletin* nr. 6 (72), december 2006. Traducere în limba română de Liliana Alexandrescu „Fiul jelit “, publicat parţial în *Orizont* (Timişoara), februarie 2007.

Jan Willem Bos, „Corruptie – een bekentenis“, *Roemenië Bulletin* nr. 3 (45), iunie 2002. Traducere în limba română de Anda Dragomir, „Corupţie – o mărturisire“, *Bucureștiul cultural*, august 2008

***, *Twaalf jaar* Roemenië Bulletin *(1994–2006). Een keuze uit de artikelen.*

Roemenië Bulletin, revistă bilunară (1994–2006)

Roemenië Magazine, revistă trimestrială (2007–2016)

Oost-Europa Verkenningen, revistă bilunară, din 1995 trimestrială (1973-2001)

Alte scrieri

Democratisering aan de Donau. Roemenië na de revolutie van 1989 (volum de eseuri), Jan Willem Bos & Jacques Neeven (red.), IPP, 1997

Roemenië, KIT/Novib, 2001.

Juridisch-economisch woordenboek Nederlands-Roemeens, Roemeens-Nederlands (Dicţionar juridic-economic neerlandez–român, român-neerlandez), Go-Bos Press, 2005; ediţia a doua, 2012.

Roemenië, KIT/Novib (Landenreeks), 2007.

Op bezoek in... Roemenië, KIT Publishers („În vizită în… România“), 2008.

Woordenboek Nederlands-Roemeens, Dicţionar neerlandez–român (cu Wim van Eeden en Elisabeth van der Linden), Pegasus, 2008; ediția a doua,

Pegasus, 2014.

Woordenboek Roemeens-Nederlands, Dicţionar român–neerlandez, Pegasus, 2010.

Mijn Roemenië, Atlas, 2011.

Traduceri

Sorin Titel, *De lange reis van de gevangene* (*Lunga călătorie a prizonierului*, Meulenhoff, 1981).

Urmuz, *Na het onweer* (*Opere complete*, Meulenhoff, 1985).

***, *Roemenië. Verhalen van deze tijd* (antologie de proză scurtă, Meulenhoff, 1988).

Norman Manea, *Leergeld* (nuvele, Meulenhoff, 1989).

Marin Sorescu, *Jonas & Het vlot van de Medusa* (*Iona* & *Pluta Meduzei*, CREA, 1989).

Mircea Dinescu, *De dood leest de krant* (*Moartea citește ziarul*, Meulenhoff, 1990).

Matei Vişniec, *De ter dood veroordeelde toeschouwer* (*Spectatorul condamnat la moarte*, 1991).

Norman Manea, *Het verhoor* (trei nuvele, Meulenhoff, 1992).

Ana Blandiana, *Kopie van een nachtmerrie* (*Imitație de coșmar*, Van Gennep, 1992).

Byzantijnse kunst uit Roemenië (*Moștenirea bizantină în arta românească*, Rijksmuseum Het Catherijneconvent, 1994).

Mircea Cărtărescu, *Travestie* (*Travesti*, Meulenhoff, 1996).

Ana Blandiana, *Gedichten* (poezie, Go-Bos Press, 1998).

Valeriu Butulescu, *Oases van zand. Aforismen* (aforisme, Go-Bos Press, 2004).

Magda Cârneci, *Chaosmos* (*Haosmos*, Go-Bos Press, 2004).

***, *Moderne Roemeense verhalen* (antologie de proză scurtă, Atlas, 2008)

Mircea Eliade, *Jeugd zonder jeugd* (*Tinerețe fără tinerețe*, Meulenhoff, 2009)

Mircea Cărtărescu, *De Wetenden* (*Orbitor: Aripa stângă*, De Bezige Bij, 2010)

Mircea Cărtărescu, *De trofee* (*Orbitor: Corpul*, De Bezige Bij, 2012).

Ion Creangă, *Blanke-Moor en andere sprookjes* (Harab-Alb şi alte basme, împreună cu Jan H. Mysjkin, Go-Bos Press, 2014).

***, *Een bloem van bloed met besneeuwde blaadjes* (împreună cu Jan H. Mysjkin, antologie de poezie din Republica Moldova, Poëziecentrum, 2015).

Mircea Cărtărescu, *Het onmetelijke mausoleum* (*Orbitor: Aripa dreaptă*, De Bezige Bij, 2015).

Varujan Vosganian, *Het boek der fluisteringen* (*Cartea șoaptelor*, Pegasus, 2015)

Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu* (nuvelă, MNLR, 2017)

Mihail Sebastian, *Sinds tweeduizend jaar* (*De două mii de ani*, De Bezige Bij, 2018)

Anton Holban, Een dood die niets bewijst (*O moarte care nu dovedește nimic*, Pegasus, 2019)

Mateiu I. Caragiale, *Schelmen van het Oude Hof* (*Craii de Curtea-Veche*, Pegasus, 2019)

Mircea Cărtărescu, *Solenoïde* (*Solenoid*, De Bezige Bij, 2022).